EEN BLIK

IN HET

JAVAANSCHE VOLKSLEVEN.

EEN BLIK

IN HET

JAVAANSCHE VOLKSLEVEN

DOOR

L. Th. MAYER.

I.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL, LEIDEN.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

VOORBERICHT.

„Een blik in het javaansche volksleven" is voor mij, geachte lezer of lezeres, tevens een terugblik op dien leerzamen tijd, gedurende welken het mij gegeven was, in de desa, diep in het binnenland van ons schoone Java onder zijne eenvoudige, dikwijls kinderlijk-natuurlijke bevolking te leven en te werken, een tijd, waaraan ik niet dan met weemoed kan terugdenken, omdat bij de vele, treurige ervaringen, die ik daarin opdeed, ook veel, zeer veel liefs zelfs, vooral van de zijde dier zelfde eenvoudige, onontwikkelde bevolking mijn deel werd.

Uit de gegevens, die ik toen noteerde en bewaarde, is het werk samengesteld, dat ik u thans aanbied.

Misschien zal een groot deel van den inhoud u reeds bekend zijn, hetzij door persoonlijke aanschouwing, hetzij uit andere bronnen, en zeker ook zult gij, bij het kennisnemen hiervan, in menig opzicht teleurgesteld worden, doordat gij er niet in vindt, wat gij verlangt te weten. Niettemin durf ik het toch met vertrouwen onder uwe oogen brengen, omdat ik voor mij zelven overtuigd ben, dat ik, voor zooverre mijne kennis van een en ander reikte al wat hier beschreven staat, naar mijn beste vermogen en met de meeste juistheid en nauwkeurigheid heb medegedeeld.

Dat er echter nog veel aan ontbreekt, hiervan ben ik zelf en in de eerste plaats overtuigd; daarom zal ik elke billijke terechtwijzing in casu dankbaar aannemen.

De streek, die ik in gedachten in dit werk met u doorloop, kan als het ware door een rechte lijn, die van den Slamat in Banjoemas naar den Kĕloet of Wilis in Kĕḍiri getrokken wordt, worden aangegeven, en beslaat, zooals gij op de kaart zien kunt, een betrekkelijk klein gedeelte van ons zoogenaamd Midden-Java. Slechts hier en daar heb ik bij het doorwandelen dier streek mij een kleinen zijsprong noord- of zuidwaarts veroorloofd, doch overigens mij stipt aan de richting gehouden, die ik mij ten doel had gesteld, en wel, omdat ik u bekend wilde maken voornamelijk met den echten Javaan, die nog niet bedorven door den omgang met andere meer ontwikkelde, of meer cosmopolitische volken, zich in zijn kinderlijken eenvoud nog zoo gelukkig en tevreden gevoelt in en met hetgeen hij heeft of wat hem toebedeeld wordt.

Moge het hier omtrent hem en zijn huiselijk leven en bedrijf medegedeelde, in hoe geringe mate ook, kunnen dienen als eene bijdrage tot vermeerdering der kennis van het javaansche volksleven, niet alleen, maar ook leiden tot grootere belangstelling in het interessante volk, dat een der voornaamste eilanden van onzen Oost-Indischen Archipel bewoont!

Depok. L. TH. MAYER.

INHOUDSOPGAVE (*).

(*) NB. De achter de verschillende onderwerpen tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen de bladzijden aan, waar die onderwerpen behandeld zijn.

HOOFDSTUK I.

Hebt gij, waarde lezer, lust en opgewektheid genoeg, om met ons een kijkje te gaan nemen in de echt javaansche maatschappij? Veroorloof ons dan, u in gedachten te verplaatsen naar en in een dier schoone residentiën, die wij gewoon zijn tot Midden-Java te rekenen en u er verder den weg te wijzen voor zoover wij dien kennen.

Als gij er niets tegen hebt, zullen wij den eersten den besten weg nemen en het verder aan ons goed gesternte overlaten, om ons daarheen te leiden, waar wij het meest te zien en te leeren kunnen krijgen.

Zie, daar hebben wij er al vast een. De weg (marga of margi), is wel niet breed, hoogstens acht voet, zooals gij ziet, doch zoowel de aanleg als het onderhoud daarvan en de regelmatige aanplant van schaduwboomen aan zijne beide kanten verraden ons, dat wij ons in de zoogenaamde gouvernementslanden bevinden.

Nemen wij den weg op, voordat wij hem inslaan, dan zien wij, dat hij glooiend naar boven gaat en al kronkelend naar die desa daar voor ons leidt, die, geleund tegen de hellingen van dien reus, die den achtergrond van ons tooneeltje vormt, zich te midden dier pas bewerkte, gedeeltelijk onder water staande en alle nuances van oker, bruin en zwart vertoonende sawahs als een liefelijke oase aan ons oog voordoet.

Gij zoudt, als vreemdeling, in die dichtbegroeide plek, in dat bewassen eilandje te midden van die zee van waterrijke en vruchtbare bouwvelden zeker geen woonplaats voor menschen zoeken, wanneer niet hier en daar de nok of het dak eener nederige stulp tusschen het geboomte door zichtbaar was en die lawang sĕkeṭeng en de daarachter staande tjakroeq u niet verrieden, dat gij hier niet te maken hebt met een gewoon bosschage,

Desa.

maar wel degelijk met eene verzameling van in schilderachtige wanorde en in allerlei vormen en grootten daar staande menschelijke woningen, omgeven en beschaduwd door honderden soorten van hoog en laag geboomte en andere gewassen, wier lenige, dichtbebladerde toppen en takken, wanneer de heerlijk koele landwind er in het nachtelijk duister doorheen speelt, dat schuifelen, dat zachte ruischen voortbrengen, waarin de poëtisch

gestemde mensch zoo gaarne den zang der sylphen en sylphiden hoort!

Laat ons onze schreden daarheen wenden, doch alvorens wij door de lawang sĕkeṭeng deze desa of ḍoesoen, zooals zij in het krama heet, binnenloopen, nog even dat zijpad daar, dat links van de lawang sĕketeng uit zich om de desa heen schijnt te kronkelen, opgaan, om eens te kijken, hoe zulk eene desa er van buiten eigenlijk uitziet.

Al dadelijk valt ons bij deze opname op, dat, zoo de stichting dezer desa al niet gezegd kan worden naar een bepaald en vooraf goed overwogen plan te zijn geschied, daarbij althans het denkbeeld op den voorgrond moet hebben gestaan, dat zij doór een zoo dicht en zoo stevig mogelijken, liefst levenden pagĕr of haag dient te worden beschermd tegen het binnendringen van ongenoode en ongewenschte gasten, want tusschen de op rijen naast elkander staande, hunne lenige en wuivende halmen of stokken hoog opschietende stoelen van bamboe doeri, bamboe pĕṭoeng, bamboe apoes, enz., die de voornaamste bestanddeelen dezer natuurlijke enceinte uitmaken, zien wij een verscheidenheid en macht van hooggekruinde, ḍikstam-

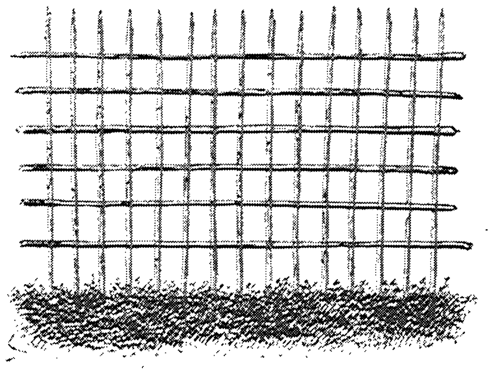

Tanggoel.

mige reuzen, waaronder wij den woengoe (Lagerstroemia reginae Rxb.), waroe (Hibiscus elatus Sw.), kananga (Cananga odorata Hk), kĕmiri (Aleurites triloba Forst), tjĕmpaka (Michelia

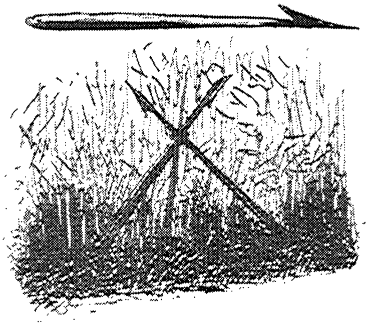
champaca, L.), nangka (Artocarpus integrifolia, L.), woeni (Antidesma bunias, Sprg.), kĕtapang (Terminalia catappa, L.), kapoeq of randoe (Eriodendrum anfractuosum, DC) en zoovele andere bekenden onderscheiden, den toegang versperren, terwijl een vrij diepe, doch smalle ringsloot om de geheele desa niet alleen tot afvoer van faecaliën en van het overtollige water, maar tevens tot de besproeiing der daaraan gelegen velden dienen moet.

Hier en daar merken wij zelfs een begin op eener soort omwalling of tanggoel van op elkander gestapelde, door aarde en graszoden bij en aan elkander gehouden rolsteenen, waarop een aanplant van doornige heesters de beklimming bemoeilijkt, terwijl de in die enceinte bestaande open plekken door een stevigen, van scherp aangepunte bamboestokken of latten samengestelden pagĕr bĕṭeq gesloten zijn en zoowel daarachter als daarvoor de venijnige, scherpe punten der borangs tusschen het groene gras door zichtbaar zijn.

Pagĕr bĕṭeq.

Wees hier daarom voorzichtig, waarde lezer, want zelfs uw dikke schoeisel zal u nauwelijks tegen de onaangename gevolgen eener ongewenschte kennismaking met deze korte pieken vrijwaren, en de wonden, die deze borangs veroorzaken zijn gevaarlijk en moeilijk te genezen!

Borang.

Doch nu wij de desa van buiten hebben opgenomen, wordt het tijd dat wij eens gaan zien, wat zij ons in haar »inwendig wezen” aan merkwaardigs kan aanbieden.

Ho! laat ons hierbij niet overhaast te werk gaan en eerst eenige oogenblikken besteden aan de beschouwing van de sĕkeṭeng en den tjakroeq, alvorens wij met het inwendige der desa gaan kennismaken.

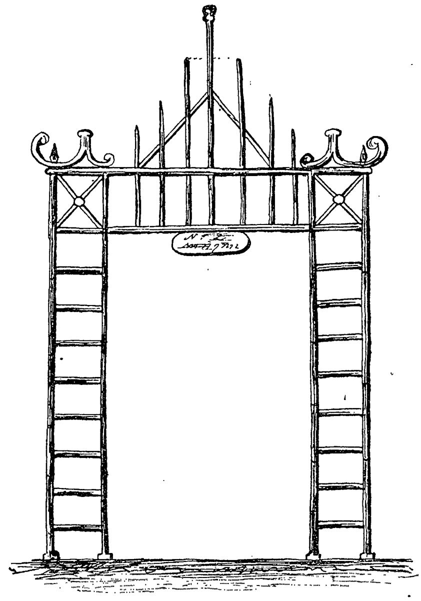
Zie, daar komt ons de loerah [1]), het oude desahoofd, wien men zeker van onze komst verwittigd heeft, ook juist tegemoet, eene beleefdheid, die wij niet genoeg op prijs kunnen stellen, daar wij op onze wandeling door zijne desa hier en daar zeker wel zijne voorlichting noodig zullen hebben.

Laat ons derhalve beginnen met die beleefdheid door eene andere onzerzijds te beantwoorden en den ouden heer, die, op eerbiedigen afstand van ons is gaan sila, in zijne taal daarvoor dank zeggen.

Zie, de oude heer heeft bij zijne verbazing over onze bekendheid met het Javaansch, er blijkbaar schik in, dat wij hem de eer bewijzen van hem in die taal aan te spreken, want bij zijn noewoen en verdere dankbetuiging voor onze door hem wellicht niet eens verwachte, vriendelijke begroeting, voegt hij in goed gekozen uitdrukkingen ook het eerbiedig verzoek, dat wij hem de hooge eer zullen bewijzen, van eenige oogenblikken onder zijne »nederige stulp" te vertoeven, eene uitnoodiging die wij gaarne aannemen, onder beding echter, dat wij vooraf een kijkje zullen nemen van al wat zijne desa aan beziens- en merkwaardigs oplevert.

Wij zullen dus beginnen met de sĕkeṭeng, de open poort, waarbij wij zijn blijven staan, toen het desahoofd ons tegemoet kwam. De nadere beschouwing daarvan leert ons, dat de sĕkeṭeng bestaat uit twee op zekeren afstand (meestal de breedte van den weg, die daaronder doorloopt) van elkander rechtstandig in den grond geplaatste houten (soms ook bamboezen) ladders, wier boveneinden door een horizontaal geplaatsten dito aan elkander verbonden zijn. De sporten van dezen laatsten zijn aan de bovenzijde voorzien van verlengstukken, wier lengten zoodanig genomen zijn, dat daardoor de figuur van een gelijkbeenigen

1) In enkele residentiën worden de desahoofden ook bĕkĕl, kĕpala desa of kĕpala ḍoesoen enz. genoemd. Zelfs vindt men hier en daar nog een dĕmang, panewoe, hoofd over duizend, of pĕnatoes, hoofd over honderd.

Lawang sĕkeṭeng.

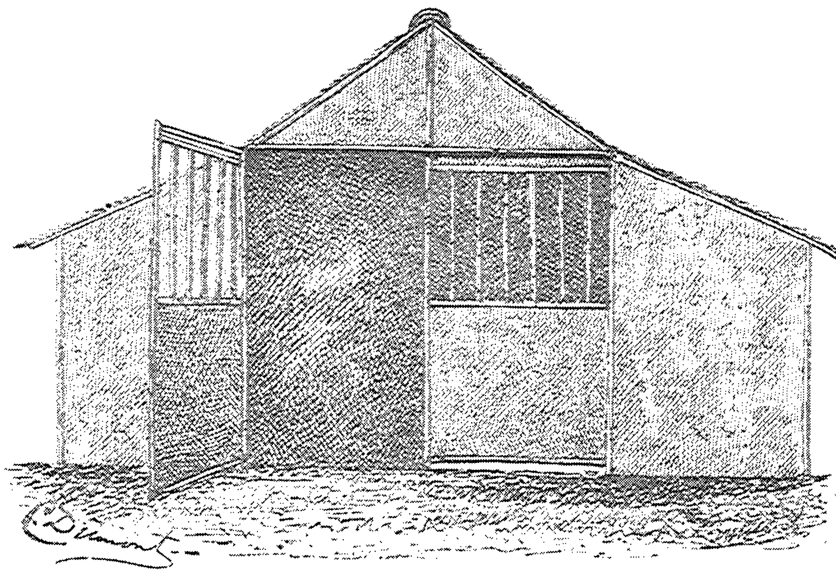
driehoek wordt gevormd, welks top wordt aangewezen door een knop of een ander in hout uitgesneden figuur of ornament, geplaatst op het verlengde van den middelsten sport. Onder dezen middelsten sport is gewoonlijk, zooals hier, een plank aan den liggenden ladder bevestigd, waarop hetzij in javaansch, hetzij in latijnsch schrift het nummer en de naam der desa te lezen staan, soms zelfs met vermelding tevens van het aantal zielen, heeren- en cultuurdienstplichtigen en van de sterkte van den veestapel.

Deze poort wordt op geregelde tijdstippen aangewit, soms ook geheel zwart geteerd of wit geverfd, — zelden onveranderd in den staat en het voorkomen gelaten, als waarin de samenstellende deelen daarvan zich voordoen, en dient ter aanwijzing, dat daar de eigenlijk gezegde desa begint of eindigt.

Van ons desahoofd vernemen wij verder, dat de naam sakeṭeng samengesteld is uit sa en keṭeng, respectievelijk beteekenende een en penning, halve-duit- of halve-cent-stuk en een niet bij een ieder meer bekend overblijfsel is uit den ouden javaanschen tijd, toen het slechts aan enkele bevoorrechte desas geoorloofd was, zulk eene poort te hebben en van een ieder, die daaronder door passeerde een keṭeng als tol te heffen.

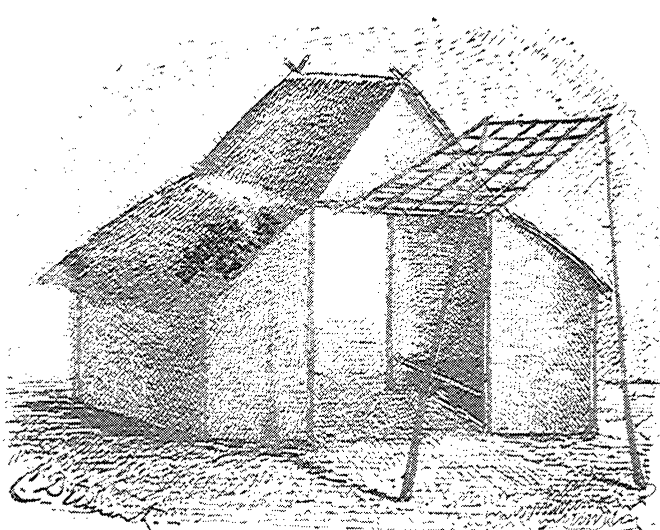
De tjakroeq, elders ook angkroeq, gĕrḍoe, gĕrḍoe desa, of gĕrḍoe ḍoesoen geheeten, is, zooals wij nader zien, een kleine loods op vier stijlen, die de geheele breedte van den weg overspant en aan de voor- of ingangszijde gesloten is door een bamboesen porte-brisée, een teeken, dat het oude hoofd van netheid houdt, daar men zich voor dergelijke gebouwtjes anders vergenoegt met een lawang ĕngkab-ĕngkaban of lawang

oengkab-oengkaban, een bamboezen deur, die als een neêrhan-

Tjakroeq met porte-brisée: (lawang koepoetaroeng).

gende klep opengestooten of neêrgelaten wordt. Links en rechts

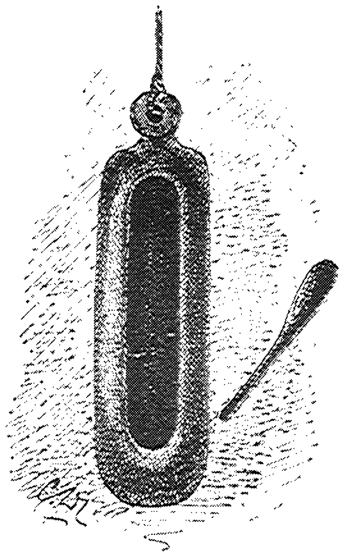

Tjakroeq met lawang ĕngkab-ĕngkaban.

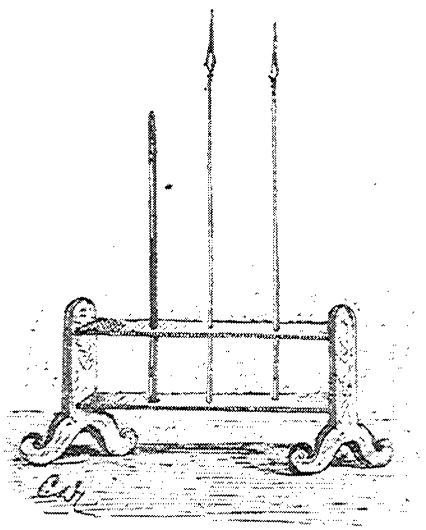
heeft deze tjakroeq een aan de buitenzijden afgesloten emper

of afdak, waarvan het eene door de daaronder staande bamboezen bale of amben (rustbank) blijkbaar dienen moet tot zit- en rustplaats van de twee of drie wong djaga of tiangdjagi of wachters, die volgens een door het desahoofd aangehouden rooster hier beurtelings gedurende een geheelen nacht, dikwijls ook over dag de wacht moeten houden.

Onder het andere afdak vinden wij in de eerste plaats bij een der hoeken den kĕnṭongan of tongtong, het uitgeholde, dikwijls van sierlijk snijwerk voorziene houten blok, waarop allerlei signalen door middel van een houten hamer of kort

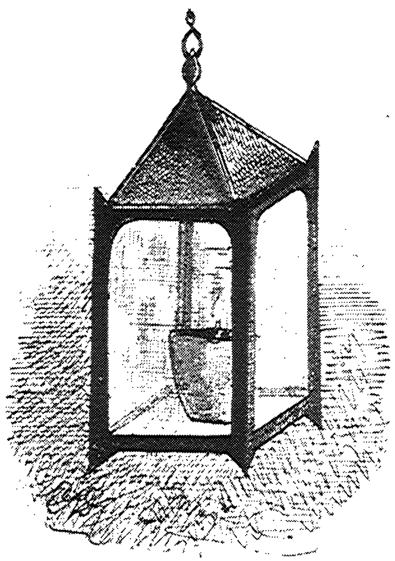
Tongtong.

Plangkrangan.

knuppeltje geslagen worden. In de nabijheid daarvan zien wij verder een plangkrangan (houten standaard), waarin een paar lansen (toembaq), soms ook lange dikke batons of pĕnṭoeng's staan, terwijl aan de bamboezen bewanding of soms ook op de amben zelf een paar pĕḍangs (kapmessen) klaar staat of bij de hand wordt gehouden. In het midden van den tjakroeq hangt nog een klein vierkant lantaarntje, dat tot verlichting dient zoowel van het wachthuisje zelf, als van de onmiddellijke omgeving daarvan. In de plaats van zulk een lantaarn ziet men dikwijls eenvoudig een bĕlĕman (vuurtje, dat smeulend ge-

houden wordt), vooral wanneer men last heeft van muskieten,

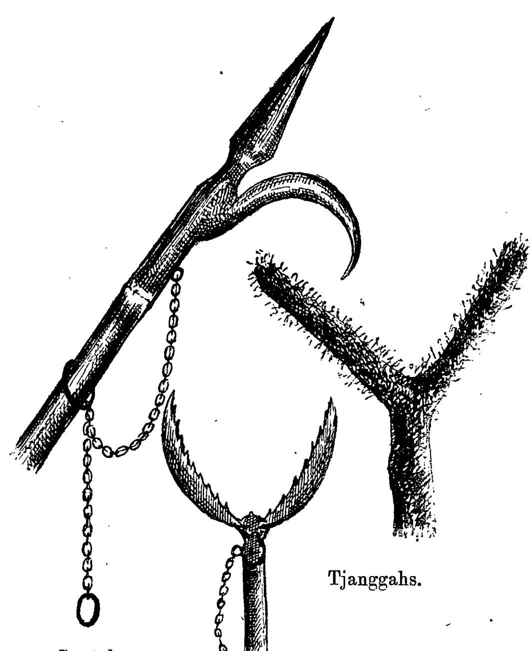
Lantaarn of lantéra.

Bĕlĕman.

die dan door den daaruit opstijgenden rook worden verdreven.

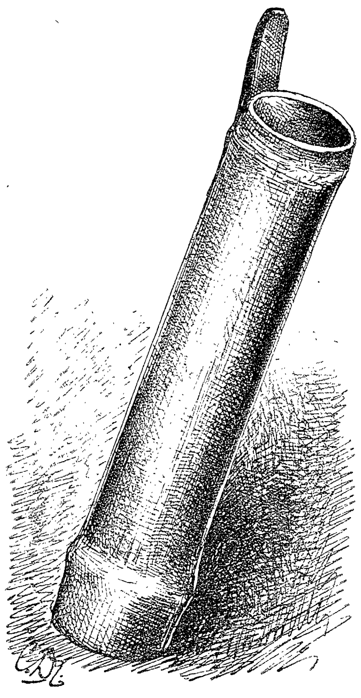
Eindelijk vinden wij nog links en rechts van de tjakroeqdeur, dikwijls zelfs achter, d. i. aan de zijde van den tjakroeq, die naar de desa gekeerd is, staande in, in den grond ingegraven bamboezen kokers, de ganṭol (brandhaak) en de onontbeerlijke tjanggah, eigenlijk het hoofdwapen van den gĕrḍoewachter, zijnde een houten of ijzeren vork, wier twee wijd uit elkander staande tanden voorzien zijn van scherpe dorens of weerhaakjes.

Tjanggahs.

Ganṭol.

Buitendien vindt men bij enkele tjakroeqs, evenals hier, nog eenige lodongs of bamboezen kokers, gevuld met water, om bij brand te dienen, — doch algemeen is dit gebruik of deze maatregel niet; en ofschoon het hier beschreven type en zijn inventaris bijna overal in Midden-Java gevonden wordt, zoo verhindert dit toch niet, dat in den vorm en het bouwmateriaal der wachthuizen groote verscheidenheid heerscht.

Lodong.

En zoo zijn wij zoetjes gekomen aan het punt van waaruit onze verdere kennismaking met de eigenlijke desa een aanvang zal nemen.

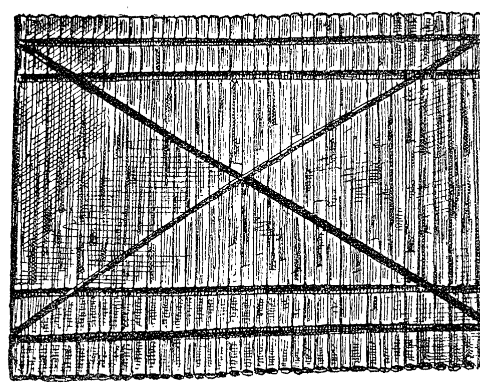
Laat ons dus dadelijk den weg, die kaarsrecht naar dat vrij groote huis daar voor ons loopt, vervolgen en zien, wat links en rechts daarvan onze aandacht trekken kan.

In de eerste plaats valt het ons op, dat de weg in de desa netjes, zeer gelijkmatig begrint en met fijn zand bedekt is, en geen grassprietje zich daarop vertoont. Zelfs de aan beide zijden daarvan loopende waterafvoerkanaaltjes, got's of kalenans zijn keurig in orde, terwijl de daarachter staande levende heggen van djaraq (Ricinus communis L.), op eene hoogte van ± vier voet en overal gelijkmatig dicht en dik gehouden, op den bezoeker een zeer aangenamen indruk maken.

Aan alles is het duidelijk, dat deze desa eene welvarende is en een hoofd heeft, dat er een eer in stelt, haar zoo zindelijk en zoo net mogelijk te hebben en te houden.

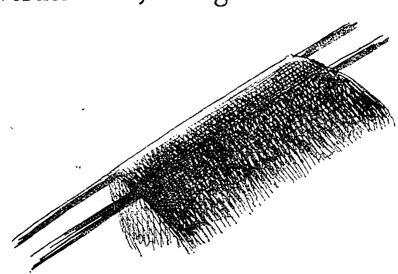
Zie eens die nederige stulp daar aan onze rechterhand; zij is klein en blijkbaar niet de woning van een millionnair, doch zij maakt op ons geen onaangenamen indruk door de zindelijkheid en netheid, die daaromheen en aan hare buitenbewanding zichtbaar zijn.

Het is een zoogenaamde omah-, of gria-srotongan, zooals het desahoofd ons op onze vraag te kennen geeft, d. i. een huis in den loodsenvorm met twee tegen elkander opstaande dakvlakken, die de geheele breedte daarvan bedekken en den voor- en achter-ĕmpjaq daarvan vormen. De zijopeningen worden gesloten door rechte bovenzijbewandingen van driehoekigen vorm, die toetoep keong worden genoemd. Deze ĕmpjaqs en toetoeps keong rusten respectievelijk op blandars (muurplaten) en pangĕrĕts (binten), en zijn aan de bovenzijde bevestigd aan den molo (nokbalk) door middel van rotting- of bamboebanden, dan wel van touwen of ook van houten haken of pennen, die stevig in den molo staan. Deze zelf wordt gedragen door, midden op de pangĕrĕts aangebrachte toewoehs (stutten of korte stijlen) wier lengte op de helling van het dak, die bij dezen vorm gewoonlijk ± 40° is, influenceert.

'Empjaq.

De ĕmpjaqs zijn, zooals wij verder zien, stevige rechthoeken, samengesteld uit tegen elkander gerangschikte, door dwarslatten en touwwerk aan elkander verbonden bamboestokken van 5 à 6 c.m. diameter en 3 tot 5 m. lengte, oesoeqs (dakribben) genaamd, waarop de voor de plaatsing en bevestiging der wĕlits [1]) bestemde rengs (pan- of wĕlitlatten) vastgebonden of gespijkerd zijn.

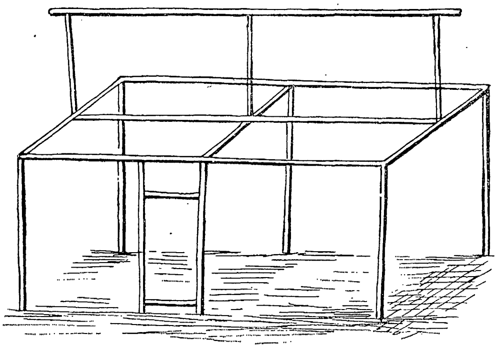

Wĕlit met djalon en gapits.

1) Aan djalons (stokken) door middel van gapits (latten) en toetoes (tot bindsel bestemde, aan dunne reepjes gespouwen bamboebast), talidoeq (touw van de harige vezels van den arenpalm) dan wel loeloeb (dunne reepjes boombast) bevestigde, dicht aaneen gedrukte alang-alang (Imperata arundinacea Cyrill).

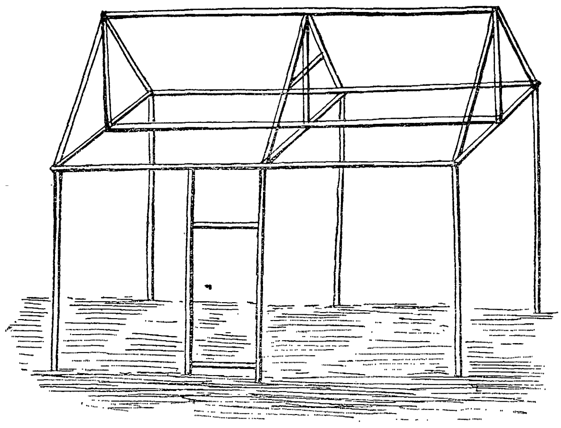
Zulk een solied, doch vrij zwaar dakvlak wordt in zijn geheel naar boven geheschen en verder aan den molo en den blandar bevestigd.

Ons desahoofd vertelt ons verder, dat het dak, dat wij hier

Geraamte van een gewoon srôtongan-huis.

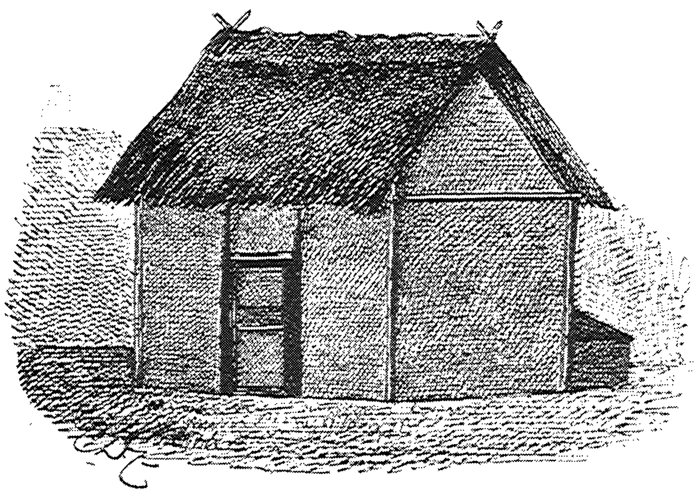
beschrijven, het eenvoudigste is van dien aard, daar bedoelde dakvlakken anders gewoonlijk nog ondersteund of geschraagd worden door oesoeqs dadi (losse, niet door hanebalken aan elkander verbonden spruiten) of door koeda-koeda's (driehoeken,

Geraamte van een srotongan-huis met oesoeqs-dadi en koeda-koeda.

gevormd door de aan elkander door middel van een hanebalk verbonden spruiten), waarop niet zelden nog een blandar pinggang (gording) over de geheele lengte van het dakvlak is aangebracht, om daaraan meer steun te geven.

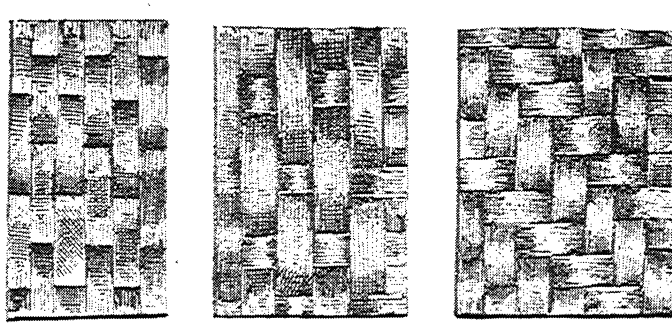
Dit geheele bovenwerk wordt gedragen door een acht- à tiental hoofd- of buitenstijlen (saka, saka goeroe), die in den

Srotongandak.

grond zijn ingegraven, soms ook op houten of rol- dan wel bergsteenen oempaqs (neuten) rusten.

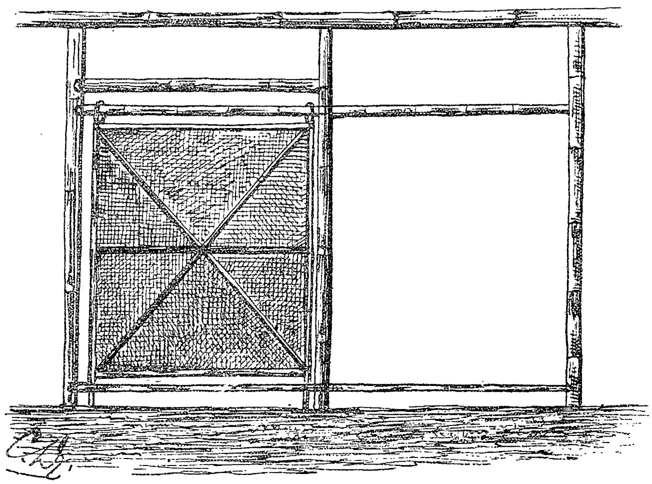
De openingen tusschen deze stijlen zijn gesloten door op verschillende wijzen gevlochten bamboezen bewandingen, die door middel van rotting- of ander touw, zelden van spijkers, aan bedoelde stijlen bevestigd zijn.

Diverse soorten van bewandingen.

Aan de voorzijde heeft de woning een mede van bamboe gemaakte deur, een zoogenaamde lawang sôrogan (schuifdeur),

die des nachts eenvoudig door een houten pen of anders door middel van een eindje touw vastgehouden wordt.

Lawang sorogan.

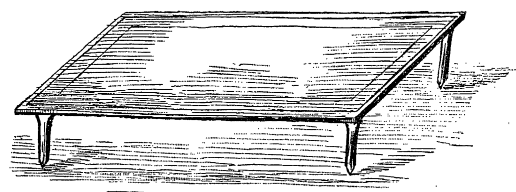
Treden wij het gebouw binnen, dan zien wij, dat de daarin besloten ruimte in twee bijna gelijke deelen is verdeeld door een dwarswand, die blijkens de daarin aanwezige deur, van dezelfde constructie als de voordeur, de scheiding daarstelt tusschen het slaap- en het woonvertrek, de sĕnṭong of slaapkamer en de panirat, binnengaanderij of huiskamer van den eigenaar en zijn gezin.

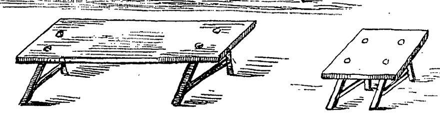
Voorts zien wij, dat de bewanding aan de binnenzijde nog beschoten is met kepangs (dicht vlechtwerk van dunne, platte reepen bamboe) en de alleen boven het slaapvertrek aangebrachte zoldering (loṭeng, loṭengan) der naarstige en zuinige huisvrouw dient tot bewaarplaats van het door haar benoodigde keukengerei en al wat zij verder het hare noemen kan, terwijl de in dien hoek daar naast die lôḍongs of met water gevulde kokers staande bamboezen ladder blijkbaar dienen moet, om het bereiken van dien zolder te vergemakkelijken.

Tegen den voorwand van het vertrek, waar wij ons thans in bevinden, en bijna de geheele breedte daarvan beslaande, staat de zelfs in de nederigste hut niet ontbrekende amben (rustbank) geheel of gedeeltelijk van bamboe gemaakt en met een

van pandan- of wel van mendong-bladeren [1]) gevlochten matje bedekt. Op deze amben zit, rust en eet de familie, en zet zij haren bezoekers de betel en het lekkers, dat zij aan kan bieden, voor.

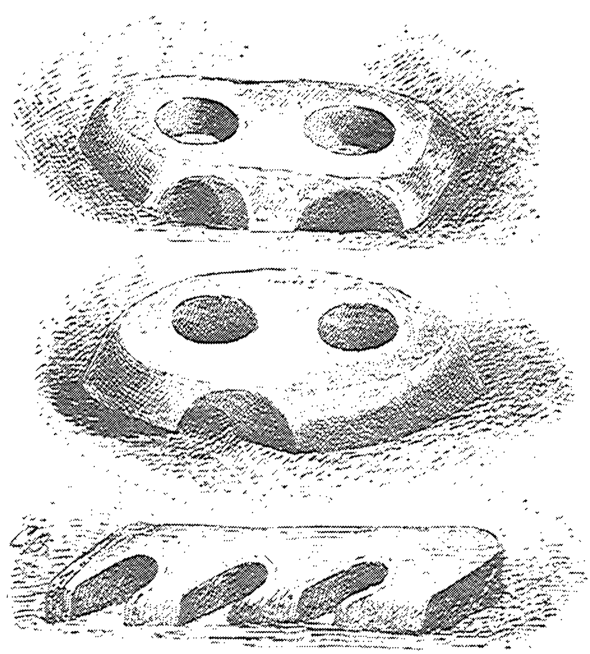
Amben.

Ḍingkliqs.

Verder merken wij in de nabijheid van de amben een paar ḍingkliqs, of houten bankjes of tabouretten op, die de eigenaar gebruikt, wanneer hij zittende iets verrichten moet, waarbij ook zijne voeten of teenen dienst moeten doen, dan wel, wanneer hij na een zwaren, zorgvollen dag van de verfrisschende avondkoelte voor zijne woning genieten wil en »klimaat" gaat »schieten".

Pawon.

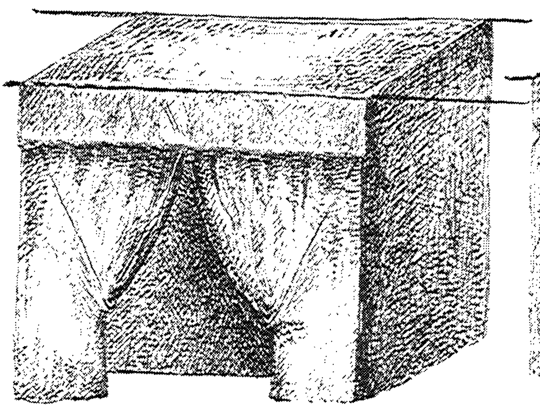
In dien achterhoek tegenover de vorenbedoelde amben zien wij nog de, uit met klei bepleisterde rol- of bergsteenen samengestelde stook- of kookplaats (pawon) met twee, hoogstens drie openingen van verschillende grootte. Het keukengereedschap schijnt aan kant

1) Panḍan = Pandanus odoratissimus L.; Mèndong = Fimbristylis efoliatus Steud.

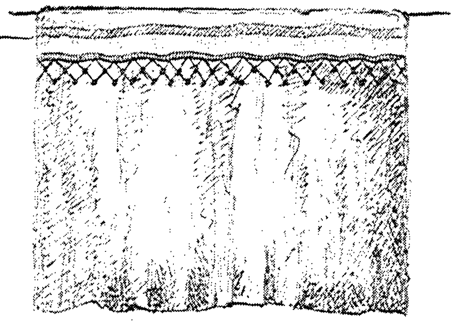
gezet, want hiervan zien wij geen enkel stuk, evenmin als van een servies. Met het oog op onzen beperkten tijd behoeft dit ons ook niet te spijten, te meer daar wij later wel gelegenheid te over zullen hebben, om met de culinaire wetenschap onzer javaansche keukenprinsessen kennis te maken en te zien wat zij zooal onder servies verstaan.

Het zal u misschien verwonderen die keuken zoo in het woonvertrek aan te treffen, doch bedenk, waarde lezer, dat wij hier niet met eene familie te doen hebben, die rijk met aardsche goederen bedeeld is en zich meer comfort verschaffen kan. Zie, ook de binnenvlakte van den ĕmpjaq boven deze stookplaats vertoont de sporen der dagelijksche berooking. Dit staat wel niet bijzonder netjes maar die rook beschermt de bamboe, waaruit die ĕmpjaq is samengesteld, tegen den boeboeq of het insect, dat de vermolming daarvan veroorzaakt.

Slaan wij nog even een blik in het slaapvertrek, dan zien

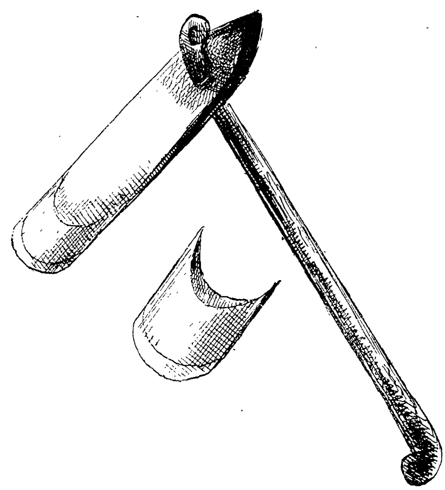
Kôbong.

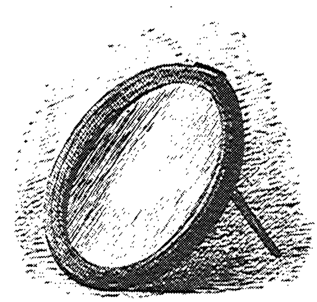
Langse of Gĕbĕr.

wij dat hier ook een amben tot ledikant dient en gedeeltelijk met een dun bultzakje (kasoer), anderdeels eenvoudig met een matje bedekt is. Aan het hoofdeneinde liggen verschillende in sitsen sloopen verborgen bantals of hoofdkussens, terwijl een grootbloemig sitsen kobong (hanggordijn) de slapenden aan den onbescheiden blik eens nieuwsgierigen indringers onttrekt of onttrekken moet. Dit gordijn heeft een hemel of langitan en loopt om de geheele slaapplaats. Gewoonlijk vindt

men hiervoor anders een eenvoudigen langse; d. i. een vier à vijf voeten breede, de geheele breedte van het vertrek of de amben beslaande strook sits, die aan een voor die amben op de vereischte hoogte gespannen touw bevestigd is. Soms is zulk een gordijn versierd met een gegulpte strook van rood of ander goed of met franje van inlandsch maaksel. Deze strook heet dan plisir, plipir of plipid. Ziedaar het ledikant van den eenvoudigen, armen, doch netten javaan.

Patjoel.

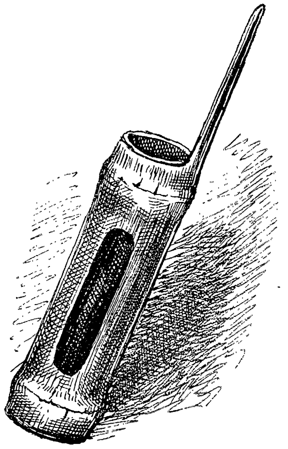
Van een waschtafel met toebehooren, een divan, schutsel en dergelijke meubels meer is hier geen sprake; alleen zien wij aan den wand naast den daaraan hangenden bĕnḍo (kapmes) en de daarin gestoken kĕris of ḍoewoeng (den indischen dolk of ponjaard, waarover wij later gelegenheid zullen hebben nader te spreken) een klein rond spiegeltje (pangilon) van geringe waarde. In een der hoeken ontwaren wij verder den patjoel of hak, waarmede de eigenaar zijn bouwveld bewerkt en zijn pĕṭel of dissel benevens een kleinen kĕnṭongan van bamboe, die hem dient tot het geven van alarmsignalen dan wel om bij zijne nachtelijke »rondes" zijne aanwezigheid en stiptheid in de vervulling zijner kleppermansplichten te doen constateeren.

Spiegel of pangilon.

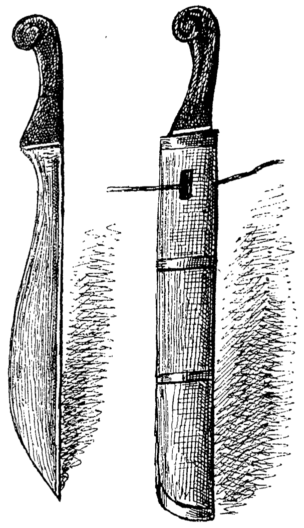

Dissel of pĕṭel.

Voorts vinden wij hier nog de echt javaansche lamp of tjĕ-

loepaq op haren drievoet of adjoeg-adjoeg van bamboe en ge-

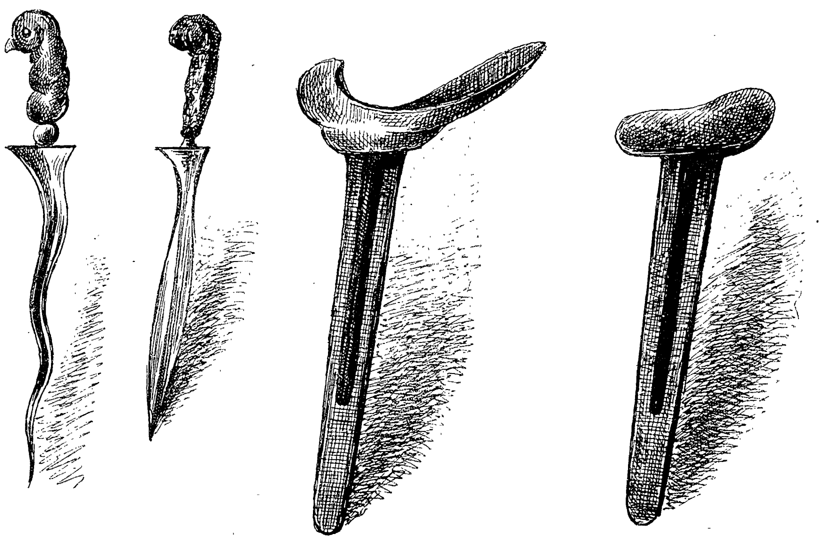

Bamboezen kĕnṭongan.

Bĕnḍo.

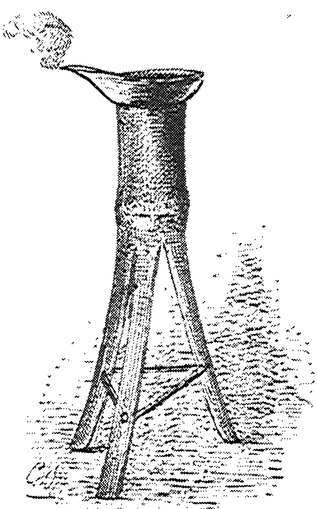
vuld met uit katjang tjina (Arachis hypogaea, L) getrokken of

Kĕris.

geslagen olie, waarin een soemboe of oetjĕng-oetjĕng (pit, lampepit) drijft.

Alvorens wij deze kamer en de woning uitgaan merken wij nog op, dat de aarden vloer daarvan eenvoudig aangestampt en niet met matten en dergelijke bedekt is.

Tjĕloepaq met adjoeg-adjoeg.

Buiten gekomen zullen wij nog even bij dit huis vertoeven, om het van de buiten-achterzijde te bezichtigen en te zien, wat een javaansch erf (pakårangan, pakawisan) zooal bevat.

Zie, aan dien hoek, vlak achter de keuken, is een klein kippenhokje, waarin een broedende hen rustig op hare eieren in 't nest zit.

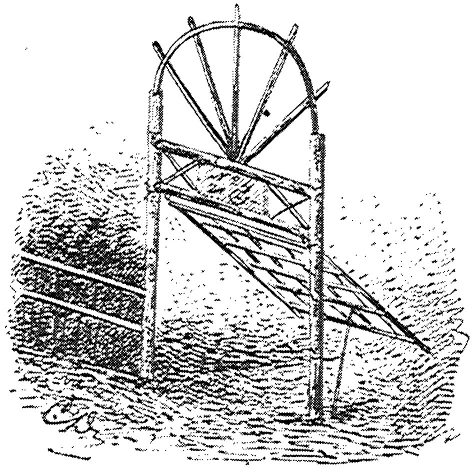
Andere aanhangsels of bijgebouwen heeft het huis niet en aan een badkamer en latrine heeft de javaan ook geene bepaalde behoefte, daar de rivier in wier nabijheid zijne desa staat of die deze snijdt, daarin op de meest afdoende wijze voorziet.

Een blik op het dak der zooeven bezochte woning herinnert ons er aan, dat wij bij de beschrijving daarvan vergeten hebben melding te maken van de nok- of vorstbedekking, den woewoeng, bestaande uit een langen rechten bamboestok, waaraan bundels alang-alang dicht op elkander zijn vastgebonden.

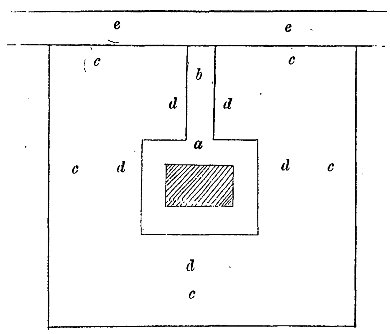
Woewoeng.

Wat het erf betreft, dit is, zooals wij verder zien, geheel omgeven door een levende haag van djaraq- en andere heesters en slechts voorzien van eene opening, namelijk aan de voorzijde, die de communicatie vormt met den daarlangs loopenden weg. Deze opening is of kan worden gesloten door een eenvoudige bamboezen klepdeur (kori pĕkarangan, kontĕn pĕkawisan), die in een soort van galg hangt, waarboven een plankje het nummer van het erf en den naam van den bewoner aangeeft. Van deze deur of poort loopt een ruim anderhalven meter breed pad tot op ongeveer vier meters voor de woning door, tusschen mede goed onder-

Kori pĕkarangan.

houden levende heggen, die de binnenscheidingen van het erf vormen en djaga-satroe worden genoemd. Deze djaga-satroe omgeeft het geheele huis op een afstand van 2 tot 4 meters en vormt derhalve eene grens tusschen het beplante en het niet-beplante gedeelte van het erf, want de ruimte voor het huis, de pĕlataran, waarop padi, koffie, enz. worden gedroogd, alsmede die rondom de drie overige zijden van het huis worden zorgvuldig schoon gehouden, zoowel ter voorkoming dat slangen en dergelijk ongedierte meer zich in het onkruid nestelen, als om die open plekken eventueel tot droog- of werkplaatsen te kunnen bestemmen.

Platte grond van een javaansch erf.

a. woning.
b. ingang van 't erf.
c. haag om 't erf.
d. djaga-satroe.
e. weg.

De tusschen dezen djaga-satroe en de buitenhaag (pagĕr pakarangan, pagĕr erĕp) besloten ruimte levert een verscheidenheid van planten op, waarover men boekdeelen vol zoude kunnen schrijven.

Zie, langs de buitenhaag vinden wij al dadelijk op geregelde afstanden den waroe goenoeng (Hibiscus tiliaceus, L.) welks hout en bast tot timmer- en touwwerk dient, den nangka (Artocarpus integrifolia, L.) wiens vruchten en hout waarde hebben, den in verscheidene soorten voorkomenden mangga of pĕlĕm (Mangifera, L.) en den manggis (Garcinia mangostana, L.) die evenals de doekoe (Lansium domesticum, Jack), de verschillende soorten van djamboe (Jambosa, Rmph) en

djeroeq (Citrus, L.) om hunne lekkere, sappige vruchten worden gehouden, terwijl verder de pĕte (Parkia africana, R. Br.), de malindjo of manindjo (Gnetum gnemon, L.), de djĕngkol (Pithecolobium bigeminum, Mrt.) er de klasse der groente of toespijs leverende boomen vertegenwoordigen.

Onder de nederiger bezetters van dezen tuingrond merken wij nog op den katela djendral of poehoeng (Jatropha Manihot, H. B. & R.), den djàgoeng (Zea mays, L.), den talĕs (Colocasia antiquorum, Schott), wier knollen en vruchten een smakelijk en gezond voedsel geven, terwijl verder de lomboq (Capsicum, L.) de koenir (Curcuma longa, L.) de djahe (Zingiber officinale, L.) de kĕmangi (Ocimum canum, Sims), met zoovele andere soortgelijke heesters de kruiden voor de javaansche tafel leveren en de verschillende soorten van pisang (Musa, Trnf.) en de kates (Carica papaya, L.) voor een smakelijk en gezond dessert zorgen, waarbij de soeroeh of sĕdah (Chavica betle, Miq.) en de pinang (Areca catechu, L.) het hunne voegen voor den onontbeerlijken betelpruim.

Eindelijk zien wij nog hier en daar tusschen andere planten den dilĕm (Coleus atropurpurens, Buth), wiens geurige, insectenwerende bladeren dikwijls tusschen de kleedingstukken worden gelegd, de sĕreh [1], waaruit een aromatische, geneeskrachtige olie kan worden gestookt en die in de inlandsche keuken ook dienst doet, de sĕlasi (Ocimum basilicum, L.) die zoowel tot specerij als tot geneesmiddel wordt gekweekt en enkele in den eigenlijken bloementuin thuis hoorende planten meer, als rozen, balsaminen, etc.

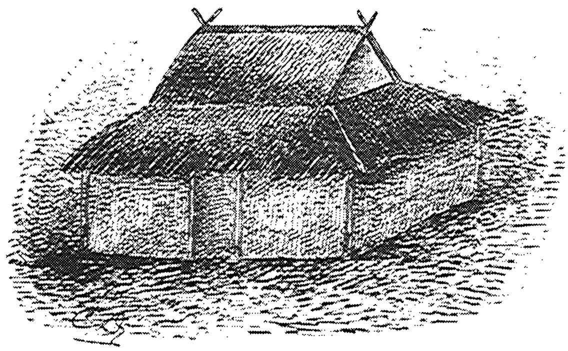
Voor dat wij van de bewoners afscheid nemen en dit erf verlaten om elders onzen oogen verder den kost te geven, hebben wij nog de gelegenheid twee ongedekte, ruim een kubieken meter inhoudende kuilen aan twee tegenovergestelde hoeken van het erf op te merken, die zooals ons medegedeeld wordt, opene mestvaalten zijn en dienen moeten, om al den afval enz. te ontvangen, dien het erf en de keuken opleveren. Doch — het wordt tijd, dat wij wat anders gaan zien.

---

1) Andropogon Schoenanthus, E.

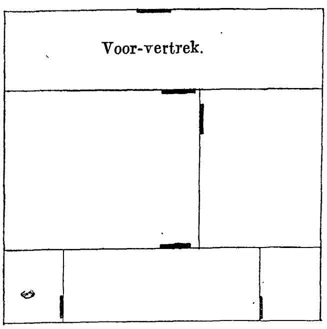
Zie, daar schuins tegenover dit erf hebben wij een huis, dat veel overeenkomst heeft met het zooeven door ons bezochte en blijkbaar de woning is van iemand, die iets meer in zijne beurs heeft, dan onze vriend, van wien wij zoo juist afscheid hebben genomen.

De loerah, die ons trouw ter zijde staat bij de voldoening aan onze nieuwsgierig- of weetgierigheid, vertelt ons dat zulk een dak, als dat huis dáár heeft, dara-gĕpaq wordt genoemd

Dara-gĕpaq-dak.

en eigenlijk niets anders is dan een gewoon srotongan-dak, voorzien van empers (afdaken) aan alle zijden. Dit zien wij ook dadelijk en zelfs voordat wij het huis binnentreden, kunnen wij ons reeds een voorstelling maken van de bouw-orde daarvan, daar wij bij het geraamte van de zooeven door ons opgenomen woning slechts de voor de aan alle kanten aangebrachte afdaken of empers benoodigde houtwerken enz. hebben aan te voeren, om een dara-gĕpaq-huis daarvan te kunnen maken.

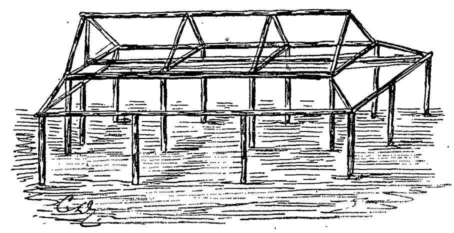

Platte grond van een dara-gĕpaq huis.

Nemen wij, alvorens deze woning binnen te treden, den omtrek daarvan op, dan zien wij, dat ook hierbij geene bijgebouwen zijn en het erf in niet bijzonder vele opzichten verschilt met dat, van waar wij zoo juist zijn gekomen.

Alleen valt het ons op, dat aan dit huis evenmin een ven-

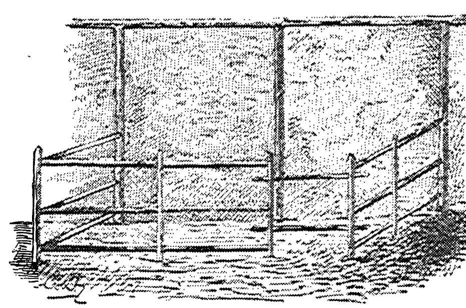
ster, of eenige opening hoegenaamd, die aan zulk een verlichtings- en luchtzuiveringstoestel denken doet, is waar te nemen, als aan het zoo door ons verlaten srotongan-gebouw.

Geraamte van een dara-gĕpaq-huis.

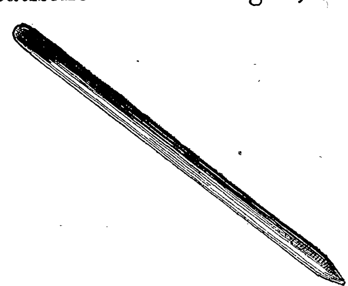
Treden wij het huis door de openstaande lawang sorogan binnen, dan bemerken wij, dat wij ons bevinden in een gesloten voorgaanderij of langwerpig voorvertrek.

Schrik hier echter niet, want links van de deur staat een paar karbouwen of buffels u verwonderd en snuivend aan te kijken in een door bamboezen palangs of boomen afgesloten ruimte, die een deel van deze galerijhelft inneemt en de stalling of kandang dezer dieren vormt. Dit staat wel niet netjes en strookt wel niet met uw zindelijkheidsgevoel, — misschien worden uwe reukzenuwen hier ook wel op eene zware proef gesteld, doch voor den bezitter dezer woning is deze inrichting nog de beste, minst dure en daarbij de veiligste, om zijne karbouwen onder dak te brengen. En hiervoor getroost hij zich gaarne eenige minder aromatische neusstreelingen, die trouwens door den opstijgenden rook van de bij dezen kandang aangetroffen wordende bĕlĕman voor een groot deel worden weggenomen.

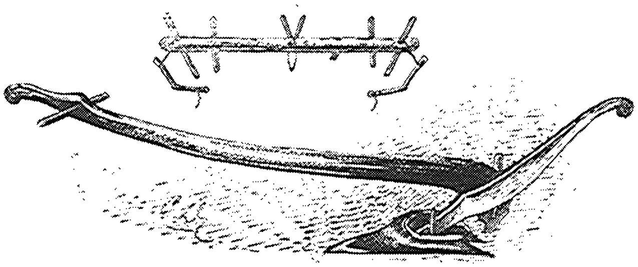
Kandang binnenshuis.

Overigens zien wij in dit gedeelte van het voorvertrek behalve een paar in een hoek gedeponeerde patjoels nog een linggis of breekijzer, een wloekoe of ploeg met toebehooren, benevens een garoe of eg, mede met al wat

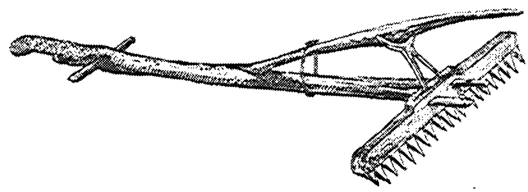
Linggis.

daarbij behoort, een teeken dus, dat de bewoner van dit

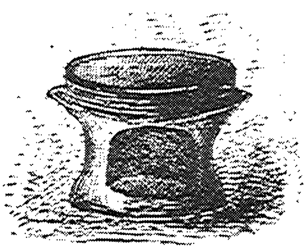
Wloekoe met toebehooren.

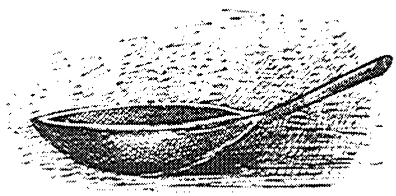
huis sawahs heeft en die met zijn eigen spulletje bewerkt

Garoe.

In het andere gedeelte van dit voorvertrek staat een paar

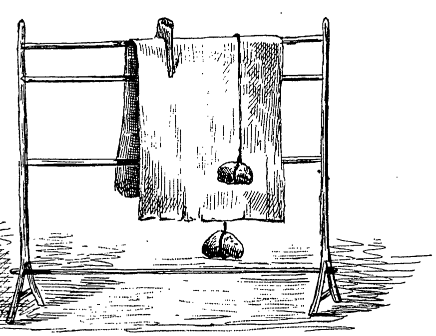

Anglo. Wadjan. Tjanting.

Gapit. Gawangan met gapit en bandoel.

dingkliqs, een aarden komfoortje of anglo, waarop een wadjan of ijzeren pannetje met gestolde malam of was, en daarnaast een gawangan of bamboezen rekje, waarover een gedeeltelijk gebatikt stuk wit linnen hangt, aan den

eenen kant vastgehouden door een bamboezen gapit of klem, en aan den anderen eenvoudig door een daarover heen geslagen eindje touw, aan welks beide einden een steen bevestigd is, welk toestel bandoel wordt genoemd. In de bamboezen bewanding van dit gedeelte van het voorvertrek zien wij verder een paar tjantings, d. i. van tuitjes voorziene koperen bakjes, die het voor het batiken benoodigde malam op het daartoe bestemde linnen moeten brengen, gestoken. Wij zien aan een en ander, dat de huisvrouw zich met het maken van gebatikte kleedjes onledig houdt, een bedrijf, waarover wij later het noodige zullen kunnen vertellen, doch waaraan wij momenteel onze aandacht verder niet zullen wijden, daar die wel noodig is voor ons nader onderzoek naar de verschillende inrichtingen van het javaansche huis. Ook over den ploeg en de egge, waarvan hiervoren ter loops melding is gemaakt zullen wij gelegenheid hebben nader te spreken, wanneer wij den javaan bij zijn landbouwarbeid zullen gadeslaan.

Laat ons dus liever die binnendeur daar, vlak over die, waardoor wij dit voorvertrek zijn binnengetreden, en van dezelfde constructie als deze, ingaan.

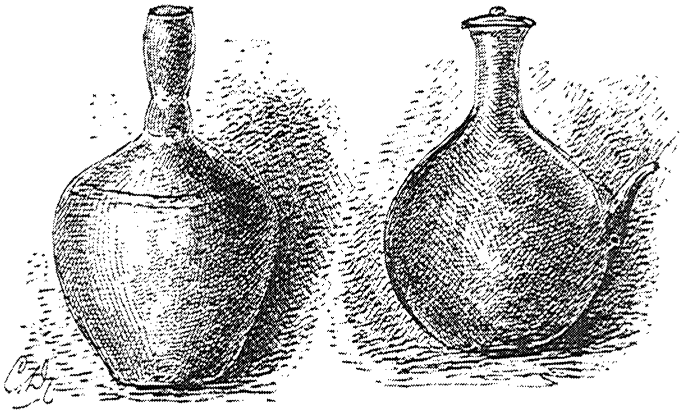
Zooals gij ziet, bevinden wij ons dan in een geheel door wanden ingesloten ruimte, die, behoudens hare grootere afmetingen, op dezelfde wijze is verdeeld als die in het zooeven door ons bezochte srotongan-huis.

Ook hier hebben wij, ofschoon wat ruimer dan die in het vorige huis een woon- en een slaapvertrek en hetzelfde meubilair als in de daareven door ons bezochte woning.

Alleen vinden wij hier in het woonvertrek nog een achterdeur en geen keuken of fornuis, terwijl het, zooals wij zien ook grootendeels voorzien is van een plafond, zijnde slechts de ruimte tusschen de twee middelste binten opengelaten om den toegang tot de twee in dit huis aanwezige zolderingen gemakkelijk te maken.

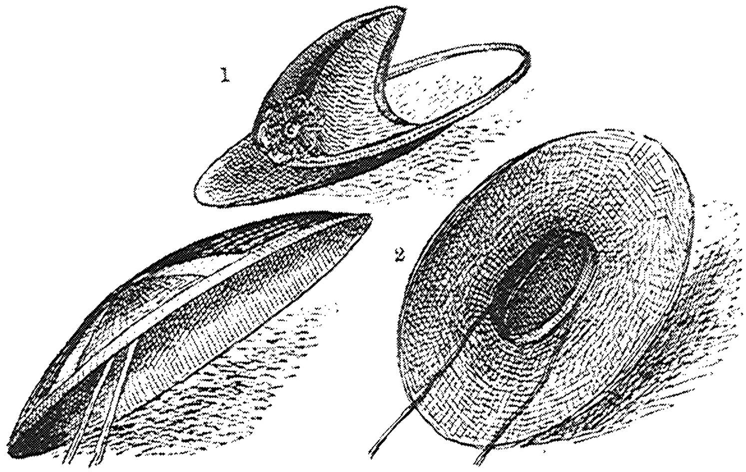
De bijna twee meters breede amben staat hier niet tegen den voor-, maar tegen den zijwand en beslaat bijna de geheele breedte hiervan. Zij is gedekt met een rottingmat of lampit en grootendeels van hout gemaakt, zijnde alleen dat gedeelte, waarop gezeten wordt en dat door de rottingmat ge-

dekt is van ploepoeh of platgeslagen bamboe vervaardigd. In den vrijen achterhoek vlak bij deze amben zien wij verder een dingkliq, waarop een paar kĕndi's of lantingans,

Kĕndi.

d. z. aarden waterkaraffen, terwijl in de nabijheid hiervan aan den achterwand een songkoq of toedoeng, het met laken bekleede en van een klep voorziene, aan de achterzijde

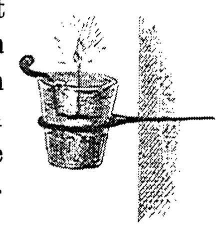

1. Toedoeng of Songkoq. 2. Tjapil of Tjaping.

opene hoofddeksel van den eenigszins gegoeden of deftigen javaan, tusschen twee tjapings of tjapils, d. z. van dunne bamboereepjes gevlochten zonnehoeden, hangt. Een dezer tjapils is geverfd, de andere eenvoudig zwart geteerd, terwijl

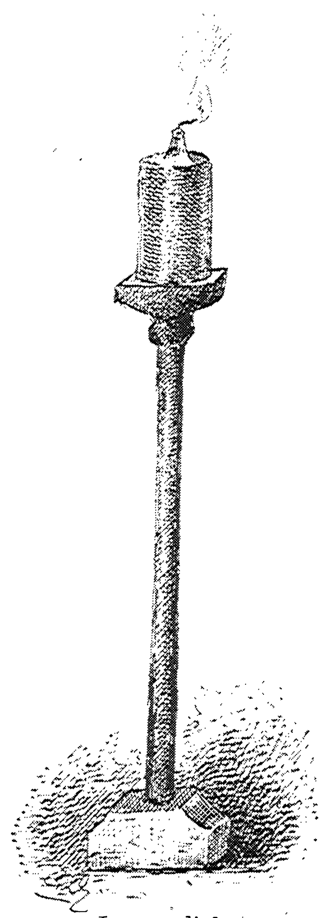
de toeḍoeng aan de voorzijde een rosette van zwart laken heeft.

Aan den middenstijl van dezen achterwand zien wij nog een dian of dilah, het uit een glas zonder voet (gĕlas ḍepoq) bestaande nachtlampje, in een van dik ijzerdraad gemaakten en stevig in dien stijl bevestigden ring hangen. Zulk een verlichtingstoestel wordt ook een lampoe teploq of muurlamp genoemd en de hier beschrevene is wel een der eenvoudigste vormen daarvan.

Lampoe teploq.

Aan den voet van dien zelfden stijl vinden wij nog een staande lamp, bestaande uit een geheel houten voetstuk waarop een van een dun halsje voorzien en met petroleum gevuld blikken kokertje staat. Deze lamp dient blijkbaar om zoolang de familie nog niet naar bed is, dit vertrek te helpen verlichten, daar de voren beschrevene met katjangolie gevulde lampoe teploq daartoe niet voldoend licht geeft, en wordt een lampoe djoḍog genoemd naar het voetstuk, dat djoḍog heet.

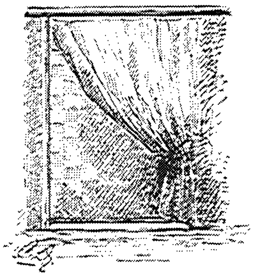

Lampoe djoḍog.

Wenden wij ons naar het slaapvertrek, dan zien wij in de eerste plaats, dat de schuifdeur daarvan aan de buitenzijde voorzien is van een goebah, ook wel klamboe of slamboe, d. i. een valgordijn van grootbloemige en vrij bonte sits, dat in plooien neerhangt en telkens op zijde wordt geschoven, wanneer men het slaapvertrek in wil gaan.

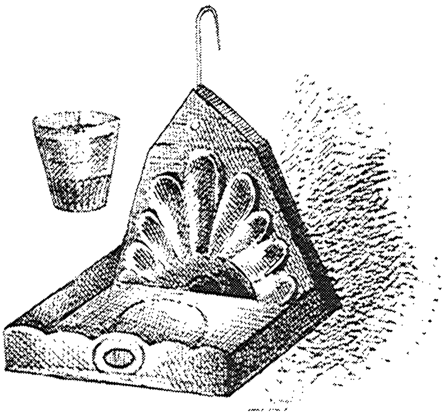
Ook hier verschilt de inrichting van dit slaapvertrek in niet vele opzichten met die van de slaapkamer of sĕntong patoeron, sĕntong patilĕman, van onzen vorigen gastheer, als wij dezen naam geven

mogen aan den bewoner van het daareven door ons bezochte huis.

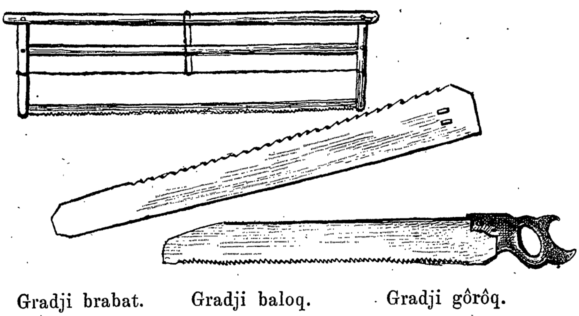
Deur met goebah.

De amben of slaapstede is hier veel solieder en geheel met een bultzak belegd; de kobong is van iets fijnere stof, ook de bantals zijn in grooteren getale aanwezig en van fijnere slopen voorzien, terwijl een andere lampoe teploq van echt javaansch maaksel voor de verlichting van deze kamer dient. Dit van een haak ter bevestiging of ophanging daarvan voorzien en met divers snijwerk versierd houten bakje, waḍah ḍamar genaamd, moet eigenlijk den mede echt javaanschen tjĕloepaq bevatten, doch deze is tegenwoordig reeds bijna geheel verdrongen door het glas zonder voet.

Waḍah ḍamar.

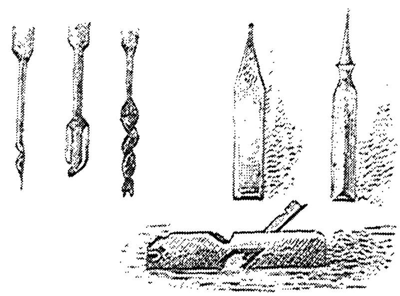
Tegen een der hoekstijlen zien wij verder een toembaq geleund naast een kraanzaag of gradji baloq, terwijl een kistje met divers timmermansgereedschap van europeesch maaksel, als: boren of djara's, beitels of tatah's, schaven of pasah's, hand- en trek-

Gradji brabat. Gradji baloq. Gradji gôrôq.

zagen of gradji goroq en gradji brabat, vijlen of kikir's enz. daaronder staat.

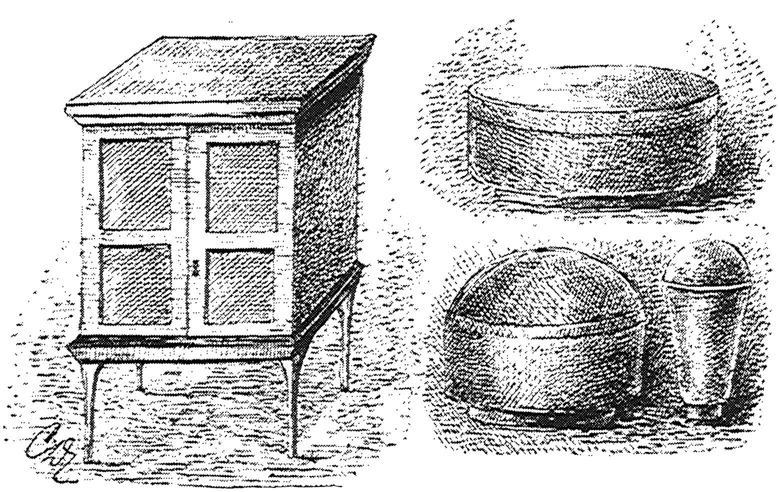
Uit een en ander blijkt, dat de eigenaar behalve het bedrijf van landbouwer ook dat van timmerman uitoefent, wat ook

Djara's. Tatah's. Kikir's.
Pasah.

merkbaar is aan de betere bewerking van zijn ameublement.

Voorts vinden wij hier tegen den voorwand een kleine kast, lĕmari of lĕmantoen op vrij hooge pooten en daarop een paar tenong's, ronde van platte deksels voorziene mandjes,

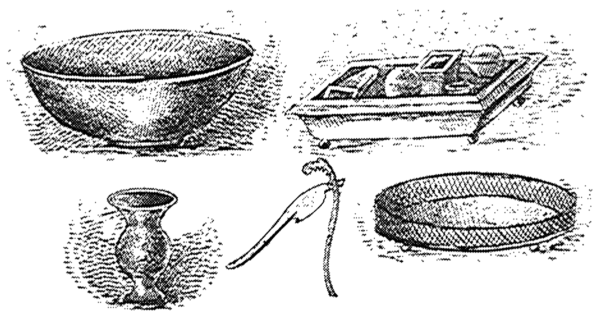

Lĕmari. Tenong. Soemboels.

benevens eenige soemboels, dito voorwerpen, waarvan de deksels eenigszins gebogen of bolvormig zijn. Een en ander dient tot bergplaats van kleedingstukken en andere artikelen, die niet dagelijks worden gebruikt, als lijfsieraden, medicamenten, enz.

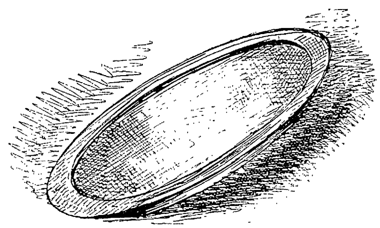
In de kast, die wij zoo vrij zijn open te maken, treffen wij

behalve kleedingstukken en lijfsieraden, die wij later beschrijven zullen en een kĕris, nog een koperen kom of bokor,

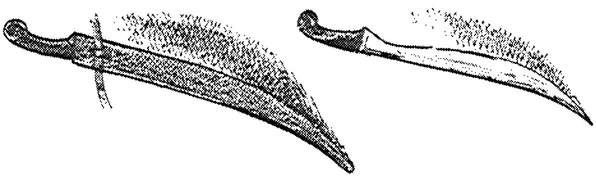
Bokor. Pakinangan met tjĕpoeq's.
Paidon. Katjip. Beri.

een dito beteldoos of pakinangan met bakjes en bussen of tjĕpoeq's van hetzelfde metaal, benevens een ijzeren katjip of inlandsche schaar, om betelnoten te snijden, en een koperen kwispeldoor of paidon, welke laatste voorwerpen blijkbaar alleen bij bijzondere gelegenheden voor den dag gehaald en dus niet dagelijks gebruikt worden. Voorts vinden wij hier nog een koperen presenteerblad met opengewerkten rand, dat beri genoemd wordt, in tegenstelling van de houten schenk- of presenteerbladen, die talam's heeten.

Talam.

Links van deze kast hangen een vierkant spiegeltje en een pĕḍang of kapmes (inlandsche sabel) aan den wand boven

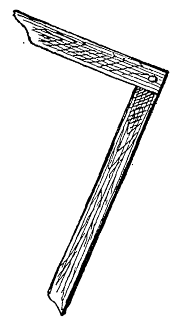

Pĕḍang.

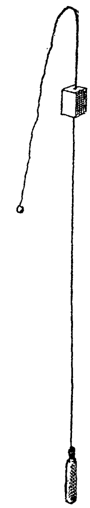
een ḍingkliq, waarop wij een winkelhaak of sikon, benevens een schietlood of sipat gantoeng vinden.

Overigens biedt deze kamer ons niet veel nieuws meer aan, zoodat wij goed zullen doen door verder een kijkje te nemen in het achtergedeelte dezer woning.

De rechterhelft van dit achtervertrek, dat dezelfde afmetingen heeft als het zooeven door ons beschreven voorvertrek, is, zoals wij zien, tot keuken ingericht. Het fornuis verschilt bijna niet met dat in het srotongan-huis, doch hierbij vinden wij in stede van lodongs een gĕntong of aarden waterbewaarplaats van urnvormige gedaante, en daarnevens een paar siwoers of waterscheppers van klapperdop. Ook staat hier een bamboezen traliekastje of glĕdĕg en daarnevens een rak of rek van hetzelfde materiaal, dat paga genoemd wordt.

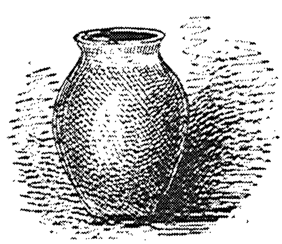

Sikon.

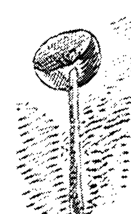

Sipat gantoeng.

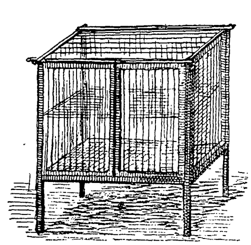
Door de tralies van het kastje zien wij verscheidene gekleurde borden, kommen en kopjes of pirings, mangkoqs, toewoengs, pinggans en tjangkirs, waarvan enkelen nog de voor het middag- of avondeten van het gezin bestemde gerechten bevatten. Dat de voor de sambĕlbereiding onontbeerlijke tjoeweq of tjoweq, d. i. het platte aar-

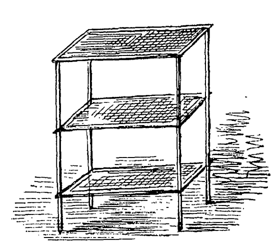
Gĕntong.

Siwoer.

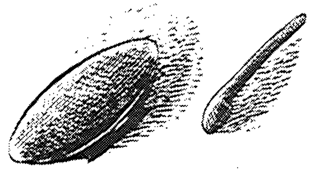
Glĕdĕg.

Paga.

den bordje, waarin de lomboq met wat zout, trasi en soms

ook roode uien door middel van een houten stampertje of oelĕg-oelĕg wordt fijngewreven-of gestampt, hier niet ontbreekt, behoeft geen betoog.

Tjoweq met oelĕg-oelĕg.

In een der hoeken zien wij verder een paar wijnflesschen of gĕndoels, waarvan de een met inlandsche azijn of wĕraq en de andere met ketjap (inlandsche soja) gevuld is, terwijl een jeneverflesch of ples

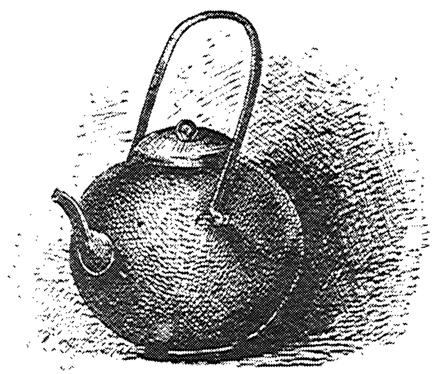
Piring. Tjangkirs. Mangkoq, Pinggan en Toewoeng.

kokos-olie, of lĕnga-, lisah-klĕntiq, en een daarnaast staande korte stopflesch of rodong, wat gedroogde kruiden, als peper, notemuskaat, kruidnagelen (mĕritja, pala, tjĕngkeh) enz. bevatten. Ook een paar glazen zonder voet bewijst ons, dat eenige beschaving hier is doorgedrongen, daar men anders bij het drinken uit een kĕndi of lodong eenvoudig de tuit of het boveneind daarvan in den mond neemt (ngoejoep) dan wel een straal water daaruit in den mond opvangt (anggogoq).

Gĕndoel. Ples. Rodong.

Wat de in dit kastje bewaarde gerechten betreft, daarvan zullen wij voor dezen keer afblijven, in de hoop, dat eene invitatie van den een' of anderen vriendelijken javaan ons wel in de gelegenheid zal stellen, nader en op ons gemak kennis te maken met de voortbrengselen der javaansche kookkunst; anders zullen wij wel zoo brutaal zijn, ons zelven op zulk een maaltijd te inviteeren.

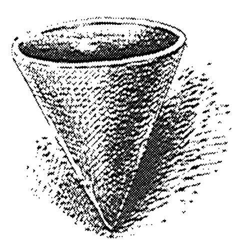

Tjeret.

Op den paga zien wij naast den ijzeren of koperen waterketel of tjeret in de eerste plaats den dandang, koperen ketel of pot, waarop de rijst, sĕga of sĕkoel, in een koekoesan of trechtervormig bamboezen mandje

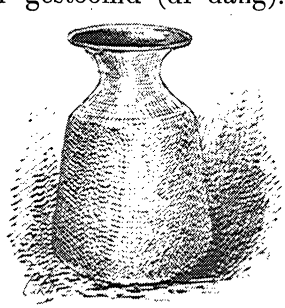

Dandang.

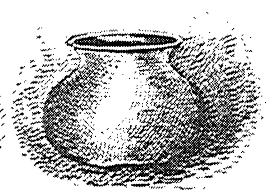

Koekoesan.

wordt gaar gestoomd (di dang). Daarnaast staat een kĕnḍil of

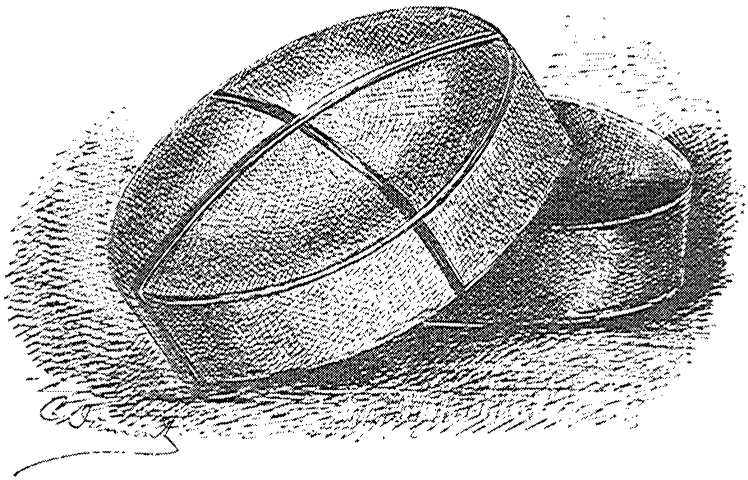
Dandang.

Kĕnḍil.

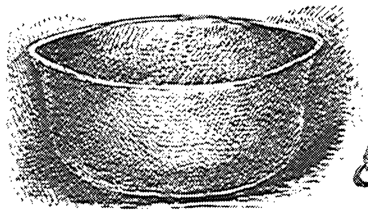
aarden pot, waarin ook rijst wordt gekookt, doch zonder een koekoesan; deze rijstbereiding heet ngliwĕt en verschilt met

die door middel van een dandang niet alleen door het niet gebruiken van den koekoesan, maar ook doordat men hierbij

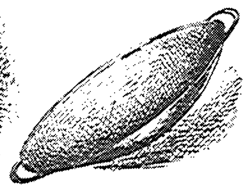

Krondo.

intip, d. i. een aanbaksel of korst verkrijgt, wat bij het gebruik

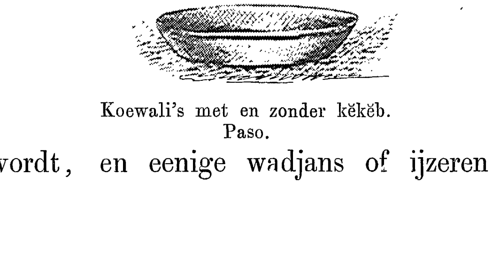
Kentjeng.

Wadjan.

van den koekoesan eene onmogelijkheid is. Verder zien wij hier een krondo of groote toegedekte mand, welke ook dient om gerechten te bewaren.

Hierop volgen een kentjeng of groote koperen pan met wijde opening, die bij de bereiding van dodol, een soort gebak, gebruikt

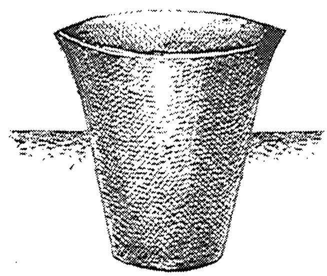

Koewali's met en zonder kĕkĕb.
Paso.

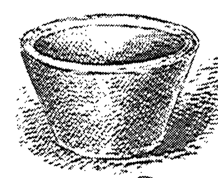
wordt, en eenige wadjans of ijzeren braadpannen van ver-

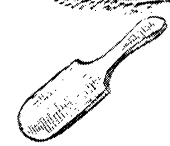
schillende grootte, geflankeerd door verscheidene koewali's of koewangsoel's, of aarden kookpotten met of zonder kĕkĕbs of deksels van dezelfde stof, en een paar aarden ondiepe waschtobben of paso's, terwijl een dito, gedeeltelijk in den grond staande djĕmbangan of wijdmondig watervat blijkbaar dient voor de afwassching van het gebruikte keuken- en ander gereedschap, want daaromheen is de vloer belegd met tegen elkander aangedrukte riviersteenen en zien wij ook een klein ringslootje, dat in een iets breederen afloop onder den achterwand door eindigt.

Djĕmbangan.

Pane of Pĕngaron.

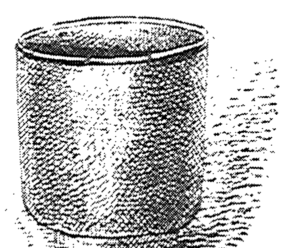
Tjentong.

Op de onderste plank of liever het onderste plat van den paga zien wij voorts een houten paso of pane, die pĕngaron

Toemboe.

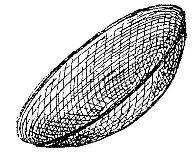

Wakoel. Sĕniq.

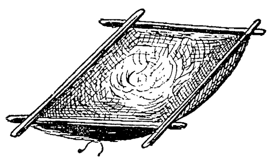
wordt genoemd, omdat dit voorwerp dient, om er de halfgaar

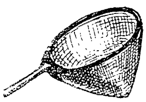
gestoomde rijst met kokend water te begieten en door middel van een tjenṭong of houten rijstlepel om te roeren, alvorens die opnieuw in den koekoesan te storten en verder gaar te stoomen. Daarnaast liggen een paar houten presenteerbladen of talams, eenige wakoels, toemboes en sĕniqs of mandjes zonder deksels, een paar iriqs of bamboezen zeven voor eenigszins grofkorrelige stoffen, een ajaqan of pĕngajaqan of teems van paardenhaar, stramien of ander goed voor het ziften van meelstoffen en dergelijke, en eindelijk een saring of saringan of filter voor het filtreeren van vloeistoffen. Voorts liggen hier nog een paar tanggoqs of tenggoqs en kalo's, d. z. min of meer wijdmazige teemsen van gevlochten bamboe, die dienen voor het laten afdruipen van groenten en dergelijke, benevens een paar tampah's, tapen's en teḍoq's of platte, ronde wannen van gevlochten bamboe met lagen rand.

Iriq.

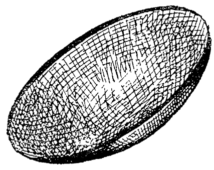

Pĕngajaqan.

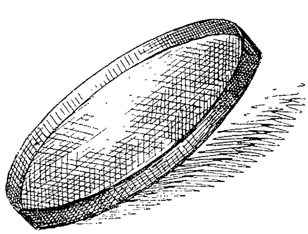

Saring.

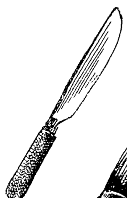
Tenggoq of Kaloq (naar gelang der grootte).

Tampah of Teḍoq, ook Teboq (naar gelang der grootte).

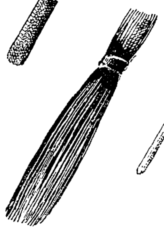
Lichten wij het deksel van den kronḍo op, dan zien wij daarin behalve eenige kommen en bordjes nog een paar messen of ladings van ordinaire qualiteit en eenige porceleinen lepeltjes of scheppertjes van chineesch maaksel, (tjiḍoeq, seḍoq, senḍoq).

Lading.

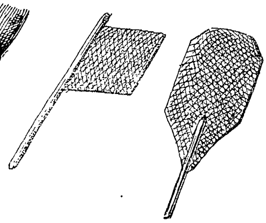

Seḍoq.

Sapoe.

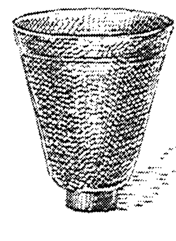

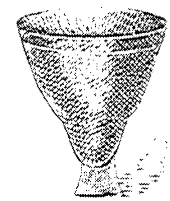
Ilir.

Eindelijk vinden wij in een der hoeken van dit vertrek nog een paar sapoe's of bezems van sada's of de harde ribben van kokosbladeren, en daarbo-

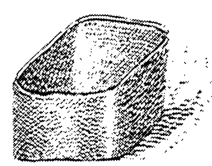
ven, in den wand gestoken, een paar ilirs of bamboezen waaiers, om het vuur in het fornuis aan te wakkeren, waarnaast een tjĕṭing of open, eenigszins spits toeloopend mandje, waarin de gaargekookte rijst wordt opgedischt, nevens een tombloq of losgevlochten, kubusvormige open mand, die gewoonlijk dient tot berging van visch en dergelijke, alsmede een paar opengewerkte ronde mandjes of lĕkĕr's ter opname van potten of pannen, aan in den wand bevestigde houten pennen (tjanṭelan's) hangen.

Tjĕṭings.

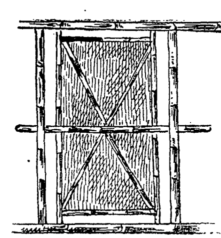
Tombloq.

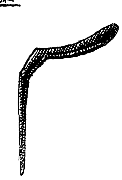
Ekraq.

Ten slotte zien wij nog onder den glĕḍĕg een paar ekraqs of geheel open vuilnismandjes, waarmede de keukenafval enz. wordt verwijderd.

Voor dat wij dit huis door de in den achterwand aanwezige gewone eenbladsdeur of lawang tangkĕban, die door een palang of sluitboom gesloten kan worden, verlaten, hebben wij nog even de gelegenheid op te merken, dat de onderlinge verbinding der emperĕmpjaqs, vergemakkelijkt wordt door de op de hoekstijlen aangebrachte doedoers of hoekkepers, wier benedeneinden rusten op de hoekverbindingspunten der architraven of blandars-emper, welke gedragen worden door de saka's-emper of afdakstijlen.

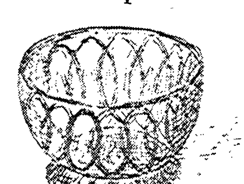

Lawang tangkĕban.

Tjanṭelan.

Buiten gekomen, worden wij begroet met het alles behalve harmonisch gekef, geblaf en gejank van een paar exemplaren van dat eigenaardige javaansche hondenras, waaraan wij in 't dagelijksche leven gewoon zijn den naam van gladakkers te geven, zonder er bij te denken, dat deze

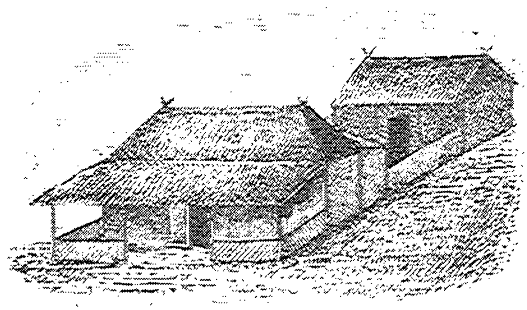

Lĕkĕr.

asoe of sĕgawon gĕlaḍag uitstekende waak- en jachthonden zijn, die hunnen meesters, wanneer deze met de korte lans of gĕlaḍag het zwijn of eenig ander wild dier achterna zetten van grooten dienst kunnen zijn.

Het erf biedt ons weinig bijzonders aan; alleen zien wij hier nog een paar wit's-klapa of krambil, d. z. klapper- of kokospalmen (Cocos nucifera, L.) staan.

Kom, bezoeken wij liever gindsche woning, daar schuins over dit erf; het is, zooals ons desahoofd ons mededeelt, een huis

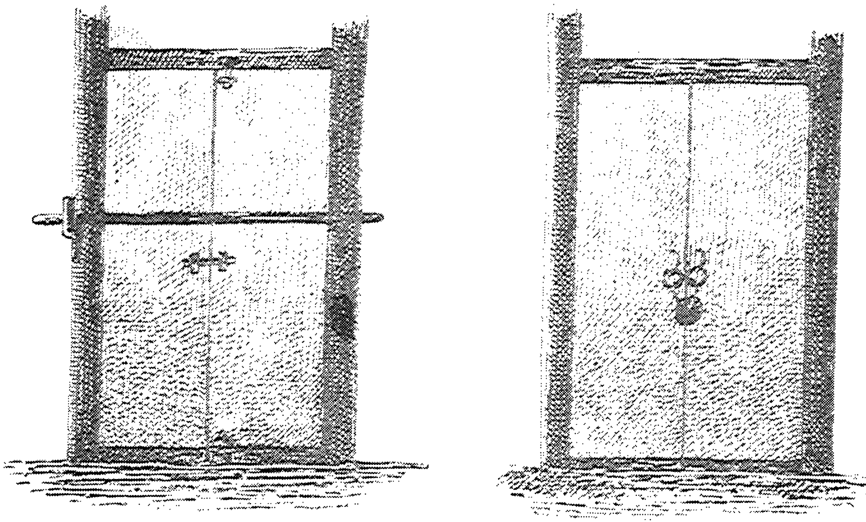
Limasan-dak.

met een limasan-dak, d. i. er een met vier schuins tegen elkander opstaande en aan den nok verbonden dakvlakken, waarvan die aan de zijkanten door ons wolfsdaken worden genoemd.

Zie, het huis heeft een open, slechts gedeeltelijk door een laag hekwerkje (wantjaq- of pantjaqsoedji) afgesloten voorgaanderij aan wier tegenovergestelde einden twee met mendongmatjes belegde ambens ons tot zitten uitnoodigen, doch hiertoe hebben wij den tijd niet, terwijl deze voorgalerij ons verder ook niets bezienswaardigs aanbiedt.

De djatihouten deur, die toegang verleent tot het binnenhuis, is, zooals wij zien, een ruw bewerkte porte-brisée of lawang koepoetaroeng, waarvan de helften uit een enkele geschaafde plank of blabag, zonder eenig lijstwerk hoegenaamd bestaan. Van een slot merken wij niets; alleen zien wij aan de buitenzijde en op de hoogte, waar gewoonlijk het slot wordt ingezet op elk der deurbladen of goḍong's een ijzeren kram, voorzien van middelmatig groote ijzeren ringen, die, indien zij grooter

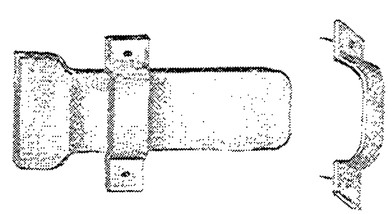
waren, ons zouden kunnen doen denken aan de oud-hollandsche deurkloppers, doch hier blijkbaar dienen, om het hangslot te

Lawang koepoetaroeng.

binnenzijde. voorzijde.

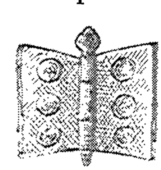
houden, dat daaraan bevestigd wordt, wanneer het huis ledig staat. De sluiting aan de binnenzijde geschiedt behalve door een stevigen houten palang, die voornamelijk 's nachts dienst doet, nog door houten schuiven, sorogan of lorogan, ter hoogte der vorenbedoelde krammen aangebracht en verder aan de boven- en onderzijde van een der bladen door een houten grendel (grendel).

Sorogan of Lorogan.

Alleen voor de bevestiging der deurbladen aan de posten of saka's-lawang zijn stevige ijzeren scharnieren gebezigd, hengsel-koepoe genaamd.

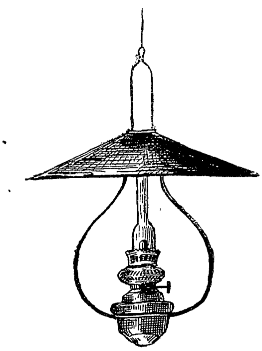
De drempel of srimpaq, taloendag, pantjadan dan wel djĕdjĕgan, het middenkalf en de bovendorpel of waton en soendoeq zijn in de deurstijlen gelascht en daaraan bevestigd door middel van houten pennen of panteq's; ook zien wij aan deze geraamtedeelen der deur een idee van een sponning, srikoening of kĕlatjen.

Hengsel koepoe.

Het middenvertrek, waarin wij ons nu bevinden, de sĕnṭong tĕngah of djrambah, is, zooals wij verder zien, links en rechts begrensd door eene slaapkamer en aan de achterzijde voorzien van twee deuren, die van iets kleinere afmetingen dan de voordeur, in vorm echter daarvan niet verschillen en ieder een der hoeken beslaan, zoodat daartusschen en vlak tegenover de voordeur een wand staat, die belet, dat men van de voordeur uit direct een kijkje kan nemen in 't achterhuis. Deze plaatsing der achterdeuren is geen gevolg van een nuk des bouwmeesters, maar staat in verband met het bijgeloof dat een huis met in een lijn achter elkander volgende deuren, een soedjen tĕroes of zulk een, waardoor als 't ware een priem gedreven of gehaald is, ongezond is, iets, dat hoewel tot de bijgeloovigheden van den javaan behoorende, o. b. i. vrij verklaarbaar is, daar men in zulk een soedjen tĕroes meer last heeft van den trek of tocht, en derhalve ook meer blootgesteld is aan kouvatten, enz.

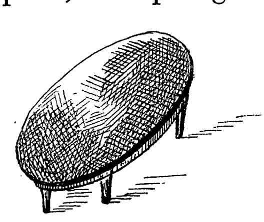
Die midden-achterwand is, zooals wij later zien zullen, de plaats, waar bij huwelijken en dergelijke plechtigheden de décoratie van dit zit- en ontvangvertrek wordt aangebracht, waaronder bruid en bruidegom zitten moeten.

Lampoe tebeng.

Op 't moment zien wij hiertegen een houten amben staan, bedekt met een fijne panḍan-mat, waarop op een beri een koperen pakinangan met een volledige en gevulde gagragan of stel tjĕpoeq's en daarnaast een paidon geplaatst zijn.

Voor dezen amben is op den met ploepoeh, d. i. plat geslagen bamboe, bedekten vloer een vierkante rottingmat uitgespreid, die weder grootendeels bedekt is met een panḍan dito. Op deze panḍan-mat staat een middelmatige ronde tafel op zeer korte pooten en hierboven hangt een lampoe tebeng, d. i. een petroleum hanglamp met blikken kap. Bedoelde ronde tafel of ḍampar dient tot eet-, speel-, schrijf- of werktafel, al naar gelang de omstandig-

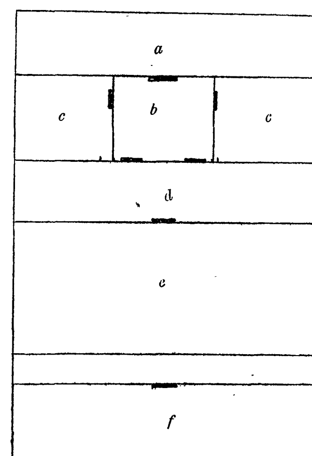
Ḍampar.

heden zulks meêbrengen, maar is zelden gepolitoerd of door een kleed bedekt.

Overigens zien wij in dit middenvertrek slechts een paar dingkliqs ter weêrzijden van de voordeur.

Ook de beide slaapkamers, die wij verder zoo vrij zijn binnen te dringen, leveren ons niets nieuws of bijzonders op, zoodat wij deze gerust verlaten kunnen, om een kijkje te nemen in het achterhuis; doch, alvorens hiertoe over te gaan, valt het ons nog juist op, dat de bewanding aan de voorzijde van dit huis bestaat uit planken, pagĕr gĕbjog, doch voor het overige gedeelte uit bamboezen pagĕr's.

Het achtervertrek of achterhuis, omah boeri of gria wingking, is een gesloten galerij, die aan de achterzijde slechts één uitgang heeft in den vorm van een lawang tangkĕban, en verder gemeubeld is met drie amben's, waarvan een tusschen de twee deuren, die toegang verleenen tot de djrambah, en de beide andere ieder aan een der uiteinden van dit achtervertrek. Hier is de gewone zit- en verzamelplaats der vrouwen en kinderen; hier gebruikt de familie hare maaltijden, hier ook werken de ongehuwde dochters, die den leeftijd der puberteit hebben bereikt. Behalve het voor het batikken benoodigde gereedschap enz., een paar aan den wand hangende tjapings en eenig landbouwgereedschap in een der hoeken levert deze galerij ons niets bijzonders op.

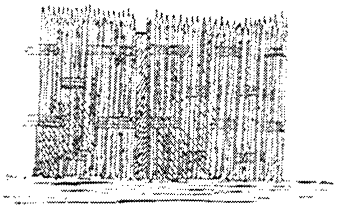
Platte grond van het hierbedoelde limasan-huis.

a. open voorgalerij.
b. djĕrambah.
c. slaapvertrekken.
d. gesloten achtergalerij.
e. gĕmblangan.
f. keuken.

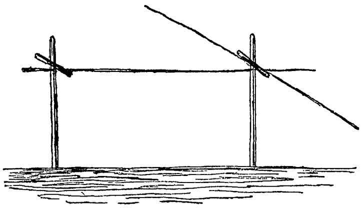
Door de achterdeur komen wij op een open, ompagĕrde ruimte, die wij in Nederland de plaats zouden noemen, doch hier pĕlataran djĕro, pĕlataran lĕbĕt of gĕmblangan heet, en de scheiding uitmaakt tusschen het voor- of woonhuis en de keuken (omah- of gria-pawon).

De afsluitingen van dit open vak, pagĕr's djaro, d. z. pagĕrs van gevlochten bamboelatten, die aan de boveneinden scherp

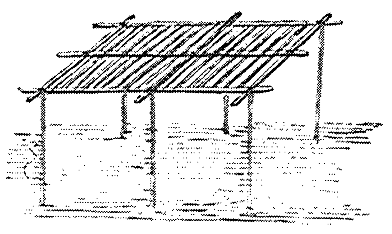
aangepunt zijn en door gapits en sterke tusschenstijlen rechtstandig gehouden worden, — zijn aan het woonhuis en de keuken verbonden, zoodat wanneer de in den linkschen dezer pagĕrs aanwezige bamboezen lawang tangkĕban gesloten is, deze gĕmblangan niet dan door het voorhuis te bereiken is. Deze open plek dient, zooals blijkt uit de aanwezigheid van die gantar's of bamboestokken, waaraan het linnengoed enz. te drogen wordt gehangen en van dien andjang-andjang daar, waarop koffie- en andere boonen aan de zon worden blootgesteld, ook tot droogplaats. In dien hoek daar, vlak bij de bewanding van het keukengebouw zien wij nog een in den grond vastgezetten paso, een bewijs, dat hier eenden er op na worden gehouden. Overigens wordt deze gĕmblangan mooi schoon gehouden; geen grasprietje of ander vuil is hier te zien.

Pagĕr djaro.

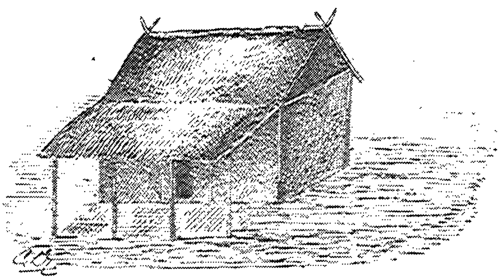

Gantar met stelling.

Andjang-andjang.

De omah- of gria-pawon, gewoonlijk evenals andere bijgebouwen aan het woonhuis gandoq genoemd, is zooals ons desahoofd ons verklaart een patjoel-gowang, d. i. een srotongangebouw met slechts een emper aan de voor- of achterzijde.

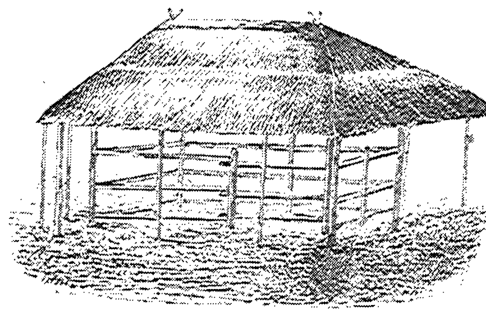

Patjoel-gowang-huis.

Het fornuis, keukengereedschap, ook het keukenmeubilair, dat wij hier vinden, is ons bekend, en kunnen wij dus gevoegelijk buiten verdere bespreking laten. Alleen moeten wij nog

even vermelden, dat ook hier de amben niet ontbreekt, en, aan het einde tegenover het fornuis geplaatst, zoowel tot aanrecht- als eettafel en slaapplaats dient.

Bezoeken wij verder door de lawang tangkĕban in den linkschen pagĕr djarō het achtererf, dan vinden wij hier in de eerste plaats een kandang of kraal voor de karbouwen of koeien van den eigenaar der woning.

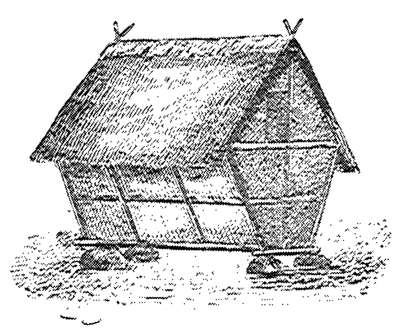

Kandang.

Deze kraal is geheel open en heeft een sinomdak, d. i. een limasandak met vier empers.

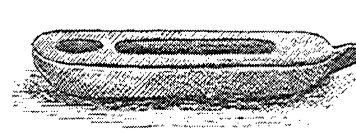
De toegang tot dezen kandang wordt gesloten door schuifboomen of sĕlaraq's, die door middel van houten pennen (panteq's) bevestigd worden.

De vloer is een aangestampte aarden vloer geweest, doch door het lange gebruik en slechte onderhoud in een soort modderpoel veranderd, waarin de karbouwen zich echter gaarne wentelen, om daardoor eenige beschutting te krijgen tegen de venijnige steken van muggen en dergelijke lastige insecten meer.

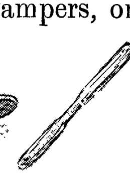

Loemboeng.

Naast dezen kandang zien wij een padischuur of loemboeng staan en daarachter een kleine loods, waaronder de lĕsoeng of het rijstblok te vinden is met de noodige aloe's of stampers, om de pari te ontbolsteren.

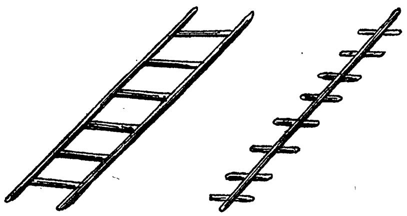
Lĕsoeng.

Aloe.

Zooals wij zien, heeft de loemboeng den vorm eener omgekeerde, holle, afgekapte piramide, met een srotongan-dak, rustende op vier neuten ofoempaqs van groote kalisteenen.

De deur van deze schuur bevindt zich in een der toetoepskeong boven op den daar aanwezigen pĕngĕrĕt en kan zonder ladder of anḍa moeilijk worden bereikt. Eveneens heeft men een ladder noodig om op den vloer der loemboeng te komen.

Anḍa's.

De schuin aangebrachte bewanding is aan de binnenzijde van het houten geraamte stevig daaraan gespijkerd of vastgebonden, zoodat, wanneer de loemboeng gevuld is, die bewanding onmogelijk binnenwaarts opengestooten kan worden.

De sluiting der deur geschiedt door middel van een ijzeren ketting, waaraan een hangslot bevestigd wordt.

De lĕsoeng, dien wij verder opnemen, is een dikke, ruw bekapte boomstam, meest een nangka- of djati- (Tectona grandis, L) stam of stronk, waarin een ronde en een langwerpige uitholling zijn gemaakt. De laatste dient voor de ontbolstering der pari (Oryza sativa, L), de eerste om de ontbolsterde rijst voor den verkoop of het gebruik wit te stampen.

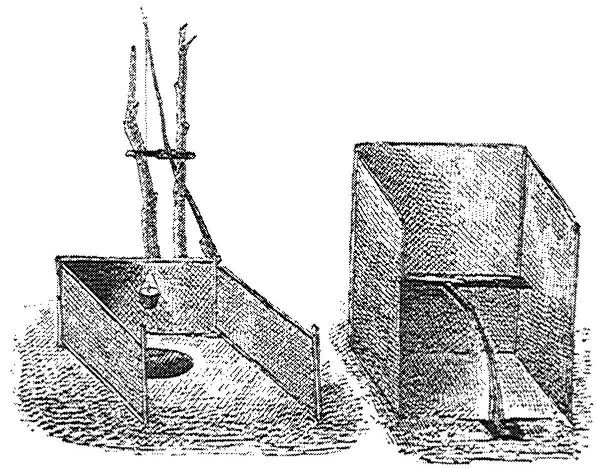
Een en ander geschiedt met den aloe of houten stamper, die aan de beide einden iets dikker is dan in het middengedeelte, waar hij wordt aangevat.

Bij ons verder onderzoek zien wij, dat het achtererf eenigszins gedeukt is, of helt, en aan het benedeneind begrensd wordt door een 5 à 6 voeten breede waterleiding, wangan of kalen.

Een paar meters voor of boven de lijn, van waar de grond daalt, zien wij een ompagĕrde ruimte, waarin wij een soemoer of put vinden met den daarbij hoorenden senggot, putwip of hengel.

Deze put geeft drinkwater en zoude tevens de badplaats zijn der familie, indien daarbeneden, ± 10 m. verder, niet een soembĕr, bron of wel was, waaruit het water in een pantjoeran of straal (gemeenlijk door een bamboesen koker) loopt, die op 3 à 4 voeten van den verharden vloer, waarop hij valt, begint en eene heerlijke gelegenheid aanbiedt tot het nemen van een douche.

Maar, ... zijt ge, waarde lezer niet reeds vermoeid van de wandeling, die wij gemaakt hebben?

Soemoer. Pantjoeran.

Laat ons dus ons tochtje beëindigen met een bezoek aan de woning van onzen loerah, en ons maar dadelijk daarheen begeven, want dit erf levert ons toch verder niet veel bezienswaardigs op, tenzij dat gij die tot bloempotten gepromoveerde petroleumblikken, waarin een paar gewone rozensoorten een ellendig bestaan voortslepen als zoodanig beschouwen wilt.

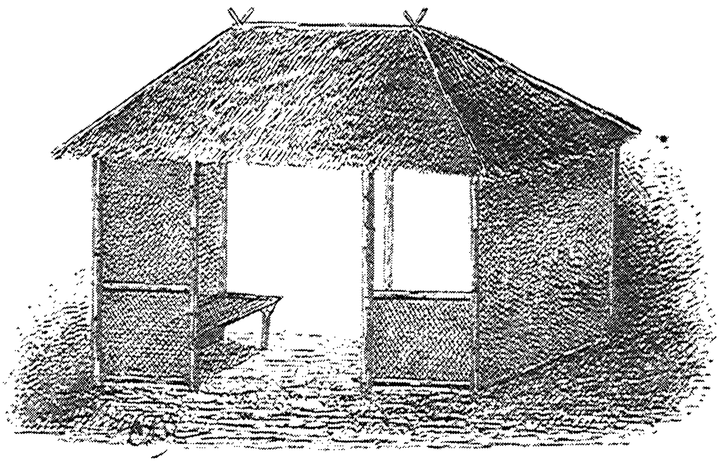
Zie, onze loerah is goed behuisd, en heeft zelfs eene woning, die in grootte, vorm enz. van de zooeven door ons beschrevene huizen in menig opzicht verschilt.

Eerstens merken wij op, dat zijn erf geheel omgeven is door een pagĕr bĕṭeq, en slechts een toe- of uitgang heeft, nl. de voorpoort of regol, het afsluitbare wachthuisje, waarin zoowel overdag als des nachts een of meer zijner pantjen's [1]) den toe-

---

1) Pantjen, eig: het bepaalde, het vastgestelde enz. is ook de benaming voor de koelies, die gedurende een vastgesteld aantal dagen (meestal vijf, de javaansche pasar-week) beurtelings onbetaalden arbeid bij hunnen loerah verrichten moeten. De loerah toch ontvangt geene vaste bezoldiging, maar heeft hiervoor behalve zijn 8 % collecteloon voor de door hem geinde en gestorte belastingen en een zekere uitgestrektheid bouwveld als bĕngkoq of apanage, ook een vast aantal pantjens (varieerende van 1 tot 4 à 5 naar gelang van de bevolkingssterkte zijner desa), dat dagelijks op moet komen.

gang tot zijn loerahschap bewaken, en dat in vorm en grootte vrij wel den tjakroeq gelijkt. Ook hier vinden wij den tong-

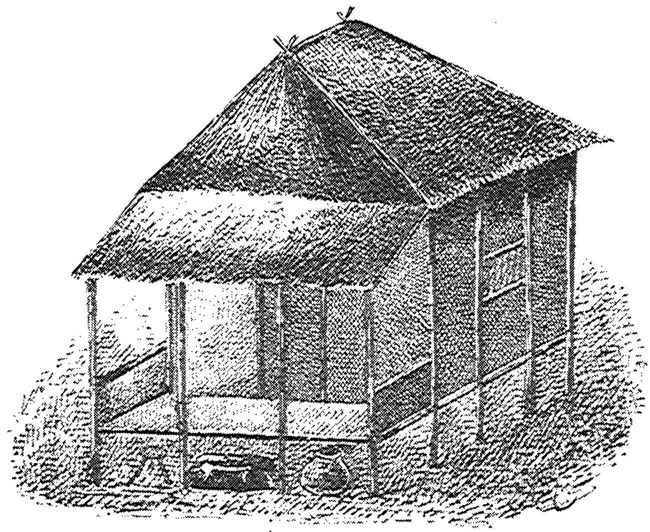
Regol.

tong, de tjanggah en den gantol terug, evenals de bĕlĕman, het rookgevend, doch daardoor tevens muskietenwerend vuurtje, dat smeulend wordt gehouden.

Het ruim drie meters breede, met kleine steentjes en zand belegde pad, dat van dezen regol tusschen twee net onderhouden en bloeiende hagen van perzische rozen naar het ruim 20 meters verder gelegen woonhuis leidt, verwijdt zich op ± 6 m. afstands van dit huis in een langwerpig vierhoekig pleintje, dat blijkbaar de plaats is, waar de gezamenlijke koelies of dorpelingen bij onderzoeken, vergaderingen enz. zich verzamelen.

Rechts van dit pleintje zien wij den langgar of de bidkapel, die echter, zooals hier, niet uitsluitend als plaats van afzondering of panĕpen gebezigd wordt, maar ook dient tot schoollokaal, waar de kinderen van den loerah en diens familieleden kennis opdoen van de voorschriften van den Qoran, enz. onder de leiding van den dorpspriester, modin of lĕbe. Zelfs wordt dit gebouwtje niet zelden tot logeergebouw gebruikt, iets, dat zeker niet getuigt voor de orthodoxie van den ouden loerah, doch dikwijls bij de aanwezigheid van een overgroot aantal logeergasten, als bijv. bij feesten enz. eene noodzakelijkheid is.

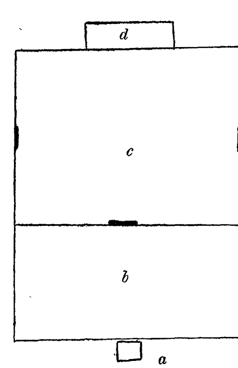
De vorm van dezen langgar is die van een langwerpige

Langgar.

kamer, waarvan het voorgedeelte evenals bij een gewoon paviljoen een open galerij onder een afdak heeft.

Een gewone lawang sorogan verleent den toegang tot het binnengedeelte van dit gebouw, dat door een paar, aan de binnenzijde van gordijntjes en kleppen voorziene tralieraampjes of djĕndela's-roedjen verlicht wordt.

Platte grond van een langgar.

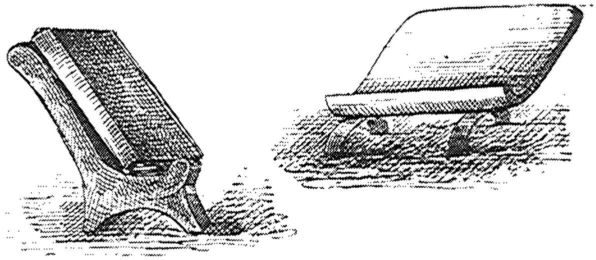
a. antjiq-antjiq.
b. voorgalerij.
c. binnenvertrek.
d. keblat.

In den achterwand vinden wij een kleine nis of pangimbaran, die de richting van den keblat, d. i. de streek, waarin Mekka ligt, aanwijst en den geloovige tot eigenlijk gezegde bidplaats dient.

De vloer of ḍasar van dezen langgar is ± 3 voet van den beganen grond verheven en van op bamboezen-liggers vastgemaakte ploepoeh vervaardigd, waarover gewone rottingmatten of lampit's, ook wel lante's, uitgespreid zijn.

In den hoek rechts van de deur staan eenige kortpootige

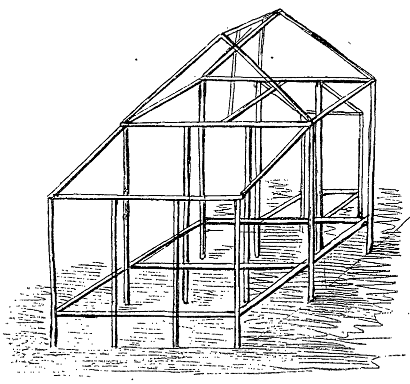
boekenrekjes of rekal's, waarop Qorans en andere kitab's of godsdienstige werken liggen.

Rekal.

Het voorgedeelte van dezen langgar is aan de voorzijde geheel open, doch aan de zijkanten gesloten door een laag hekwerkje.

Een groote, van boven vlakke steen dient hier tot trede of antjiq-antjiq, om in dezen langgar te komen. Rechts daarvan staat een gĕnṭong met water, zoowel om te drinken, als om de voeten op vorenbedoelden steen te wasschen, alvorens men den langgar binnentreedt, waartoe de op een stokje links van dien steen geplaatste siwoer klaar is gezet.

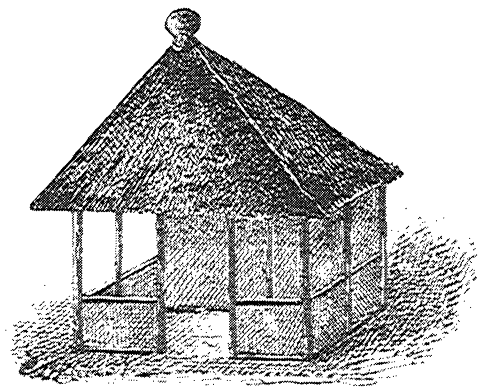
Geraamte van een langgar.

Het dak van dezen langgar is een gewoon limasan-dak, aan de voorzijde voorzien van een emper of afdak; ook het geraamte van dit gebouw levert niets bijzonders op.

Aan de tegenovergestelde zijde van het vorenbedoelde pleintje zien wij een aan drie zijden bijna geheel open gebouwtje, of liever een vierkanten koepel met een tent- of koepeldak, pajon boetjoe. Dit aan de achterzijde geheel, aan de overige zijden gedeeltelijk door een laag hekje en een schuifdeurtje gesloten getimmerte is de bewaarplaats (omah of gria) van den gamĕlan of gangsa, d. i. het stel javaansche muziekinstrumenten van den loerah,

waarmede wij later wel gelegenheid zullen hebben nader kennis te maken.

Zooals wij zien, bestaat bij zulk een boetjoe-dak geen nok, maar vereenigen zich de vier hoekkepers in een punt, dat, zooals hier, gedekt is met een omgekeerden kĕndil, of anders uit een houten knop bestaat, waarin de boveneinden der hoekkepers gelascht zijn.

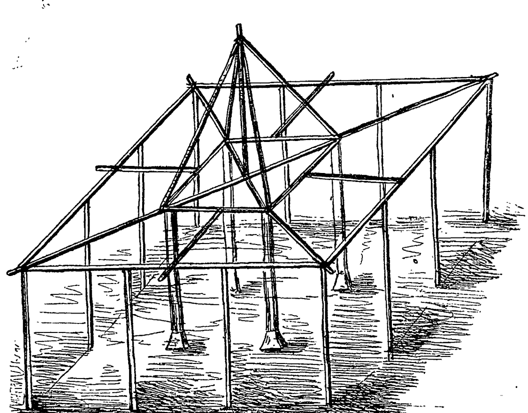

Omah gamĕlan.

Soms vindt men bij zulk een dak nog een makelaar gebruikt, doch gewoonlijk vergenoegt men zich met het aanbrengen van gordingen, om meer steun te geven aan de driehoekige dakvlakken.

Een plafond of pjan vinden wij hier niet en voor 't overige heeft dit gebouwtje voor ons niets merkwaardigs meer.

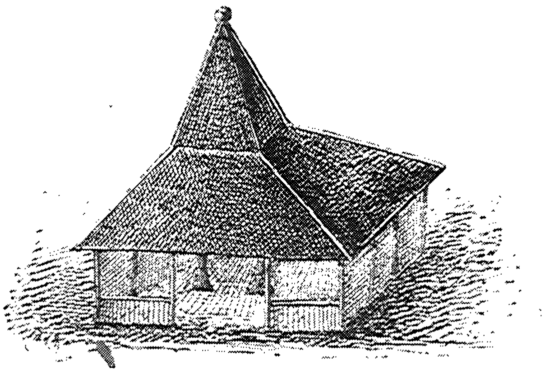
Laat ons liever de eigenlijk gezegde woning van den loerah thans bezoeken.

Geraamte van een djoglo-huis.

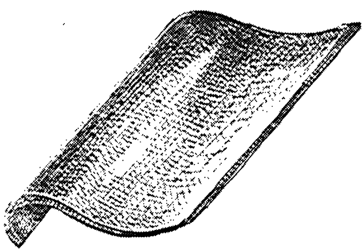
Het voorhuis, dat pĕndapa of pĕndapi, d. i. opene ontvangzaal heet, heeft een pajon djoglo, d. i. een spitstoeloopend,

sterk hellend dak met vier empers, ieder in 't midden gesteund door een dwarsbalk of iga-iga. Het is, zooals wij verder zien,

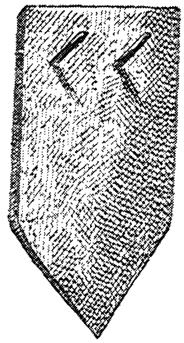

Djoglo-huis.

gedekt met gebakken dakpannen of gĕnḍeng's en houten dito of sirap's, zijnde deze laatste tot dekking van het sterk hellende bovendak, en de eersten tot die van de empers gebruikt.

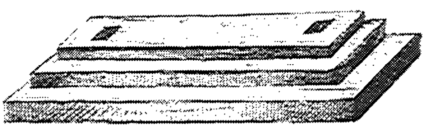

Gĕnḍeng.

Sirap.

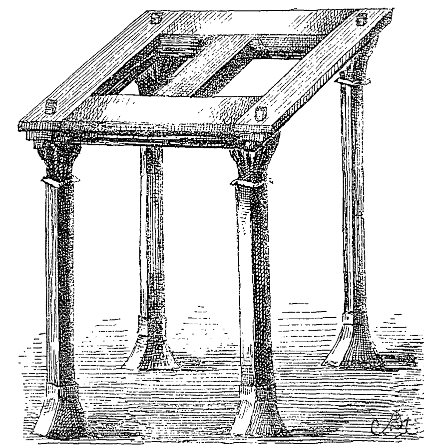
Het vierkante middenstuk, waarop het djoglo-dak rust, wordt gedragen door vier stevige, van snijwerk voorziene hoofdstijlen of saka's goeroe, die gewoonlijk op houten dan wel bekapte steenen oempaqs of neuten staan.

Baloq toempangan takir.

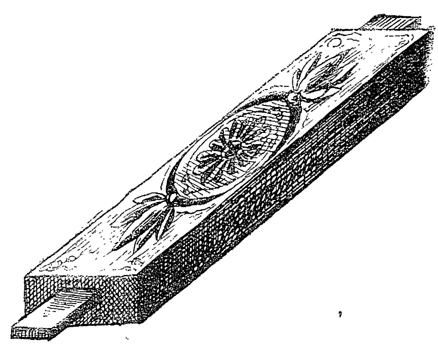
Dit samenstel van op elkander gestapelde, uit balken, baloq toempangan takir, gevormde en in omvang verschillende vierkanten, die in 't algemeen miḍangan worden genoemd,

wordt in twee gelijke deelen gesplitst door een solied middenstuk of dada-pĕksi (eig. borst van een' vogel), voorzien van lofwerk en een haak, waaraan gewoonlijk een moderne hanglamp bevestigd is.

Midangan.

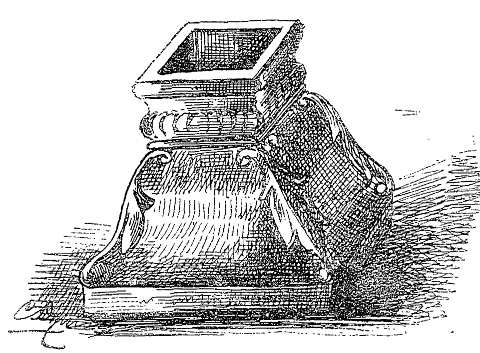
De saka's goeroe, wier kapiteelen of gandja's wel iets hebben van de Corinthische, en wier oempaqs aan de romaansche voetstukken herinneren, zijn niet zelden ook voorzien van prachtig lijst- en snijwerk of oekiran, evenals de balken van den takir, die gelijk de stijlen ongeverfd worden gehouden, omdat dit verven en het daarmede gepaard gaande aanbrengen van gouden en zilveren lijsten enz. een voorrecht is, dat alleen aan de hoogste standen in de javaansche maatschappij toekomt.

Dada-pĕksi.

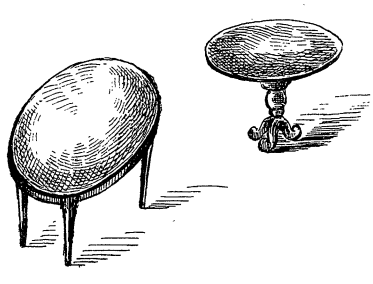
Dit middenstuk of de midangan is voorzien van een plafond of pjan van gevlochten bamboe, dat gewoonlijk wit geschilderd of met kalk aangestreken is.

Overigens levert het geraamte van dezen pĕndapa voor ons niets bijzonders meer op, daar de andere daartoe gebezigde houtwerken ons bekend zijn.

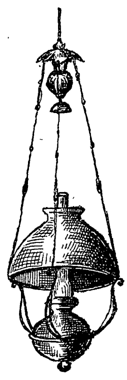

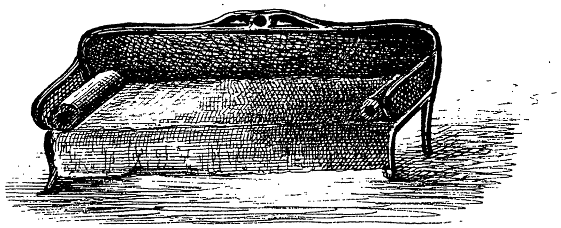
Oempaq.

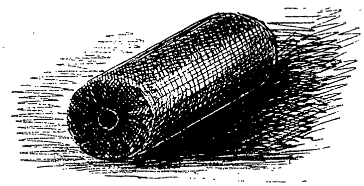
Het ameublement dat wij hier aantreffen, bestaat uit een ronde tafel of medja boendĕr, vlak onder de aan den ḍaḍa-pĕksi hangende, van een katrol voorziene lamp met porceleinen kap of lampoe gantoeng, en gedekt door een rood tafelkleed of koekoeb medja met zwarte figuren, waarop naast een presenteerblaadje met diverse glazen een drankenzetje of waḍah inoeman, waarvan de drie daarinstaande karaffen of ergĕleq's,

Medja boendĕr.

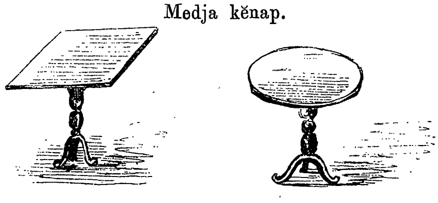

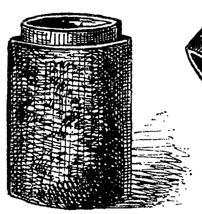
Lampoe gantoeng. Bangkoe. Gĕmboeq.

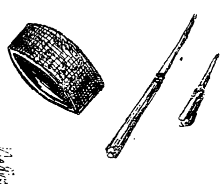
ook gorgĕleq's, niets anders bevatten dan het bekende Schiedammer stooksel, en eenige stopflesschen met divers droog gebak, waaronder het fabrikaat van Huntley & Palmers een eerste plaats inneemt.

Achter deze ronde tafel staat een oud-modische bank of bangkoe, geflankeerd door twee knaapjes of medja's kĕnap, waarvan het eene een tête-à-tête of pa-

Medja kĕnap.

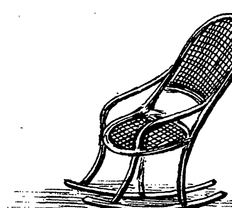
Waḍah rokoq. Rokoq klobot.

tehan met koffie en thee, wedang kopi, wedang teh, het andere een bamboezen sigarenkoker of waḍah rokoq met uit de schutbladen van den maïs of djagoeng gevormde javaansche sigaretten of strootjes, rokoq klobot, draagt.

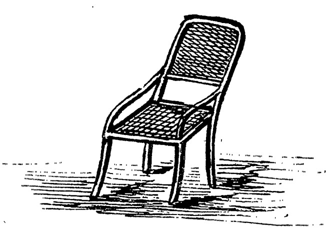
De van een gevlochten rottingzitting en dito rug voorziene bank is belegd met een bultzak of kasoer, waarover een grootbloemig sitsen dek of sĕprei, en heeft twee ronde of rolvormige kussens of gĕmboeq's, zoodat dit meubelstuk eventueel ook dienst kan doen als slaapplaats.

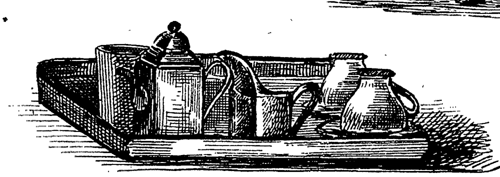
Verder zien wij om deze ronde tafel nog een paar wipstoe-

Koersi gojang.

Koersi ḍoeḍoeq.

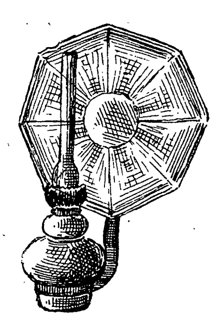

Patehan.

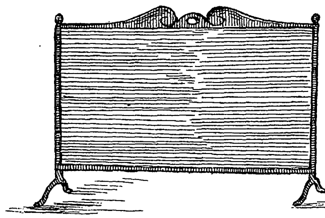
len of koersi's gojang en een half dozijn gewone stoelen of koersi's ḍoeḍoeq.

Voor het overige is de pĕnḍapa belegd met rottingmatten en zijn voor de verlichting nog vier lampoe's tebeng aan de vier empers en twee lampoe's teploq met spiegelreflectors aan den achterwand gehangen, want deze pĕnḍapa is aan de achterzijde voor twee derden gesloten door een pagĕr, zijnde alleen het middengedeelte opengelaten. Gewoonlijk wordt voor deze opening een groot schut of scherm, rana of warana, geplaatst, om te beletten, dat men van den pĕnḍapa uit in het achter-

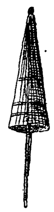

Lampoe teploq met reflector.

huis kan zien, en staat hierachter een plangkrangan met den pajoeng van den loerah, waarover nader. Aan de hoekstijlen dezer opening, alsmede aan de vier saka's goeroe, zien wij verder prachtige hertegeweien, soengoe- of singat-mĕndjangan, die als kapstokken dienst doen, blijkens de daaraan hangende toeḍoeng's, tjapil's en tjĕmĕṭi's of rijzweepen, alsmede den kĕrga of reistasch, waarin gemeenlijk

Rana.

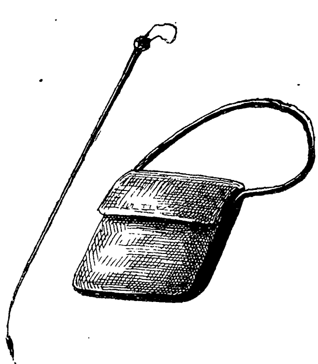
Pajoeng.

Soengoe mĕndjangan.

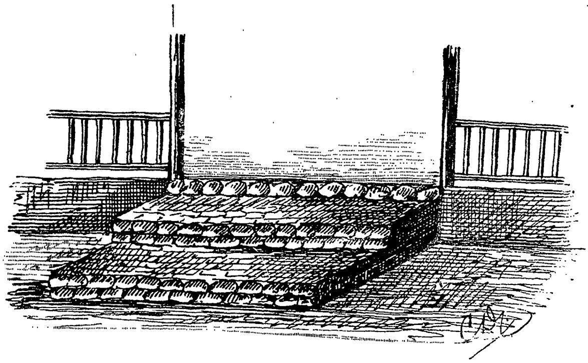
de sangoe of het op reis benoodigde wordt geborgen.

De overige zijden van den pĕnḍapa zijn verder gedeeltelijk afgesloten door laag hekwerk en wel zoodanig, dat de ruimte tusschen de midden-emper-stijlen open zijn gelaten, zijnde bij ieder daarvan een soort van stoep, anḍan-anḍan of antjiq-antjiq van groote kali- of riviersteenen gemaakt, om den toegang tot den hooger gelegen vloer of djogan van den pĕnḍapa te vergemakkelijken.

Tjĕmĕṭi. Kĕrga.

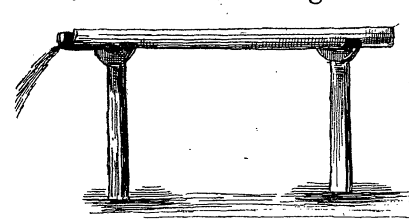
Vlak achter dezen pĕndapa en daaraan grenzende, staat de kampoeng, omah- of gria kampoeng, zijnde een van een lima-

Andan-andan.

san-dak voorzien gebouw, dat blijkens de daarin aanwezige twee kamers gewoonlijk tot logeergebouw van gasten dient. Het open middenstuk heet pĕringgitan en is de plaats, waar vrouwen en jonge dochters bij wajang-vertooningen [1]) zich achter den daarvoor gespannen kĕlir, d. i. het strak gespannen witte scherm waartegen de door den dalang of wajangvertooner voorgebrachte poppen hunne schaduwen of schimmen afteekenen, verzamelen, en alzoo, vrij en onttrokken aan de onbescheiden blikken van het in den pĕndapa gezeten mannelijke publiek, van het opgevoerde tooneelstuk genieten kunnen.

Deze kampoeng is geplafonneerd, doch levert overigens niets bijzonders meer voor ons op. Alleen is dit gebouw, dat tusschen den pĕndapa en het straks door ons op te nemen eigenlijke woonhuis staat, daaraan verbonden door talangs of dakgoten van klapper- of ander hout, soms van zink gemaakt, die dienen moeten om het van de daken afstroomende regenwater weg te voeren, en door

Talang.

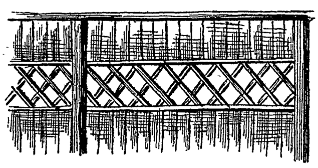
1) Wajang's zijn uit leder of hout gesneden poppen enz. die bij het voordragen van tooneelen of episoden uit de javaansch-hindoesche mythologie of oude geschiedenis gebezigd worden om de daarin voorkomende en handelende personen aanschouwelijk voor te stellen. Over deze wajang's zullen wij later het noodige mededeelen.

afzonderlijke stijlen of stutten, tjagaq's talang worden gedragen.

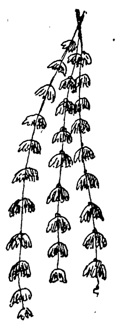
Voorts merken wij nog op, dat deze kampoeng ook met dakpannen gedekt is en stevige, aan de binnenzijde met kepang's beschoten bamboezen bewandingen heeft, terwijl in den pĕringgitan mede een lampoe tebeng hangt.

Het mede met pannen gedekte, sinom-vormige achter- of eigenlijk gezegde woonhuis van den loerah en de zijnen is een volmaakte gĕbjog-woning, d. i. zulk eene, waarvan alle bewandingen uit planken bestaan.

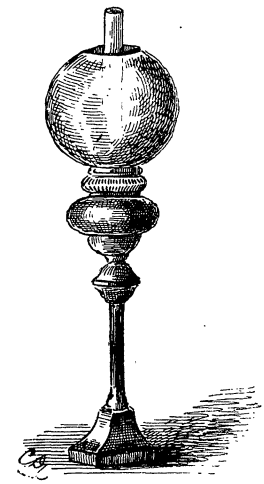
Dit huis bestaat, zooals wij bij het binnentreden daarvan zien, uit een gesloten voorstuk of voorgalerij, een middenstuk, geflankeerd door vier ook van tralievensters voorziene kamertjes, en een mede geheel gesloten achtergalerij. De voorgalerij, die links een deur heeft, welke toegang verleent tot de bijgebouwen of ganḍoq's is eene ledige ruimte, waarvan geen ander gebruik schijnt te worden gemaakt, dan dat van een soort overdekten en gesloten gang, want geen enkel meubelstuk of iets dergelijks zegt of toont ons, dat de familie hier ooit vertoeft. Het zoude hier overdag ook stikdonker zijn, indien in den voorwand op ± $1^1/_2$ meter van den vloer geen doorloopend tralievenster, djĕnḍela roedjen tĕroesan of pinggang roedjen, d. i. getraliede middenband, aangebracht was. Des nachts brandt hier een der tegen de hoekstijlen aan de voorzijde van het middenstuk geplaatste lampoe's teploq van echt javaansch maaksel.

Djĕnḍlea roedjen tĕroesan.

Het middenstuk zelf heeft aan de voorzijde een en aan de achterzijde twee portes-brisées, tusschen welke laatste een bank als die in den pĕnḍapa staat, waarboven een groote, in zwarte lijsten gevatte, wel wat verweerde spiegel den opnemer gelegenheid geeft zich ten voeten uit te beschouwen. Deze spiegel, die zeker afkomstig is van de vendutie van den een of anderen vertrokken ambtenaar, is aan de bovenhoeken versierd met tressen van uit gebloemde sits geknipte en aaneengeregen kunstbloemen, ontjen-ontjen's.

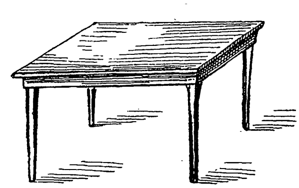

Ontjen-ontjen.

Voor de bank vinden wij een vierkante tafel of medja pesagi, gedekt met een groen en zwart gekleurd kleed, waarop twee gewone staande lampen of lampoe's ḍoeḍoeq geplaatst zijn, terwijl daarboven een lampoe gantoeng met katrol en porceleinen kap hangt.

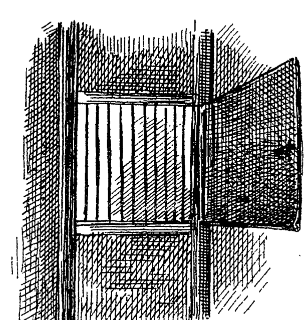

Lampoe ḍoeḍoeq.

Voor de deuren, die toegang verleenen tot de slaapvertrekken hangen goebahs of gordijnen, en aan de kamerwanden zien wij hier vier prachtige pauwestaarten of boentoet's mĕraq vastgemaakt, terwijl aan de middenstijlen dier kamers weder hertegeweien gespijkerd zijn.

De slaapkamers zijn wel iets rijker ingericht dan bij de families, die wij zooeven bezocht hebben, doch leveren in verscheidenheid van meubilair geen verschil op met het ameublement in de senṭong's patoeron, die wij gezien hebben.

Medja pĕsagi.

De gesloten achtergalerij, waaruit men door een houten lawang tangkĕban, die tusschen twee tralievensters of djĕnḍela's roedjen staat, toegang geeft tot het achtererf of den pakĕbonan, d. i. den tuin of boomgaard, is slechts gemeubeld met drie houten divans of ambens waarover mendongmatten uitgespreid zijn. Overigens vinden wij ook hier het noodige voor het baṭikken, doch buitendien zien wij op een der ambens een onvoltooiden tjapil en een dito mendong-mat, een bewijs, dat een paar der familieleden van den loerah zich ook onledig houden met het vervaardigen van deze hoofddeksels en zitmatjes. Hoe een en ander gedaan wordt, zullen wij echter later beschrijven, wanneer wij zulks meer op ons gemak zullen kunnen nagaan.

Djĕnḍela roedjen.

Laat ons thans liever weder terug en door de zijdeur van de voorgalerij naar de gandoq's of bijgebouwen gaan.

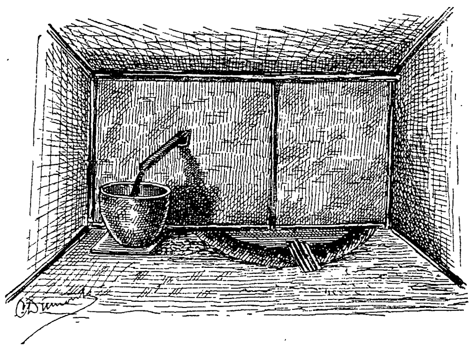
In de eerste plaats treffen wij de keuken aan, die wij maar voorbij zullen loopen, evenals die daarachter staande loemboengs met het daarbij hoorende afdak, waaronder de lĕsoeng geborgen is, om onze schreden te wenden naar dat andere limasangebouw, dat meer achterwaarts geplaatst is, en meer bepaaldelijk dient tot verblijf der bedienden of batoer's of van de als zoodanig te beschouwen arme en verre familieleden of sĕntana's van den loerah.

In 't voorvertrek vinden wij op een bamboezen amben, de tĕnoenan, het werktuig, waarmede de javaansche vrouw kleedjes weeft.

't Is jammer, dat de werkster er niet is, zoodat wij thans niet in de gelegenheid zijn, te zien hoe dat weven of nĕnoen toegaat, en ons op 't moment slechts tevreden moeten stellen met het vooruitzicht van later met dit werktuig nader kennis te zullen maken.

Een eindje verder zien wij tegen den achterwand van dit gebouw eenige potten of djĕmbangan's staan, gevuld met aangelengde indigo, een bewijs, dat een der bewoonsters van dezen gandoq zich met het blauwverven of njĕlĕp van kleedjes, etc. bezig houdt.

In een anderen hoek van het vertrek, waarin wij ons bevinden, merken wij verder een paar onafgewerkte mandjes op, doch ook hier hebben wij geen gelegenheid den maker aan 't werk te zien, zoodat wij de nadere beschouwing van dezen arbeid tot eene gunstiger gelegenheid uit moeten stellen, en aangezien deze gandoq voor ons niets merkwaardigs meer oplevert, best elders op het erf een kijkje nemen kunnen.

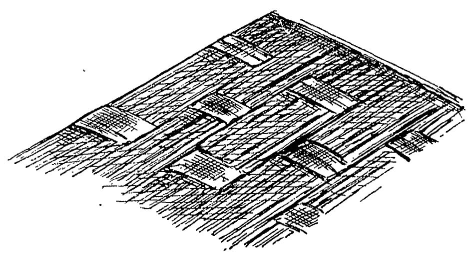

Padoesan. Pakiwan.

Zie, dit kleine gebouwtje vlak naast dien gandoq is een badkamer of padoesan en daarnaast of daarin vinden wij

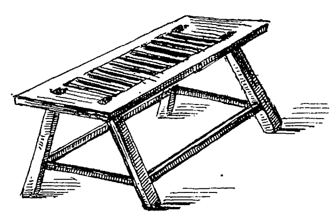
de latrine of pakiwan, of liever het kleine, als zoodanig dienstdoende bruggetje, waarop men hurken moet en waaronder een leiding of kalenan met levend water doorloopt.

In de badkamer staat een groote djĕmbangan of aarden pot, waar het badwater uit de achter dit gebouwtje aanwezige put door middel van een bamboezen talang in gebracht wordt.

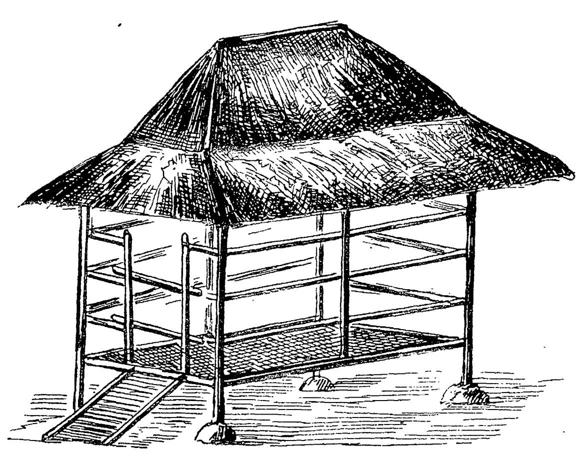
Sasaq.

Op den uit aangestampte kalisteenen gemaakten vloer zien wij een bamboezen sasaq liggen, d. i. een stevig vlechtwerk van bamboelatten of sĕlĕra's, zooals voor de huisbewandingen en pagĕr's worden gebruikt.

Panggilĕsan.

Een paar siwoers of scheppers hangt aan den achterwand en in een der hoeken staat de panggilĕsan of waschplank, d. i. een van riggels voorzien houten bankje, waarop het waschgoed met zeep wordt schoongemaakt.

Gĕḍogan.

Een eindje van deze badkamer af staat de kandang of kraal voor de karbouwen van den loerah en in de buurt hiervan vinden wij twee gĕḍogan's of afzonderlijke stallen voor paarden. Deze gĕḍogan's zijn, zooals wij zien, zoodanig geplaatst, dat de paarden daarin met de hoofden

naar het Oosten of Westen staan. Deze plaatsing is, zooals de loerah ons vertelt, niet willekeurig geschied, maar een gevolg van het bestaande bijgeloof, dat de richting van Noord naar Zuid steeds ongeluk medebrengt aan de paarden, die daarin staan. Wij gelooven dit gaarne, doch meenen hiervoor eene andere reden te kunnen aanvoeren, want in de richting van Zuid naar Noord waaien de gure winden, zoodat een aldus geplaatst paard eer onderhevig is aan kouvatten en de verdere gevolgen daarvan dan een ander, dat met het hoofd naar het Oosten of Westen staat, en deze kille winden van ter-zijde krijgt.

Het geraamte van deze gedogans staat op steenen neuten en is samengesteld uit in de stijlen bevestigde palangs of sluitboomen, terwijl de deur daarvan mede gesloten wordt door schuifboomen of sĕlaraq's. De vloer, die ± 3 voeten van den beganen grond staat of verheven is, is geheel van planken of blabag's samengesteld, waarin inkervingen zijn gemaakt, ter voorkoming, dat het daarop staande paard zal uitglijden. Een schuin tegen de deur aangezette houten trap verleent den toegang tot den gĕdogan, terwijl een houten kist als ruif dienst doet.

Over een en ander hopen wij nader te spreken, wanneer wij eene beschrijving geven van het javaansche paard, waartoe de tijd ons thans ontbreekt.

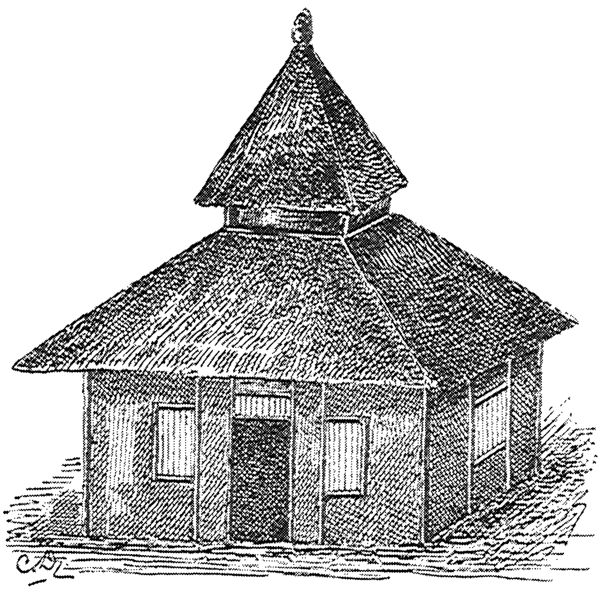
Liever willen wij u nu eerst door die deur in dien pagĕr daar naar het hiernaast liggende erf geleiden, waar wij een gebouw zien met een dak, zooals wij er nog geen hebben aangetroffen.

Zie, het is de mĕsdjid of kerk der desa, staande op het erf van den modin of dorpspriester.

De platte grond van dit gebouw vormt een regelmatigen vierhoek, waarvan de grootste helft tot kerk dient.

Het dak is een zoogenaamde pajon toempang of pajon soesoen, d. i. een dubbel- of stapel-dak en is eigenlijk een djoglodak, waarvan de stijlen boven de afdaken of empers verlengd zijn, om een tweede dak te dragen. De emper-ĕmpjaqs rusten hier op soendoeqs, d. z. dwarsbinten of balken, aangebracht ter hoogte, waarop de middenstijlen doorloopen. Overigens is de

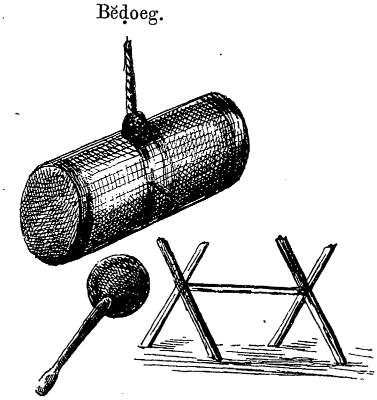
bouworde van dit gebouw ook eenvoudig genoeg, zoodat wij daarover niet verder behoeven uit te wijden.

Mĕsdjid met pajon toempang.

Bij het binnentreden van deze aan alle kanten gesloten, slechts van een deur en vier vensters voorziene kerk, merken wij al dadelijk de groote trom of bĕḍoeg op, waarop de verschillende uren voor het gebed enz. met behulp van een met linnen, leder of gomelastiek overtrokken knuppeltje of taboeh worden geslagen en gedurende den vastentijd, poeasa of siam, dikwijls een lawaai wordt gemaakt, dat het geduld van den niet-mohammedaan niet zelden op eene zware proef stelt. Deze bĕḍoeg hangt aan een stevig touw, doch in andere mĕsdjids, ziet men dit instrument in kleineren vorm wel eens op een standaard of tĕlapaqan geplaatst; zulk een kleine bĕḍoeg heet kĕtĕg.

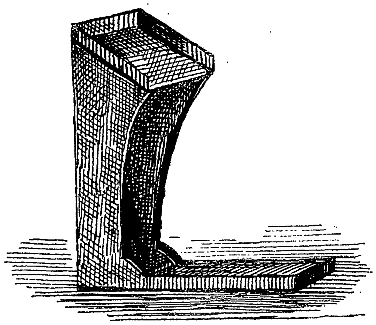
Bĕḍoeg.

Taboeh bĕḍoeg. Tĕlapaqan kĕtĕg.

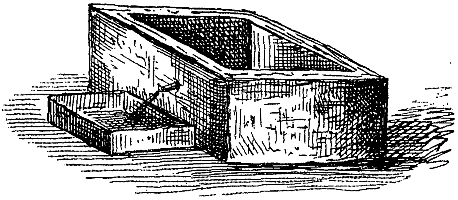
Verder ziet men vlak bij de nis, die den keblat aanwijst,

den preekstoel of mimbar, waarop de Qoran of Kitab wordt geplaatst, die bij de Vrijdagsche en andere godsdienstoefeningen door den voorganger wordt gebruikt.

Mimbar.

Overigens is aan dezen mĕsdjid niet veel merkwaardigs waar te nemen, tenzij wij dien gemetselden bak of koelah daar links voor de deur als zoodanig beschouwen willen. Deze met schoon water gevulde bak, die in dit bijzondere geval padasan heet, dient voor de voorgeschreven wassching of abdast voor het gebed. Dikwijls doet een gĕntong als zoodanig dienst. Een minaret, van waar de modin de geloovigen tot het gebed of de oefening oproept, enz. bestaat hier niet; dit doet hij van den tempel uit zonder ergens op te staan of te klimmen. De vloer is een aangestampte aarden vloer, en met een paar lampits belegd.

Padasan.

En zoo hebben wij thans kennis gemaakt met de bouworde en stoffeering van een desa-mĕsdjid.

Andere bouworden vindt men in deze desa niet. Wij zullen daarom onzen vermoeiden beenen eenige rust gunnen en onder een kopje thee of koffie nog eenige oogenblikken verwijlen in den pĕndapa van onzen vriendelijken loerah, om daarna huiswaarts te keeren.

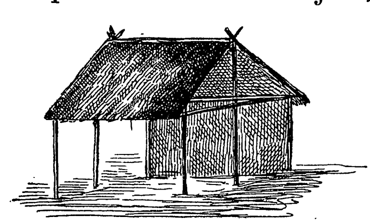
De oude man inviteert ons nog te zijnent de rijsttafel te blijven gebruiken, doch voor heden zullen wij voor deze invitatie vriendelijk bedanken. Wel willen wij hem beloven, later terug te zullen komen, wanneer hij, zooals hij ons mededeelt, dat binnenkort zal plaats hebben, een zijner dochters zal uithuwelijken en daarbij tevens het besnijdingsfeest van een paar zijner kleinkinderen zal vieren.

HOOFDSTUK II.

Indien gij er niet tegen opziet, waarde lezer, om onzen terugweg te nemen langs en over dien galĕngan (aarden dijkje ter begrenzing van een sawahvak) daar, dan zullen wij daarover onze schreden richten naar gindsch gehucht, padoekoehan, padĕkahan of ampehan, waar wij wellicht nog het een of ander zullen kunnen vinden, dat der moeite eener nadere kennismaking waard is.

De gedeeltelijk reeds bewerkte rijstvelden, die zich links en rechts van ons pad uitstrekken en de hier en daar aangelegde pépinières, waarop de jonge padiplantjes ruim een halven voet hoog staan, zullen wij nu maar stil voorbijgaan, omdat wij later wel gelegenheid zullen hebben, om de sawahbewerking van den beginne af na te gaan.

Alleen moeten wij u, als behoorende tot het onderwerp van ons onderzoek op heden op dat gebouwtje daar voor ons wijzen. Het is een goeboeg en, zooals gij ziet, een gewoon met alang-alang ruw gedekt dakwerk, rustende op vier bamboezen stijlen, die eenvoudig in den grond zijn gezet. Aan de achterzijde is een soort van bewanding van gevlochten klapperbladeren aangebracht, doch overigens biedt dit samenstel niets merkwaardigs aan. Deze goeboeg is trouwens iets tijdelijks en

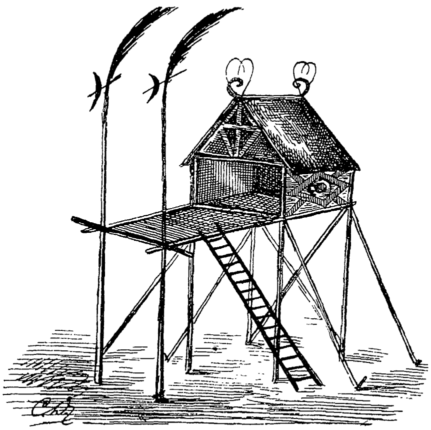

Goeboeg.

dient voornamelijk tot rustplaats van den bezitter der omliggende sawahvelden, van zijn gezin of helpers, wanneer zij

vermoeid van den zwaren arbeid, of door de felle hitte of den regen daartoe gedwongen, daaronder beschutting zoeken. Soms vindt men daarin nog een ruw houten of bamboezen bankje, amben of ḍingkliq, doch meestal behelpen zich de onder zulk een goeboeg rustenden eenvoudig met een matje of klasa, zelfs met een laagje droog gras of bladeren.

Iets meer permanents, ofschoon van dergelijken aard en met ongeveer dezelfde bestemming, is het duiventilvormig gebouwtje, dat wij daar verderop ontwaren. Deze ranggon, soms ook, doch ten onrechte goeboeg genoemd, omdat de vloer hiervan niet zooals die van den goeboeg op den beganen grond rust of eenvoudig daaruit bestaat, is, zooals gij ziet, een huisje op stelten, voorzien (aan de voorzijde) van een verlengden vloer, die tot bordes dient en waartegen de ladder is aangebracht, die hiertoe toegang verleent.

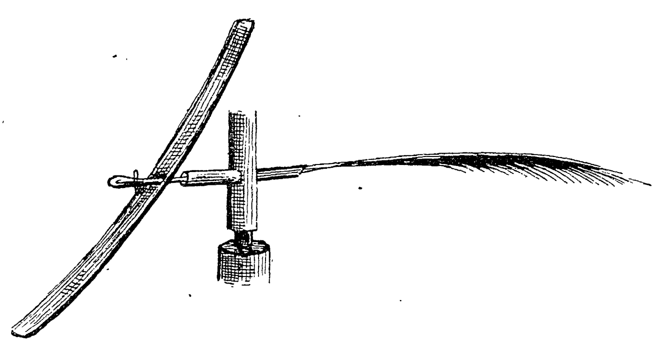
Ranggon.

De zorgvuldiger en steviger, netter samenstelling van dezen ranggon wijst als van zelf reeds op zijne bestemming tot langduriger gebruik dan dat van den eenvoudigen goeboeg. En waarlijk, deze ranggon is de plaats, van waar uit de landbouwer zijn plantsoen bewaakt of doet bewaken, ofschoon de behoefte daaraan zich eigenlijk eerst doet gevoelen tegen den tijd, waarin de gevulde aren der pari, die daaromheen geplant is, tot rijpheid komen en dan aan de roofzucht van rijstdiefjes of glaṭiqs, ĕmprits en andere graan-etende vogels, zelfs van tweebeenige dieven bloot staan. Van daar ook zijne plaatsing op hooge jukken, die den daarin gezeten veldbewaker in staat stelt, het geheele daaromheen liggende veld te overzien.

Waren wij een paar maanden verder, nl. in den tijd, dat de aren aan het rijpen zijn, dan zoudt gij van dezen verheven ranggon naar alle kanten verscheidene touwen over

het veld gespannen zien, behangen met allerlei lappen of andere voorwerpen, die dienen kunnen om de op de pari neerstrijkende vogels te verschrikken, en verbonden aan lenige, stevig in den grond geplante staken, waaraan mede vogelverschrikkers hangen, die door een enkel rukje aan de touwen in beweging komen. Over deze wĕden-wĕden's [1]) = vogelverschrikkers en de touwen of doedoetan's, waaraan zij bevestigd zijn of door middel waarvan zij bewogen worden, zullen wij nader gelegenheid hebben te spreken.

Wij merken hier alleen nog op, dat het ranggon-huisje aan drie zijden gesloten is door bewandingen van kepang, waarin kijkgaten zijn gemaakt, maar aan de voorzijde geheel open is. De twee voorste stijlen zijn voorts gemaakt van lange bamboestokken, wier uiteinden versierd zijn met pluimen van klapper- of andere bladeren en die over de boven den vloer van het huisje uitstekende gedeelten voorzien zijn van op geregelde afstanden gemaakte kleine openingen, waardoor deze staken, wanneer er een weinig wind waait, ongeveer denzelfden dienst doen als een Aeolusharp of Pansfluit. Meestal ziet men, zooals hier, aan die stijlen nog bevestigd kitiran's of windmolentjes

Kitiran.

die mede dienen moeten om door hun gesnor en eentonig gefluit de vogels enz. bang te maken en van het veld verwijderd te houden.

Wat de verdere ornamentatie van het eigenlijk gezegde huisje betreft, deze bestaat gewoonlijk uit verschillende teekeningen

1) Ook wĕdenan, wĕdosan of adjrihan.

op de buiten- en binnenzijde der kepangbewanding aangebracht, hetzij door bij het vlechten der kepang gebruik te maken van verschillend gekleurde bamboereepjes, hetzij door aanwending van kalk, of teer en andere kleurstoffen, en verder uit versieringen van den nok in den vorm van met ḍoeq (de harige vezels van den aren-palm) omwonden en in allerlei krullen en bochten getrokken bamboelatten, die stevig aan dien nok bevestigd worden. Een en ander hangt trouwens af van het schoonheidsgevoel en de omstandigheden van den bezitter van het veld, waarop deze ranggon staat.

Is hij of de persoon, dien hij met de oprichting daarvan belast heeft, nog ongetrouwd, maar verliefd, dan is zulks ook merkbaar aan de zorgvuldige afwerking van het geheel en meer bijzonder van de daaraan aangebrachte versieringen, die voor de betrokken partijen hare bepaalde beteekenis of beteekenissen hebben, want de tijd van de sawah-bewerking is ook die der engagementen.

Waarin die versieringen bestaan zullen wij later zien, doch welke teekens daaraan te vinden zijn en welke beteekenis daaraan gehecht moet worden, is zoo al niet onmogelijk dan toch uiterst moeilijk na te gaan en uit te maken. Dit is het geheim der minnenden, die juist in dien gelukkigen tijd der ontwakende liefde zoo vindingrijk zijn bij het zoeken en vaststellen van bepaalde, voor hen alleen verstaanbare teekens, die de geheimzinnige taal en het voor oningewijden onontcijferbare schrift der liefde vormen. Waartoe zouden wij, al verstonden wij die taal en dat schrift, hun ook de illusies ontnemen, die aan deze eigenaardige correspondentie voor hen verbonden zijn?

Is het ons niet genoeg te weten, dat, wanneer een jongeling eene jonge dochter een bundeltje sirihbladeren met het daarbij behoorende aanbiedt en haar tevens verzoekt voor hem een betelpruim klaar te maken, deze handeling de beteekenis heeft van een aanzoek, of dat, wanneer wij in de zachte avondkoelte het krachtige keelgeluid eens volwassen jongelings of de liefelijke stem eener hopende jonge dochter zich in een weemoedig, lief minneliedje hooren oplossen, wij dan te maken hebben met een van liefde blakend hart?

En waar zoude men eene geschiktere plaats kunnen vinden,

om aan zijn met zoete hoop vervuld gemoed lucht te geven, dan juist dienzelfden, vrij staanden ranggon, van waar uit de beteekenisvolle klanken van het melodieuse minnelied op de vleugelen van het zachte avondwindje daarheen gewiegd en gevoerd kunnen worden, waar zij een gewillig, belangstellend gehoor vinden?

Dan, genoeg! Wij zijn hier niet gekomen, om ons in dergelijke harts-zaken te verdiepen, en zullen onzen tocht vervolgen naar die kleine verzameling van gedeeltelijk nog in aanbouw zijnde huizen, die weldra een padoekoehan zullen vormen of thans reeds gezamenlijk dien naam dragen, en het begin zijn der wording eener desa.

Zie, die oude heer daar is zeker het hoofd der inlandsche squatterfamille, die zich hier een woonplaats heeft gezocht. De keuze is niet kwaad, zooals wij zien, want de grond is humusrijk en vruchtbaar, eenigszins hooger dan het zooeven door ons bezochte sawah-terrein en bovendien nog doorsneden door een snelvlietend beekje, welks kristalhelder water ons de met kiezelsteenen bedekte bedding duidelijk doet zien en tevens gelegenheid geeft, om de daarin vlug en dartel rondzwemmende vischjes in hunne snelle bewegingen te volgen, en indien onze piscatorische kennis grooter was, ze zelfs te classificeeren.

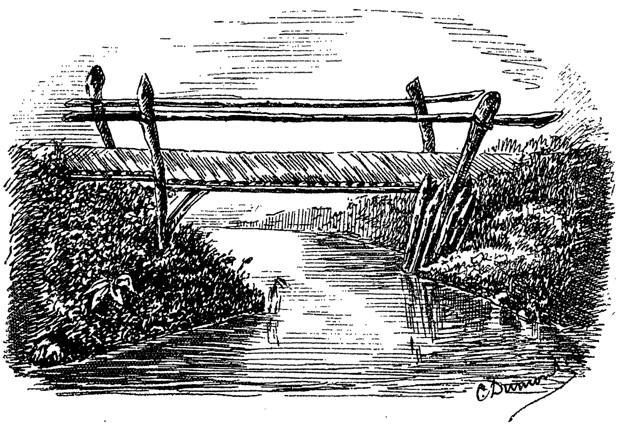
Ongeveer in het midden van deze padoekoehan zien wij in de schaduw van die twee walikoekoen-boomen (Schoutenia ovata, Korth.) het, ofschoon nog niet geheel geacheveerde, maar toch reeds een goed en vriendelijk aanzien hebbend huis van het hoofd dezer nederzetting.

De bouworde van deze woning vertoont het daragĕpaq-type en de daarbij staande bijgebouwen, als: een keuken, een loemboeng met open loods voor den lĕsoeng, een kandang voor de karbouwen (buffels) en de sapi's (runderen) van den bewoner van dit huis, een kippenhok of kandang ajam hebben allen een srotongan-dak.

Het om deze gebouwen gelegen erf, dat, naar de hier en daar nog aanwezige stronken te oordeelen, blijkbaar met hoog geboomte begroeid is geweest, is geheel omgewerkt en gedeeltelijk reeds beplant met pisang- en andere vruchtboomen benevens wat lombok, talĕs en eenige andere voor de huishouding en de keuken noodige planten. Ook is het geheel omgeven

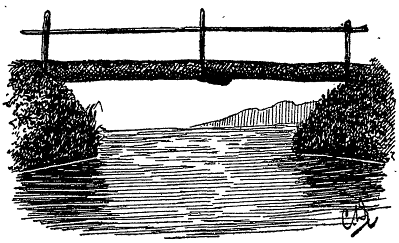
door een stevigen pagĕr van in den grond geslagen dood hout van ongeveer vier voeten hoogte, waartusschen wij hier en daar een katelapohoeng-stammetje zien, terwijl de eenige, aan de voorzijde aangebrachte ingang tot dit erf gesloten kan worden door een gewone lawang tangkĕban.

Het zooeven bedoelde beekje begrenst dit erf aan twee zijden, nl. aan de voor- en de linkerzijde en heeft den bewoner genoodzaakt er een paar bruggetjes of krĕtĕgs van de meest

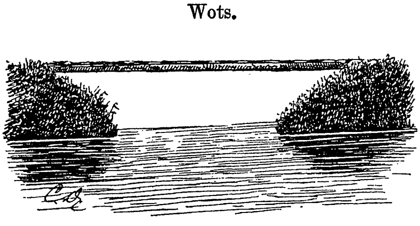

Krĕtĕg.

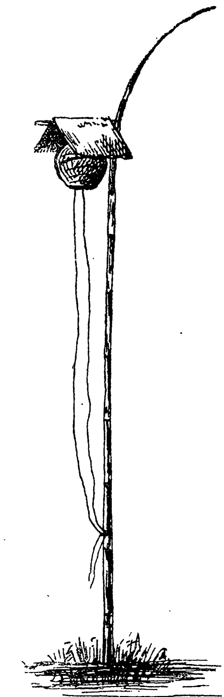
eenvoudige constructie over heen te leggen. Het zijn geen kunstwerken, zooals gij ziet, en onze waterstaats-ambtenaren zullen er wellicht met minachting op neerzien, maar voor onzen padoekoehan-stichter is zulk een bruggetje reeds mooi genoeg, want indien wij den loop van dit beekje een eind verder volgen, dan zien wij, dat men zich hier ook wel vergenoegt met een eenvoudigen vlonder (wot of oewot) samengesteld uit een enkelen boomstam of zelfs uit een dikken bamboe zonder eenige leuning hoegenaamd.

Wots.

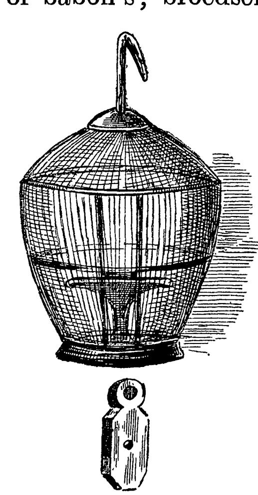

Doch voor dat wij dit erf verlaten, om elders een kijkje te gaan nemen, moeten wij dien toestel daar voor het huis eens bezien. Het is zooals wij opmerken een eenvoudige bamboestok in zijne geheele lengte recht in den grond gestoken, doch op ongeveer twintig voeten hoogte voorzien van een dakvormig aanhangsel, waaronder een kooi met een tortelduif of manoeq — dan wel pĕksi pĕrkoetoet aan een houten katrol of kereqan bengelt, terwijl het daaraan bevestigde touw zonder eind (tali of tangsoel) bewijst, dat de kooi (koeroengan of sĕngkĕran) er van tijd tot tijd afgenomen wordt. Deze toestel, die den zich in den kooi bevindenden vogel beveiligen moet tegen de aanvallen van ratten of muizen enz., heet naar den daaraan bevestigden katrol kereqan manoeq of -pĕksi.

Kereqan manoeq of -pĕksi.

Het hoofd dezer nederzetting schijnt een liefhebber te zijn van gevogelte, want behalve kippen (pitiqs of sata's) in de verschillende tijdperken des levens, als kuikens of koeṭoeq's, halfwassen hennen of dara's, halfwassen hanen of lantjoer's, legkippen of babon's, broedsche hennen of babon's ngangrĕm, volwassen hanen of djago's en sawoengs, kapoenen of kĕbiri's en kabintje's zien wij over het erf nog loopen eenige javaansche eenden of bebeq's met hunne kuikens of mĕri's en een paar bastaard-manilla-eenden of menṭoq's, waarvan de jongen minti's worden genoemd, zelfs een viertal ganzen of banjaqs met hunne kuikens, die blĕngoers heeten.

Koeroengan manoeq. Kereqan.

Ook zijn viervoetig vee is goed vertegenwoordigd door buffels of kĕbo's [1])

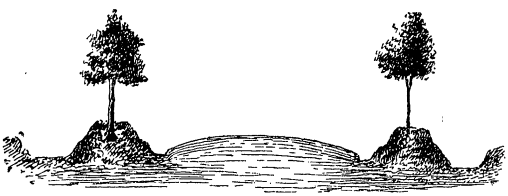
1) In het krama: maesa.

en hunne jongen of goedels, door runderen of sapi's en hunne kalveren of pĕḍets, en door schapen en geiten of wĕḍoes wlanda [1]), wĕḍoes gembel en wĕḍoes djawa of wĕḍoes djawi met hunne lammeren of jongen, die tjĕmpe's of tjĕmeq's genoemd worden, terwijl een paar honden, asoe's of sĕgawon's, en hunne jongen of kiriq's voor de veiligheid van al dit gedoente zorgen moeten. Eindelijk zien wij hier nog eene merrie of djaran wedoq (kapal estri), met haar veulen of bĕlo vrij rondloopen en grazen en van tijd tot tijd naar dat aan de linkerzijde van het keukengebouw aangebrachte afdak gaan, dat blijkbaar tot hare stalling dient.

Doch het wordt tijd, dat wij het bruggetje voor den ingang van dit erf overloopen, om te zien of de aangrenzende pĕkarangans of pĕkawisan's niet nog het een of ander opleveren, dat ons nog onbekend is.

Over dit bruggetje komen wij op een pas aangelegden weg van ongeveer twaalf voeten breedte, die dalan of marga en margi genoemd wordt, en een ratan of radinan dan wel loeroeng zoude wezen, indien hij twee- à driemalen breeder en met grint en zand belegd was.

Bij den aanleg van dezen weg heeft men getracht daaraan de noodige tonrondte te geven, d. i. den vorm (der dwarsche

Dwarsche doorsnede van een dalan of ratan.

doorsnede), die in het javaansch gĕgĕr-sapi = runderrug, of baṭoq-mĕngkoerĕb = de met de bolle zijde naar boven gekeerde klapperdop, genoemd wordt, en zelfs de noodige dijkjes, bermen en waterafvoerkanaaltjes of tanggoels, plipid's en got's of kalenans niet vergeten.

Ook heeft men hier op die dijkjes op 18 voeten afstands van elkander Djoarboompjes (Cassia florida, Vahl.) geplant en

1) In het krama: Menda wlandi, — gembel of gibas, — djawi.

tusschen die boompjes nog plantkuilen of loewang's, ook loewangan's, gemaakt, die wellicht voor jonge tamarinde- of asĕmboomen (Tamarindus indica L.) dan wel voor kanarieboompjes (Canarium commune L.) bestemd zijn.

Voorts zijn die dijkjes en bermen netjes met graszoden of gĕbalans belegd en op geregelde afstanden doorgestoken om het op den weg vallende regenwater een uitweg te bezorgen naar de daarachter loopende slooten.

Het vlak over de zooeven door ons bezochte pĕkarangan gelegen, mede stevig ompagĕrde erf is zooals wij zien geen woonerf, maar een boomgaard of pakĕbonan.

Verschillende op rijen geplante pisangsoorten, waartusschen een regelmatig aangelegd plantsoen van koffieboompjes staat en hier en daar eenige andere vruchtboomen groeien, beloven eerlang een goeden oogst, die de moeite van den planter loonen zal en geene verwerpelijke bijdrage zal leveren voor zijn eenvoudig, en niet bijzonder duur huishouden.

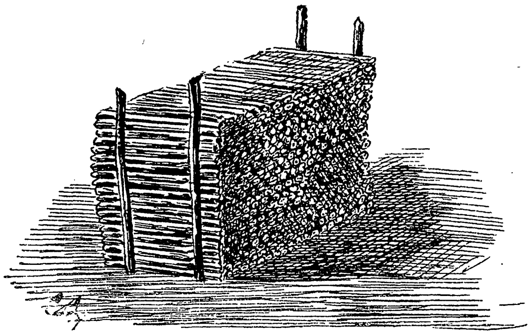
De grond is ook hier behoorlijk omgewerkt en schoongemaakt of gehouden, terwijl enkele hopen runder- en ander mest, alsmede de aanwezigheid van een paar ongedekte mestkuilen ons leeren, dat de eigenaar van dezen tuin, waarin wij nog eenige tegen randoeboomen aan geplante sirihranken opmerken, het nut der bemesting inziet en begrijpt.

Het aan dezen tuin belendende erf is blijkbaar sedert kort pas door een nieuw-aangekomen liefhebber in bezit genomen, want diens woning verdient dien naam eigenlijk nog niet, daar zij slechts uit een samensraapsel bestaat van oude, aan halfvermolmde stijlen bevestigde bamboezen bewandingen, waarop een alang-alang-dak rust, dat nauwelijks voldoende beschutting levert tegen zon en regen.

Ook zien wij aan de achterzijde het onkruid nog eenige voeten hoog staan, terwijl het voorgedeelte van dit erf reeds bewerkt en zelfs gedeeltelijk met djagoeng en katela-pohoeng beplant is, en eenige stapels of toempoeqans brandhout (kajoe of kadjĕng obong) bij een paar vierkant bekapte balken, die zeker voor de aanstaande permanente woning bestemd zijn, als de zicht- en tastbare bewijzen daar liggen van den zwaren arbeid, die den javaanschen squatter menig zweetdroppeltje gekost

heeft, om dit erf in den toestand te brengen als waarin wij het thans aantreffen.

Maar dit deert hem niet, en hiertegen ziet hij ook niet op,

Toempoeqan kajoe.

want lui is hij niet, ofschoon hij er dikwijls, doch ten onrechte den naam van heeft.

Alles toch is betrekkelijk in dit ondermaansche.

De weinig behoeften kennende en hebbende, zich dikwijls reeds met het hoogst noodige tevreden stellende javaan, wordt, wanneer hij, na voor eenige dagen onderhouds genoeg verdiend te hebben, geen koeli- of ander werk buitenshuis verricht, vaak voor lui, indolent enz. uitgemaakt, en toch zal men hem zelden bepaald onledig vinden!

En waarom?

Omdat hij zich geen schatten vergaart, welke alleen dienen kunnen om hem een onrustig en ongerust leven te bezorgen?

Omdat hij in zijne oogenschijnlijke onverschilligheid als het ware nooit denkt aan den dag van morgen?

Indien men zijn land, dat door de natuur zoo rijk gezegend, zoo mild bedacht is, en den volkstam met zijne zeden, gewoonten, gebruiken, deugden en ondeugden enz. kent, dan behoeft zulks geenszins verwondering te baren.

Een half uurtje wandelens en zoekens in het eerste het beste bosch, zelfs op het eerste het beste erf levert hem of zijner vrouw al genoeg groenten en ander plantaardig voedsel op voor een geheelen dag en het geheele gezin, terwijl het eenvoudig afdammen en ledig pompen of scheppen van een gedeelte eener

sloot hem al dadelijk de noodige visch voor zijne maaltijden bezorgt!

En toch zal men bij nadere kennismaking en grondiger onderzoek bevinden, dat diezelfde luie (?) javaan en zijn even vadsig, vuil, ontaard (?) vrouwtje altijd iets, hoe weinig, hoe onbeteekenend ook, ter zijde liggen hebben, dat zij in tijden van dringenden nood te gelde kunnen maken, om zich het door hen benoodigde te kunnen aan- en verschaffen!

Of de javaansche maatschappij geen luiaards, geen deugnieten kent?

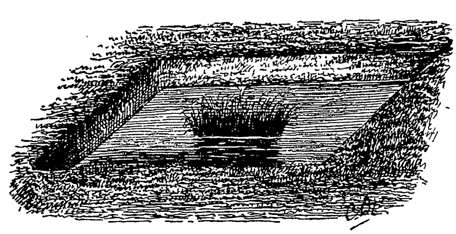
Wie zal dit ontkennen? Maar zijn dergelijke individuen dan onbekende grootheden in de europeesche wereld?

Wij gelooven, dat, indien men aan het wegen ging, de schaal niet ten nadeele van den javaan over zoude hellen!

Doch, wij dwalen zoo van ons eigenlijk onderzoek af en loopen gevaar ons op een terrein te begeven, dat wij om zijne distels en doornen liefst vermijden moeten en willen.

Brisons donc là-dessus! Kijk, daar zouden wij door ons uitwijden over de vraag of de javaan al dan niet lui, enz. is, waarlijk bijna dit stuk grond hier voorbij zijn geloopen, terwijl het toch wel onze aandacht verdient en der moeite eener nadere beschouwing overwaard is.

Het is een vischvijver, bĕloembangan of pangempang, waarmede wij hier te maken hebben, een langwerpig vierkante,

Bĕloembangan.

bijna vier voeten diepe uitgraving in wier midden een klein, ondergedompeld en met waterplanten bewassen eilandje de daarin geteeld wordende visschen tot speel- en vluchtplaats dient. Het heldere water, dat door eene kleine leiding uit het u bekende beekje hierin gevoerd wordt, en langs eene andere

kleine leiding naar dit beekje terug stroomt, vergunt ons te zien, dat in dezen vijver de tot de karper- of cyprinoidei-soorten behoorende goerameh, bĕṭoq en tambra, de onder de meervallen of siluroidei ressorteerende lele en de tot de familie der alen of muraenoidei behoorende wĕloet of siḍat te vinden zijn, terwijl verder die vele kleine, gedeeltelijk onder het water staande openingen ons de aanwezigheid verraden van die kleine tienpootige, tot de orde der krabben behoorende schaaldieren, die de javaan joejoe's noemt. Ook zien wij, dat deze vijver rijk is aan allerlei kleine vischsoorten, waaronder de wadĕr, een soort grondeltje, de voornaamste plaats bekleedt, en daarin ook een vrij aardige massa van vlugge riviergarnalen of oerang's, zelfs eenige zoetwaterkreeften of oerang's pantjet rondzwemmen.

Zulk een vijver heeft voor den eigenaar eene groote waarde, daar hij niet alleen voorziet in zijne dagelijksche behoefte aan visch, garnalen of kreeften, maar de verkoop dezer waterbewoners hem ook geen onaardige winsten afwerpt, die hem in staat stellen in zijne kleeding en die der zijnen, en in zijne andere huishoudelijke behoeften te voorzien.

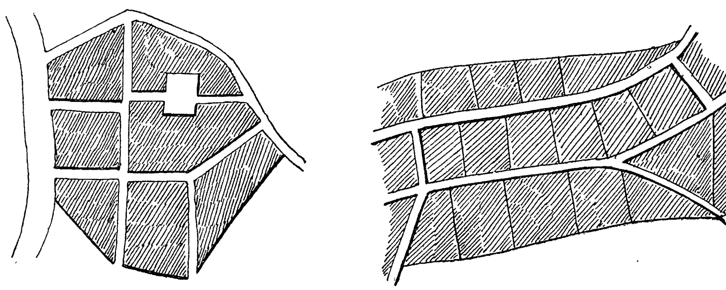
Geen wonder dan ook, dat hij dezen vijver zorgvuldig onderhoudt en bewaakt en zoowel reigers of koentoels en andere vischetende vogels, die zijn vijver naderen en onveilig maken, als otters of lingsang's, ook wĕlingsang's, die zich in de zijkanten daarvan nestelen en dikwijls onder de visschen groote verwoestingen aanrichten, onmeedoogend vervolgt, en door het beplanten van het vorenbedoelde eilandje met wĕlingi (Cyperus elatus L.) of met pari zorgt, dat zijne visschen daaronder en daartusschen een veilige wijk- en schuilplaats vinden kunnen.

De in- en uitgangen van het door dezen vijver stroomende water zijn ook behoorlijk door fijn vlechtwerk van bamboe gesloten, zoodat de in den vijver aanwezige visch er niet, althans zeer moeilijk uit kan zwemmen.

Doch het wordt tijd dat wij verder gaan, te eer, daar deze paḍoekoehan ons niet veel bijzonders meer oplevert.

Zie, onze weg leidt naar gindschen lagen heuveltop van waar wij een terugblik werpen kunnen op het zooeven door ons bezochte terrein.

Wij zien dan, dat de platte grond der zich langzaam tot een kleine desa ontwikkelende padoekoehan veel overeenkomst heeft met het in regelmatige vakken verdeelde schild eener

Platte grond eener desa.

schildpad, en indien wij ons in de lucht konden verheffen, om boven die honderden desa's, die op Java gevonden worden, te zweven, dan zouden wij werkelijk zien, dat allen in hare platte gronden ons de min of meer regelmatige en juiste teekeningen vertoonen van reusachtige geschubde dieren!

Den heuvel aan de andere zijde afdalende komen wij aan een vrij breede rivier [1]), waarover echter geen brug geslagen is, zoodat, aangezien de diepte dezer rivier het doorwaden daarvan niet mogelijk maakt, de communicatie met den tegenoverliggenden oever hier geschiedt door middel van een pont [2]) of schouw, zijnde meestal, zooals hier, een samenstel van twee à drie door dwars daarop bevestigde latten of boomen stevig

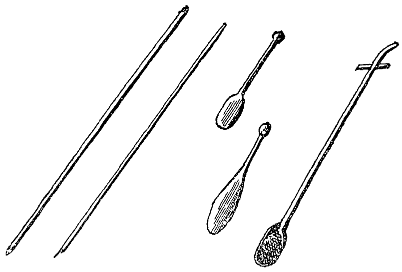
Eretan.

aan elkander verbonden smalle, lange javaansche schuiten, waarover een stevig gevlochten bamboezen plat aangebracht

1) Kali of lepen.

2) Praoe sasaq, praoe eretan of baita sasaq, baita eretan.

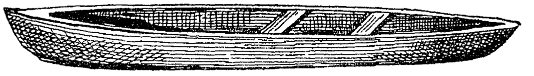
is, dat genoegzame ruimte aanbiedt, om zelfs een rijtuig te kunnen dragen. Gewoonlijk wordt zulk een pont, zooals wij ook hier zien, langs een over de rivier gespannen lijn, meest uit sterke, hecht in elkander gedraaide rottingen [1]) bestaande, heen en weder getrokken en door twee à drie mannen bediend, waarvan een de lijn vasthoudt en daaraan de pont voorttrekt, terwijl de overigen hem daarbij helpen door het drijvend overzetmiddel in de gewenschte richting te houden en voort te stuwen, waartoe gewoonlijk slechts eenvoudige boomen of stokken, satang of watang, soms ook een los roer of wrikriem, kĕmoeḍi of kĕmoeḍi egòlan, ook wel eenvoudig egol, zelden roeiriemen, ḍajoeng of wĕlah, gebezigd worden. Dergelijke overvaarten of veeren, sabrangan, panjabrangan of eretan, zijn meestal verpacht, en worden dan bediend door het personeel van den pachter, of van diens gemachtigde, die of persoonlijk de verschuldigde overzetgelden int of zulks overlaat aan een zijner kinderen of vertrouwden.

Watang Ḍajoeng. Egol.

Aan den oever waarop wij ons bevinden zien wij dan ook een soort van wachthuisje van bamboe, waar de inner der overvaartgelden zit en dikwijls zelf 's nachts overblijft, aangezien deze overvaart ook des nachts bediend moet worden.

Niet overal treft men echter dergelijke hulp aan, want, indien wij deze rivier een eindje hooger op bereikt hadden, dan zouden wij daar wel is waar toch nog eene gelegenheid gevonden hebben, om haar over te steken, maar eene, die voor ons alles behalve pleizierig of gemakkelijk zou zijn geweest. Hier toch zet men u over in een kleine djoekoeng of kanoe, waarin gij nauwelijks zitten kunt en door behoorlijk voor uw evenwicht te zorgen op

Djoekoeng.

---

1) Pĕndjalin of pĕndjatos.

moet passen, niet om te kantelen, want deze lichte schuitjes scheppen spoedig water en liggen even graag op hunne ruggen als op hunne buiken. Gewoonlijk kunnen zij ook niet meer dan twee personen bevatten, nl. den roeier, die meestal ook de eigenaar is van het praoetje en deze onderneming voor eigen rekening drijft, en den persoon, die overgezet moet worden. Het schuitje zelf is eenvoudig een uitgeholde boomstam, waaraan de vorm eener schuit gegeven is en waarin soms eenige dwarslatten tot zitbankjes zijn aangebracht, terwijl de hier en daar daarin voorkomende barsten, waardoor het water binnen zoude kunnen dringen, mede eenvoudig weg met wat klei zijn toegestopt. Het voortdrijvings- of voortbewegingsmiddel is hier een eenvoudige dajoeng, waarmede de praoevoerder overigens zeer handig manoeuvreert.

Bij hoogwaterstand [1]) of in den nacht zoudt gij op deze plaats echter vergeefs op den schipper wachten, of zou hij u eenvoudig afwijzen of bedanken, waarin hij trouwens gelijk heeft, want ofschoon hij zelf meestal als een visch zwemt en ook niet tegen een nat pak opziet, zoo is hij toch wijs genoeg om zich niet onnoodig in het gevaar te begeven met de risico tevens, dat de persoon, dien hij over moet zetten, daarbij verongelukt en dit alles hem aan allerlei soesah [2]) bloot zal stellen.

Wat de kosten dezer overzetterij betreft deze bedragen een à twee duiten of centen per persoon en zijn dus gering genoeg. Bij de verpachte overvaart, waar ook gelegenheid bestaat, om vee, rijtuigen, enz. over te zetten, betaalt men hiervoor iets meer volgens een door het gewestelijk bestuur vastgesteld tarief, dat te allen tijde bij het vorenbedoelde wachthuisje voor den nieuwsgierigen reiziger beschikbaar of liever raadpleegbaar moet zijn.

Soms vindt men op de praoe sasaq nog een kleinen goeboeg, waar de overvaartbedienden des nachts of bij regenweder onder schuilen kunnen, en ook de passagiers eventueel beschutting kunnen zoeken.

Nu wij een en ander weten, zullen wij niet langer aarzelen.

---

1) Bĕna of bandjir.

2) Onaangenaamheden, last, moeite, enz.

ons naar den anderen oever te laten brengen, en, ofschoon wij daartoe niet verplicht zijn, den overzetters nog een fooi op den koop toe geven. Deze overtocht geschiedt wel wat prozaïscher dan die van het juffertje, dat het bekende: »Lieve schipper, vaar mij over", enz. noodig had, om haar doel te bereiken, maar desniettemin kunnen wij ons gelukkig achten, dat wij zonder natte voeten den tegenovergestelden oever betreden kunnen.

Hier staan wij op vorstenlandsch gebied.

Het verschil met het gouvernementsland, dat wij verlaten hebben, valt hier onmiddelijk in het oog door den min of meer verwaarloosden toestand van den weg, die de voortzetting moet heeten van den dalan, dien wij gevolgd hebben. Ook de desa, die wij binnentreden, kan, wat netheid, zindelijkheid en regelmatigheid betreft, in de verste verte niet halen bij de nette gouvernementsdesa's, die wij bezocht hebben. Alles vertoont hier een jammerlijke vervallenheid, de restes van vroegere, of eenmaal, maar dan toch in een lang vervlogen tijd bestaan hebbende welvaart! Verreweg de meeste huizen, die eigenlijk meer van verwaarloosde keeten of krotten hebben, vertegenwoordigen hier het srotongan-type. Alleen het huis van het desahoofd, ḍat hier meest bĕkĕl heet, maar soms ook dĕmang, rangga of ngabei wordt genoemd, naar gelang dat hem die titels verleend zijn, ziet er eenigszins welvarender uit dan de overige woningen zijner desa en is een sinom-huis met een kleine pĕnḍapa, waarin een tien- à twaalftal kooien met pĕrkoetoets hangt en met een wankelende ronde tafel, een paar, eenmaal gepolitoerd geweest zijnde, doch thans vrij wel met stof en ander vuil bedekte stoelen, een rana en een plangkrangan met een paar pajoengs of songsongs en toembaqs de geheele stoffeering daarvan uitmaakt, want van een hanglamp of dergelijk verlichtingstoestel schijnt hier geen sprake te zijn.

Ook het eigenlijk gezegde woonhuis levert voor ons, die met de indeeling en meubileering van dergelijke woningen reeds kennis hebben gemaakt, niets bijzonders op, tenzij dat wij de armzalige glimp van grootheid, die men hier aan de armoedige stoffeering heeft trachten te geven door het aanbrengen van allerlei tierlantijntjes en verguldsels, als zoodanig aan willen merken.

Bij dit huis behoort een gandoq en een gĕdogan, mede in vrij vervallen staat, terwijl het erf ook ompagĕrd is door een slecht onderhouden, dunnen, levenden haag van treba (Andrographis paniculata Nees:)

De overige huizen dezer desa liggen of staan vrij wanordelijk bij of naast elkander zonder eenige scheiding der daarbij hoorende erven, die trouwens niet bijzonder groot zijn en daarbij, wat het daarop staande plantsoen betreft, betrekkelijk weinig waarde hebben. Hier en daar zien wij nog een paar kandangs met karbouwen of runderen, schapen en geiten, doch overigens kunnen wij deze desa gerustelijk den rug toedraaien, om onzen weg te vervolgen.

Deze weg, waarop wij goed moeten oppassen, om niet te struikelen of onze voeten te verstuiken, leidt, zooals wij opmerken naar vorenbedoelde rivier terug, die wij thans op ongeveer een paal [1]) benedenstrooms van de zooeven door ons bezochte eretan over een stevige houten brug van europeesche constructie passeeren kunnen.

Aan de overzij gekomen bevinden wij ons weder op zoogenaamd gouvernements gebied en wel in eene desa, die de standplaats is van een assistent-wĕdana of onder-districtshoofd.

Deze inlandsche ambtenaar, die ons tegemoet komt, noodigt ons hoffelijk uit, te zijnent wat uit te rusten en gaarne zullen wij van deze uitnoodiging gebruik maken, niet alleen om ons met het traditioneele kopje thee of koffie te verfrisschen, maar ook om zoo mogelijk nog het een of ander te weten of te zien te krijgen, dat bij ons onderzoek van heden behoort of te pas komt.

Het huis van dit inlandsch hoofd, dat behalve uit het eigenlijke woonhuis nog uit een pĕndapa, een kampoeng en verscheidene gandoqs bestaat, levert ons wat den bouwstijl der verschillende deelen daarvan betreft, niets nieuws op, doch onder het meubilair of de huiselijke stoffeering en benoodigdheden merken wij al dadelijk een hangklok [2]) op, terwijl op het voorerf nog een eenvoudige zonnewijzer [3]) staat.

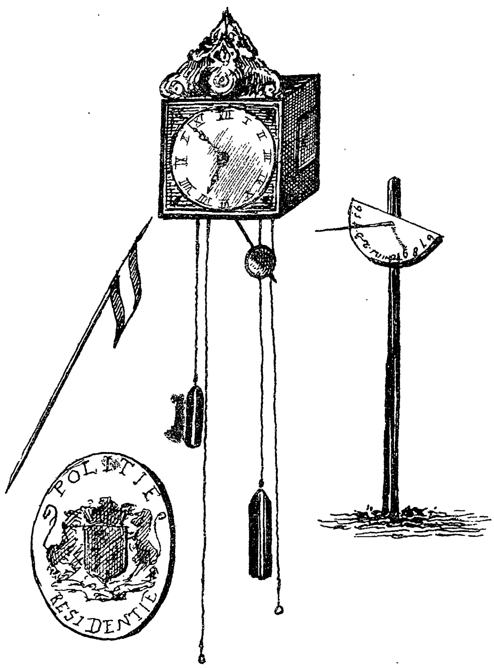
---

1) Een paal = 400 Rijnl. roeden = 1506,94 M.
2) Lontjeng 3) Bĕntjet.

Verder zien wij aan een der ook hier niet ontbrekende hertehorens een tweeloops-jachtgeweer, (bĕḍil woeloeh loro, sĕndjata woeloeh kalih) met de daarbij hoorende patroontasch (kĕrga patroen, kĕrga djoeboengan) hangen.

Aan een in een der achterhoeken van den pĕnḍapa tegen de

Ronteq. Lontjeng·

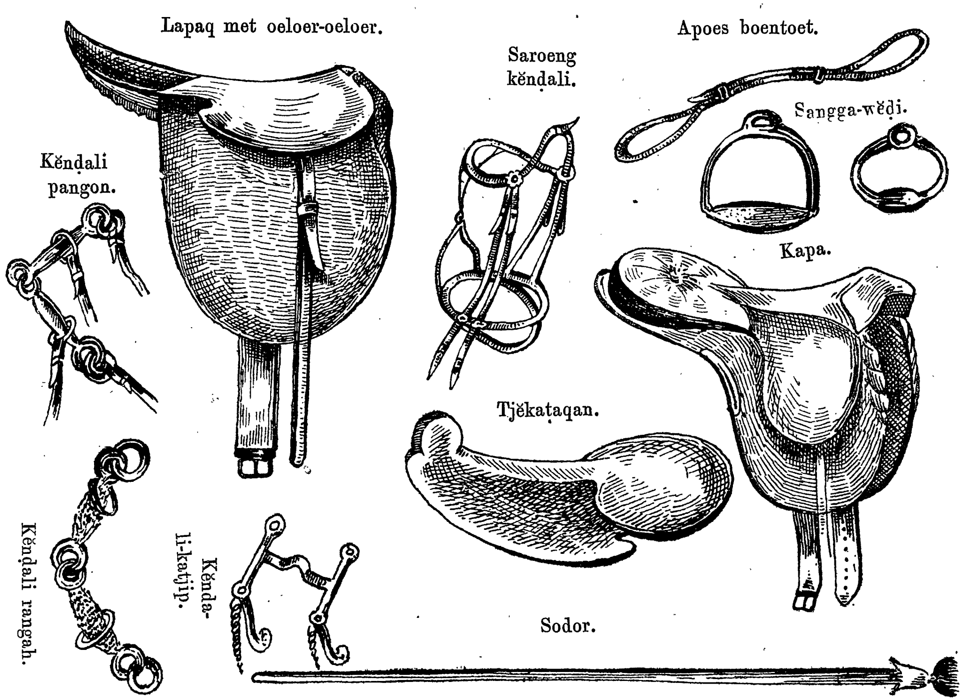
Bapĕm. Bĕntjet.

bamboezen bewanding bevestigden kapstok, tjanṭelan, vinden wij voorts een kapmes of sabel, behoorende tot de monteering van een der twee politie-beambten, oepas of kadjinĕman, die aan den assistent-wĕdana zijn toegevoegd, om hem bij de uitoefening der politie behulpzaam te zijn. De bij dezen sabel behoorende bandelier is voorzien van een koperen plaat, bapĕm (van ons wapen), waarop behalve het nederlandsche wapen nog het randschrift: »Politie" — »Residentie" of »Afdeeling" gegraveerd is.

Eindelijk merken wij in een blijkbaar daartoe bestemden standaard of plangkrangen een achttal pieken op, voorzien van kleine vlaggetjes met onze drie kleuren (ronteq), meer bepaaldelijk bestemd, om bij de komst van den resident of eenigen

anderen hooggeplaatsten heer door de voorrijders [1]) te worden gedragen of anders langs den weg, dien de groote heer passeert, te worden geplaatst, maar die dikwijls ook nuttiger worden gebruikt, nl. bijv. als baken [2]) bij het opmeten van velden, traceeren van wegen, enz.

Onder het verder rondkijken vinden wij in een der kamers van de kampoeng behalve een zadel van europeesch maaksel [3]) nog een paar van inlandsch fabrikaat [4]), waarvan het eene tot dagelijksch gebruik dient, doch het andere blijkbaar bestemd is voor bijzondere gelegenheden, als tournooien [5]) enz., want daarbij zien wij nog de tournooilansen [6]) staan.

Evenals bij het europeesche zadel vindt men bij het inlandsche ook een voor- en een achterboom door stegen of platte

1) Tjonklang, Plopor (voorlooper) of Pĕlangsir (van lansier).
2) Andjir of tĕngĕr. 3) Lapaq. 4) Abah-abah of kapa.
5) Watangan of sodoran, ook sĕnenan.
6) Sodor of watang, ook wel lawoeng.

spaken met elkander verbonden en wel zoodanig, dat daardoor tevens de kamer gevormd wordt. Wat de diepte en breedte dezer kamer betreft, hierin komt het javaansche zadel vrij wel overeen met het engelsche, dat vlakker dan het duitsche aan den ruiter een vrijer zitplaats geeft, waarop hij de bewegingen van het paard gemakkelijker voelen en volgen kan.

Het geraamte van dit zadel bestaat meest uit hout, zelden uit ijzer, en wordt tjĕkaṭaqan genoemd, dat naar gelang van de hoogte van zijn rug en de daarvan afhankelijke diepte zijner kamer een meer of minder gemakkelijke zitting aanbiedt.

Deze tjĕkaṭaqan is aan de onderzijde voorzien van met wol, kapoeq of vezels opgevulde kussens en aan de bovenzijde bekleed met op inlandsche wijze bereid runderleer. Op den zadelknop [1]) treft men niet zelden ook een koperen plaat als ornament aan, terwijl een metalen ringetje of anders een eenvoudige lederen lus een geschikt middel verschaft, om het zadel des noodig ergens aan te hangen.

De eenigszins hoogere achterzitting, de eigenlijk gezegde kapa is een dik, met leder overtrokken kussen, en aan het achtereinde voorzien van een ijzeren gesp of kram [2]), waaraan de staartriem [3]) bevestigd wordt, die denzelfden vorm heeft, als die bij het europeesche zadel, doch bij het tournooizadel dikwijls nog voorzien is van een paar koperen aanhangsels of vlerken bij het begin van den wrong, welke dan mede met koper beslagen is. Dit versiersel wordt kaḍal wangkoeng geheeten.

De kleppen of ĕngkab-ĕngkabs, ook wel laraps, verschillen over 't algemeen weinig met die der europeesche zadels en bedekken ook evenals bij deze laatsten de rolletjes of krammetjes, waaraan de stijgriemen [4]) hangen, die de stijgbeugels [5]) moeten houden. Bij sommige zadels zijn ook aan de voor-bovenranden der kleppen langwerpige, rolvormige kussentjes of kasoerans dan wel bantalans aangebracht tot steun of bescherming der knieen.

Wat den vorm der stijgbeugels betreft, meestal komt hij overeen met dien der europeesche, doch soms vindt men er ook, die door hun breede, eenigszins bol uitgeslagen onderdee-

---

1) Kĕpoeh. 2) Tjatji of kokot. 3) Apoes-boentoet.
4) Oeloer-oeloer. 5) Sangga-wĕḍi, Sangga-siti.

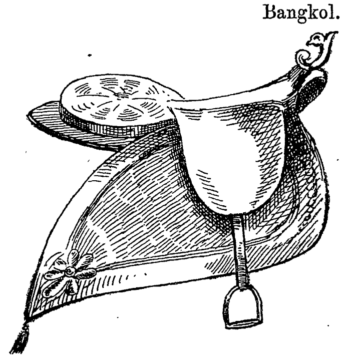
len aan de arabische stijgbeugels herinneren. Enkĕle soorten hebben steunvlakken, voorzien van kleine bobbels of gleuven en richels; bij anderen zijn deze vlakken soms geperforeerd, doch meestal zijn zij glad gepolijst.

Het hoofdstel, de saroengan, saroengan kĕnḍali, saroengan kĕnḍangsoel, verschilt mede bijna niet van het europeesche, doch is dikwijls hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk van dikke in elkaar gewerkte katoenen of zijden koorden samengesteld en voorzien van koperen of zilveren versierselen, en rosetten enz. van wol of laken. Tegenwoordig heeft echter het europeesche hoofdstel door zijne betere hoedanigheden enz. het javaansche reeds vrij wel op den achtergrond geschoven.

Alleen de europeesche stang, die door den javaan kĕnḍali of kĕnḍangsoel katjip wordt genoemd, is bij vele javanen nog in zekere minachting, omdat zij volgens hun beweren minder geschikt is voor het dresseeren en in bedwang houden van het daarmede getuigde paard dan de javaansche, van bobbels of scherpe punten voorziene stang of kĕnḍali (kĕnḍangsoel) rangah, die het onwillige dier moeilijk tusschen zijne tanden vast kan klemmen zonder zich den mond te bezeeren.

De trens [1]) en kinketting [2]) zijn verder ongeveer van denzelfden vorm als de europeesche en behoeven wij dus niet nader te omschrijven of te beschouwen, evenmin als de lederen of katoenen dan wel zijden leidsels of teugels, apoes, die in niets bijzonders van de europeesche verschillen.

Bangkol.

Ebeg.

Het tournooizadel, dat wij nog even bekijken moeten, heeft aan den knop of kĕpoeh een tjanṭelan [3]) of haak, ter vastlegging niet alleen van de leidsels, maar ook en voornamelijk van de twee groote, losse kleppen of ebegs, die van leder gevormd en met schitterende kleuren en allerlei metalen of andere versierselen beschilderd en bedekt,

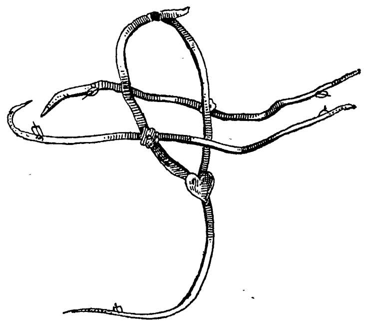
1) Kĕnḍali pangon, kĕnḍangsoel pangen.
2) Tali kĕnḍali, Tangsoel kĕnḍangsoel.
3) Ook bangkol.

als twee groote uitgespreide vleugels de flanken van het paard beschermen moeten.

Deze ebegs worden onder de gewone kleppen aan het zadel door middel van banden en gespen bevestigd en aan vorenbedoelden haak middels een band of touw gehangen.

Onder deze zadels gebruikt de javaan evenals wij, een dek of schabrak, larap of slebraq, dat naar gelang van de meerdere of mindere gegoedheid van den bezitter ook meerdere of mindere waarde heeft. Zelfs ziet men van tijd tot tijd een deken of dekkleed [1]) het harnachement volledig maken.

Wat de verdere aanhangsels van het javaansche zadel aangaat, deze bestaan in de eerste plaats uit de onontbeerlijke buikriemen of singels [2]), die van leder, of van geweven stof zijn gemaakt en door middel van gespen vastgezet worden. Soms worden deze bevestigingsmiddelen nog gecompleteerd door een oversingel of ambĕn gendong. Voorts treft men bij enkele zadels nog den zoogenaamden springteugel of apoes dada aan, dikwijls versierd met zilveren ornamenten in den vorm van plaatjes, enz.

Apoes dada.

De tournooilans, watang of sodor, is een lange stok van taai, licht en lenig hout (meestal waroe- of waroe-goenoenghout [3]), welks boveneinde voorzien is van een ronden met wol omwikkelden en gepluimden knop. De stok zelf is dikwijls geverfd en versierd met verguldsel.

In het middenvertrek van het eigenlijke woonhuis, dat wij zoo vrij zijn verder binnen te treden, vinden wij nog op een paar stoelen de groot-tenue van den assistent-wedana hangen, die de zorgvolle huisvrouw zeker met het oog op de aanstaande viering van het een of ander groot feest, waarop haar echtgenoot in groot costuum verschijnen moet, nu reeds begint schoon te poetsen en te luchten.

1) Kĕmoel. 2) Ambĕn.

3) Waroe = Hibiscus elatus, Sw.; Waroe goenoeng = Hibiscus tiliaceus L.

Aangezien wij nader gelegenheid zullen hebben om de verschillende costumes enz. der inlandsche ambtenaren op ons gemak en bij elkander te zien, zullen wij deze kleedij voorloopig maar voorbij gaan, te meer daar wij niet veel tijd meer hebben, althans indien wij niet onbeleefd willen zijn tegenover het districtshoofd of den wĕdana [1]), die zoo vriendelijk is geweest, om ons logis te zijnent te presenteeren en, zooals hij ons beloofd heeft, ons heden avond eene opvoering van den wajang poerwa [2]) zal doen bijwonen.

De assistent-wĕdana, die met zijne vrouw tot de bij zijn chef genoodigden behoort, zal ons verder vergezellen, zoodat wij na een korte dankbetuiging aan hem en zijne echtgenoote onzen tocht voort kunnen zetten.

Het wordt waarlijk ook tijd dat wij ons uitstapje voor heden beeindigen en ons door een lekker koud bad wat op gaan frisschen, doch alvorens hiertoe over te gaan, zullen wij, in de kawĕdanan [3]) of de wĕdana's-woning gekomen, waar wij door den gastheer en diens echtgenoote onder het lawaai van den kĕbogiro [4]) ontvangen worden, eerst een kijkje nemen van wat deze woning aan bijzonders voor ons nieuwsgierig oog oplevert.

De kawĕdanan is, zooals wij zien, een van die half-javaansche, half-indisch-europeesche gouvernements-gebouwen, die, naar een zoogenaamd normaal-project opgericht, zonder dat daarbij rekening gehouden is met plaatselijke gesteldheden en toestanden, dikwijls in het gebruik zoo lastig en onpraktisch blijken te zijn, vooral wanneer de tijdelijke bewoner een groot gezin met huwbare dochters heeft.

Het huis, dat wij thans in oogenschouw nemen en voor onzen gastheer en zijne kleine familie zeker ruim genoeg is, bestaat uit een hoofdgebouw met een gewoon limasan-dak, als mede een keuken, gedeeltelijk tevens bedienden-woning, een

---

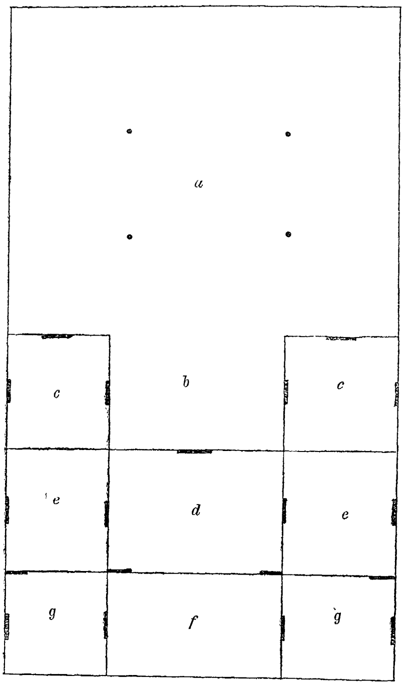
1) In enkele residenties, als bijv. Banjoemas, hoort men ook wel als kramadoesoen-woord: wĕdantĕn.

2) N. Ringgit poerwa. K.

3) Ook wel kaḍistriqan = het huis van het districtshoofd.

4) KN. = de jolige, allerlei bokkesprongen makende buffel; een gĕnḍing of aria op den gamĕlan of het javaansche orkest. Over den gamĕlan en deze muziek zullen wij nader spreken.

afzonderlijke badkamer met latrine en een stalling voor vier paarden, in welker nabijheid nog vier afzonderlijke gĕḍogan's staan, die blijkbaar door den wĕdana zelf bekostigd zijn geworden, omdat bij zulk eene landswoning slechts op eene stalling voor vier, hoogstens zes paarden gerekend wordt, terwijl als wagenkamer de daartoe een paar meters uitgebouwde linkeremper van het hoofdgebouw dient.

Platte grond van een wĕdana's-woning (hoofdgebouw).

a. pĕnḍapa.
b. pĕringgitan.
c. logeerkamers.
d. middenstuk.
e. slaapkamers.
f. achtergalerij.
g. kamers.

Wat de indeeling van dit hoofdgebouw betreft, deze is als volgt:

De voorhelft vormt, zooals wij zien, den pĕnḍapa. Hieraan sluit een open middenvak, links en rechts waarvan de kamers zijn, die ons tot logis zijn aangeboden.

Een porte-brisée aan de gesloten achterzijde van dit middenstuk, dat de plaats van den pĕringgitan inneemt, geeft ons gelegenheid om in de binnengalerij, hier bij feestelijke gelegenheden de gewone verzamelplaats der vrouwen en vrouwelijke gasten van den huisbaas, door te dringen, links en rechts waarvan wij weder twee slaapkamers zien, gewoonlijk door den bewoner en zijn gezin zelf gebruikt. Aan den achterwand dezer middengalerij zijn twee deuren aangebracht, die toegang verleenen tot de evenals het voorste middenstuk gedeeltelijk opene achtergalerij, die aan de linker- en rechterzijde mede begrensd wordt door kamers van dezelfde afmetingen, als die der voorkamers. Deze achterkamers zijn door binnendeuren verbonden met de middenvertrekken en meestal de slaapplaatsen der kinderen en andere jonge

bloedverwanten met hunne vrouwelijke volgelingen of ĕmban's.

Van deze achtergalerij loopt een met pannen gedekte loods naar het keukengebouw, doch overigens leveren zoowel het hoofd- als de bijgebouwen ons niets nieuws meer op, terwijl de bijna geheel europeesche meubileering van het hoofdgebouw ons mede niet langer behoeft op te houden dan noodig is, om op te merken, dat, hoewel men hier blijkbaar niet slordig of onzindelijk is, men toch den slag niet behoorlijk kent, om alles even netjes te onderhouden.

Wat ons echter verwonderen moet, is, dat bij het maken van het project eener woning voor een' ambtenaar met een zooveel omvattenden werkkring als een wĕdana heeft, niet gerekend is op een afzonderlijk gebouwtje, waarin bureau kan worden gehouden.

Hiertoe schijnt men den pĕndapa geschikt genoeg te hebben geacht, wat echter, vooral wanneer geheime onderzoeken moeten worden gedaan, voor den betrokken ambtenaar, die dit huis bewoont, dikwijls zeer lastig is, waarom dan ook, evenals hier, de meeste wĕdana's zich de kosten getroosten van den bouw van een afzonderlijk kantoor, waarin zij vrij en ongestoord werken kunnen.

Doch genoeg, wij zullen thans wat rust gaan nemen en trachten nieuwe krachten te verzamelen voor heden avond, want onze gastheer heeft ons zoo juist medegedeeld, dat de beloofde wajang-vertooning door zal gaan.

Welk stuk gegeven of gespeeld zal worden, zullen wij straks zien.

Voor 't moment kunnen wij u echter reeds mededeelen, dat wij heden avond eene opvoering zullen bijwonen van de eene of andere episode uit den wajang-poerwa (ringgit poerwa), zijnde dat gedeelte der zeer uitgebreide hindoe-javaansche literatuur, waarin de mythologie der Hindoes, die de javanen overgenomen en verjavaanscht hebben, behandeld wordt.

De naam wajang, die schaduw beteekent, behoort eigenlijk aan de soms zeer fijn uitgesneden en uitgewerkte poppen, die de verschillende ten tooneele opgevoerde personen moeten voorstellen, en evenals de zoogenaamde chineesche schimmen hunne schaduwen werpen op het scherm, waarvoor de toeschouwers gewoonlijk plaats nemen, doch wordt in het algemeen ook ge-

bruikt ter aanduiding van eene geheele aaneengeschakelde en afgeronde reeks van geschiedenissen uit de mythologie, waarvan de vele en verschillende lakons of lampahans ieder eene bijzondere episode behandelen.

Zulk een lakon echter neemt dikwijls twee en meer nachten weg, maar wordt dan zoodanig geregeld, dat de voorstelling, die een geheelen nacht duren moet, bij het aanbreken van den dag, wanneer zij nog niet geheel afgeloopen is, op eene geschikte wijze kan worden afgebroken en desnoods als beeindigd kan worden beschouwd.

Van deze lakons bestaan verscheidene honderden, die in djĕdjĕr's en tjarangan's worden verdeeld en te zamen het meer dan uitgebreide repertoire vormen van den wajangvertooner of ḍalang, die in de meeste gevallen er dan ook betrekkelijk weinig van kent.

De eersten zijn de eigenlijke hoofdverhalen, de tjarangans meer de daaruit afgeleide afzonderlijke geschiedenissen, waarvan een of een paar bepaalde personnages de helden uitmaken en waarin ook slechts gebeurtenissen enz. worden behandeld, die op zekere, bepaalde tijdstippen voorgevallen zijn of als zoodanig gedacht en voorgesteld worden.

Wat den ḍalang betreft, deze heeft bij zulk eene vertooning een zware taak, niet alleen, doordat hij den geheelen nacht zijn auditorium aangenaam moet trachten en weten bezig te houden, maar ook en vooral, omdat het hem verboden is, om, om welke reden en voor hoe korten tijd ook op te staan en zich te absenteeren.

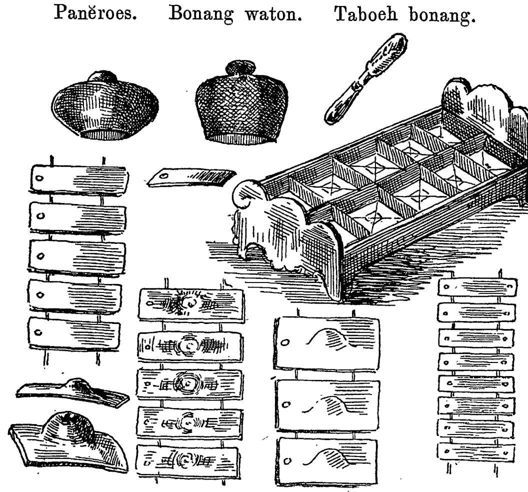
Als men nu weet, dat hij, om schorheid en droogte in de keel te voorkomen, en geen maagpijnen te hebben, gedurende de vertooning veel rookt, drinkt en eet, dan mag men er zich wel over verwonderen, dat de ḍalang het een heelen, dikwijls zelfs zeer kouden nacht vol kan houden, zonder aan de eene of andere natuurlijke behoefte te voldoen. Moet dit geweten worden aan het opium, dat de ḍalang in zijne strootjes of sigaretten gebruikt? Is het misschien ook een uitvloeisel van het schietgebedje, dat hij voor het begin der voorstelling in zijn kamer of den een of anderen hoek in stilte opzegt? Of zit hier wellicht het bijgeloof in 't spel? Wie zal dit uitmaken,

daar de ḍalang zelf ons niet weet te verklaren, waarom en hoe het mogelijk is, dat zulks gebeurt? Zou hij soms ook een geheim middel tegen een en ander hebben? Dit is niet waarschijnlijk, daar zulks wel op den een of anderen dag uitgelekt zoude zijn, want de javaan is in dit opzicht mededeelzaam genoeg.

Wat ons gevoelen ter zake betreft, — wij houden eenvoudig het bijgeloof hier als oorzaak, waarom de ḍalang zich aan eene absentie gedurende de voorstelling niet durft wagen. De ḍalang toch heeft gedurende zijn spel en ten aanhoore van zijn dikwijls zeer gemengd publiek, het algemeen erkende recht om glossen te maken, zelfs de ruwste aardigheden te verkoopen aan het adres van personen, die hem niet bijzonder aanstaan. Dat dit den betrokken personen niet altijd aangenaam of onverschillig is, is gemakkelijk te begrijpen, en zoo moet het eens in langverleden tijden gebeurd zijn, dat zulk een vrijzinnige of vrijpostige ḍalang, die zich voor een oogenblikje absenteerde, niet terug kwam en door den beleedigden persoon gekrist teruggevonden werd. Dat sedert dien de schrik in de ḍalang's gekomen is, is zeer natuurlijk! En dat zij met het oog daarop en op de mogelijkheid, dat ook hun op een gegeven moment hetzelfde zal kunnen overkomen, huiverig zijn, zich aan zulk eene gevaarlijke absentie te wagen, is mede zeer verklaarbaar, maar .....

Doch, brisons! Want zie, voor dat wij ons gaan absenteeren, moeten wij nog even het orkest opnemen, dat daar klaar staat, om den ḍalang te accompagneeren, althans de verschillende stukken of instrumenten, die te samen den salendro vormen, d. i. de meest

Panĕroes. Bonang waton. Taboeh bonang.

Rantjaqan bonang.

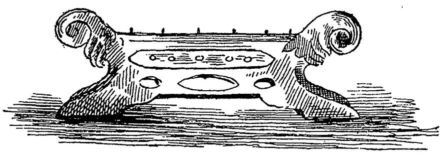
Slĕntĕm.

Kromong. Dĕmoeng, Saron, Tjĕnte.

algemeene soort van gamĕlan en ook bij wajangvertooningen de meest gebruikt wordende.

Over de overige javaansche orkesten, als: de gamĕlan's sorogan, pelog, monggang, klaṭan of klĕnĕngan, den glazen gamĕlan of sĕngganen en den goembĕng en angkloeng zullen wij later wellicht gelegenheid hebben te spreken. Voor ons onderzoek op heden is het voldoende te weten, dat de sĕlendro bestaat uit:

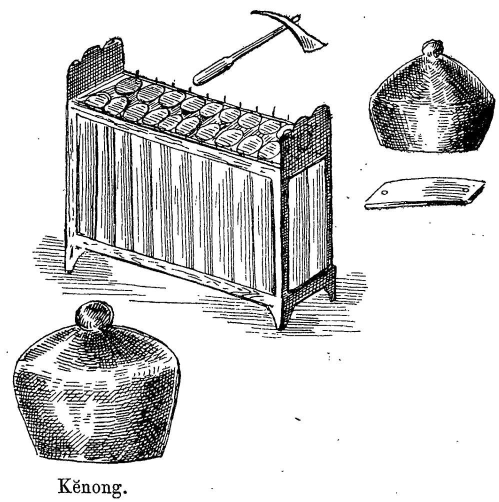
Tlapaqan.

Saron.

a. Twee stellen bonang's, zijnde metalen instrumenten in den vorm van ronde ketels zonder tuit of bodem, maar voorzien van een uitgeslagen bolvormigen knop ter plaatse waar het deksel zoude moeten zijn; ieder stel bevat tien van deze instrumenten, die echter bij het eene stel kleiner zijn dan bij het andere, en allen geplaatst zijn in een open bak of stelling, die rantjaqan genoemd wordt, en in tien gelijke van overdwars of overkruis gespannen touwtjes, waarop de bonang's liggen moeten, voorziene vakken. De kleine soort dezer bonang's wordt de panĕroes geheeten, de groote de bonang waton of eenvoudig bonang. Zij worden bespeeld met behulp van korte, aan de boveneinden meestal met linnen enz. omwoelde stokjes of taboeh's bonang, uit welker aanraking met de verschillend dikke panĕroes- en waton-bonangs de onderscheidene toonen dezer muziekinstrumenten geboren worden.

Tlapaqan gĕnder. Taboeh gĕnder. Keṭoeq.

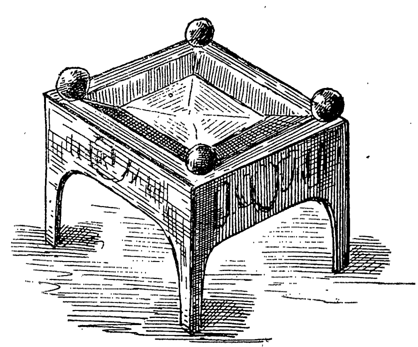
Gĕnder.

Kĕnong.

b. Drie stellen van zeer flauw gebogen, ongelijk dikke, en

langwerpige metalen platen, die naar gelang van hunne dikte, breedte en lengte in dĕmoengs (de grootste soort), saron's en tjĕnṭe's (de kleinste soort) onderscheiden worden, en evenals de vorigen bespeeld worden door middel van korte hamertjes, die taboeh's dĕmoeng, -saron, of -tjĕnṭe heeten. Elk dezer stellen wordt gevormd door een vijftal platen, die op gespannen touwtjes boven een hollen bak of tlapaqan rusten en ter voorkoming van verschuivingen nog vastgehouden worden door aan bedoelden bak bevestigden pennetjes, ter doorlating waarvan ook de in elk dier platen aanwezige gaatjes bestemd zijn.

c. Een stel van vijf slĕnṭem's, die van de dĕmoeng's enz. alleen verschillen door de bolvormige punten of knobbels, die in het midden dezer platen zijn uitgeslagen.

Tlapaqan kĕnong.

d. Een stel van drie kromong's [1]) d. z. groote, dikke potten met dito uitgeslagen bolvormige knoppen of koppen.

e. Een stel van tien gĕnder's, dunne metalen platen in den vorm van de dĕmoengs enz., en door middel van touwen of koorden aan elkander geregen en opgehangen boven een bak met holle bamboezen kokers, welke bak de tlapaqan gĕnder wordt genoemd. Ook deze gĕnder's worden bespeeld met hamertjes evenals de dĕmoeng's.

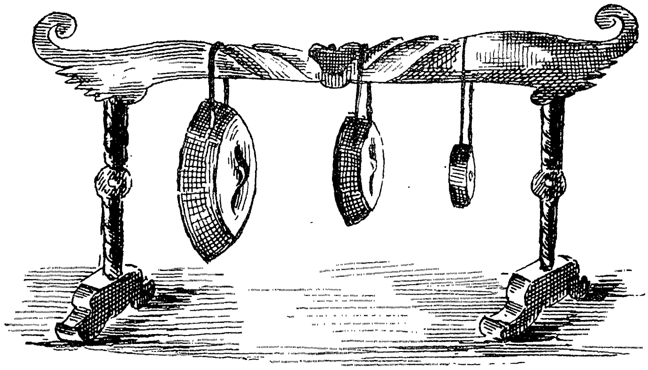
f. Twee bonang-vormige groote metalen potten, waarvan de grootste kĕnong en de andere kĕṭoeq heet, en die beiden liggen op in een open stelling of tlapaqan gespannen touwen en evenals de bonang met een houten knuppeltje bespeeld worden.

g. Een stelling, die in dit speciale geval gajor wordt genoemd, waaraan drie ronde metalen bekkens met uitgeslagen knoppen hangen, waarvan het grootste de gong gĕḍe of gong agĕng heet, het middelste de gong panigĕg en het kleinste de

1) Anderen noemen de bonang's waton krŏmongs of geven aan de kromong's den vorm van groote slĕnṭĕm's.

kĕmpoel. Deze tot het aangeven der verschillende rustpunten

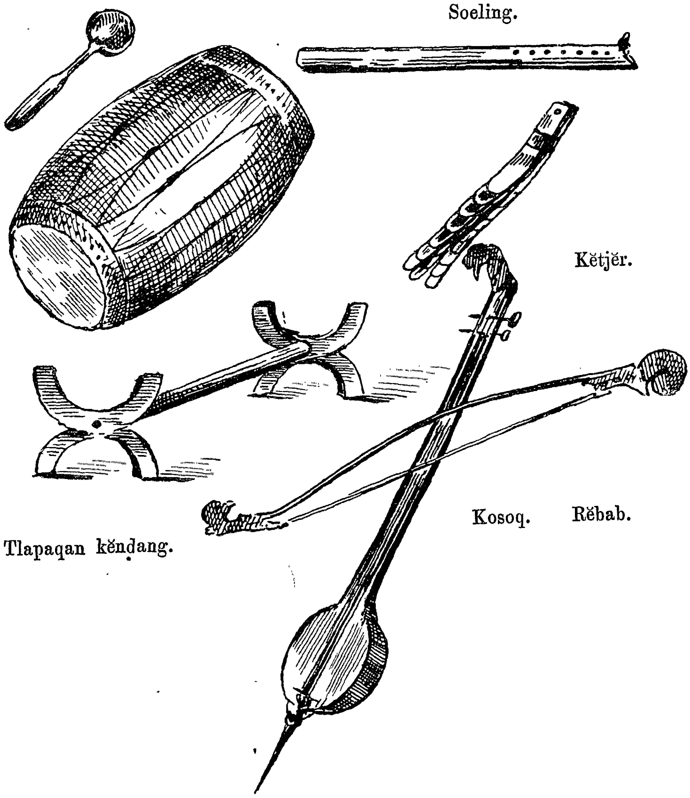
Gajor.

Gong gĕḍe, pĕnigĕg of soewoeqan. Kĕmpoel.

in de muziek bestemde instrumenten worden bespeeld met een

Taboeh gong. Kĕnḍang. Soeling.

Tlapaqan kĕnḍang.

taboeh in den vorm van een korten stok met een lederen, katoenen of (en meest) gom-elastieken knop.

h. Een kĕndang of langwerpige, aan beide einden met geiten- of ander leder gesloten trom, rustende op een stelling of tlapaqan, welk instrument eenvoudig met de platte hand wordt bespeeld.

i. Een soeling of inlandsche fluit gemaakt van een dunnen bamboestok ter lengte van een elleboog ongeveer, voorzien van zeven gaatjes en een mondstuk en aan het andere eind geheel open.

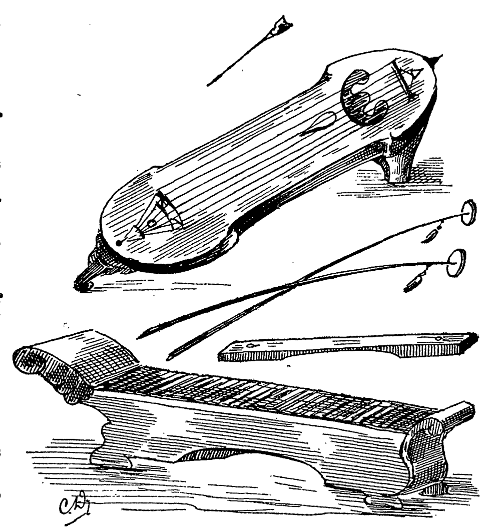
j. Een rĕbab of tweesnarige inlandsche viool met den daarbij hoorenden strijkstok of kosoq.

k. Een kĕtjĕr of kĕtjer zijnde een samenstel van losse metalen platen, die tegen elkander geslagen het krakend geluid van voetstappen, enz. moeten teruggeven.

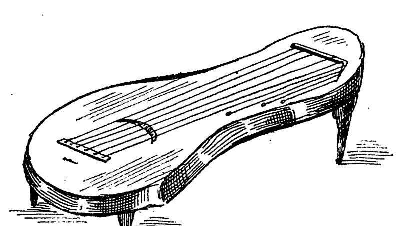
l. Een tjlĕmpoeng of vijf- à zessnarige, liggende cither bespeeld hetzij eenvoudig met de vingers, hetzij met een houten, beenen of ivoren stift of plectrum, die taboeh tjlĕmpoeng wordt genoemd, en eindelijk:

m. Een gambang, zijnde een houten trog of bak, waarover evenals bij den dĕmoeng, doch in veel grooter aantal langwerpige dunne platen liggen. Deze platen, die oentoe-gambang genoemd worden, zijn echter geheel van hout vervaardigd en worden bespeeld met twee dunne stokjes, aan wier boveneinden platte, ronde schijven van hout of horen bevestigd zijn en die taboeh gambang heeten.

Taboeh tjlĕmpoeng. Tjlĕmpoeng.

Gambang. Taboeh gambang. Oentoe-gambang.

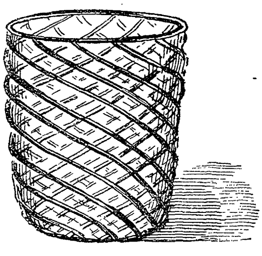

Tjlĕmpoeng (ander model).

Over de waarde enz. van elk dezer instrumenten als geluidgevende voorwerpen hopen wij later bij de behandeling of beoordeeling van de javaansche muziek in het algemeen terug te komen.

Alleen moeten wij u hier nog doen opmerken, dat de metalen instrumenten van dezen sĕlendro gegoten zijn van proenggoe, een mengsel van koper en tin in de verhouding ongeveer van 1 : 5, en de meerdere of mindere zwaarte van de geluiden, die zij voortbrengen, zich regelt naar de meerdere of mindere dikte, die door polijsten, vijlen, enz. aan elk dezer stukken gegeven wordt, een werk, dat hoe primitief misschien ook in het oog van den europeeschen metaalgieter en -bewerker, toch verre van gemakkelijk is en groote oefening, alsmede een verbazingwekkend geduld vereischt.

Ten slotte zien wij hier nog eenige brondjongs of opengewerkte, van bamboe of rotting vervaardigde mandjes, waarin de bonangs geborgen worden, alsmede een paar roodkatoenen sloopen of blongsong's ter toedekking van de gongs. De dĕmoengs en andere platte stukken worden eenvoudig in de tlapaqan's geborgen, doch de rĕbab en tjlĕmpoeng eveneens door sloopen tegen beschadiging beschermd.

Brondjong.

En hiermede zullen wij voor 't moment eindigen, om elkander heden avond bij de wajang-vertooning terug te vinden.

HOOFDSTUK III.

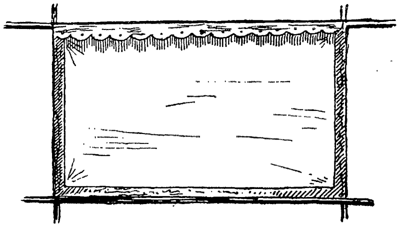
Zijt gij reeds genoegzaam bekomen van de vermoeienissen van den dag, om de ons door onzen gastheer beloofde vertooning bij te wonen? Wat u thans wacht is misschien nog zwaarder te dragen dan hetgeen ons afgeloopen onderzoek medebracht, want, wilt gij onzen gastheer genoegen doen, dan zult gij verplicht zijn het straks op te voeren wajangspel ten einde toe bij te wonen en te volgen, — een heele toer, wanneer gij niets vat, begrijpt of verstaat van hetgeen de dalang u te zien en te hooren zal geven!

Wij hopen u hierbij echter trouw behulpzaam te zijn en zullen trachten, uwe belangstelling zoodanig op te wekken en gaande te houden, dat Klaas Vaak geen vat op u hebben zal.

En nu de dalang zich wellicht ergens in de een of andere kamer op de aanstaande vertooning voorbereidt, zullen wij van den ons gegunden tijd ook profiteeren, om ons op de hoogte te helpen van hetgeen bij zulk eene wajangvertooning behoort.

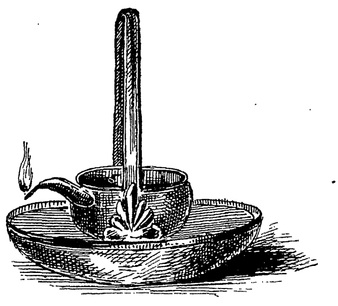
Vooraf zij u echter nog tot uwe geruststelling, indien zulks noodig mocht zijn, medegedeeld, dat gij deze voorstelling kunt bijwonen in de kleeding, die u de gemakkelijkste en meest vrije voorkomt, ofschoon wij u, met het oog op de nachtelijke koude gerustelijk een flanellen overjas kunnen en durven aanbevelen, en dat gij u straks geenszins zult behoeven te geneeren, om den gemakkelijksten stoel, die hier te vinden is, te nemen en u zoo noodig op te frisschen door een glas brandysoda of iets dergelijks.

Zooals gij ziet, is er op gerekend, dat wij in den pěndapa plaats zullen nemen, d. i. dus achter den dalang of vóór de kělir, het wit katoenen met rood goed omboord scherm, waarop de schaduwen der wajangpoppen moeten vallen en waarachter de vrouwelijke gasten straks in den paringgitan plaats zullen nemen, die grootendeels door dit scherm aan de oneerbiedige blikken van brutale mannelijke toeschouwers onttrokken worden.

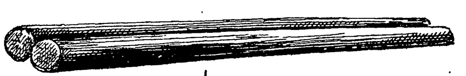
Kělir.

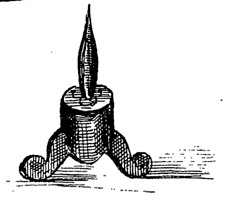
Deze kělir wordt, zooals wij zien, door middel van touwen strak gespannen aan, of liever in een ragangan of groot, vierhoekig houten of bamboezen geraamte, waarvan de opstaande zijden tjagaq's en de horizontale sělira's heeten. Voor dit scherm worden de twee, soms drie pisangstammen of gěděbog's geplaatst, waarin de verschillende wajangpoppen zullen staan, terwijl meer achterwaarts, vlak voor of boven de plaats, waar de dalang zitten moet, de blentjong of wajanglamp is opgehangen, wier licht bij de voor- en achterwaartsche schommelingen daarvan een grooter doch flauwer, dan wel een kleiner maar scherper schaduw der daarvoor bewogen of gebracht wordende poppen op de kělir werpen moet.

Blentjong.

Gěděbog's.

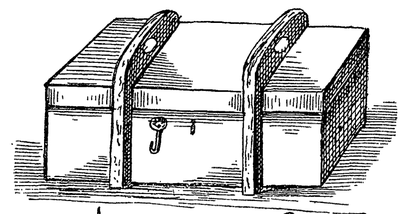

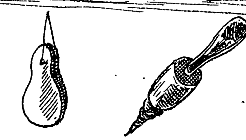
Troetjoeq.

Deze gěděbog's rusten, of liever, zijn gestoken op van scherpe punten voorziene houten voetstukken of troetjoeq's, ook wel gawang's, genoemd, wier hoogten zoodanig genomen zijn, dat de gěděbog, die het dichtst bij de kělir geplaatst wordt, hooger komt te liggen dan de andere.

Rechts, naast de zitplaats van den ḍalang zien wij de groote houten kist of koṭaq, waarin de wajangpoppen bewaard worden.

Koṭaq.

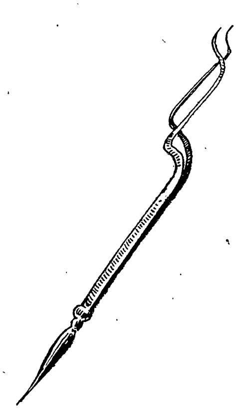

Kĕpjaq. Tjĕmpala.

De aan de naar den speler of vertooner gekeerde zijde van de kist aangebrachte kleine haak dient tot het vasthechten of hangen van de kĕpjaq, het ratelende of rammelende instrument, dat de ḍalang met zijn voet aanraakt zoo dikwijls als hij meer klem aan zijne woorden of meer kracht bij zijn spel zetten wil.

Voorts zien wij op de koṭaq nog het houten hamertje of knuppeltje, tjĕmpala geheeten, waarmede de ḍalang òf de maat òf de verschillende rusten enz. in de begeleidende muziek aangeeft.

Voegen wij hierbij nog een presenteerblad met de noodige koffie, gebakjes, sirihpruimen en strootjes, alsmede een bamboezen tangetje of knijpertje, waarmede de blentjong gesnoten wordt, dan hebben wij zoo wat alles opgesomd, wat de ḍalang noodig heeft, om aan den gang te gaan.

Gapit wajang.

Hij laat zich trouwens niet lang wachten en is weldra bezig de verschillende wajangpoppen uit de koṭaq voor den dag te halen en aan de uiteinden der gĕdĕbogs op te stellen, door ze er eenvoudig in te steken, want deze lederen figuren zijn geklemd in gapits of gespleten hoornen stokken, die in een scherpe punt eindigen [1]).

Zooals wij zien, is de ḍalang begonnen met midden voor het scherm een bladvormig, fijnuitgesneden ornament of figuur, dat een bosch of kĕkajon voor moet stellen, te plaatsen, en dat evenals het gordijn bij onze opera's en comedies telkens gebezigd wordt

1) Deze gapits worden ook wel tjĕmpoerit's genoemd.

om den aanvang van een nieuw bedrijf in het opgevoerd wordende stuk aan te kondigen.

Voorts merken wij op, dat de dalang de wajangpoppen in twee groepen verdeelt, waarvan de rechtsche de zoogenaamde wajang tĕngĕn (ringgit tĕngĕn) en de linksche de wajang- of ringgit-kiwa bevat. De eerste groep wordt gevormd door die poppen, welke in het op te voeren tooneelstuk de winnende partij zullen uitmaken en overigens door de hoedanigheden en deugden der personen, die zij moeten voorstellen, in hoog aanzien staan, de tweede, door de meestal verliezende partij.

Wat den vorm enz. dezer poppen betreft, hiervan zullen wij ons door eene nadere beschouwing van een paar daarvan op de hoogte trachten te helpen.

Zie, hier hebben wij den vorst van Dwarawati, den met bovennatuurlijke en goddelijke macht begaafden raadsman, bloedverwant en vriend der Pandawa's of der afstammelingen van Pandoe, vorst van Gadjah-oja of Astinapoera.

U de duizend namen van den god Wishnoe, wiens achtste incarnatie wij hier afgebeeld zien, opgeven, zoude ons te ver leiden, doch geen kwaad kan het voorzeker, wanneer wij u mededeelen, dat de vorst van Dwarawati, een der meest geeerde figuren uit den Wajangpoerwa, o. a. ook bekend is als Krĕsna, Praboe Krĕsna, Wishnoemoerti, Arimoerti, Madoesĕdana, Djagannata of Djagadnata, Narajana, Kesawa, Padmanaba, enz. en vele dicht- en andere stukken aan hem gewijd zijn.

Het is dan ook een prachtige figuur en een groot heer, die, zijner goddelijke macht bewust, zich, wanneer hij tot het uiterste gedreven en getergd wordt, aan zijne tegenstanders in schrikwekkende gedaanten vertoonen kan en wiens uitgesproken wil alleen reeds voldoende is, om al wat hij wenscht uit te roeien, te vernietigen.

De vervaardiger van deze afbeelding van den grooten en machtigen Krĕsna heeft er zich blijkbaar veel moeite voor gegeven, want het snijwerk van deze wajangpop is fijn en aan alles is te zien, dat men er de noodige zorg aan besteed heeft. Zie, die kroon of makoeṭa [1]) alleen moet den goena-pangrawit [2]) reeds veel moeite hebben gekost.

1) De kroon der senopati's of hoofd-rijksgrooten wordt topong genoemd.

2) Wajangpoppenmaker, ook toekang natah wajang.

Deze gouden, met allerlei edelgesteenten bezette en van een diamanten of brillianten njamat of knop voorziene kroon bedekt het gansche hoofd en grootendeels ook den rijken haardos, die in een wrong of gĕloeng aan het achterhoofd eindigt en door middel van een kostbare kantjing gĕloeng of haarspeld stevig wordt vastgehouden.

Ter hoogte van de met oorbellen of anting-anting's behangen ooren zijn de mede gouden en met allerlei edelgesteenten versierde soemping's, waaraan ontjen's hangen, alsmede de dubbele kleppen of badong's aangebracht, die het achterhoofd als de uitgespreide vleugels eens vogels beschermen, en waarvan de ondersten of buitensten tot achter op den rug nederhangen. Aan deze kroon vindt men ook de djamang's of kleinere platen, die haar als zoovele kostbare schubben bedekken.

Het naar de toenmalige indische hofgebruiken naakt gelaten, zwartblauwe bovenlijf, welks kleur eene verklaring geeft voor den naam Krĕsna, die zwart beteekent, is behangen met een rijkversierde halsketting [1]), die tot op den gordel neerhangt. De bovenarmen dragen mede een paar kĕlat's-bahoe of gouden armbanden, terwijl wij verder aan de polsen dergelijke versierselen zien, die hier den naam hebben van gĕlang's-nata-asmara. De onder de oksels doorgehaalde, gouden tressen of tali's (tangsoel's) badŏng, dienen ter vasthouding van de vorenbedoelde achterhoofds-kleppen. Het benedenlijf is behalve door een rijkgebloemden broek of tjĕlana nog gedekt door het lange beenkleed, dat kampoeh of dodot heet, en in zijne plooien achter aan den gordel de kĕris of wankingan verbergt. Ook de enkels zijn voorzien van gouden met edelgesteenten bezette banden, die gĕlang sikil, gĕlang soekoe of krontjong worden genoemd, doch de voeten zijn ongeschoeid, ofschoon het gebruik van sandalen of tjĕripoe's en sloffen of tjĕnela's toen ten tijde zeker ook niet onbekend was.

De tweede figuur, die wij u nog ter beschouwing aanbieden, is die van den reuzenvorst van Alĕngka of Ngalĕngka, bekend onder de verschillende namen van Rawana, Dasamoeka, Pantigriwa, enz., den geduchten vijand van Rama, vorst van

---

1 Kaloeng.

Ajodya of Ngajodya, de zevende incarnatie van den god Wishnoe.

Ook hij draagt een makoeṭa, waaraan djamang's, soemping's baḍong's zijn, oorhangers of anting-anting's, een kantjing gĕloeng in den vorm van een draak of naga, een paar kĕlats-bahoe, baḍong-tressen en een kaloeng, terwijl zijne polsen versierd zijn met armbanden, die gĕlang's tjondra-kirana heeten.

Het gekrulde hoofdhaar, ramboet of rema, hangt gedeeltelijk los om den hals en het aangezicht, waaraan ook een forsche knevel en volle baard of een brĕngos en goḍeg te zien zijn.

Het voor de bovenhelft mede geheel naakte, roode of roodkoperkleurige lichaam is over het benedengedeelte gedekt met of door een dodot of kampoeh, welks lange slippen of oeloeroeloer's over den grond sleepen, en door een gebloemd zijden tjĕlana. In den gordel of saboeq steekt verder een kĕris, die ook hier grootendeels verborgen is onder en tusschen de breede plooien van den dodot.

Zooals gij ziet, komt de kleeding der verschillende mannelijke personages, behoudens eenige kleine wijzigingen in de haardracht, die bijv. bij Angkawiḍjaja, den zoon van Ardjoena ons een loshangenden bos of bundel laat zien, ramboet ka-oe-re, en bij andere bambang's [1]) in een langen, dikken, omhooggewerkten tres of gĕloeng soepit-oerang [2]) eindigt, enz. vrij wel met elkander overeen.

Ook de kleeding der vrouwen verschilt over het algemeen bij de eenen niet veel met die bij de anderen, want allen hebben zij heur haar in een gĕloeng opgebonden, die bij de schoone Soebadra of Sĕmbadra wel is waar gĕloeng bokor heet, omdat deze haarwrong een ronden vorm heeft, evenals de bokor mĕngkoerĕb en de gĕloeng kĕling, die als variaties daarvan kunnen worden beschouwd, en bij de andere dames gĕloeng sanggoel wordt genoemd, omdat zij in een bijzonderen knoop eindigt, naar den vorm waarvan de sanggoel onderscheiden wordt in de boloran, de parekarantan, enz.

In deze geloeng's steken ook rijk met juweelen bezette kan-

---

1) Bambang is de benaming, gegeven aan zonen of leerlingen van panḍita's of kluizenaren, maar wordt ook niet zelden gebruikt voor vorstenzonen.

2) Of sinoepit-oerang.

tjing's gĕloeng, terwijl de ooren, armen en polsen mede versierd zijn met kostbare anting-anting's of oorhangers, die als vrouwelijke sieraden meer bijzonderlijk soewĕng's of sĕngkang's heeten, met kĕlat's bahoe en met gĕlang's, en om den blooten hals ook een rijke kaloeng hangt.

Het bovenlijf is gedeeltelijk gedekt door een borstkleed van fijne en kostbare stof, dat kĕmbĕn of kasĕmĕqan wordt genoemd en coquet den schoonen boezem aan het onbescheiden oog onttrekt.

Het kleed, dat de heupen en beenen omsluit, heet als kleedingstuk eener vrouw eigenlijk tapih, doch wordt naar de bijzondere wijze, waarop het bij de hoftenue gedragen wordt, ook wel dodot of kampoeh genoemd.

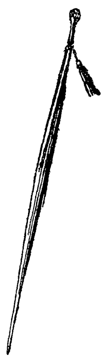
Zooals gij verder ziet, dragen deze dames ook gĕlang's om hare enkels, terwijl de prinses Sĕmbadra bovendien nog een sjaal of samir draagt, die eventueel ook als sluier dienst kan doen. Dat hare vingers verder met kostbare ringen versierd en de fijne kleine nagels daarvan rooskleurig geverfd zijn, behoeft u voorzeker niet te worden gezegd.

Doch genoeg; gij hebt nu reeds een idee van de verschillende wajangpoppen, die gij straks ten tooneele gevoerd zult zien. Alleen moeten wij u nog mededeelen, dat het op javaansche wijze gelooide leder gewoonlijk nog in eenigszins vochtigen staat, geklopt wordt met zware houten hamers of gandens, om er de vereischte dunte en stevigheid aan te geven, alsvorens de wajangmaker zijne verschillende soorten van groote en kleine beitels er in zet. [1])

---

1) Voor het vervaardigen van wajangpoppen wordt gewoonlijk buffelleder gebezigd. De versche, natte huid wordt strak over een bamboezen raam of plantangan gespannen en na behoorlijke droging met een pangot of kort mes geschrapt en van de daarop zittende haren bevrijd. Daarna wordt het vel berookt, om de daarin nog aanwezige vetdeelen te verwijderen. Is deze bewerking afgeloopen, dan plaats de wajangpoppenmaker er zijn model op en trekt op het leder de figuur na door middel van een metalen stiftje, dat oentoewalang wordt genoemd. Hierna snijdt hij de pop uit, die lakaran heet, en nadat zij geheel bewerkt en uitgebeiteld is [waartoe de tatah wajang (d. i. wajang-beitel), de pandoean (d. i. het houten aanbeeld, waarop de uitbeiteling geschiedt) en de ganden (d. i. het houten hamertje) gebezigd worden] gĕbingan wordt genoemd. Deze gĕbingan wordt verder gepolijst door middel van rampĕlas-bladeren (Ficus

Wat de armen dezer poppen betreft, deze zijn wel onevenredig lang, maar, zooals gij ziet, misstaan zij toch niet. Buitendien is die lengte noodig, om daaraan de verschillende bewegingen te kunnen geven, die de positie der poppen gedurende het spel medebrengt en door middel van hoornen stokjes of tjĕmpoerit's [1]) daaraan worden medegedeeld.

Tjĕmpoerit.

Dat verder de kleuren, verguldsels enz. dezer poppen, die soms zelfs met echte diamanten en andere edelgesteenten bezet zijn, afhangen van de meerdere of mindere gegoedheid, den rang, enz. van den bezitter, behoeft mede geen betoog.

Na u aldus op de hoogte te hebben gebracht van hetgeen bij eene wajangvertooning zoo al noodig is, kunnen wij gevoegelijk overgaan tot de vraag aan den dalang, die juist op 't punt staat van te beginnen, voor welk stuk uit den wajang-poerwa hij onze attentie verzoekt.

Hoor, hij antwoordt ons, dat hij den lakon Mintaraga op zal voeren en geeft ons daarbij tevens te kennen, dat deze naam Mintaraga eene afleiding of verbastering is van het sanskrit Wîtarâga, dat bevrijd van hartstochten beteekent. Deze verklaring, waartoe het gros der ḍalang's niet in staat is, doet ons dezen wajangvertooner kennen als iemand, die er meer werk van schijnt gemaakt te hebben dan verreweg het grootste deel zijner collega's, wier intellect gewoonlijk op geen hoog peil staat.

De meeste ḍalang's toch zouden u op uwe vraag naar de beteekenis van den naam Mintaraga antwoorden, dat minta verdeelen, afscheiden enz. beteekent, en raga: lichaam, meer bepaaldelijk geestelijk lichaam, ziel beduidt, zoodat de samengestelde naam Mintaraga volgens hen dus de beteekenis zoude hebben van: afscheiding der ziel van het stoffelijke, aardsche omhulsel.

---

ampĕlas) en ten leste wit gemaakt door middel van asch van beenderen enz. en lijmwater. De aldus afgewerkte pop komt dan bij den pĕnjoengging wajang (d. i. verver van wajangpoppen), die de pop na het verven en vergulden tusschen twee met dik linnen of dril bekleede planken enz. (ebleq's) plet.

1) Ook wel toeḍing wajang geheeten.

Sommigen gaan nog verder en verwarren zelfs het javaansche minta met het maleische minta, dat vragen, verzoeken beduidt, zoodat hunne verklaring dan neerkomt op: het vragen eener ziel of iets dergelijks!

Intusschen heeft onze dalang het bij 't rechte eind, want de naam Mintaraga doelt werkelijk op het schoone en hooge streven, dat den rechtgeaarden mensch bezielen moet, nl.: de zucht naar volmaking! dus op dien staat van volkomen rust, waartoe de mensch door een sterk bedwang zijner hartstochten, door volstrekte onthouding van alle zinnelijke genietingen en door onafgebroken wijsgeerige bespiegelingen, overdenkingen en gesprekken geraken kan en die volgens de hindoesche leer het ideaal vormt van den waren geloovige.

Wat de intrigue van den Mintaraga betreft, deze kunnen wij u gelukkig mededeelen, doch alvorens daartoe over te gaan, achten wij het niet ondienstig om u, ten einde u een beter begrip daarvan te doen krijgen, vooraf te herinneren, wat wij onder mythologie verstaan.

De mensch, het hoogst bewerktuigde wezen der schepping, is volgens Pascal [1]) blijkbaar geschapen om te denken en in dat denkvermogen ligt volgens genoemden geleerde zijn geheele waardigheid, zijne geheele verdienste.

In hoeverre deze laatste stelling vooral onwederlegbaar juist, dan wel slechts een paradox is, willen wij thans niet verder onderzoeken. Het is ons genoeg te weten, dat de mensch werkelijk reeds van het oogenblik af zijner eerste verschijning op het wereldtooneel een merkwaardig waarnemingsvermogen toont te bezitten, dat te scherper is en wordt naar mate dat het hem aangeboren doorzicht en denkvermogen zich duidelijker openbaren, — dat het hem aangeboren verstand zich ontwikkelt en in beteekenis en waarde toeneemt.

De ontwikkeling van het menschelijke verstand en daarmede en daardoor ook die van het menschelijke geslacht wordt ons geleerd door de geschiedenis der beschaving en hare verschillende takken, als: de kennis der talen, der zeden, gewoonten

1) Blaise Pascal, fransch wiskundige en wijsgeer, geboren te Clermont den 19 Juni 1623, gestorven te Parijs den 19 Augustus 1662.

en gebruiken, der nijverheid, der ontdekkingen, kunsten en wetenschappen, van den godsdienst en den staat, van de wetgeving, enz. enz.

Het oudste deel, of liever, het uitgangspunt nu dier geschiedenis is de mythologie, d. i. de kennis van de eigenaardige godsdienstbegrippen der onderscheidene volken der oudheid en ook van den tegenwoordigen tijd en de verklaring van hunne denkbeelden omtrent God en goddelijke wezens [1]), in 't kort de leer der godheden en der fabelachtige helden der oudheid.

In de mythen en de zich later daaruit ontwikkeld hebbende sagen toch openbaart zich het gemoedsleven van den mensch en is het hem aangeboren vermogen kenbaar, dat hem onderscheid doet maken tusschen al wat boven hem verheven is en beneden hem staat, dan wel één en hetzelfde standpunt met hem inneemt, en dat in zijne zuiverste zedelijke uiting door ons het godsdienstig gevoel wordt genoemd.

Reeds bij de minst ontwikkelde volken doet zich dit godsdienstig gevoel kennen in- en uit de vereering en den dienst der natuurkrachten.

Geen wonder trouwens!

De eerste menschen op onze aarde toch leidden een zwervend herdersleven te midden der oerwouden, waarmede de oude wereld bedekt was, en van de thans grootendeels niet meer bestaande levende gedrochten, die onzen aardbodem in die overoude tijden bevolkten.

They knew the effects of heat and cold, rain and drought upon their crops and herds, and they marked the influence of warmth and cold, sunshine and rain, wind and storm upon their own personal comfort. They invested these benign and evil influences with a personality, and behind the fire, the sun, the cloud and the other powers of Nature they saw beings, who directed them in their beneficent and evil operations. To these imaginary beings they addressed their praises and to them they put up their prayers for temporal blessings. They observed also the movements of sun and moon, the constant succession

1) J. H. v. Dale: Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal.

of day and night, the intervening periods of morn and eve, and to these also they gave personalities, which they invested with poetical clothing and attributes. Thus observant of Nature in its various changes and operations, alive to its influences upon themselves, and perceptive of its beauties, they formed for themselves deities in whose glory and honour they exerted their poetic faculty. They had no one god in particular, no superior deity guiding and controlling the rest, but they paid the tribute of their praise to the deity, whose bounties they enjoyed, or whose favours they desired for bodily comfort. They lauded also in glowing language the personifications of those beauties of Nature which filled their minds with delight and kindled the poetic fire. So each of the deities in turn received his meed of praise, and each in his turn was the powerful god, able to accomplish the desires of his votary or to excite a feeling of awe or admiration.

Thus there were many distinct deities and each of them had some general distinctive powers and attributes; but their attributes and characters were frequently confounded, and there was a constant tendency to elevate now this one, now that one to the supremacy and to look upon them as the Great Power. [1])

Ja! In den strijd tegen de elementen in de natuur werden die menschen zich ook hunner kracht bewust, leerden zij ook die verschijnselen, krachten en machten waarnemen, onderscheiden en rangschikken, waarmede zij dagelijks en in de eerste plaats te maken hadden.

De werking dier natuur- en andere krachten, vooral der eersten, die meest geen duidelijk zicht- en tastbare oorzaken hebben, moest door die eenvoudige, weinig ontwikkelde menschen als van zelf worden toegeschreven aan met wil begaafde, ver boven hen staande wezens, die naar gelang dat hunne verrichtingen of uitwerkselen goed of slecht waren, ook als weldadig of vijandig werden beschouwd.

Eene voorstelling van deze wezens kon men zich echter moeilijk vormen, zonder den mensch tot voorbeeld te nemen voor de gedaante der verschillende godheden, die men zich schiep

---

1) Introduction to the Classical Dictionary of Hindumythology and religion, etc. by John Dowson.

of uitdacht. Dit overnemen der menschelijke gedaante moest natuurlijkerwijze ook tengevolge hebben, dat men aan die godheden een menschelijken oorsprong en menschelijke lotgevallen toekende, terwijl hunne onverpoosde werkzaamheid in de natuur verder aanleiding gaf, dat men aan die goden het bezit van het voorrecht der onsterfelijkheid toeschreef!

Deze oudste, aan de beschouwing der natuur ontleende mythen worden de physische genoemd.

Daaruit ontwikkelde zich langzaam aan de ethische mythologie.

Elk der goden en godinnen der physische mythe toch vertegenwoordigde een bepaalde kracht, had een bijzonderen karaktertrek. Daaruit of daarmede alleen kon men het beeld van zulk eene godheid echter niet voltooien. Men bouwde er dus op voort, gaf aan de godheid, die zich in de natuur als de krachtigste, de machtigste kennen deed, den voorrang, en voegde dezen een stoet van mindere godheden toe, die naar gelang van hare verrichtingen en uitwerkselen een hoogere of lagere plaats in de rij der goden innamen, en medewerkend en helpend, dan wel vijandig genoemd werden ten opzichte van den uitverkoren oppergod.

Niettegenstaande dat deze voorstellingswijze reeds meer menschelijks in zich bevatte, en meer in overeenstemming gekomen was met de toenmaals zich langzamerhand reeds ontwikkelende patriarchale instellingen der oude wereld, bleef men daarbij toch het denkbeeld nog aankleven, dat die goden en godinnen hoogere wezens waren, die door hunne natuur, eigenschappen en vermogens het lot der menschen beheerschten!

Deze voorstellingswijze wordt de ethische mythologie genoemd.

Lang kon zij echter niet op hetzelfde standpunt blijven.

Et pour cause!

Met de ontwikkeling van het menschdom toch moesten de vereering van en het geloof in die godheden gelijken tred houden en zich op den duur wel wijzigen.

De god, die als opperheer in het rijk der goden werd aangemerkt en vereerd, verkreeg allengs den vorm en de attributen van een menschelijken vorst op aarde, en zoo werd het geheele godendom zachtjesaan begiftigd met menschelijke eigen-

schappen, deugden en zwakheden, en eindelijk geheel tot de menschelijke wereld teruggebracht.

Aldus ontstond de sage, de met fabelen en wonderbaarlijke voorvallen opgesmukte geschiedenis der helden uit de oudheid, — het derde en misschien meest uitgewerkte en belangrijkste gedeelte der mythologie, waarin de oudste volken onzer aarde al hun denken en gevoelen, al hunne voorstellingen hebben neergelegd, en dat alzoo het geheel vormt van hunne toenmalige wetenschap en zedeleer!

Tot deze oudste volkeren behooren de Hindoes of Ariërs, aan wie, zooals ons bekend is, onze javanen de eerste zaden van beschaving te danken hebben en die hier met hunne rijke literatuur ook de liefde voor het tooneel hebben overgebracht.

Het indisch tooneel stelt zich tot taak, in den volsten zin des woords een getrouw, hoewel min of meer geidealiseerd beeld van het menschelijke leven te zijn, van het leven in al zijne wisselvalligheden en contrasten. En gelijk in de werkelijke wereld ernst en luim, vreugde en smart gestadig elkander afwisselen, ruimen ook de dichters zoowel aan 't een als aan 't ander in hunne levensbeelden eene plaats in. Van daar, dat het zelfs in de ernstigste stukken soms niet aan luimige zetten en lustige personaadjes ontbreekt [1]).

Deze tooneelstukken behooren voornamelijk tot het gebied der hindoesche mythologie, die zoozeer in den geest viel van en zoozeer paste bij het kinderlijk-geloovig karakter van den javaan, dat zij al spoedig als op Java zelf ontstaan beschouwd en geheel op javaanschen voet geschoeid werd.

Bij de overzetting echter van het sanskrit in het javaansch veroorloofden de verschillende javaansche schrijvers, die er zich mede onledig hielden en blijkbaar niet allen en niet altijd even goed op de hoogte waren van de taal der Hindoes, zich verklaringen en uitleggingen op hun eigen houtje, waardoor de javaansche vertaling dikwijls niet weinig verschilt met den oorspronkelijken hindoeschen tekst. Daarbij nam men de vrijheid de in die verhalen genoemd wordende landen enz. op Java over te plaatsen en de daarin vermelde personen als op Java

1) Inleiding op Kalidasa's Çakuntala door Dr. H. Kern.

handelend voor te stellen. Intusschen is in deze javaansche overzettingen en de daaruit verder opgestelde wajangverhalen in hoofdzaak de handeling, de leidende gedachte gelukkig behouden gebleven.

Doch genoeg!

Het wordt nu tijd, dat wij u met den inhoud van den Mintaraga bekend maken, anders zult gij niet in staat zijn, den dalang, die bereids met zijn spel begonnen is, behoorlijk te volgen. Deze intrigue komt in 't kort op het volgende neer:

In den Ka-endran, het hemelverblijf van den god Endra, zat deze met zijn ouderen broeder Brama en verscheidene mindere godheden of djawata's te beraadslagen over den aanval, dien het hemelverblijf of de soeralaja te duchten had van de zijde van den ontzagwekkenden vorst van Ima-imantaka, den reus Niwata-kawatja, wiens ontelbaar reuzenheir bereids de vier hemelstreken rondom het godenverblijf bezet hield, en over de maatregelen, die in deze netelige positie dienden te worden genomen.

De god Endra was te meer over dezen dreigenden aanval bezorgd, daar hij niet alleen niet wist, hoe en door wien dezen te doen keeren, maar daarbij ook niet onbekend was met de omstandigheid, dat Niwata-kawatja onkwetsbaar was, althans op de buitenoppervlakte van zijn lichaam geen enkel plekje, hoe klein ook, had, waardoor een wapen heen kon dringen.

Wel herinnerde Endra zich, dat de god Siwah eens gezegd had, dat Niwata-kawatja eenmaal toch vallen zoude en wel door de hand van een menschenzoon, die door strenge onthouding en zelfkastijding, door een voorbeeldig ascetisch leven zich bovennatuurlijke macht zoude verwerven, doch hoe deze asceet genaamd was en waar hij gevonden moest worden, zie, dat wist de goede, bezorgde Endra niet.

Nu hield zich op dat moment op den tot het godenrijk behoorenden Endra-kila [1]) wel toevallig een kluizenaar op, maar of deze de door Siwah bedoelde was en wat hij eigenlijk met zijne boetedoening voor had, dit wist niemand te zeggen.

Echter kon dit wel nader worden onderzocht, in de eerste

1) Een heilige berg, de berg van Endra (Indra), de berg Mandara.

plaats door zijne standvastigheid op de proef te stellen. Hield de asceet, die Sang Parta werd genoemd, zich goed, dan had men hier wellicht met den door Siwah bedoelden menschenzoon te doen, en zoude men eventueel ook op zijne reddende hulp tegen den gevaarlijken vijand kunnen rekenen.

Aldus werd besloten, en, nadat hij Brama verzocht had, om met de djawata's van den Ka-endran den eersten aanval des vijands te keeren, begaf de god Endra zich naar het verblijf der hemelnimfen Soepraba, Wil-oetama, Warsiki, Soerendra en Gagarmajang, aan wie hij, na hare uitstekende schoonheid geroemd en daardoor hare eerzucht en eigenliefde niet weinig geprikkeld te hebben, den last gaf, zich onmiddelijk naar den kluizenaar op den Endrakila te begeven en te beproeven, dezen te verleiden.

Terwijl de god Brama en de zijnen de door de reuzen Kalasonja en Kala-oetara aangevoerde danawa's [1]) van Ima-imantaka tegemoet trokken en eindelijk geheel versloegen, begaven vorengenoemde vijf nimfen zich op weg naar den Endra-kila.

Ter plaatse aangekomen, besloten zij, vermoeid als zij waren, zich, alvorens den kluizenaar te naderen, vooraf door een heerlijk bad te verfrisschen in een spiegelhelder meertje, dat zij er vonden, en spraken zij verder met elkander af, dat ieder harer na het bad verschijnen zoude in de gedaante van een der alom geroemde schoonheden uit de toenmalige menschelijke wereld.

Zoo verscheen Soepraba in de gedaante der schoone prinses Soebadra, Wil-oetama in die der niet minder bevallige prinses Manohara, Warsiki in die der even verleidelijke prinses Oeloepi, Soerendra in die der om hare uitstekende schoonheid niet minder geroemde prinses Gandawati, en Gagarmajang eindelijk in die der mede door hare lieftalligheid schitterende prinses Srikandi, alle schoonheden van den eersten rang, wier weêrgaden op de toenmalige wereld nauwelijks te vinden waren.

Aldus begaven zij zich een voor een naar de grot, waar de bewuste, zeer schoone kluizenaar, na zijne volgelingen of panakawan's, Sĕmar, Petroeq en Nalagareng, die hem hadden opgezocht, te hebben weggezonden, zich juist in de behoorlijke

---

1) Reus.

positie had gesteld van den ernstig boetedoenden asceet en zich opnieuw had verdiept in zijne godsdienstige overpeinzingen en gebeden.

Beurtelings vertoonden zich de nimfen voor hem, doch hoe verleidelijk schoon zij er ook uitzagen en welke moeite zij zich ook gaven om zijne aandacht te trekken, niets hielp; de asceet liet zelfs niet blijken, dat hij hare tegenwoordigheid opmerkte!

Het eenige gevolg van een en ander was, dat de vijf nimfen, zelf getroffen door de buitengewone schoonheid van den kluizenaar ten leste op hem verliefden, en eindelijk onverrichter zake, maar met van minnepijn kloppende harten naar den god Endra moesten terugkeeren, om dezen de mislukking harer zending te berichten.

Deze was, tegen de verwachting der bovenbedoelde nimfen in, zeer tevreden over het hem gerapporteerde, en besloot, om, ter verkrijging van meerdere zekerheid, daarop zelf de standvastigheid van den asceet op de proef te gaan stellen, waartoe hij zich in de gedaante van een paṇḍita [1]) met name Bagawan Padya aan Sang Parta vertoonde. Ook zijne pogingen, om de driften van den kluizenaar gaande te maken en dezen daardoor in zijne godsdienstige boetedoening te storen, mislukten, waarop Endra zijne ware gedaante hernam, en, na den kluizenaar voor zijne standvastigheid geprezen en hem aangeraden te hebben, aldus voort te gaan, naar den Ka-endran terugtrok.

Intusschen waren de door Brama en de zijnen verslagen reuzen in het rijk van Ima-imantaka teruggekeerd en voor hunnen vorst verschenen. Nadat Niwata-kawatja hen had aangehoord, gaf hij hun den last, om onmiddelijk naar den Ka-endran terug te gaan, en in zijnen naam als boete voor den hem aangedanen hoon de overgave te eischen van de schoone nimf Soepraba.

Hieraan werd zonder bedenking voldaan, doch bij de hemelpoort gekomen werd den zendelingen van Ima-imantaka alweder de toegang tot den Ka-endran geweigerd, ten gevolge waarvan een nieuw gevecht ontstond, waarbij de goden echter

---

1) Paṇḍita is de benaming voor gewone kluizenaren, Bagawan voor die van vorstelijke of goddelijke afkomst.

het onderspit delfden, zoodat zij zich in alle haast naar Endra spoedden, om dezen te vragen, wat zij in de gegeven omstandigheden verder doen moesten.

Endra beval toen, de reuzengezanten voor zijnen troon te brengen. Hier vernam hij, wat zij verlangden, waarop hij verder last gaf, hun de nimf Soeprabasini over te geven.

De reuzengezanten, niet bemerkende, dat zij werden beetgenomen en eene andere hadden gekregen dan de door hunnen heer opgeeischte, vertrokken toen tevreden en welgemoed huiswaarts.

Dan, — toen Niwata-kawatja, die zich reeds verblijd had in de satisfactie, dat Endra zijn eisch en verlangen niet had durven weigeren, de medegebrachte schoone nauwkeurig opnam, bemerkte hij, dat hij en de zijnen gefopt waren geworden!

In zijne gramschap over deze teleurstelling en vernederende bejegening riep hij toen een zijner andere poenggawa's [1]), met name Mamang-moerka, op en gaf dezen bevel, om den tot het hemelrijk behoorenden Endra-kila te verwoesten.

In de gedaante van een overgroot, woest zwijn voldeed Mamang-moerka aan dit bevel. Het geheele schoone plantsoen op den Endra-kila werd door hem onmeedoogend omvergehaald, en reeds dreigde hij zelfs den geheelen berg als het ware, 't onderste boven te keeren, toen Parta's volgelingen, dezen van de verschijning van het woedende zwijn kwamen kennis geven.

Parta, die juist zijne gebeden beeindigd en zijne godsdienstige overpeinzingen gestaakt had, begaf zich toen, met pijl en boog gewapend, naar buiten, doch, zonder dat iemand zulks had opgemerkt, was tegelijktijdig met hem een ander mensch ten tooneele verschenen, die, mede pijl en boog dragende, er blijkbaar met hetzelfde doel als Parta gekomen was. Deze schoone vreemdeling maakte zich bekend als Bambang Kerata-roepa, een zoon van een vorst uit de sabrang of het overzeesche.

Terwijl zij met elkander kennis maakten, verscheen plotseling het woeste zwijn.

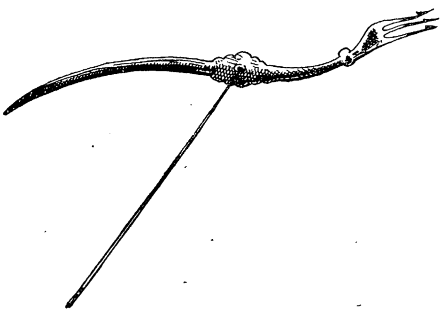
---

1) Poenggawa = rijksgroote, grande.

Fluks waren de pijlen er op afgeschoten en hierdoor getroffen viel het ongure dier dood neder.

Nu echter maakten èn Parta èn Kerata-roepa gelijkelijk aanspraak op het geschoten wild en wilde de een het den ander niet afstaan. Hierdoor ontstond een hevige twist en eindelijk een gevecht tusschen hen, waarin beiden toonden geen gering te achten tegenpartijen te zijn. Op een gegeven moment echter gelukte het Parta zijnen tegenstander te grijpen en voordat deze er op verdacht was, hem tegen den grond te smakken. Bambang Kerata-roepa verdween, doch in zijne plaats stond lachend de god Siwah daar, die Parta's moed op de proef hebbende willen stellen, zich in de gedaante van Kerata-roepa aan dezen vertoond had.

Parta of Djanaka bewees den god de eer, die hem toekwam, waarop Siwah hem als blijk zijner hooge tevredenheid en ingenomenheid de met wonderkracht begaafde pijl Pasoepati ten geschenke gaf, daarbij zeggende: Deze wonderdadige pijl is mijn wapen, dat ik, zoo dikwijls ik zulks verkies, uit het aan mijn lichaam klevende vuil te voorschijn kan roepen. Deze Pasoepati zij voortaan ook uw wapen, doch maak er geen misbruik van, want zij is geen gewoon wapentuig!

Pasoepati.

Onder het uiten dezer woorden had Siwah zich over den ontblooten linkerarm gewreven. Onmiddelijk waren daaruit vuur en vlammen te voorschijn gekomen, en toen deze uitdoofden stond op dezelfde plek een vervaarlijke danawa, gewapend met een drietandige pijl, die hij aan Parta overgaf, terwijl hijzelf daarna in het lichaam van Parta overging.

Verder leerde de god Siwah zijnen gunsteling het tooverformulier of den Adji Danoerdara, door het uitspreken waarvan Parta allerlei geduchte wapenen te voorschijn kon roepen.

Terwijl beiden nog aanstalten maakten, om heen te gaan, ontving Parta door een widadari of apsarase een schrijven van

den god Endra, waarin deze hem naar den Ka-endran opriep. Tevens werden hem daarbij gezonden het hoofddeksel of de helm Basoenanda, het schoeisel Batoeka-tjrĕma en de buis of kolder Antra-koesoema, alle kleedingstukken met wonderdadige eigenschappen bedeeld.

Parta gehoorzaamde, en ontving bij zijne komst in den Ka-endran van Endra den last, om zich gezamenlijk met de nimf Soepraba naar Ima-imantaka te begeven en te trachten, er achter het geheim der onkwetsbaarheid van Niwata-kawatja te komen.

Op den weg daarheen sprak Parta met Soepraba af, dat deze voor zoude geven, dat zij, gedreven door het verlangen, om de gemalin van den reuzenvorst te worden, het hemelverblijf was ontvlucht en zich nu persoonlijk tot Niwata-kawatja wenschte te wenden met het verzoek, dat hij haar als een zijner geliefde vrouwen in zijnen kraton [1]) op zoude nemen.

Zoo traden zij den tuin in van het vorstelijk verblijf te Ima-imantaka, waar zij de nimf Soeprabasini aantroffen en deze met hunne afspraak bekend maakten.

Terwijl Soeprabasini daarop den vorst Niwata-kawatja de vrijwillige komst en bedoelingen van Soepraba berichtte, bleef Ardjoena, d. i. Parta, die intusschen van een zijner voorrechten en wondermachten had geprofiteerd, om zich onzichtbaar te maken, met Soepraba op de terugkomst van Soeprabasini wachten. Lang werd hun geduld echter niet op de proef gesteld, want nauwelijks had Niwata-kawatja Soeprabasini's mededeeling vernomen, of onmiddelijk gaf hij bevel zijn vorstelijk slaapvertrek te ontruimen en er Soepraba heen te brengen!

Hier nam hij de schoone nimf op zijnen schoot en streelde en minnekoosde haar op de meest verliefde en wulpsche wijze, om ook bij haar de grootste zucht naar het zingenot op te wekken. Aan hare afspraak getrouw deed Soepraba van hare zijde niet minder, om den wellustigen reuzenvorst in vervoering te brengen, zonder hem evenwel meer te gunnen dan zij hem geven mocht en wilde, en bracht het door haar gevlei en geestig gesnap eindelijk zoover, dat Niwata kawatja in den

1) Vorstelijk paleis met al zijn ap- en dépendentiën.

hem gespannen strik viel, en vergetende of niet bedenkende, aan welk gevaar hij zich daardoor bloot zoude geven, haar onvoorzichtiglijk mededeelde, dat de eenige kwetsbare plek aan zijn lichaam was: de top of punt zijner tong!

Nauwelijks had de onvoorzichtige vorst daardoor als het ware zijn doodvonnis geteekend, of fluks had Soepraba zich aan zijne wellustige omarming ontrukt en de vlucht genomen.

De teleurstelling van Niwata-kawatja was begrijpelijkerwijze meer dan groot!

In ziedenden toorn vloog hij woest zijn paleis uit, om Soepraba, die intusschen met Ardjoena en Soeprabasini in alle haast naar den Ka-endran was teruggekeerd, achterna te zetten en verder den hem aangedanen hoon bloedig te wreken. Gevolgd door zijn machtig heir van schrikwekkende reuzen en andere gedrochten verscheen hij dan ook weldra voor de poorten van den Ka-endran, en liet hij onmiddelijk den aanval daarop beginnen, dien hijzelf bestuurde, gezeten in een vorstelijk rijtuig, fonkelende van goud en zilver en allerlei edelgesteenten.

Ardjoena trok hem met de zijnen tegemoet, en weldra was het gevecht algemeen, terwijl de twee legeraanvoerders met elkander een kamp op leven en dood aangingen.

Lang reeds hadden Ardjoena en Niwata-kawatja hunne wonderdadige wapenen vergeefs tegen elkander beproefd, toen de laatste zijn vervaarlijken ijzeren knots naar zijnen tegenstander slingerde.

Ardjoena ving den zwaren knots behendig op en plaatste hem vlug onder den linkerarm. Bij deze manoeuvre moest Ardjoena zich natuurlijkerwijze wel een weinig bukken.

Hierdoor werd Niwata-kawatja misleid, en in de meening verkeerende, dat hij zijn vijand had zien wankelen en deze dus doodelijk getroffen moest zijn, gaf hij onvoorzichtig aan zijne woeste vreugde lucht door het onder het uitvoeren van allerlei sprongen en bewegingen uit te gieren van pleizier, omdat het hem, zooals hij dacht, eindelijk gelukt was, zijnen machtigen tegenstander onschadelijk te maken!

Dat hij daarbij zijn vervaarlijken muil opende en daardoor zijne kwetsbare tong bloot gaf, was geen wonder, evenmin als het verbazing behoeft te wekken, dat Ardjoena handig daar-

van gebruik maakte, om den Pasoepati te spannen en in Niwata-kawatja's tong te jagen.

Met een zwaren plof viel Niwata-kawatja dan ook dood neder. Door den dood van hunnen machtigen vorst was weldra ook het lot der reuzen van Ima-imantaka beslist. Na een hevigen strijd, waarin zij zich dapper weerden, werden zij allen verslagen!

Aldus eindigde de gevaarvolle aanval van Niwata-kawatja door de gelukkige tusschenkomst van Ardjoena ten voordeele van Endra.

Ardjoena werd voor zijne hulp door Endra niet alleen met wondermacht begiftigd, maar ook onder den naam van Praboe Kaliti verheven tot vorst van den Soeranadi met het recht om zijnen zetel te vestigen te Tendja-maja, het verblijf der hemelnimfen.

Ook de god Siwah liet hem door de nimf Mahenaka zijne hooge tevredenheid betuigen en een geschenk aanbieden van zeven widadari's, zoodat deze geschiedenis dus tot aller genoegen eindigde!

Ziedaar in 't kort de inhoud van den lakon, dien de dalang bezig is aan zijn auditorium ten beste te geven.

Oppervlakkig beschouwd bevat dit eenvoudige, geen of bijna geen treffend moment aanbiedend verhaal zeker weinig bijzonders, weinig aantrekkelijks, en moet het ons wellicht zelfs in menig opzicht tegenvallen, doch beschouwen wij het uit het standpunt der mythologie en zedeleer, dan verkrijgt de Mintaraga een dieperen zin, een grootere waarde en beteekenis, waardoor deze lakon wel en ten volle onze aandacht verdient.

Als physische mythe toch geeft de Mintaraga ons eene figuurlijke voorstelling van den strijd der verschillende elementen in de natuur.

Waar het levenwekkend en levenaanbrengend, onderhoudend beginsel, vertegenwoordigd door den god Endra in zijnen strijd tegen het verwoestend element, dat wij in Niwata-kawatja, de incarnatie van de godin Kali of Doerga, de godin des doods en der verwoesting, verpersoonlijkt zien, het onderspit dreigt te delven, daar is een kleine versterkende sprank, een bijna niets beteekende kracht in den vorm van den nietigen men-

schenzoon Ardjoena reeds voldoende, om het uitdoovende vuur des levens weder aan te wakkeren, om den bijna afgebroken levensdraad weder hecht te maken! Welk een diepe zin ligt in die voorstelling, — hoe schoon ontwikkelt zich in dit oogenschijnlijk smakelooze en laffe verhaal de diepdenkende menschelijke geest!

Want, om slechts een enkel voorbeeld uit ons dagelijksch leven aan te halen, waarop deze beschouwing toepasselijk is: hoe dikwijls wanen wij ons aan de stervenssponde eens geliefden zieke, terwijl toch een ons onbekende, wellicht zelfs betrekkelijk nietige oorzaak of kracht ons verdriet in vreugde, onze angst in hoop veranderen, en den bijna afgerolden levensdraad weder verlengen kan van den persoon, dien wij reeds voor ons verloren dachten en beweenden!

Als ethische mythe vergunt ons dit verhaal verder den gang te volgen van den voortdurenden strijd, dien het wettig gezag, neergelegd in den persoon van Endra tegen den overmoedigen onwil, den kwaden geest van het verzet en van het ruwe geweld, dat wij in Niwata-kawatja terugvinden, te voeren heeft, en waarin het dikwijls te kort zoude schieten, indien het niet te beschikken had over eene veelvermogende macht en kracht, die, voorgesteld in de gedaante van den betrekkelijk zwakken mensch Ardjoena niets anders is dan het geduld, de lankmoedigheid, de volharding, de standvastigheid, waardoor en waarmede alleen een goed, rechtvaardig en rechtgeaard bestuur zich dikwijls handhaven of staande houden kan!

En voorwaar! hoevele schoone bladzijden uit de geschiedenis der volkeren van onzen aardbodem zijn niet daar, om ons te leeren, dat zedelijk overwicht, kalme vastberadenheid en bedaard overlegd vaak meer vermogen dan ruw geweld en woeste kracht!

Doch schooner nog dan dit alles is de verborgen beteekenis van den Mintaraga, wanneer wij dezen lakon uit een zedekundig oogpunt beschouwen.

In den god Endra, den beschermer en onderhouder van het firmament, zien wij het goede beginsel verpersoonlijkt; in den woesten Niwata-kawatja de personificatie van het kwaad. De strijd tusschen het goede, het goddelijke, het verhevene en het

slechte, het zondige, het lage wordt ons hier figuurlijk en aanschouwelijk voorgesteld. Daarbij wordt ons tevens ten duidelijkste aangetoond, hoe rechtgeaardheid, standvastigheid, en onwrikbaar vertrouwen en volhardend geloof in al wat goed, edel en rechtvaardig is, zooals ons door het ascetisch leven van Ardjoena op den Endrakila en de gevolgen daarvan wordt geleerd, vroeg of laat naar gelang der omstandigheden steeds de overhand moeten krijgen en behouden boven al wat in onze wereld, in ons maatschappelijk zijn en leven slecht of kwaad heet.

Dat de zedelijke strekking van dit verhaal is: den mensch te leeren, zich door zelfbeheersching, door zelfkennis en door de bedwinging zijner hartstochten het hooge standpunt waardig te maken, dat hij in de schepping inneemt, wordt ons ook duidelijk gemaakt door de hoofdnamen, die daarbij voorkomen.

De titel Mintaraga toch wijst reeds aan, dat het verhaal eene uiteenzetting moet behelzen van de wijze, waarop de zondige mensch zijne hartstochten moet leeren kennen en beheerschen, om te kunnen geraken tot dien hoogen graad van zedelijke kracht en macht, die de grens der volmaking nadert en haar hoogste en grootste glorie vindt in de overwinning op de ondeugden en zwakheden, die zijn bestaan ontsieren!

En hoe schoon, maar tevens hoe scherp en schril komt in dit verhaal de tegenstelling uit tusschen het verhevene, het goddelijke, dat wij opmerken in Endra, de personificatie van den edelsten en hoogsten vorm der menschelijke goede eigenschappen en deugden, en het ruwe, het zondige, dat door Niwata-kawatja wordt voorgesteld, vooral wanneer wij ook weten, dat deze samengestelde Sanskritnaam niets anders beteekent dan besloten in of beschermd door een ondoordringbaar pantser!

Kan men zich schooner, diepzinniger voorstelling denken of vormen van het beeld der ondeugd dan Niwata-kawatja met zijne kwetsbare tong?

De ondeugd, het kwaad in de gedaante van den vervaarlijken, gepantserden reus is het afschrikwekkende beeld der zonde met hare vreeselijke gevolgen, die, hoe oogenschijnlijk vast- of diepgeworteld ook, toch haar zwak punt heeft, evenals Niwatakawatja in zijne kwetsbare tong een doodelijke plek had!

Want, hoe verstokt de zondaar ook zijn moge, — hoe on-

verbeterlijk in het kwaad verhard hij ook moge schijnen, toch is hij nooit geheel onvatbaar voor goede, edele indrukken, — toch heeft hij in zijn gemoed nog altijd een plekje, hoe klein ook, dat deugdzame, schoone gevoelens en gewaarwordingen kan bevatten, — toch heeft hij eindelijk ook oogenblikken, waarin hij aan zich zelven begint te twijfelen, zijn beter ik begint boven te drijven, en hijzelf neiging toont tot spijt en walging over het kwade, dat hij bedrijft, — waarin hij met al de kracht, die in hem zit, tracht, zich van dat kwade los te maken, om zijn leven te beteren en door een voortreffelijken, edelen levenswandel al het door hem misdrevene weder goed te maken!
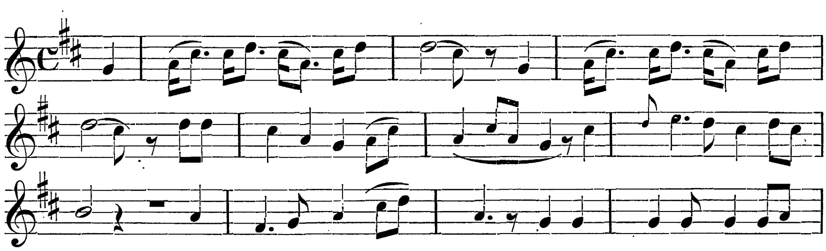
Deze kamp tusschen het goede en het slechte wordt ons hier ook duidelijk aangetoond in het ascetische leven en den strijd van Ardjoena tegen Niwata-kawatja. Zelfs vergunnen ons de drie achtereenvolgens aan den held van het verhaal gegeven namen: Parta, Djanaka en Ardjoena, de geleidelijke ontwikkeling te volgen van het in den mensch neergelegde goede beginsel, want in Parta, d. i. de aardsche, dus de mensch in zijn minst ontwikkelden zedelijken en geestelijken vorm, zien wij reeds de edele zucht naar het verhevene ontkiemen door het ascetische leven, dat hij op den Endrakila leidde, en dat eindelijk bij Djanaka beloond werd door de verwerving van de gunst der goden, die hij met zijne strenge zelfkastijding en boetedoening beoogde. In Djanaka toch, welke naam geboren zonder voorouders beteekent, zien wij de deugd meer en meer op den voorgrond treden en zich kenbaar maken, zooals zij den mensch reeds van het begin zijner wording werd medegegeven, d. i. in hare oorspronkelijkheid, zonder dat eenige invloed of kracht hoegenaamd haar voortgebracht heeft!

De naam Ardjoena eindelijk, die wit, blank beteekent, en aan Parta gegeven wordt na zijne overwinning op Niwata-kawatja, zinspeelt op dien hoogen staat van reinheid en edelaardigheid des harten, die, hoewel moeilijk en niet zonder opoffering en volharding te verkrijgen, toch niet onbereikbaar is, mits de met zwakheden begaafde mensch zich slechts steeds en onder alle omstandigheden herinneren wil, dat hij in de eerste plaats zijne groote kracht te zoeken heeft in de kennis zijner

eigene gebreken en de bestrijding van al wat slecht in hem is! Doch het wordt tijd, dat wij tot onzen ḍalang terugkeeren.

Zooals wij zooeven gezien hebben is hij begonnen met den kĕkajon voor het scherm te plaatsen. Terwijl hij verder zijne wajangpoppen opstelde, is ook het orkest met zijn praeludium begonnen, dat taloe wordt genoemd en welks zachte toonen ineensmelten met de lieflijke harmonische geluiden of klanken, waarmede de javaansche sirene, die bij eene vertooning als deze gewoonlijk niet ontbreken mag, ons gehoor weet te streelen! 1)
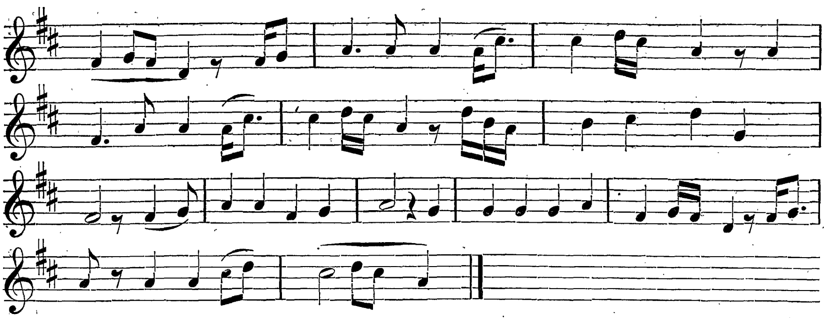
Hoor, — eindelijk zal hij ook het spel openen door de ada-ada, die hij onder begeleiding van de rĕbab en gĕnder op zangerigen toon (paṭĕt) ons voordreunt en waarin hij ons in het kort de intrige mededeelt, die gij reeds kent. Hierna neemt hij den kĕkajon weg en voert hij ons naar den Ka-endran door Baṭara Endra met zijn gevolg van hoogere en mindere goden aan ons te vertoonen. De aankomst van dezen god wordt ons op even zangerigen toon aangekondigd in een soeloeq of loflied, dat, hoewel gebruikelijk voor den god Goeroe, ook thans niet te onpas schijnt te kunnen worden gebezigd, want tot introductie van Endra bij zijn publiek zingt de ḍalang op de voorgeschreven oude maat of tĕmbang gĕḍe 2), Sardoela-wikridita, de eerste strophe uit den Ardjoena-wiwaha 3) voor, dat woordelijk luidt:

1) Altijd, natuurlijk, wanneer wij ons verbeelden, dat ons gevoel, gehoor enz. geheel verjavaanscht zijn.

2) Van deze tĕmbang's gĕḍe of Kawi-dichtmaten uit de oud-javaansche poëzie kan men eene uitgewerkte studie vinden in Dr. H. Kern's: Wrtta.Sanc'aya, terwijl verscheidenen dezer zangen in den bundel Sĕkar-kawi door wijlen den heer C. F. Winter op muziek gebracht zijn, waarvan hier de arrangeering der Sardoelawikridita o. a. tot voorbeeld is aangegeven.

3) Ardjoena's bruiloftsfeest.

Ambĕk sang paramarta paṇḍita hoewoes limpad sakeng soenyata,
Tan sakeng wishaya prajodjananira loewir sanggraheng lokika,
Siḍḍaning jasawirya donira soekaning rat kiningkinira
Santosa hĕlĕttan kĕlir sira sakeng sang hyang Djagadkarana,[1])

en beteekent:

De geest van den waren wijze heeft dien trap van wijsheid bereikt, waarop hij de nietigheid der wereldsche schijngestalten inziet; niet uit zinnelijkheid handelt hij gelijk het gros der wereldlingen; volmaakt te worden in roem en macht (over de natuur) is zijn streven, het geluk der wereld is zijne taak. Hij voelt zich zalig in de gedachte verwijderd te zijn van (geestelijke) duisternis door den wil des Heeren in Wien de wereld haren oorsprong heeft.[2])

De begeleidende muziek dezer aankondiging wordt in het algemeen paṭĕt genoemd en hiervan kennen wij als afzonderlijke melodieën o. a. de bondet, de songgeng, de gambir-sawit, de gendjong[3]), die gebruikt worden voor de goden en de zoogenaamde ratoe djawa of vorsten, die als op Java thuis hoorend worden gedacht of voorgesteld, en de kĕntjeng, waarop de komst van een ratoe sabrang[4]) wordt aangekondigd.

Zoodra de figuur van de handelende personage voor de kĕlir is geplaatst, wordt de paṭĕt in de manjoera veranderd, van wier verschillende melodiën de kaṇḍa en de pĕrkoetoet manggoeng voor de vorenbedoelde eerste categorie van grootheden,

1) Friedrich: Ardjoena-wiwaha.
2) Dr. H. Kern: Kawi-studieën, Arjuna-wiwaha.
3) De gandroeng.
4) Overzeesch vorst, d. i. een vorst, die niet op Java thuis hoort.
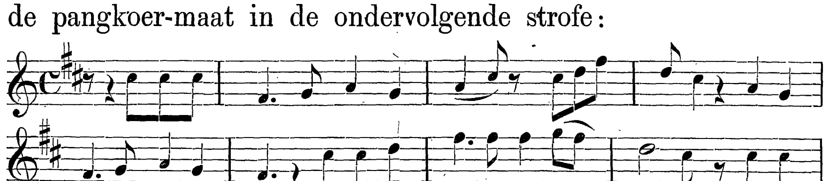
en de goṭang en de emĕng voor de tweede worden gebruikt, wanneer de handelende personen ganḍeq's of beambten zijn, terwijl de ratoe sabrang de manjoera-zangwijzen maesa-nĕbah en liwoeng krijgt.

Na aldus den lof der personages, die hij ten tooneele voert, in zijn soeloeq te hebben verkondigd, gaat de ḍalang over tot zijn djantoeran, d. i. de beschrijving van den persoon, dien hij handelend voorstelt, — van zijne deugden, enz., van zijn land, etc. etc. Dit geschiedt niet op de maat eener zangwijze maar in de gewone spreektaal, evenwel met verschillende stemwendingen en -buigingen en niet zonder het gebruik maken van zoogenaamde kawi-uitdrukkingen, waarvan de ḍalang zelf dikwijls de ware beteekenis niet vat.
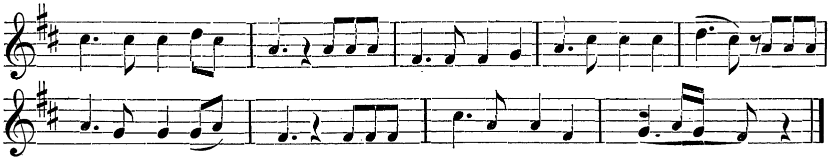
Terwijl hij deze djantoeran voordraagt, speelt echter het orkest de verschillende gĕnḍing's of airs, die daartoe aangewezen zijn. Zoo wordt bij de eerste optreding van een godheid of een javaansch vorst de pĕksi-koewoeng, bij de tweede de sĕkargaḍoeng, bij de derde de soempah, bij de vierde de titi-pati enz. gespeeld, terwijl de eerste verschijning van een ratoe-sabrang geschiedt onder de toonen van de oedan-sore, de tweede onder die van de lana of kalana, de derde onder die van de boedjangga, enz.

Onder het spelen dezer muziek geeft ook de zangeres, die deze voorstelling bijwoont, hare gezangen ten beste op de verschillende zangwijzen of tjengkoq's, die de sĕkar matja-pat of nieuwere javaansche poëzie kent en waarvan de voornaamsten zijn: de doerma, de ḍanḍang-goela, de pangkoer of joedakanaka, de sinom of srinata, de asmara-dana, de midjil of raras-ati, de mas-koemambang of mas-kentir en de kinanṭi.

Van elk dezer verschillende zangwijzen kunnen wij u uit den Bratajoeda [1]) een voorbeeld aanhalen. Zoo vinden wij o. a. de pangkoer-maat in de ondervolgende strofe:

1) Dr. A. B. Cohen Stuart: Bratajoeda (uitgegeven door het Bat. Gen. van K. en W.)
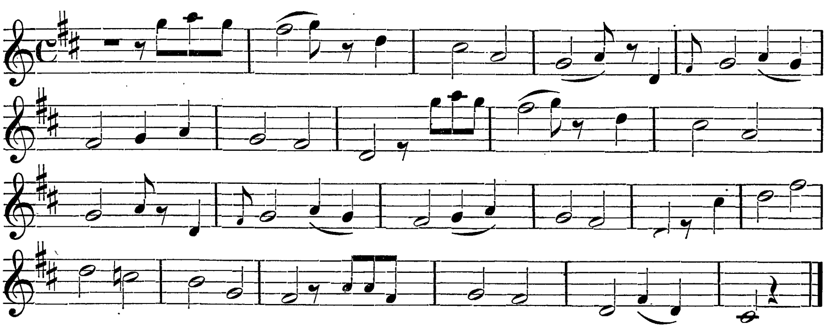

Prapta kikis-ing nagara
Lampah-ira sang praboe Dwarawati
Linirihkĕn ratanipoen;
Oebĕqan djro nagara
Kang amapag miwah kang samya doedoeloe,
Orĕg sapradja woerah-an,
Pĕksa wroeh-a nârapaṭi [1])

d. i.:

Terwijl zij allen zich in het binnenhof verzamelen, bereikt de vorst van Dwarawati de grenzen der hoofdplaats en vertraagt de vaart van zijn wagen. 't Is een algemeene oploop in de stad, om hem in te halen en te aanschouwen. De gansche hofplaats is in rep en roer: ieder moet den koning zien.

Op de kinanṭi-wijs moet worden voorgedragen:

Pamit mring bibi sang praboe,
Maring pakoewonireki,
Wismaning Jama-widoera,
Woes prapta, samakta sami
Sakaṭah-ing sĕsahosan,
Patamoenira angĕnting [2]).
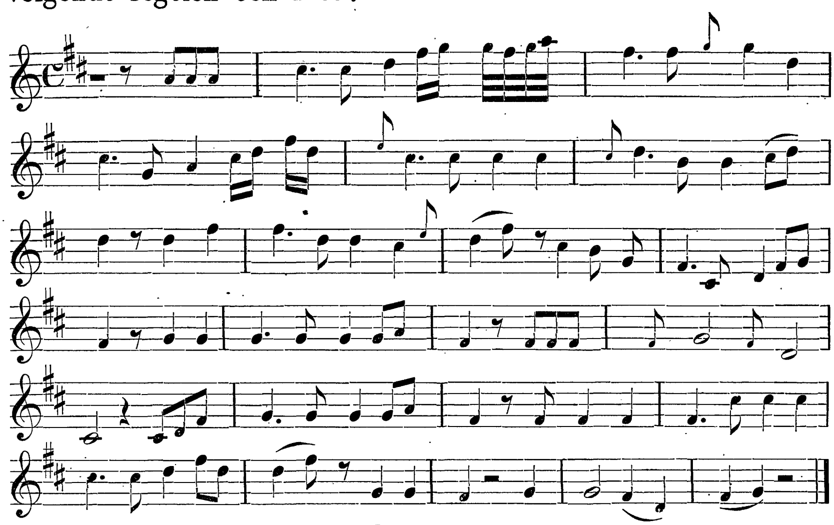
d. i.:

De vorst nam afscheid van zijne moei en begaf zich naar

1) Bratajoeda, zang III, strofe 11. 2) Bratajoeda, zang IV, strofe 17.

zijn nachtverblijf, de woning van Jama-widoera. Aldaar gekomen, vond hij alles tot zijn onthaal gereed en werd hij met onbekrompen gastvrijheid ontvangen.

Van de ḍanḍang-goela- of ḍanḍang-gĕnḍis-wijs geven ons de volgende regelen een idee:

Boebar sa-goeng Korawa prasami,
Para ratoe, para pinitoewa,
Mring koewoene ḍewe ḍewe,
Moeng Soejoedana-praboe
Kondoer marang-ing kĕnjapoeri,
Mring 'nggene garwanira,
Banowati mĕṭoeq,
Kinanṭi asta narendra,
Parĕng lĕnggah atembaq, parĕqan tjeṭi
Ing wingking ngarsa agĕlar [1]).

d. i.:
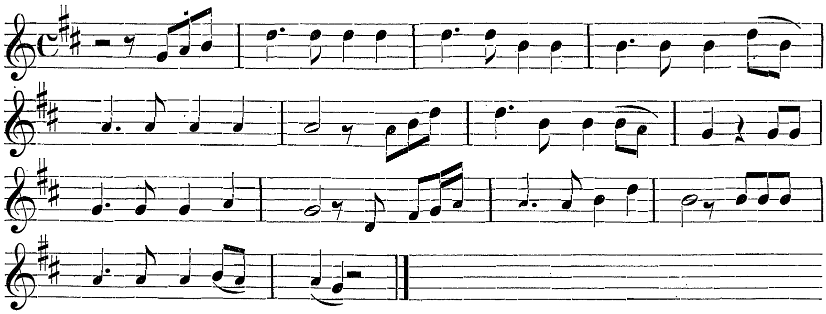
Al de Korawas zijn uiteengegaan, de vorsten en de pinitoewa's [2]), ieder naar zijne eigene kwartieren. Slechts de koning Soejoedana keerde terug in het vrouwenvertrek bij zijne gema-

1) Bratajoeda, zang V, strofe 1.

2) Pinitoewa's zijn oudere bloedverwanten, leeraars enz. van den vorst, die door ouderdom of betrekking op eene bijzondere onderscheiding en een zekere mate van eerbied aanspraak hebben.

lin. Banowati trad hem tegemoet en door den vorst bij de hand geleid, nam zij met hem plaats, omstuwd door dienende vrouwen, die voor en achter hen in rijen geschaard zaten.

Op de wijze asmara-dana wordt gezongen:

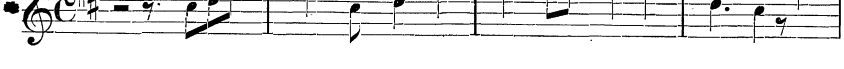

Saking djawi, awotsari
Matoer Raden Wrĕsniwira:
Poekoeloen, dede wadose,
Ing djawi djĕdjĕl gĕgaman,
Arsa noempĕs padoeka,
Poen Soejodana, poekoeloen,
Sajĕkti tyase doersila! [1])

d. i.:

Onverwachts (komt Raden Satyaki) [2]) van buiten en met eene eerbiedige buiging spreekt Raden Wrĕsni-wira [3]) (tot Krĕsna): Heer, er wordt verraad gesmeed. Buiten staat het vol gewapend volk, dat uwe verdelging voorheeft. Die Soejodana, Heer, heeft inderdaad snoode bedoelingen.
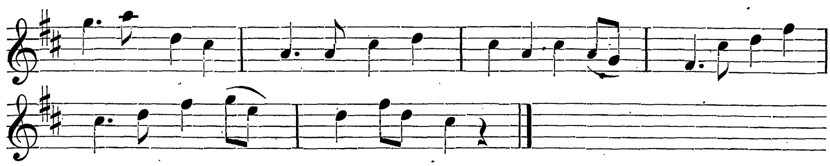
Wilt gij verder met de wijs mas-koemambang of mas-kentir kennis maken, dan raden wij u te luisteren naar:

1) Batajoeda, zang VI, strofe 19.

2) Dit gedeelte vormt den laatsten regel van het voorgaande vers, hier aangehaald tot beter begrip van den hollandschen zin.

3) Een bijnaam van Satyaki, prins van Lesanpoera, zoon van Satyadjit vorst van gemeld rijk. Deze dappere was de zwager en bestendige metgezel van Krĕsna, wien hij dikwijls als wagenmenner diende.
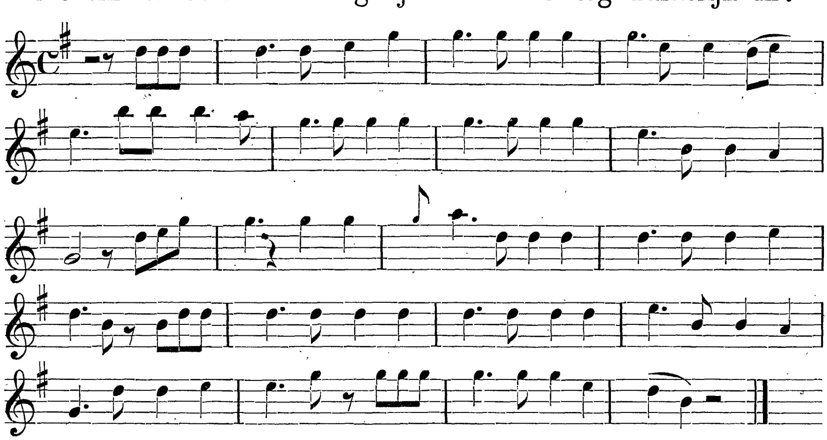

Koenĕng Karna tan-arsa den pitoetoeri
Mring narendra Krĕsna,
Prapteng djawi kiṭa noeli
Karna mit oengkoer-oengkoeran.
Lan Widoera, Joejoetsoeh, Sandjaja sami
Wangsoel marang koeṭa.
Sira, praboe Dwarawati
Denira loemampah eṭja [1]).

d. i.:

Karna dus bleef onwillig, om gehoor te geven aan de vermaning van koning Krĕsna. Buiten de stad gekomen, nam Karna afscheid en verliet hem. Met Widoera, Joejoetsoeh en Sandjaja keerde hij naar de stad terug, terwijl de vorst van Dwarawati ongestoord zijn weg vervolgde.

De sinom- of srinata-zangwijze wordt u nog duidelijk in:

Sikanḍi ing woerinira
Asri moenggeng rata roeqmi,
Koemitir tĕngĕranira,
Toenggoel kadya ngirid angin,
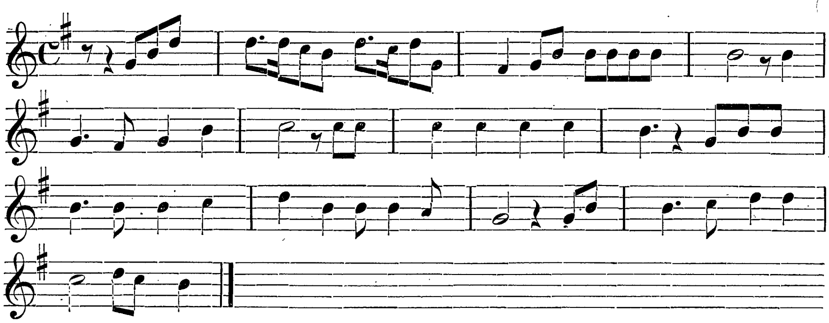
1) Bratajoeda, zang VIII, strofe 10 en 11.

Praboe Darma-poetreki,
Ingajap wadya goemoeroeh,
Moenggeng esti rinĕngga,
Songsong Srining-koening ngapit,
Sarwi mangkoe poestaka Kalimosada [1]).

d. i.:

Sikandi volgt haar, luisterrijk (gezeten) op een gouden wagen, terwijl het vaandel, dat haar ten teeken dient, al wapperend den wind schijnt met zich te voeren. Verder vorst Darmapoetra, omstuwd door luidruchtige benden, en gezeten op een rijk getooiden olifant, van weerszijden gedekt door een gulden scherm. Op den schoot houdt hij het geschrift Kalimosada.

De doerma-maat vindt gij in:

Pasang tawoer sira nrĕpati Pandawa,
Rawan ingkang kinardi;
Praboe ing Ngastina
Tawoer-ira pandita,
Sagotra, naq-poetoeneki
Apan kinarja
Tawoer Ngastina nĕnggih [2]).
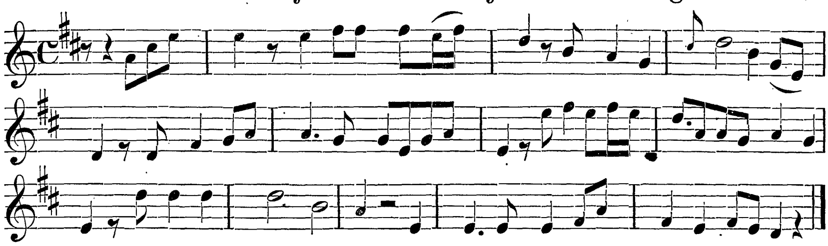
d. i.:

Een menschenoffer wordt door den vorst der Pandawa's geslacht; Rawan verstrekt hem daartoe. De vorst van Astina neemt ten offer een priester; met geheel zijn geslacht, zijne kinderen en kindskinderen strekt hij ten offer voor Astina.

---

1) Bratajoeda, zang X, strofe 9.
2) Bratajoeda, zang XII, strofe 5.

De raras-ati- of midjil-maat eindelijk wordt ons geleerd in:

Prapteng Tĕgalkoeroe woes apanggih,
Bala Pandawa bjor
Woes agantĕng; tan owah gĕlare,
Maksih tĕtĕp gĕlar Kagapati,
Garoeda kang maksih
Pandawa gĕlaripoen [1]).

d. i.:

Op het Koeroeveld aangekomen, ontmoeten zij den vijand. Het heir der Pandawa's strekt zich wijd en zijd in onafzienbare rijen uit. Hunne slagorde is nog niet veranderd; het is nog steeds de Kagapati: de Arĕnd blijft de slagorde der Pandawa's.

Zooals gij gehoord hebt, verschillen deze javaansche gezangen zoowel in toonen, als in maten enz. vrij wel van de europeesche zangstukken.

Wellicht zult gij zelfs denken, dat de dichter daarvan alles maar willekeurig neêr kan schrijven, zooals hem goeddunkt? Hierin zoudt gij u vergissen, want de dichter dezer stukken is wel degelijk aan maat of rythmus niet alleen, maar zelfs aan het gebruik van vaste eindklanken voor iederen versregel gebonden, wat het maken dezer verzen alles behalve vergemakkelijkt.

De vorenbedoelde dichtmaten, van ieder waarvan wij de javaansche sirene zooeven ons een stukje hebben laten voorzingen, zijn echter de eenigen niet, die de matjapat kent, ofschoon zij de meest gebruikelijke zijn.

Tot de overige matja-pat-dichtmaten behooren o. a. de gamboeh waarvan wij een voorbeeld vinden in:

Djoeroe taman, kang tjinatoer,
Wiratroena jekoe wastanipoen,

1) Bratajoeda, zang XVII, strofe 19.

Darbe mentjo djoega bangkit tata djanmi,
Ing sawatarane moehoeng,
Den oembar atjolat-tjolot.)

d. i.:

De hovenier, van wien sprake is (Wiratroena is zijn naam), heeft een mentjo [1]), die bijna in alles gelijk de menschen doet, doch eenigermate slechts, want wordt hij losgelaten dan springt hij in groote sprongen weg.

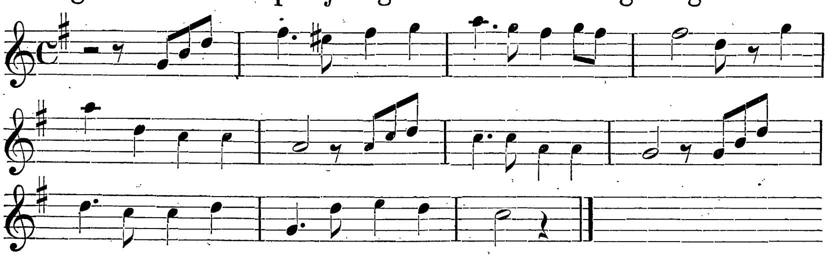
Voorts kent men de doedoeq-woeloeh of mĕgatroeh, tot voorbeeld waarvan dienen kan:

Wontĕn rare estri, sadjoega winoewoes,
Wasta Sadjinĕm, joe, manis,
Adarbe tjipta linoehoeng,
Jatnanira djroning ati
Ing sa-paran-paran-ing-ngong.

d. i.:

Er was eens een meisje, Sadjinĕm genaamd, schoon en lieftallig, dat lust kreeg in reizen en bij zich zelve dacht: Ik zal gaan, waarheen mijn hart mij trekt.

Nog heeft men de poetjoeng-maat waarin o. a. gezongen wordt:

Wontĕn boeroeh kakalih, ingkang tjinatoer,
Samya gotong krandjang,
Sadjoega ing djro oemesi
Bala pĕtjah, tanpatyawrat wawanira.

d. i.:

Er waren twee daglooners, die manden te dragen kregen, die ieder gevuld waren met breekbare waar, dat niet bijzonder zwaar te dragen was.

Verder behoort tot de matja-pat-zangwijzen ook de djoeroedĕmoeng, op welke wijze o. a. wordt voorgedragen:
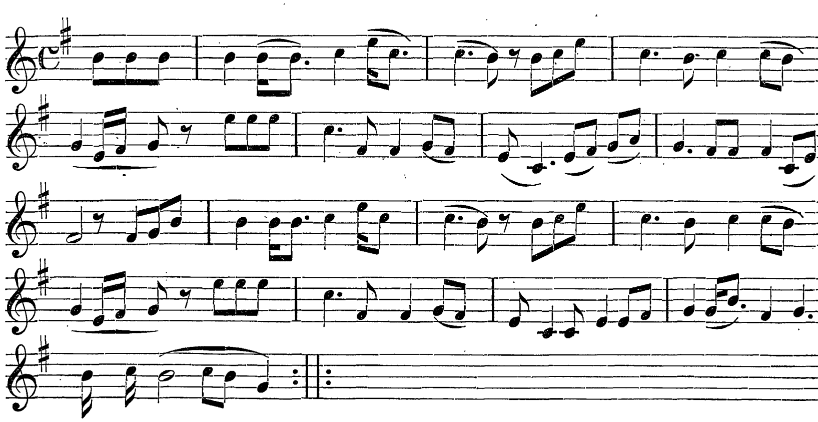
1) Een groote soort ekster, ook beo genaamd (Gracula religiosa?)

Wontĕn rare djaloe djoega,
Galindoe wastane, toemoet
Kakaring lan ramanipoen,
Ngambah pasawahanira,
Neng ngiring jajah loemakoe,
Masĕmoe arsajeng drija,
Miwah keh patanjanipoen.

d. i.:

Er was eens een jongen (Galindoe was zijn naam), die met zijn vader voor zijn pleizier aan het kuieren ging over diens sawahvelden; naast zijn vader liep hij, blijkbaar blij- of welgemoed, en velen waren zijne vragen.

Ook de girisa is een der wijzen van de tĕmbang matja-pat en kunnen wij leeren kennen o. a. door:

Djajadrana, kang winarna,
Mentar, met mi neng samodra;
Ragi magĕng palwanira,
Katah sahajanta, milja
Sadaja mawidjah-widjah
Tan mantyas doergeng samodra,
Djala, djaring woes sajaga,
Moeng nganti jogjaning wajah.

d. i.:

Djajadrana, de bedoelde, ging naar zee om rogkrabben (limuli) te vangen; zijn boot was vrij groot en velen waren zijne ka-

meraden. Allen waren vroolijk, en dachten niet aan de gevaren der zee; de werp- en sleepnetten lagen gereed, alleen moest op het geschikte oogenblik (tot het uitwerpen daarvan) worden gewacht.

Eindelijk behoort nog tot de matjapat-wijzen de bĕlabaq, waarvan wij een idee krijgen in:

Soen anggoerit djakane wong ing Ngĕmplaq,
Kaplaqe,
Djaka kawaq toeroene wong adol opaq,
Angine,
Rada ladaq angadji mring kajoe apaq,
Rekane.

d. i.:

Ik zal u (in dicht) verhalen van den djaka uit de desa Ngĕmplaq, —

(Den ouden stakker!)

Een ouden vrijer, afstammeling van opaq [1])-verkoopers, —

(Wat een wind! of lawaai!)

Die, verwaand genoeg, zich in 't gebed ging oefenen onder een apaq [2])-boom.

(Welk een grap!)

Zooals gij hebt kunnen opmerken bestaat er nog al verschil in het rythmus dezer verschillende matja-pat-zangwijzen.

Indien gij een velletje papier bij de hand hebt, kunnen wij daarvan het volgende overzicht maken; wellicht, dat dit U later, wanneer gij de taal machtig genoeg zult zijn geworden en de noodige lust daartoe zult hebben gevonden, van dienst zal kunnen zijn bij het dichten van het een of ander epos in het javaansch!

Zie hier ons overzicht:

---

1) Opaq = een soort inlandsch meelgebak van platten, ronden vorm, dat veel heeft van zeer lichte, drooge beschuit.

2) Kajoe apaq = een heester, Phyllodium pulchellum Dcn?; mogelijk wordt hier onder Apaq ook verstaan pĕtĕng = donker, dus Kajoe apaq = dicht kreupelhout.

NAMEN DER VERSCHILLENDE DICHTMATEN.	AANTAL VERZEN IN ELKE STROFE.	AANTAL SYLLABEN EN EINDKLANKEN VAN ELK VERS. vers									
		1	2	3.	4	5	6	7	8	9	10
Pangkoer of Joedakanaka	7	8, a	11, i	8, oe	7, a	12, oe	8, a	8, i	„	„	„
Kinanṭi	6	8, oe	8, i	8, a	8, i	8, a	8, i	„	„	„	„
Dȧṇḍang goela	10	10, i	10, a	8, e	7, oe	9, i	7, a	6, oe	8, a	12, i	7, a
Åsmara-dana	7	8, i	8, a	8, e, o	8, a	7, a	8, oe	8, a	„	„	„
Mas koemambang of kentir	4	12, i	6, a	8, i	8, a	„	„	„	„	„	„
Sinom of Srinata	9	8, a	8, i	8, a	8, i	7, i	8, oe	7, a	8, i	12, a	„
Doerma	7	12, a	7, i	6, a	7, a	8, i	5, a	7, i	„	„	„
Raras-ati of Midjil	6	10, i	6, o	10, e	10, i	6, i	6, oe	„	„	„	„
Gamboeh	5	8, oe	10, oe	12, i	8, oe	8, o	„	„	„	„	„
Měgatroeh of Doedoeqwoeloeh	5	12, oe	8, i	8, oe	8, i	8, o	„	„	„	„	„
Poetjoeng	4	12, oe	7, a	8, i	12, a	„	„	„	„	„	„
Djoeroeděmoeng	7	8, a	8, oe	8, oe	8, a	8, oe	8, a	8, oe	„	„	„
Girisa	8	8, a	8, a	8, a	8, a	8, a	8, a	8, a	8, a	„	„
Balabaq	6	11, a	3, e	12, a	3, e	12, a	3, e	„	„	„	„

Omtrent deze oude en nieuwere javaansche zangen heeft o. a. Dr. A. B. Cohen Stuart in zijne voorrede op den door hem bewerkten Bratajoeda [1]) gezegd: Bij de invoering van den Islam, die in de vijftiende eeuw onzer jaartelling plaats had, moest de inlandsche letterkunde wijken voor de naijverige eischen der nieuwe godsdienst [2]) en 't was toen voorzeker, dat de kennis van de oude dichtertaal grootendeels te loor ging. Naarmate de eerste ijver der half bekeerde javanen bekoelde, kwam de zucht voor de indische mythen en heldenzangen weder op, maar deed zich tevens de behoefte aan vertalingen en omwerkingen van de verouderde dichtwerken gevoelen. De meeste, zoo niet alle, overgeblevene Kawiwerken werden dan ook, zoo goed en zoo kwaad, als het nog kon, in nieuwere taal (basa-djarwa, d. i. de taal der uitlegging) overgebragt. Die vertalingen zijn doorgaans ook in dichtmaat opgesteld, maar tegelijk met de taal werd ook veelal de prosodische vorm gewijzigd. Zulk eene verandering had trouwens ook reeds in de Kawischriften plaats gehad. De eenvormige sloka van het indische heldendicht werd daarin door eene afwisseling van verschillende dichtmaten (jav. těmbang) vervangen, die mede geheel of ten deele aan 't sanskrit ontleend zijn, maar voor minder heilig werden gehouden. Die

1) Bladz. 10 e. v.

2) Wij nemen deze aanhaling woordelijk en onveranderd hier over.

dichtmaten onderscheiden zich onderling ten deele door de meerdere of mindere lengte der regels of verzen, welke in iedere dichtmaat een vast getal syllabes hebben. Maar vele dichtmaten hebben dat getal onderling gemeen, en zijn niet van elkander onderscheiden dan door de zangwijs (jav. tjenkok), die op de afwisseling van lange en korte syllabes (goeroe lagoe, eig. zwaar en ligt) berust. Die afwisseling is mede aan vaste wetten onderworpen, in dier voege, dat vier dichtregels steeds eene strophe of pada vormen, die zich in dezelfde dichtmaat steeds onveranderd herhaalt. De namen der dichtmaten zijn welligt ontleend aan zekere modelstrophen (versus memoriales) waarin zij als gewone woorden voorkomen. — De nieuwere javaansche poëzy heeft insgelijks een aantal dichtmaten (Kidoeng of tĕmbang), die in 't algemeen daardoor van de Kawi-dichtmaten en tevens onderling onderscheiden zijn, dat:

1° iedere dichtmaat een eigen getal regels in de strophe heeft,

2° ieder vers van de strophe een eigen getal syllabes,

3° ieder vers van de strophe ook een eigen eindklank, d. i. eene vokaal, die in de laatste syllabe moet voorkomen.

Zij worden ook op bepaalde wijzen gezongen, die misschien oorspronkelijk op eene overeenkomstige afwisseling van korte en lange syllabes berusten, maar hierop wordt thans, zooveel ik weet, bij de zamenstelling van gedichten volstrekt niet meer gelet. Of overigens deze dichtmaten van inlandsche vinding, dan wel, gelijk de Kawi-metra, van indischen oorsprong zijn, is mij niet bekend; maar het laatste schijnt althans wel het geval te zijn met het algemeen karakter van die dichtmaten, in zoover zij in toenemende verscheidenheid van vormen den stempel dragen van de mindere heiligheid, die er aan wordt toegekend. Want ook de indische poëzy heeft, buiten den epischen sloka en de eenigszins meer afwisselende dichtmaten (door Lassen metra monoschematica genoemd), waaraan die van het Kawi beantwoorden, nog eene derde klasse van dichtmaten (metra polyschematica), die evenals de javaansche Kidoeng's uit strophen en regels van ongelijke lengte bestaan en meestal aan nieuwere, inzonderheid Prakritwerken eigen zijn. Van rijmklanken blijkt mij daarbij evenwel niets, en deze schijnen dus in de javaansche nieuwere dichtmaten een nog verderen graad van

ontwijding aan te duiden. De laatste worden nog weder in twee soorten of klassen onderscheiden, de eene tĕmbang agĕng (d. i. groote dichtmaten), ook wel tĕmbang tĕngahan (d. i. middelsoortige), sĕpoeh (d. i. oude) of dagĕlan, de andere tĕmbang alit (d. i. kleine) of matjapat genoemd. Er bestaat eenige aanleiding om te vermoeden, dat de eerste klasse oorspronkelijk zonder rijmklanken gebruikt werd, maar anders heeft die onderscheiding, zoo 't schijnt, geene andere beteekenis dan in 't verschillend gebruik, dat er van gemaakt wordt, daar de eerste klasse meer eigen is aan geschriften van oudere dagteekening en in zoover eene middelsoort tusschen de Kawi-metra en de hedendaagsche Kidoengs uitmaakt. Door de afwisseling van die verschillende dichtmaten ontstaat in ieder dichtstuk van eenigen omvang eene afdeeling in zangen (jav. sĕkar) van ongelijke lengte. Bij 't einde van iederen zang wordt in de nieuwere poëzy gewoonlijk de verandering van maat vooraf aangekondigd door den naam van de volgende dichtmaat of eenige uitdrukking, die er door klank of beteekenis aan herinnert, in de slotwoorden in te vlechten.

Verder lezen wij in deze zelfde voorrede nog:

In eigenlijke Kawi-werken schijnt geen van beiden [1] gebruikelijk te zijn, maar worden de namen der metra des verkiezende bij 't begin van iederen zang los bijgeschreven zonder een deel van 't gedicht zelf uit te maken.

En iets verder nog:

Ten aanzien der beteekenissen [2] zal 't niet noodig zijn op te merken, dat die slechts betrekking hebben op de woorden, waaruit de namen zijn samengesteld, maar in verband tot de dichtmaten zelve hoegenaamd geen zin hebben. Wellicht zijn zij op gelijke wijze ontstaan als hierboven ten aanzien van de namen der Kawi-dichtmaten ondersteld is.

Maar het wordt tijd, dat wij tot het spel van den ḍalang terugkeeren, en eens hooren, waardoor hij zijn publiek zoo aan het lachen heeft gebracht.

1) Nl. de aankondiging door de invlechting van den naam van de volgende dichtmaat of van eene uitdrukking, die daaraan herinnert.

2) Nl. der namen dezer dichtmaten.

Ha! daar hebben wij 't! Terwijl wij daareven zoo druk aan het praten waren over de javaansche zangen, is de ḍalang met zijn spel zoover gevorderd, dat hij zijne clowns of fools, Sĕmar, Nalagareng en Petroeq met hunne grappen en glossen of banjolan's, ten tooneele heeft kunnen voeren.

Kijk maar eens even op uw horloge: het is zeker reeds voorbij middernacht, want voor dien is het geen gewoonte, ja, is het volgens sommigen zelfs verboden, deze grappenmakers of gracioso te doen verschijnen!

De nar in het wajangspel is het type van den door en door prozaïschen, goedhartigen, opgeruimden doch plaagzieken grappenmaker, die door zijne kwinkslagen zelfs in de meest benarde omstandigheden nog een glimlach weet af te persen aan den meester, die hem in de gelegenheid stelt een gemakkelijk en behagelijk leven te leiden. Zijn humor is wel niet altijd van de fijnste soort, ook lijken ons de vrijheden, die hij zich veroorlooft, wel eens groot en ongepast, doch daartegenover staan weder zijne goedhartigheid en opgeruimdheid, vooral zijne gehechtheid aan zijnen meester! Het is een schoone karaktertrek, die als een eervol getuigenis van de edele wereldbeschouwing der Indiërs moet aangemerkt worden, dat diezelfde nar en grappenmaker, welke zich van zijn buik een afgod maakt, zonder zich veel om de hoogere genietingen des geestes te bekommeren, die zijnen beschermer in de dagen van voorspoed om eigen voordeel gezelschap houdt, in tijd van nood ook ware vriendendiensten kan bewijzen en zelfs bereid is, om zich voor zijnen weldoener op te offeren! [1])

Hoor, hoe de ḍalang onzen gastheer te pakken heeft door glossen te maken op een onlangs plaats gehad hebbenden diefstal, waaromtrent nog geen katrangan (licht) hoegenaamd verkregen is, waarom hij, ḍalang, allen mannen onder zijn auditorium, die van het stelen een beroep maken, het district van onzen wĕdana als een waar Dorado aanbeveelt!

De zet is wel wat grof, en toch wordt er zoowel door den aangevallene als door het overige publiek hartelijk om gelachen! 's Lands wijs, 's lands eer!

---

1) Zie de inleiding van Dr. H. Kern: Kalidasa's Çakuntala.

Of er achteraf echter door den betrokken gepakte soms niet gemompeld wordt: dat zal ik je betaald zetten! of iets dergelijks, en of aan eene dergelijke bedreiging dikwijls niet het noodige gevolg wordt gegeven? Quien sabe!

Zeker is het evenwel, dat in verreweg de meeste gevallen dergelijke zetten worden beschouwd als vrijheden, die den wajangspeler geoorloofd zijn en men er na afloop der vertooning geene rancune hoegenaamd tegen den ḍalang over behoudt of bewaart.

Doch genoeg! Wij zullen nu maar verder stil blijven luisteren naar hetgeen de ḍalang nog te vertellen heeft, en desnoods op onze luiaardstoelen een dutje pakken, want morgen of liever straks zal hier voor de wĕdana's-woning veemarkt worden gehouden en daarbij moeten wij niet nalaten, te trachten een en ander omtrent het paard en het andere vee van den javaan te weten en te zien te krijgen.

Wel hebben wij onze aandacht nog niet gewijd aan de gamĕlan-muziek, doch hiertoe zal ons eene nog betere gelegenheid worden aangeboden op het aanstaande inlandsche nieuwjaar of liever den aanstaanden baqda pasa of baqda siam (d. i. het einde der vasten) wanneer wij bij de dan gebruikelijke ceremonieën en feesten alle mogelijke javaansche orkesten bij elkander zullen vinden.

HOOFDSTUK IV.

Zooals wij gisteren-avond reeds wisten, is het heden de dag, waarop hier de wekelijksche vee- en paardenmarkt wordt gehouden. Wij zullen, alvorens bij het een of ander dier te blijven stilstaan, eerst een algemeen overzicht nemen van de paarden, runderen, karbouwen, schapen en geiten, die hier te koop worden aangeboden.

De plek, waarop deze dieren te kijk staan, is een met schaduwboomen beplant en door een levenden haag van djaraq tjina (Jatropha multifida L.) omheind grasveld van ongeveer vierkanten vorm, dat links aan de eigenlijke marktplaats, pasar of pĕkĕn, grenst en aan de drie overige zijden door den grooten weg en ara-ara-velden [1]) wordt ingesloten. Hier en daar onder de schaduwboomen zien wij op geregelde afstanden korte stevige paaltjes in den grond geslagen, die dienen, om er de te koop aangeboden dieren aan vast te leggen.

Ook is het gebruik van dit emplacement blijkbaar door het districtshoofd geregeld, want, zooals wij opmerken, de grootste en voor-helft der middenruimte is bestemd voor de paarden, terwijl het andere gedeelte door schapen en geiten bezet is. Links van dit middenvak staan de karbouwen en rechts daarvan vinden wij runderen.

Over het algemeen zien de hier te koop aangeboden dieren

1) Ara-ara noemt men elk woest en onbebouwd grasveld, dat hier en daar met struikgewas of kleine, lage boschages en kreupelhout bezet is.

er goed uit, hoewel wij er toch ook exemplaren onder vinden, die wij misschien zelfs niet voor niet zouden willen hebben!

Bij de beschouwing dezer dieren moeten wij echter niet denken aan de schoone, fijngevormde arabische of barbarysche paarden, het volbloed engelsch ras- en race-paard, de hollandsche en friesche forschgebouwde trekkers of de Trakehnerhengsten en Orloffsdravers, dan wel aan de Devonshire stieren, de hollandsche en zwitsersche koeien, de duitsche en Bergamaskenschapen of de Kashmir- en Angora-geiten, enz. want dan zal de vergelijking zeker ten nadeele dezer ten toon gestelde dieren uitvallen. En toch heeft ieder der hier te koop aangeboden soorten hare voor deze streken niet te misprijzen waarde!

Gaan wij bij ons onderzoek categorisch en naar de plaatselijke rangschikking te werk, dan moeten wij met het paard beginnen. Dit edele, nuttige dier heeft trouwens wel eenig recht, om in de eerste plaats en voor ieder ander op onze belangstelling aanspraak te kunnen maken.

Zooals wij zien is het echte javaansche paard, waarvan wij hier verscheidene exemplaren aantreffen, over het algemeen klein en eenigszins gewrongen van bouw, waardoor het in sierlijkheid en schoonheid van vorm zelfs bij de mede hier aanwezige zoogenaamde overwallers [1]) en bastaards het af moet leggen, en, ofschoon het niet tot de minst krachtige indische paarden behoort, toch verre ten achter moet staan vooral bij de zwaargebouwde westersche rassen. Ook blijft zijne hoogte gewoonlijk beneden de vier voeten. Desniettemin ziet men dit dier als vracht- of pikoelpaard niet zelden, zwaar beladen, afstanden van 20 tot 30 palen afleggen, als rijdier dikwijls zijnen berijder 40 en meer palen ver brengen, en als trekdier soms 20 en meer palen ver op een dag trekken, zonder daarbij neer te vallen of zelfs buitengewone vermoeidheid te toonen!

Wanneer, door wien en onder welke omstandigheden het paard op Java in wilden staat gevonden dan wel ingevoerd is geworden, is noch bij legende, noch bij andere overlevering

1) Hieronder worden gewoonlijk de van de overige eilanden van onzen O.-indischen Archipel, met name Celebes, Timor, Roti, Savoe, Soembawa, enz. afkomstige paarden verstaan.

bekend. Ook de bestaande mythologische en min of meer geschiedkundige werken van javaanschen oorsprong verspreiden omtrent de herkomst van het tegenwoordige javaansche paard geen licht hoegenaamd, want niettegenstaande dat daarin dikwijls melding wordt gemaakt van de toenmalige fauna van Java (voor en op het tijdstip der overkomst alhier van de eerste Hindoevolkplanters) vindt men er nergens het paard in den wilden staat beschreven of van zijne overbrenging uit andere landen melding gemaakt.

De veronderstelling echter, dat het paard hier door de Hindoes ingevoerd is geworden en wel in het laatst der eerste of het begin der tweede eeuw onzer jaartelling komt ons niet gewaagd voor, te meer, daar op Java nergens wilde paarden worden aangetroffen, wier bestaan anders op een inheemsch zijn van dit nuttige dier zoude kunnen wijzen, en men hier tegenwoordig ook nergens javaansche stoeterijen vindt, terwijl van de vroeger bestaan hebbende stoeterijen (zie den Index, onder Djaran) niet blijkt, dat daarin oorspronkelijk op Java thuisbehoorende paarden werden gehouden.

Buitendien draagt het algemeene voorkomen van het javaansche paard niet de kenmerken van een afzonderlijk ras, maar wijst het veeleer op eene afstamming en verbastering van het Aziatisch, meer speciaal het Thibetaansche paard.

Zooals wij hiervoren reeds aanstipten wordt het paard door den javaan benuttigd als last-, rij- en trekdier, en nooit, althans zeer zelden speciaal als fokdier gehouden.

De zoogenaamde kleine man houdt er meest merries op na, niet alleen, omdat merries goedkoop en gemakkelijk te verkrijgen, te onderhouden en te behandelen zijn, maar ook omdat behalve genoemde voordeelen van merries ook nog veulens verwacht kunnen worden.

Veel zorg draagt hij over 't algemeen echter niet voor zijn paard.

Dieses kluge und treue Thier sieht man nur zu oft unter der rohen Hand und Gewalt misshandeln und seine Gesundheit beeinträchtigen. Es ist empörend und für ein fühlendes Herz höchst schmerzlich zu sehen, wie ein Pferd, nur zu einem Gerippe verunstaltet, mit einer seine Kraft überbürdeten

Last, durch Peitschenhiebe nicht allein, sondern durch Fusztritte und Knüttelschläge zur äuszersten Anstrengung vermocht wird. Wund an mehreren Körpertheilen und belastet mit Gebrechen schleppt sich qualvoll eine solche unglückliche Mähre bis zur äuszersten Erschöpfung, und bis es unter Martern sein trauriges Dasein durch grausame Misshandlung oft unter seiner Last endet!" [1])

Ja, dergelijke treurige voorbeelden behooren hier ook niet tot de zeldzaamheden. Dikwijls toch komt het voor, dat het zwaar belaste, afgematte dier onderweg ineenzakt, en een zwaar bezette merrie daardoor ontijdig werpt en bezwijkt.

Gelukkig spreekt het eigenbelang soms daarbij een hartig woordje mede en wordt het zwaar bezette moederdier daardoor dikwerf voor mishandeling, enz. behoed.

Deze behandeling van een zoo nuttig dier als het paard is echter minder te wijten aan een den javaan aangeboren soort van wreedheid, maar eenvoudig een gevolg van eene niet zelden verregaande, laakbare onverschilligheid, die hem zijn vee, dat naar zijne meening wel voor zich zelf zorgen kan, doet verwaarloozen.

Alleen na den worp wordt zoowel aan het moederdier als aan het veulen gewoonlijk ± 40 dagen rust gegund, d. i. zoolang wordt het moederdier niet voor transporten enz. gebruikt. Bijzondere zorgen worden echter noch aan de merrie noch aan het veulen gewijd. Alleen is het gebruikelijk, dat bij de geboorte van een veulen een slamĕtan brokoh, d. i. een klein offermaal, bestaande uit inlandsch gebak, meestal klĕpon (d. z. met suiker gevulde balletjes van kĕtan [2])-meel), gĕmpol (d. i. met klapper- of kokos-melk of santĕn toebereide en met gekookte inlandsche suiker besproeide stukken rijstemeel) of dawĕt (d. z. in stroop en santĕn drijvende klonters meel) gegeven wordt.

Overigens bemoeit de javaan zich niet met het werpen van zijne merrie; van eenige hulpverleening daarbij is bij hem hoegenaamd geen sprake. Zelfs weten de meeste paardenhouders

1) A. Krüger, Praktischer Reitunterricht.
2) Kĕtan is de Orijza glutinosa, Lour.

niet eens, dat daarbij ook een placenta uterina voor den dag komt. Dit is trouwens geen wonder, daar het werpen der merries gewoonlijk des nachts gebeurt en zij, indien de nageboorte niet verwijderd of weggehaald wordt, deze ook dadelijk opeten, zoodat in dergelijke gevallen dus alleen het jonggeboren veulen door den eigenaar van het moederdier gevonden wordt. Eenige waarde wordt dan ook aan die placenta niet gehecht; veeleer wordt het zelfs als een slecht teeken beschouwd, wanneer een veulen over dag geboren en de moederkoek gezien wordt.

Geen javaan, althans geen inlandsch hoofd, die eenig verstand van paarden heeft, zal dan ook een paard koopen, dat over dag geboren werd, omdat zulk een dier naar het algemeene bijgeloof altijd verborgene gebreken heeft. Men beweert, dat aan ieder paard te zien is, of het over dag, dan wel 's nachts in de wereld is gekomen, doch aan welke kenteekenen enz. zulks merkbaar is of zijn moet, is ons niet bekend, daar de hierover door ons gehoorde paardenliefhebbers en -handelaren ons ter zake geene inlichting hebben kunnen verschaffen.

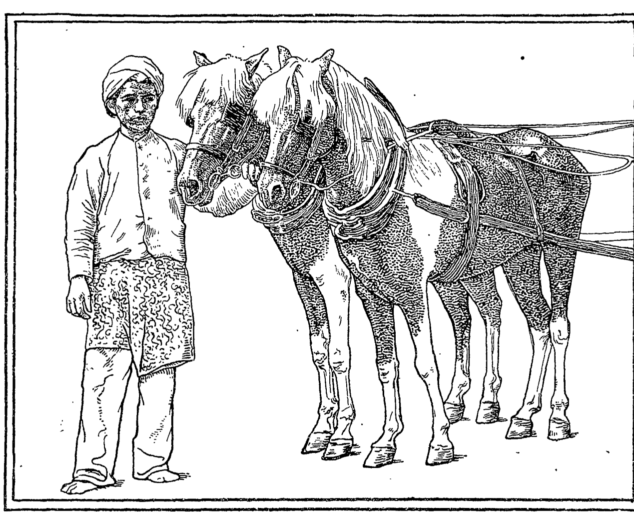
Ook zegt men, dat met gemak van ieder vrouwelijk veulen voorspeld kan worden, hoevele malen het gedurende haar leven zal werpen, hoevele mannelijke en vrouwelijke nakomelingen daarbij geboren zullen worden, hoevelen daarvan spoedig sterven zullen, enz. Dit moet gemakkelijk zijn na te gaan door eenvoudig den duim over de ruggegraat van het dier ter hoogte der lenden en van het kruis tot aan den wortel van den staart te laten glijden, en daarbij acht te geven op de verschillende klieren of knobbels, die men bij drukking met den duim voelen kan. De goed afgeronde groote knobbels moeten vrouwelijke, de min of meer puntige en onregelmatig gevormden mannelijke en de platten en gedrukten doode of niet lang levende veulens aanwijzen.

In hoeverre deze beweringen juist zijn, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. Intusschen is het ongetwijfeld niet moeilijk zulks te onderzoeken, doch daartoe zijn geduld en tijd noodig, zoodat wij dit onderzoek liever aan belangstellende paardenhouders en -liefhebbers overlaten.

Dat de javaan, vooral de javaansche groote of priajie bij de

keuze zijner rij- en andere paarden dikwijls niet gemakkelijk te voldoen is, zult gij ook wel eens gehoord hebben en anders heden kunnen opmerken. Vooraf moeten wij nog even aanteekenen, dat de javaan zijne hengsten nooit castreert, daar de ruinen volgens hem log en lui, niet bijzonder sterk en dikwijls aan ziekten onderhevig zijn.

Zie, daar komt onze gastheer, de wĕdana, aan, om, zooals hij ons gisteren avond reeds ter loops heeft medegedeeld, hier een paar paarden uit te zoeken. Hij is niet alleen een liefhebber, maar ook een kenner van paarden, daarom zullen wij hem bij de inspectie der hier ten toon gestelde dieren volgen.

Zooals wij opmerken, begint hij naar de kleur der haren dezer dieren te zien. Op onze desbetreffende vraag antwoordt hij, dat de javaan bij het paard vijf hoofdkleuren onderscheidt, nl. de zwarte, bruine, gele, witte en bonte, die ieder weder naar de verschillende nuances daarvan en naar gelang, dat de hoofdkleur meer of minder geprononceerd is, in onderscheidene nevenkleuren worden verdeeld.

Zoo behooren tot de zwarte kleuren o. a.:

1. tjĕmĕng of irĕng, d. i. zwart, gitzwart.
2. siti tĕlĕs of lĕmah tĕlĕs, d. i. dof, donkerzwart.
3. pĕrdapa pĕlĕm, d. i. roodachtig zwart.

4. djandjan biroe, d. i. blauwachtig zwart;
5. gĕndis gĕsĕng of goela gĕsĕng, d. i. donker, zwart met een bruinen weerschijn;
6. djragĕm siwalan, d. i. donker zwartbruin;
7. djandjan kĕṭeq, d. i. muisvaal.

Onder de bruine kleuren onderscheidt men o. a.:

1. djragĕm sĕpoeh of djragĕm toewa, d. i. donkerbruin;
2. djragĕm nem of djragĕm nom, d. i. lichtbruin;
3. abrit of abang, d. i. donker voskleurig;
4. abrit tjintĕn of abang tjina, d. i. voskleurig met lichtrooden weerschijn;
5. napas, d. i. voskleurig;
6. napas madoe, d. i. voskleurig met ongelijke, iets donkerder plekken.

Tot de gele kleuren worden o. a. gerekend:

1. djandjan djĕne of djandjan koening, d. i. isabelkleurig;
2. koelit pidjĕtan, d. i. donker isabelkleurig;
3. ṣĕkar doeren of kĕmbang doeren, d. i. isabelkleurig met kleine, iets donkerder gekleurde ronde vlekken;
4. ploempoeng of proempoeng, d. i. isabelkleurig met gedeeltelijk zwarte vlekken;
5. dami loeas, d. i. strookleurig met onregelmatige, min of meer donkere vlekken, evenals oud stroo heeft;
6. bopong, d. i. isabelkleurig met een aalstreep;
7. radjĕg, d. i. isabelkleurig met een weinig zwart vermengd;
8. radjĕg wĕsi, d. i. isabelkleurig met zwart daartusschen, doch zoo, dat het zwart meer uitkomt;
9. gambir, d. i. lichtgeel met eenigszins rooden weerschijn.

Van de witte kleuren kent men o. a. de verscheidenheden:

1. pĕṭaq moeloes of poetih moeloes, d. i. spierwit, met witte oogen, witten of lichtrooden neus en witte hoeven;
2. ḍawoeq pĕṭaq of ḍawoeq poetih, d. i. schimmelkleurig;
3. ḍawoeq toetoel, d. i. een appelschimmel;
4. ḍawoeq semboeqan, d. i. een schimmel met onregelmatige, dofzwarte haartjes;
5. ḍawoeq abrit of ḍawoeq bang, d. i. een schimmel met roode of roodbruine haren tusschen de witte;

6. ḍawoeq lojoeng, d. i. een schimmel met veel zwarte haren en een weinig rood;
7. ḍawoeq tinggi, d. i. een schimmel met kleine roodbruine vlekken.

Onder de bonten of gevlekten eindelijk worden o. a. gerangschikt:

1. plangka abrit of plangka abang, d. i. een bruin paard met witte vlekken;
2. plongka tjĕmĕng of plongka irĕng d. i. een zwart paard met witte vlekken;
3. plangka dodol sinantĕnan, d. i. een isabelkleurig paard met lichtbruine en witte vlekken;
4. pantjal, d. i. een paard met twee witte sokken aan de voorbeenen;
5. doemoeq of petaq, d. i. een bles;
6. daler of bleleq, d. i. een paard met een aalstreep;
7. pantjal panggoeng, d. i. een paard met vier witte sokken;
8. dara-moeloeq of sampar-donya, d. i. een paard met twee witte sokken aan de achterbeenen; ook pakoe-djagad geheeten;
9. sampar wangke, d. i. een paard met een witten sok boven een der enkels van een der achterbeenen;
10. toedjah boemi, d. i. een paard met een witten sok aan het rechter voorbeen; ook srimakĕpĕl geheeten.

Vorenvermelde namen zijn de eenigen niet, die de javaan kent. Overigens wordt op de kleur, hoewel deze volgens het algemeen gevoelen onder de javanen niet zonder invloed is op de schoonheid, den inborst en de goede of slechte hoedanigheden van het paard, niet zoo gelet als op de haarwrongetjes of -kringetjes, die op zijn lichaam gevonden worden en waarover wij straks het noodige zullen hooren.

Van alle zooeven genoemde kleuren is djragĕm sĕpoeh de meest geliefde. Paarden van die kleur worden tot de krachtigsten en schoonsten gerekend, daar zij er gewoonlijk glimmend uitzien, wat eerstens een teeken is van goede gezondheid en tweedens niet weinig bijdraagt tot de schoonheid van het aldus behaarde dier. Wellicht is echter ook het gemakkelijker onder-

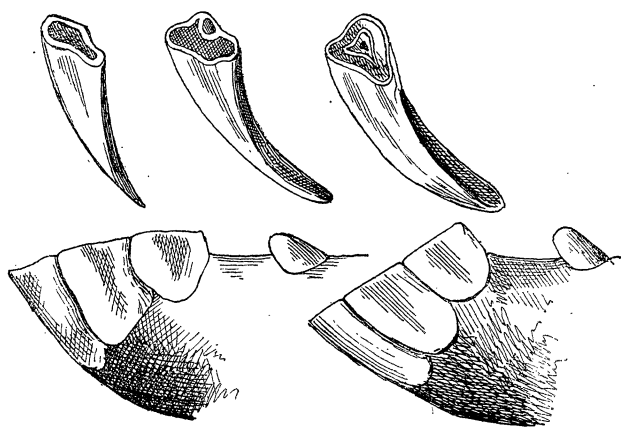
houd oorzaak, dat aan deze donkere kleur den voorrang gegeven wordt boven de lichteren!

Behalve op de kleur der haren let de javaan, zooals wij thans zien, ook op den ouderdom van het dier, waarop hij zijn oog heeft laten vallen, en hierbij dienen de tanden van het onderzocht wordende paard hem ten richtsnoer. Zooals bekend is, heeft eene volwassen merrie 36 tanden, nl. 24 kiezen of maaltanden en 12 snijtanden, doch een volwassen hengst 40, daar het mannelijke dier behalve de vorengenoemde nog 4 hoek- of slagtanden heeft.

Tegen zijn vierde levensjaar heeft het paard zijne tanden compleet, en naar de verschillende perioden, waarop het zijne tanden krijgt, wisselt of verliest, alsmede naar de gesteldheid der kronen dezer tanden onderscheidt de javaan de volgende levenstijdperken bij het paard, nl.:

1. gimbal, d. i. in het algemeen de leeftijd, gedurende of op welken het jonge paard nog veulen heet en nog bedekt is met het zoogenaamde nesthaar (jav.: gimbal), dus de leeftijd tusschen den geboortedag en dien, waarop het veulen zijne eerste melktanden verliest;

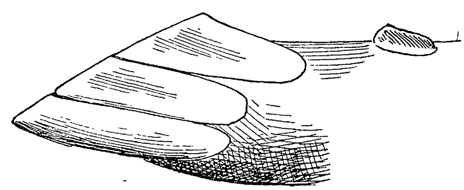
Verandering der tanden en kronen.

Onderkaak van een 7 à 8 jarig paard. Onderkaak van een 9 à 10 jarig paard.

2. poepaq, d. i. de ouderdom van $\pm\ 2^1/_2$ jaren, waarop het paard zijne tanden begint te wisselen;

3. satoenggal-sisih, d. i. de ouderdom van 4 à $4^1/_2$ jaren, waarop het vrouwelijk dier slechts 8 melktanden over heeft, en het mannelijke zijn hoektanden aan de onderkaak krijgt;
4. rampas, wanneer het paard alle tanden gewisseld heeft en in het bezit is van de zoogenaamde blijvende tanden ($\pm$ 6 jaren oud);
5. pĕnḍaq rampas, d. i. $\pm$ 8 jaren oud, wanneer de kronen der snijtanden reeds gelijk en glad zijn;
6. wajah bĕḍoeg, d. i. de leeftijd van $\pm$ 10 jaren, wanneer de haken afgestompt zijn;
7. lingsir, d. i. de ouderdom van $\pm$ 12 jaren, wanneer de kern van de kroon der tand begint te verdwijnen;
8. Asar, d. i. de leeftijd boven de 15 jaren, wanneer het tandvleesch begint te krimpen, de tanden alzoo meer te voorschijn komen, en daardoor langer schijnen te worden.

Onderkaak van een 14 à 15jarig paard.

De geheele ouderdom van het paard wordt op 20 tot 25 jaren geschat, doch zooals Adolf Krüger in zijn Praktischer Reitunterricht terecht zegt:

Nach dem zehnten Jahre sind die Kennzeichen bei einem Pferde sehr unsicher,

en:

Je länger, rostiger, gelber und loser die vordersten Zähne vom Zahnfleisch sind, desto älter ist ein Pferd und im hohen Alter gehen die Zähne beinahe gerade vorwärts; sie werden dann auch wieder weiszer. Rappen und dunkelfarbige Pferde bekommen im hohen Alter graue Haare, am ersten um die Augen, auf der Nase, Schopf, Mähne, Schweif und endlich am ganzen Leibe.

De wĕdana, door wien wij ons in casu laten onderrichten, zegt ons verder, dat wij bij het kiezen van een paard ook te letten hebben op zijn lichaamsbouw.

Volgens hem moet een goed en goedgevormd paard hebben:
1. een sirah ngoengkal gĕrang, d. i. een hoofd als een gedeel-

telijk, in 't midden, afgesleten slijpsteen, d. w. z. met een duidelijk waarneembare scheiding van het voorhoofd, dat eenigszins gewelfd moet zijn;

2. tlapoeqan tjoblong, d. z. eenigszins diep liggende oogleden;
3. djangga agĕng, d. i. een stevigen, goedgevormden hals;
4. iga landoeng, d. z. groote, lange ribben;
5. soekoe rĕsiq, d. z. fijngevormde, gladharige beenen;
6. woeloe ngoelĕr sĕrit, d. z. fijne, gladde haren;
7. boentoet kandĕl, andangoe aren, d. i. een vollen, evenals de arecabloesem of -bloemkolf gevormden staart;
8. poenḍaq landoeng, d. i. een breeden, sterken nek;
9. maṭi pĕpaq of maṭi soewĕng, d. i. de maṭi's compleet of geheel afwezig;
10. tjiṭaq tjĕkapan, d. i. een goedgevormd, niet te breed en niet te smal voorhoofd; en
11. djagat wiar, d. i. de afstand tusschen de haarwrongen (links en rechts) op de heupen groot, wat natuurlijk wijst op een breed en stevig gebouwd kruis.

Verder verlangt hij daarbij een breede, sterke borst, stevige, symmetrisch geplaatste beenen, niet binnen-, zelfs min of meer buitenwaarts gebogen voorbeenen, hoog opstaande, gladde, sterke hoeven, waarin de voetzool hoog opgelicht staat en een dikken stevigen straal.

En dan nog is hij niet tevreden, want, zooals wij zien, laat de wĕdana het door hem gekozen paard nog heen en weder leiden, om na te gaan en te letten:

1. Auf das gehörige Vorsetzen der Füsze. Der Vorderhuf soll über die Bugspitze hinaus gesetzt werden und der Hinterhuf wenigstens die Spur des Vorderhufs erreichen; ist dies nicht der Fall, so sagt man: das Pferd hat keine Folge;
2. Ob das Pferd mit dem einen Fusz so fest auf den Boden tritt wie mit dem anderen;
3. Ob beide Füsze gleich weit vorgesetzt werden;
4. Wie die Bewegung der Fessel ist;
5. Ob das Pferd hinten Kuhhessig geht,
6. Ob es fuchtelt, d. h. ob es die Vorderfüsze nicht gerade vor sich hinsetzt, sondern seitwärts herauswirft;
7. Ob das eine Sprunggelenk höher gehoben oder weniger

gebogen wird, überhaupt in der Bewegung steifer erscheint als das andere;

8. Ob Hahnentritt vorhanden;
9. Ob das Pferd eng oder gehörig weit geht. Mann soll während des Ganges zwischen allen 4 Füszen durchsehen können und einen Raum von wenigstens einigen Zollen bemerken; und
10. Ob sich das Pferd während die Bewegung träge oder feurig zeigt, — wie es Kopf und Schweif trägt, — und ob die Ohren eine lebhafte freie Bewegung haben [1]).

Eindelijk, — last not least, komen wij aan het onderzoek der goede en kwade teekens, die de javaan bij het kiezen van een paard nooit nalaat te raadplegen en waarvan hij een groot aantal kent, zooals de wĕdana ons straks zal doen weten.

Deze teekens worden voornamelijk aangegeven door de haarwrongetjes, die aan het lichaam van het paard waargenomen worden en in oenjĕngan's en maṭi's onderscheiden worden. De maṭi's zijn bepaaldelijk de haarwrongetjes, die ter hoogte en links en rechts van de ooren van het paard gevonden worden; alle overige haarwrongetjes heeten oenjĕngan's [2]). Naar gelang van de aan- of afwezigheid, de ligging, den vorm, enz. dezer haarwrongetjes worden de teekens, die zij aangeven, goed of slecht genoemd.

Zooals wij zooeven gezien hebben bestaan bij het paard slechts twee maṭi's; de aanwezigheid van beiden, maṭi pĕpaq, of de geheele afwezigheid daarvan, maṭi soewoeng, wordt als een goed teeken beschouwd.

Voorts behooren, zooals de wĕdana ons vertelt en toont, tot de goede teekens:

1. Asṭa, d. i. het bezit van vier witte hoeven; — een zoodanig geteekend paard maakt den bezitter gevreesd.
2. Baja kĕpranggoel, d. z. twee oenjĕngan's midden op het voorhoofd, vlak onder elkander en iets boven de verbindingslijn der oogen; een aldus geteekend paard is vlug ter been,

1) Dr. Willmar Schwabe: Illustrirter Hausthierarzt.

2) De verklaring van het woord maṭi onder op bladz. 114 van het door A. C. Vreede bewerkte en in 1886 opnieuw uitgegeven Jav.-Holl.-Woordenboek van T. Roorda is niet geheel juist.

een goed oorlogspaard en het gewenschte rijdier voor een policieman;

3. Boedjangga ngoembara, d. i. een zwarte oenjĕngan op de bovenlip; een paard met dit teeken is een goed en vertrouwbaar krijgsros;
4. Boentoet soeroeng, d. i. een oenjĕngan op het kruis en wel zoover achteruit, dat de lus van den staartriem dit wrongetje insluit; een dus geteekend paard is een vlugge renner;
5. Bramanḍiq, d. i. een effen donkerbruine kleur, waarin geene nuance hoegenaamd is waar te nemen; zulk een paard brengt geluk aan en doet zijnen bezitter in al diens ondernemingen slagen;
6. Dewa mlajang, d. i. een wit paard of schimmel met een oenjĕngan midden op de buitenoppervlakte van zijn rechteroor; zulk een paard is vlug ter been, moedig en een uitstekend oorlogspaard;
7. Djaga-moengsoeh, d. z. vier oenjĕngans op het voorhoofd, samen een kruis vormend; eèn van dit teeken voorzien paard behoedt den bezitter tegen alle mogelijke onheilen;
8. Djaja-parosa, d. i. een oenjĕngan op iedere knieschijf; een dus geteekend paard is een vlug en moedig krijgsros;
9. Djanoe-boeda, d. i. een geel- of isabelkleurig paard, welks neusbeen bedekt is met bruine haren en dat oenjĕngan's heeft op de buitenoppervlakte der ooren; zulk een paard maakt den bezitter gelukkig in geldelijke ondernemingen en is dus een goed paard voor een handelaar;
10. Ḍoekoen-mangsi, d. i. een rood of roodbruin paard met oenjĕngans op de wangen; zulk een paard is goed en zacht van aard, zeer gehecht aan zijn meester;
11. Ḍoekoen-mangsi-goena, d. i. een wit paard of schimmel met manen, die aan den wortel bruin gekleurd zijn; zulk een paard is een goed en vertrouwbaar strijdros;
12. Gĕḍong minĕb, d. z. oenjĕngan's boven en onder de oogen; een aldus geteekend paard is zacht en goedgeaard, en gemakkelijk te leiden en te behandelen;
13. Kanḍoet, d. z. vier witte sokken boven de enkels en een witte buik; de bezitter van een dus geteekend paard kan zich steeds verblijden in de gunst en genegenheid zijner meerderen;

14. Kĕntjana-koeṭa-wĕsi, d. z. drie oenjĕngan's, waarvan een midden op de borst en de beide anderen achter op de schouders; een paard met dit teeken is goed en zacht van aard en heeft geen kuren hoegenaamd;
15. Loemakoe, d. i. een oenjĕngan aan den hals onder de manen; een aldus geteekend paard is zacht van aard, lijdzaam en gemakkelijk te dresseeren;
16. Mega-ngĕmoe-sasi, d. i. een zwarte merrie met een oenjĕngan op de bovenlip; een zachtaardig en lijdzaam paard;
17. Mĕndala-sawang, d. i. een witte hengst met oenjĕngan's in de oorholten; een gelukaanbrengend paard;
18. Minangka, d. i. een paard met geheel witte beenen en een puntige, spitse tong; een gehoorzaam en deugdzaam oorlogspaard;
19. Moektisari, d. i. een oenjĕngan op het ondereinde der bilnaad; een paard met dit teeken is een goed en vertrouwbaar strijdros;
20. Nilakanṭa, d. i. een paard met een witten rug en een oenjĕngan op de bovenlip; zulk een paard doet den bezitter groot worden, een prachtige carrière maken;
21. Oetah hati, d. i. een oenjĕngan op de borst ter hoogte van de hartstreek; een aldus geteekend paard is zachtgeaard en gemakkelijk te behandelen;
22. Panḍan-koeṭa-wĕsi, d. i. een oenjĕngan op de knieschijven der rechterbeenen en twee op de knieschijven der linkerbeenen; een paard met dit teeken is een uitstekend paard voor desahoofden en brengt geluk ook aan de desa, waar het gehouden wordt;
23. Panggoeng, d. i. een oenjĕngan boven iedere knieschijf; een aldus geteekend paard is het aangewezen rijdier voor adellijke en vorstelijke personages;
24. Pĕpĕt-poespa-kala, d. i. een geel- of isabelkleurige, groote hengst met een oenjĕngan op de linkerboven- of onderlipshelft, een goed krijgspaard, dat zijnen bezitter ook voorspoed en rijkdom aanbrengt;
25. Petah, d. z. twee oenjĕngan's op de borst, links en rechts van het hart; een zoodanig geteekend paard is kalm, zacht en goedgeaard;

26. Poernamasidi, d. i. een paard met zeer licht gekleurde oogen; zulk een is kalm, zacht en lijdzaam van aard;
27. Poespa-krĕne, d. i. een paard zonder maṭi's, dit teeken is dus hetzelfde als: maṭi soewoeng; een aldus geteekend paard is, evenals een met maṭi pĕpaq, een trouw, zacht, kalm en goedgeaard dier;
28. Radja-wahana, d. z. twee oenjĕngans (onder elkander) op de borst en aan den hals, door een streep, die tot aan den strot loopt, aan elkander verbonden; dit is zoo niet het voornaamste, dan toch een der voornaamste teekens bij het paard, daar het alle daarachter (d. i. meer achterwaarts op het lichaam van het paard) gevonden wordende slechte teekens neutraliseert of goed maakt en de waarde der goede teekens verhoogt;
29. Poernamasada, d. i. een vlekkeloos wit paard met witte of zwarte hoeven; zulk een paard brengt geluk aan, behoedt voor ongelukken en is het meest geschikte rijdier voor vorstelijke personages;
30. Rĕksa, ook bahoe-rĕksa, d. i. een oenjĕngan aan de voorzijde van elken schouder (links en rechts van de borst); een aldus geteekend dier is krachtig, volhardend, zacht en goedgeaard;
31. Sanḍang-tawa, d. i. een gevlekt paard, dat op zijn linkervoorbeen een oenjĕngan heeft; zulk een paard brengt geluk aan;
32. Sasma-toewang, d. i. een oenjĕngan vlak onder ieder oor (aan de zijde der slapen); het zoo geteekende paard brengt voorspoed en geluk aan;
33. Satria-pinajoengan, d. z. vier oenjĕngan's, waarvan twee onder elkander midden op het voorhoofd, de derde aan de schoft ter plaatse, waar de manen eindigen en de vierde op het kruis en zoover van het zadel, dat dit haarwrongetje noch hierdoor, noch door de schabrak bedekt wordt; een paard met dit teeken brengt geluk aan en doet zijnen bezitter in hooge gunst bij zijne superieuren staan;
34. Satria-soemping, d. i. een oenjĕngan aan den top van ieder oor of van een der ooren; een dus geteekend paard is goedgeaard, zacht, kalm en gemakkelijk te behandelen;

35. Sĕkar-sapasang, d. z. twee oenjĕngans op het voorhoofd, onder elkander en onder het voorhoofdshaar; een paard met dit teeken is goedgeaard en brengt voorspoed aan;
36. Soereng-gana, d. i. een donkerbruin paard met een oenjĕngan boven het linkeroog; zulk een paard doet den bezitter in geldelijke ondernemingen gelukkig zijn en spoedig rijk worden;
37. Sangga-wĕtjana, d. z. oenjĕngan's midden op de wangen; een aldus geteekend paard doet den bezitter ieders vertrouwen winnen;
38. Sri-laba, d. i. een paard met een min of meer breed afgeronde tong; zulk een paard is een geschikt rijdier voor Don Juans, doet zijn meester in hooge gunst bij de vrouwen staan;
39. Tradjoe-mas, d. z. drie oenjĕngan's op het voorhoofd, onder elkander en onder het voorhoofdshaar; een paard met dit teeken is goed en zacht van aard en doet zijnen bezitter in alles gelukkig zijn;
40. Wishnoe-moerti d. i.:
    a. een zwarte oenjĕngan achter den navel, of
    b. een geheel zwart paard zonder een enkele oejĕngan of
    c. een geheel zwart paard met een oenjĕngan op de bovenlip, of
    d. een geheel zwart paard met zwarte tong; zulk een paard brengt den bezitter geluk en voorspoed aan.

Voorts wordt een paard onder de goedgeteekenden gerekend:

41. wanneer het een oenjĕngan heeft op het linker-achterbeen;
42. wanneer het een oenjĕngan heeft op de kin, en
43. wanneer het, geheel wit of een schimmel zijnde, links en rechts op den buik twee, evenals bij het teeken radjawahana door een streep met elkander verbonden (doch hier horizontaal geplaatste) oenjĕngan's heeft.

Is het aantal der goede teekens, zooals gij uit het vorenmedegedeelde hebt kunnen opmerken, vrij groot, dat der slechte teekens is nog grooter.

Hiertoe worden gerekend:

1. Anihni, d. i. een roodgekleurde rand om het wit der oogen; een aldus geteekend paard brengt ongeluk aan;
2. Asta-windoe, d. i. een oenjĕngan op het hoofd of de borst

bij algeheele afwezigheid van andere oenjĕngan's; een paard met dit teeken in den oorlog gebruikt, bezorgt zijnen berijder groote ongelukken;

3. Babi-rantjah, d. i. een oenjĕngan links en rechts midden op den buik; een dus geteekend paard brengt altijd onheil aan;
4. Baja, d. z. drie oenjĕngans links en rechts op den buik; een paard met dit teeken veroorzaakt dikwijls den dood van den bezitter;
5. Baja-sangar, d. i. een oenjĕngan aan de onderzijde en in het midden van den buik; een aldus geteekend paard is gevaarlijk en bezorgt den bezitter of berijder altijd ongelukken;
6. Bĕndana, d. i. een oenjĕngan op ieder der achterbeenen onder de heupen; een paard met dit teeken brengt onheil aan;
7. Bĕngang, d. i. een paard met gekrulde of golvende manen; zulk een paard bezorgt ongelukken;
8. Bĕngang-toena, d. i. een paard met manen, die zoover op de schoft en den rug liggen, dat zij gedeeltelijk door het zadel worden bedekt; de bezitter van zulk een paard is dikwijls ziek;
9. Brĕmana-laboeh-gĕni, d. i. een paard, waarvan een der oogen een lichtgekleurde pupil heeft; een slecht oorlogspaard, dat bovendien zijn bezitter in al diens ondernemingen allerlei teleurstellingen doet ondervinden;
10. Brĕmana-soelni, d. z. groote, wijde oogen, omringd door lichtgekleurde haartjes, die tot aan de neusgaten strepen vormen; een aldus geteekend paard brengt ziekten en sterfgevallen in het gezin van zijnen bezitter;
11. Brantjah, d. i. een oenjĕngan op een zijde van den buik; de bezitter van zulk een paard wordt dikwijls bedrogen en ondervindt, wanneer hij er meer dan eene vrouw op nahoudt, steeds vele huiselijke onaangenaamheden, en veel verdriet;
12. Bisoe-tinoetoeh, d. i. een oenjĕngan op een der wangen; een paard met dit teeken is woest, onhandelbaar, vol leelijke kuren;
13. Boentĕl-majit, d. i. een paard met een staart, waarvan de haren gekruld en in elkander verward zijn; zulk een paard

brengt allerlei ongelukken mede en dikwijls zelfs sterfgevallen in het gezin van zijn bezitter;

14. Boeta-gaḍo-djanma, d. i. een paard met diep ingedrukte binnenhoeken der oogen; een paard met dit teeken bezorgt zijnen bezitter vele huiselijke onaangenaamheden;
15. Ḍandang-ari, d. i. een oenjĕngan midden op de bilnaad; een aldus geteekend paard is slecht van aard, dikwijls kolderig;
16. Ḍandang-mas-soewoeng, d. i. een paard met oenjĕngans aan de wortels der ooren; de bezitter van zulk een paard wordt altijd vervolgd door laster;
17. Ḍandang-ngawe-wangke, d. i. een zwarte hengst met een oenjĕngan aan den linker- of rechterhoek der bovenlip; zulk een paard veroorzaakt altijd sterfgevallen in het huis, waar het gehouden wordt;
18. Ḍandang-soewoeng, d. i. een oenjĕngan aan den wortel van een der ooren; een aldus geteekend paard brengt ongeluk aan;
19. Ḍoeḍaq-angrĕm, d. i. een krul of kuiltje in het bovenvlak der tong, — ook wel een wit rond plekje daarop, en verder: een gedeeltelijk wit gevlekte penis; zulk een paard brengt altijd onheil aan;
20. Doelada, d. i. een paard, dat, zonder ziek te zijn, bij het wateren vreeselijk drukt, welks lozing dus niet zonder persing geschiedt; de bezitter van zulk een paard ondervindt dikwijls veel onaangenaams;
21. Doerga-dĕlaq, d. i. een paard, dat zich onder het wateren kromt; zulk een paard is onheilaanbrengend;
22. Doerga-ngawe, d. i. een paard, dat bij het wateren zijne beenen besproeit; zulk een veroorzaakt vele ziektegevallen in het gezin van zijn bezitter;
23. Doerga-ngĕriq, d. i. een merrie met hoek- of slagtanden; zulk een paard is niet te vertrouwen, slecht van aard en dikwijls kolderig;
24. Doerga-ratjoen, d. i. een roodbruine merrie met oenjĕngans op de kaken; zulk een paard veroorzaakt vele ziektegevallen in het gezin van zijn bezitter;
25. Goeḍig-ngilo, d. z. oenjĕngans, vlak boven de oogen; een

aldus geteekend paard is schichtig, vol kuren, slecht van aard;
26. Kaintal, d. i. een oenjĕngan op een der kaken; een paard met dit teeken is ontembaar en woest;
27. Kala-loewang, d. i. een deuk of kuiltje op het achterlijf (meestal op de heupen); een dus geteekend paard doet den berijder dikwijls vallen en zelfs groote ongelukken dáarbij krijgen;
28. Kala-misani, d. i. een oenjĕngan midden op de borst; zulk een paard veroorzaakt dikwijls den dood zijns berijders;
29. Kala-mangsa, d. i. een roodbruin paard met een oenjĕngan aan het ondereind der bilnaad; zulk een paard brengt ziekten en onheil aan;
30. Kala-pinipit, d. z. oenjĕngans op dat gedeelte van het lichaam, dat bij het gezadelde paard door den buiksingel wordt bedekt; een paard met dit teeken is, wat de javaan panas (d. i. heet) noemt, en bezorgt zijnen bezitter allerlei kwalen en ziekten;
31. Koelit-kagĕsĕng, d. i. een roodbruin paard met een oenjĕngan op de bovenlip; een dus geteekend paard is valsch van aard en bezorgt zijnen bezitter dikwijls ongelukken;
32. Katjawĕt, d. i. een oenjĕngan op ieder of op een der testiculi; de bezitter van zulk een paard krijgt dikwerf ongelukken, die zelfs zijn dood kunnen veroorzaken;
33. Kĕmĕl (kĕmĕlta), d. z. oenjĕngans aan de onderzijde der wangen; een zoodanig geteekend paard heeft een weerspannigen, slechten aard;
34. Klabang-angleng, d. i. een oenjĕngan vlak onder den aars; een paard met dit teeken is woest, kolderig, niet te vertrouwen;
35. Klabang-pinipit, d. i. een oenjĕngan op den rug ter plaatse, waar het zadel gewoonlijk komt te liggen, zoodat bedoelde oenjĕngan eventueel daardoor bedekt wordt; een aldus geteekend paard is valsch, niet te vertrouwen;
36. Kore-bandoma, d. z. oenjĕngans aan de kooten; een paard met dit teeken brengt onheil aan;
37. Loedira-mangoen-tapa, d. i. een oenjĕngan aan een der achterkooten; een dusdanig geteekend paard is woest, kolderig van aard;

38. Ngalamat-wĕdya, d. i. een oenjĕngan rondom den navel; een paard met dit teeken is slecht van inborst en niet te vertrouwen;
39. Anḍa-mĕstaka, d. z. oenjĕngans boven, op of onder de knieschijven der vóórbeenen; een aldus geteekend paard is een slecht krijgsros, en bezorgt zijnen bezitter of berijder dikwijls groote ongelukken;
40. Pagas, d. z. oenjĕngans midden op de binnenoppervlakte der ooren; zulk een paard is oorzaak van ziekten en sterfgevallen in het gezin van den bezitter;
41. Paloengga-toena, d. i. een paard met witte vlekken onder de enkels der achterbeenen; een paard met dit teeken brengt ongeluk mede;
42. Paminggah, d. i. een paard, dat in twee stralen watert, (d. i. welks waterstraal zich splitst); een paard met dit gebrek (?) brengt mede onheil aan;
43. Panggoeng-rantjah, d. i. een oenjĕngan op het linkervoorbeen of aan de voorzijde der rechterlenden; zulk een paard is een slecht krijgsros;
44. Panggoeng-rentjoh, d. i. een paard met oenjĕngans aan drie beenen; zulk een brengt ongelukken aan;
45. Pĕnḍĕm, d. i. een paard met geen of zeer weinig staartharen; een paard met dit gebrek veroorzaakt dikwerf den dood van den bezitter;
46. Pĕnḍĕm-oepas, d. i. een paard, welks vaste uitwerpselen kuiltjes vertoonen, die veel van oenjĕngans hebben; zulk een paard veroorzaakt dikwijls den dood van den bezitter of berijder;
47. Saja-maloengga, d. z. witte sokken boven drie enkels; zulk een paard doet den berijder dikwijls vallen;
48. Sampar-wangke, d. i. een witte sok boven een der enkels; een aldus geteekend paard brengt ongeluk aan;
49. Sandoeng-watang, d. i. een oenjĕngan op een der voorknieen; een paard met dit teeken is slecht, ruw van aard;
50. Sapit, d. i. eene misvormde, ineengedrongen oenjĕngan op welke plaats van het lichaam ook; zulk een paard is niet vlug, slecht van aard, schrikachtig en niet te vertrouwen;

51. Sarap, d. i. een oenjĕngan juist midden aan den hals; een paard met dit teeken is slecht, nijdig van aard;
52. Seret, d. i. een merrie, wier vrouwelijk deel door een witten gordel omgeven is; zulk een paard is alleen geschikt voor santries en priesters, doch brengt elken anderen bezitter ongeluk aan;
53. Soeda-praja, d. z. drie oenjĕngans aan elk der buitenzijden der voorbeenen; een aldus geteekend paard is ruw van inborst en niet te vertrouwen;
54. Soedjen, d. i. een oenjĕngan aan een der zijden, ter plaatse waar de buikriem over loopt; een paard met dit teeken is slecht geaard;
55. Soedjen-tĕroes, d. z. oenjĕngans aan beide zijden, waarover de buikriem loopt; een dusdanig geteekend paard brengt ongeluk aan;
56. Soemawana, d. i. een oenjĕngan aan de binnenzijde van een der voorbeenen; de bezitter van zulk een paard heeft dikwijls met tegenspoeden te kampen;
57. Sangga-loewang, d. z. oenjĕngans op het achterhoofd, die bij het neerdrukken der ooren daardoor bedekt worden; een aldus geteekend paard is dikwijls woest, kolderig;
58. Sonja-'ntaka, d. i. met slechts een maṭi; zulk een paard veroorzaakt dikwijls den dood des berijders of bezitters;
59. Sri-ngĕmpĕl, d. i. een paard, dat een witten sok heeft aan een der voorbeenen; zulk een brengt huiselijke onaangenaamheden, ongelukken, etc. mede;
60. Taḍah-loeh, d. z. oenjĕngans onder de oogen; een paard met dit teeken doet den bezitter dikwijls weenen, brengt huiselijke ongelukken aan;
61. Tjoetjoeh, d. i. een paard, dat bij het doen eener groote behoefte zijn staart heen en weder beweegt; zulk een bezorgt den bezitter dikwijls veel verdriet;
62. Toempĕr-ingas, d. i. een paard met een onregelmatig gevormden, verwarden staart en een geheel wit gekleurden penis; zulk een dier brengt onheil aan;
63. Toenggang-njawa, d. i. een oenjĕngan op den nek ter plaatse waar de zadelknop gewoonlijk komt te liggen; een paard met dit teeken doet den bezitter steeds ziekelijk zijn;

64. Toenggang-toja, d. i. één oenjĕngan ter plaatse waar de manen op de schoft eindigen; een aldus geteekend paard veroorzaakt dikwijls den dood zijns bezitters;
65. Wandasa, d. i. een merrie met een oenjĕngan op het linkeroor; zulk een paard is valsch, niet te vertrouwen en gevaarlijk.

Verder wordt een paard slecht geteekend geheeten:

66. wanneer het een oenjĕngan aan de buitenzijde van een der vóórbeenen ter hoogte van de knieschijf heeft;
67. wanneer het oenjĕngans heeft links en rechts van den neus;
68. wanneer zijne waterloozing plassend en met een verspreiden straal geschiedt;
69. wanneer het een ingedeukt kruis heeft;
70. wanneer de binnenhoek van zijn linkeroog met wit of lichtgekleurd haar bedekt is;
71. (bij eene merrie) wanneer het dier ter plaatse, waar het zadel eindigt, een oenjĕngan op den rug heeft;
72. wanneer zijne kniebochten met wit haar bezet zijn; en
73. wanneer het onder het wateren of bij den afgang bromt of kreunt.

Zooals gij uit het voren medegedeelde hebt kunnen zien, waarde lezer! is de javaan alles behalve gemakkelijk te voldoen bij het kiezen van een goed en geschikt paard. Gij zult dit alles wellicht kinderachtig, zelfs belachelijk vinden, en toch zal geen javaan, hoe verlicht overigens ook, bij de keuze zijner rij-, trek- of lastpaarden ooit nalaten op die teekens enz. voor zoover zijne kennis daarvan strekt, behoorlijk acht te geven! Sommigen hechten daaraan zelfs zóó groote waarde, dat zij beslist weigeren een slecht geteekend paard zelfs op hunne erven toe te laten!

Hoe het zij — het bestaan dezer voorschriften, of hoe gij de beschrijving dier teekens enz. noemen wilt, getuigt in elk geval voor eene langdurige, belangstellende en grondige studie van het paard, zooals misschien bij geen ander volk (dan de Bedouïnen wellicht) opgemerkt wordt.

Wel mag het ons daarom ook verwonderen dat de javaan over het algemeen betrekkelijk weinig zorg draagt voor zijn paard en hij, niettegenstaande dat hij zoovele eischen aan dit dier

stelt, er niet zelden meer dan onverschillig voor is en het dikwijls ook op ergerlijke wijze verwaarloozen en mishandelen kan!

Ook zijne kennis van de ziekten, waaraan zijn paard onderhevig is, de geneesmiddelen daarvoor, enz. is niet bijzonder uitgebreid, ofschoon hij bij het paard toch nog vrij vele kwalen onderscheidt, nl.:

1. ajan, d. i. de vallende ziekte;
2. bĕḍĕḍĕg of kĕmboeng, d. i. opgeblazenheid;
3. bĕngang, d. i. venerie, enz.
4. boeboel, d. i. voeteuvel, rotstraal;
5. ḍĕngĕn, d. i. binnenkoorts, beverigheid;
6. edan, d. i dolheid, kolder;
7. goeḍig, d. i. schurtt;
8. keongĕn, d. i. klierachtigheid, klierontsteking;
9. konḍor, d. i. breuk, verzakking der teeldeelen;
10. kontol-aboeh, d. i. zwelling der testiculi;
11. lara wĕtĕng, d. i. buikpijn, kramp;
12. lempoh, d. i. lam-, kruislamheid;
13. mĕdjĕn, d. i. bloedafgang, dyssenterie;
14. moeroes, d. i. diarrhee;
15. ngoejoeh-gĕtih, d. i. bloedwateren;
16. oedet-oedetĕn, d. i. geplaagd door maden;
17. oembĕl, d. i. verkoudheid, droes;
18. panastis, d. i. koorts;
19. pitjĕq of pitjaq, d. i. blindheid;
20. porangĕn, d. i. geplaagd door ingewandswormen;
21. protol, d. i. afval der haren;
22. sambang, d. i. duizeligheid, beroerte;
23. selakarang, d. i. gewone huiduitslag;
24. selakarang-ḍĕḍaq, d. i. syphilitische huiduitslag;
25. selakarang-djĕḍil, d. z. syphilitische zweren;
26. Tjĕgoeq, d. z. hartkloppingen;
27. Tjĕkaq-napas, d. i. aamborstigheid;
28. Tĕrĕs, d. i. vermagering, tering;
29. Watoeq, d. i. hoest en
30. Woedoenĕn, d. i. puisterigheid.

Tegen de meesten dezer ziekten kent de javaan verscheidene eigene middelen, waarvan wij hier slechts vermelden:

a. tegen buikpijnen, krampen, opgeblazenheid, enz.

1. een lavement met het vocht, verkregen uit het fijngestampte en uitgeperste mengsel, bestaande uit 3 koenir-[1]) bollen ter grootte van een kippenei, 25 jonge pinang[2])-noten, 25 knoflookbollen, 2 dringo[3])-wortelen, een handvol rijst en een handvol keukenzout; — voorts:

2. een smeersel, bestaande uit met zout en eenige korrels peper (4 korrels peper op elken steen) fijngestampte en verder met water of inlandsche azijn overgoten baksteenen, en verder:

3. mede een smeersel, bestaande uit 2 à 3 met een handvol rijst en eene gelijke hoeveelheid zout fijngestooten pinangnoten met wat water of inlandsche azijn;

b. tegen schurft, huiduitslag, enz.

1. een bad, bestaande uit het koude afkooksel van een stuk laos[4]), ter grootte van een kippenei, tamarinde terzelfde hoeveelheid, een handvol zout, een handvol bladeren van den granaatappelboom met de takjes, waaraan zij gezeten hebben, drie korrels peper en drie sneden bangle[5])-wortel ter grootte van gewone dobbelsteenen, een en ander met genoegzaam water opgekookt in een nieuwen kwali, die vooraf zoowel van binnen als aan de buitenoppervlakte voorzien moet zijn van teekeningen in sirihkalk[6]), voorstellende heilige schildpadden; ook:

2. een smeersel, bestaande uit een goed dooreengewerkt mengsel van de asch eener bladscheede van den pinangpalm met asch van vruchtschillen van den witten dĕlima[7]), katoe-bladeren[8]) en ḍĕmpĕl-olie[9]), en verder:

3. een smeersel, bereid uit ruwe zwavel en ḍĕḍaq[10]) met wat water tot een dunne brei gestampt;

c. tegen ontsteking der oogen enz.

fijngestampt zout of witte suiker, eenvoudig in het zieke oog geblazen;

---

1) Curcuma longa L.
2) Areca catechu L.
3) Acoris terrestris Rmph.
4) Alpinia galanga Sw.
5) Zingiber cassumanar Rxb.
6) Jav. Apoe of ĕndjĕt.
7) Punica granatum L. var. albescens.
8) Melanthesa virgata, Bl.?
9) Lĕnga- of Lisah-ḍĕmpĕl = lijnolie (?)
10) zemelen.

d. tegen diarrhee en dergelijke ziekten:

een drankje, bestaande uit het breiachtig afkooksel van een handvol tandjoeng [1])-bladeren, wat kĕtan gadjih [2]), een paar hoendereieren en wat keukenzout in santĕn of klappermelk;

e. tegen zwelling der testiculi en dergelijke ziekten:

een smeersel, bereid uit heetgemaakte en daarna met een handvol zout en wat inlandsche azijn fijngestampte metselsteenen;

f. tegen hoest, verkoudheid, enz.:

1. een aar goede pari met wat muskus, 's ochtends en 's avonds te geven; ook:

2. een drankje, bereid uit met azijn aangelengde honig, waarin een paar eieren geklutst worden; verder:

3. een waterglas vol jenever met een paar eieren;

g. tegen den droes en dergelijke ziekten:

1. berooking, door eenvoudig het zieke dier met zijn neus boven rook te houden, vooral van een ouden gebruikten hoed of kopjah; ook:

2. begieting van elk der neusgaten met een wijnglas vol kalkwater (verkregen door sirihkalk met water aan te lengen en daarna te laten bezinken) met gelijktijdige toediening van een drankje, bereid uit twee eieren, geklutst in 's ochtends vroeg opgevangen menschelijke (liefst kinder-) urine;

h. tegen beschadiging en scheuring der hoeven, rotstraal enz.:

1. een pap, bereid uit proesi (sulphas cupri), dĕmpĕl-olie en petroleum, waarmede het beschadigde deel na gedeeltelijk bij- of uitgebeiteld te zijn, wordt belegd; voorts:

2. een pap van sirihkalk met witte of bruine suiker, welk middel om de vijf dagen vernieuwd moet worden; ook:

3. een pap uit roode trasi [3]) en fijngestampte kolang kaling

1) Mimusops elengi L.

2) Oryza glutinosa Lour.

3) Trasi of traos wordt meest bereid van heel kleine garnalen, ook van kleine vischjes, die na drooging met een weinig zout fijngestooten en verder in koekjes of rolletjes verkocht worden, om bij de bereiding van sambĕl en andere toespijzen te worden gebruikt.

(het vleesch der vruchten van den aren [1])-palm), elken ochtend en avond versch aan te brengen; eindelijk nog:

4. een modderbad door het zieke paard eenvoudig in modder te laten staan, tengevolge waarvan de hoeven zacht worden en gemakkelijker te snijden zijn;

i. tegen verlamming, zware vermoeienis, enz.:

een mengsel van een jonge bladscheede van den pandan [2]), een handvol zout, wat knoflook en peper, met een binnenhaasje van een wild zwijn fijn gehakt, bij het gewone voer te geven.

Nog gebruikt de javaan de volgende middelen:

k. om zijn paard met smaak te doen eten:

1. een mengsel van tempe bosoq [3]) met zout door het gewone voer gehakt; ook:

2. fijngehakte laos met wat zout en notenmuskaat in het voer gemengd; verder:

3. een portie in zoutwater geweekte tjangkring [4])-wortels met een stuk laos ter grootte van een hanekop door het gras gewerkt;

l. om zijn paard glimmend, schoon en sterk te maken:

djamoe sinondjong of djamoe sinindjong ter waarde van 5 halve duiten met 7 koenir-wortelen, een kopje widjen [5])-olie, een stuk roode trasi ter grootte van een dobbelsteen, wat azijn en zout fijngemalen, en daarna ingegeven.

Tegenover vergiftigingen staat de javaan gewoonlijk machteloos, daar, zoo hij al een massa vergiften kent, zijne kennis van tegengiften bijzonder gering is. In dergelijke gevallen neemt hij meestal zijne toevlucht tot het water van den klapa-idjo [6]) of tot gewone, zuivere klapperolie in ruime giften als afdrij-

1) Arenga saccharifera Lab.

2) Pandanus odoratissimus L.

3) In platte of ronde koeken samengeperste, gegiste kadĕle- (Soya hispida Mönch.) boonen; ook koekjes van boengkil (uitgeperste en tot koeken gevormde katjang-afval).

4) Erithrina indica Lam.

5) Olie van Sesamun indicum DC.

6) Cocos nucifera L. var. viridis.

vingsmiddel; een enkelen keer dient hij het zieke dier ook wel een afkooksel toe der schillen van de manggies [1])-vrucht.

Is verstuiking of ontwrichting oorzaak van het kreupelgaan van zijn paard, dan laat hij er den sangkal-poetoeng of inlandschen veedokter bijkomen, om het verstuikte of ontwrichte deel door pidjĕt [2]) en oeroet [3]) weder in zijn vorige, natuurlijke positie te doen terugbrengen, en wendt hij verder een smeersel van bras-kĕntjoer, d. i. een fijngewreven mengsel van ongekookte rijst en eenige wortels der Kaempferia galanga L., aan, waarna het zieke deel eenvoudig omzwachteld, soms ook gecomprest wordt.

Bij verwonding en zware bloeding wordt het gewonde deel gewoonlijk goed afgebonden en de wond verder met sawang (d. i. roetaanzetsel) dan wel pĕnawar djambi (d. z. de fijne haartjes aan den stronk van den Ciboteum glaucescens, Kaulf.) belegd. Overigens wordt het gewonde deel goed omzwachteld en laat men het zieke dier verder aan zijn lot over totdat het genezen is.

Is de wond verouderd en komen er maden in voor, dan wordt ze eenvoudig met tabakswater dan wel teer of carbol begoten; soms stopt men er ook een pruim tabak in, dikwijls vooraf natgemaakt met sirih-kalk en uitgeperst kurkema-sap.

Tabakswater is ook het meest algemeene middel tegen den lingsĕng en pĕloes, twee soorten dunne lange bloedzuigers, die vooral in het gebergte veel in kleine beekjes enz. voorkomen, en zich in de neusholten van het drinkende dier vastzetten. Het tabakswater wordt dan in die neusholten gegoten, en bewerkt de bedwelming dezer lastige en dikwijls gevaarlijke bloedzuigers, die dan bij het niezen of brieschen verwijderd worden.

Volgens sommigen is het uitgeperste sap der rijpe vruchten van den ranti-heester (Solanum nigrum Rumph.?), op dezelfde wijze aangewend, een nog probater middel, doch zelf hebben wij dit middel nog niet zien gebruiken.

Wat verder de zorg betreft, die de javaan aan zijn paard

1) Garcinia mangostana L. 2) Masseeren.

3) Door zachte wrijving en kneding aan verplaatste of verrekte pezen enz. in eenig lichaamsdeel hunne natuurlijke positie teruggeven.

besteedt, deze is, zooals wij zooeven reeds aanstipten, over het algemeen al vrij gering te noemen.

Met uitzondering van de paarden van hoofden of grooten en van gegoede paardenliefhebbers, die gewoonlijk in afzonderlijke gĕḍogan's, soms ook in stallen worden gehouden, worden de paarden meestal slechts in den een of anderen hoek binnenshuis, of onder een afdak gestald. Van een anderen dan een gewonen, aangestampten aarden vloer, die ten leste ook in een modderpoel verandert, is bij deze wijze van huisvesting natuurlijk geen sprake, terwijl de zoogenaamde stal verder alleen wordt afgesloten door bamboezen of houten boomen of palang's, die eenvoudig door middel van touwen aan de bewandingen of stijlen van het huis of afdak bevestigd worden.

De geḍogan's zijn, zooals wij vroeger reeds gezien hebben, afzonderlijke gebouwtjes tot stalling van een, soms twee paarden, meest geheel van hout gemaakt en voorzien van een planken vloer, die 2 à 3 voeten boven den beganen grond ligt. Het dak dezer gĕḍogan's bestaat soms uit dakpannen of sirappen [1]), maar gewoonlijk slechts uit wĕlits of uit ĕmpleqan [2]) van alang-alang [3]). De vier hoofdstijlen rusten verder op oempaq's of neuten, meest van groote rolsteenen gemaakt, en dienen, behalve als steunpunten voor het dak, ook nog, om de boomen of palang's, waardoor de stal afgesloten wordt, te houden. Overigens moet ook bij den bouw van een gĕḍogan op enkele voorname punten gelet worden.

Zoo mag, zooals wij reeds weten, de gĕḍogan niet in eene richting van noord naar zuid of omgekeerd geplaatst worden; zijn enkele houtsoorten, als het hout van den woeni [1]), den pĕlĕm [2]) en van andere boomen met zure vruchten, verboden materialen; — mogen de bovenste palang's niet hooger komen te liggen dan het paard hoog is, — en is het gebruik van

1) Sirappen zijn platte houten pannen van $1\frac{1}{2}$ tot $2\frac{1}{2}$ voeten lengte en ± 1 voet breedte, die als leien over elkander op het dak aangebracht worden.

2) Eenvoudig dicht naast en tegen elkander geplaatste alang-alang-bladeren, die voor het wegwaaien, enz. door middel van dunne latjes bij elkander worden gehouden.

3) Imperata arundinacea, Cyrill.

4) Antidesma Bunias Sprg.

5) Mangifera L.

soendoeq's (hulpbinten) onder de eigenlijke pĕngĕrĕt's (binten) en blandar's (muurplaten) niet geraden.

Omtrent de plaatsing van den gĕḍogan in eene richting van noord naar zuid of omgekeerd hebben wij vroeger reeds het noodige gehoord en gezegd, zoodat eene herhaling hiervan thans wel overbodig kan heeten.

Wat het gebruik van het hout van zure vruchten dragende boomen betreft, dat dit minder gewenscht wordt geacht, is zeer goed verklaarbaar door de omstandigheid, dat dergelijk hout dikwijls door allerlei insecten bezocht en aangetast wordt en de larven dezer insecten, wanneer zij tegelijk met het gras in keel en maag komen, wel eens oorzaak zijn van ongesteldheden of ziekten van de in dergelijke stallen gehuisveste dieren.

Omtrent de twee volgende voorwaarden, die wij zooeven vernamen, kan niemand ons iets naders zeggen, dan dat die van oudsher reeds bestaan en geeerbiedigd worden, en als gij hierop vraagt, waarom dan uwe paarden, die in stallen staan, welke geenszins daaraan voldoen, niet ziek worden, dan zal het antwoord daarop eenvoudig zijn: O, mijnheer, u is ook geen javaan, en dat maakt het onderscheid!

Overigens laat het onderhoud dezer gĕḍogan's over het algemeen ook veel te wenschen over, want zelfs hier bij den wĕdana, die toch niet onder de onverschilligen en slordigen gerekend kan worden, zien wij het vuil en den afval onder de stallen opgestapeld en de paarden niet altijd behoorlijk gewasschen en geroskamd in de gĕḍogan's staan. Gewoonte is het trouwens niet, om de paarden elken dag naar het wed te brengen, ofschoon dit op het voorbeeld der europeanen, die er paarden op na houden, langzamerhand wel in zwang komt, evenals het roskammen en borstelen, welke behandeling anders eenvoudig vervangen wordt door het afwrijven van het aan het paard zittende vuil door middel van een bosje stroo of gras.

Eveneens wordt op het aan het paard toegediende voer weinig gelet. De meeste paardenhouders laten hunne dieren gewoonlijk vrij op de weiden of andere velden rondloopen en zelf hun voedsel zoeken, en als zij verplicht zijn hunne paarden in de stallen te houden, dan is meestal ook het eerste, het beste voer, dat zij krijgen kunnen, voor hunne paarden goed genoeg.

Vandaar de meer dan groote verscheidenheid, die wij in het paardenvoer bij den javaan opmerken, als:

alang-alang [1]), adas-adasan [2]), ajĕm-ajĕman [3]), bagen [4]), blĕmbĕm [5]), bokoran [6]), ḍekeng [7]), djali [8]), djawan [9]), gĕndjoran [10]), glagah [11]), grinting [12]), kaṭelan [13]), kĕrbaq [14]), klabangan [15]), kliṭiq [16]), kalamĕnta [17]), kalandjana [18]), krĕpaqan [19]), lamoeran [20]), loelangan [21]), mĕraqan [22]), oesoep-oesoep [23]), poejangan [24]), ramboetan [25]), rĕdjoena [26]), tĕki [27]), wĕdoesan [28]), wlingi [29]), enz. die de als versch, groen voer gegeven wordende grassoorten vertegenwoordigen, —

bajĕm [30]), bajĕm kĕrmah [31]), blĕngoeran [32]), brambangan [33]), brobos [34]), damen [35]), goḍong pring [36]), ḍaḍap [37]), djagoengstengels [38]), kaspe [39]), kates [40]), djeboran [41]), djiwir [42]), eseq-eseq [43]), gadjihan [44]), gagan-gagan [45]), garĕman [46]), kapirangoe [47]), katjangan [48]), kawoqan [49]), kĕrisan [50]), kĕtepeng [51]), kĕtoelan [52]), kloe-

1) Imperata arundinacea Cyrill.
2) Gomphrena globosa L.
3)
4)
5)
6)
7)
8) Eleusine Coracana Grtn.
9)
10)
11) Saccharum spontaneum L.
12) Cynodon dactylon Pers.
13)
14)
15) Pothos Horsfieldii Miq.
16)
17)
18) Panicum maximum Jacq.
19)
20)
21)
22) Echinochloa stagmina Beauv.
23)
24)
25)
26)
27) Cyperus rotundus L.
28) Ageratum conyzoides L.
29) Scirpus sundanus Miq.
30) Euxolus caudatus Moq.
31)
32)
33)
34)
35) Stroo van Oryza sativa L.
36) Bladeren van Bambusae Schr.
37) Id. van Erythrinae L.
38) Stengels van Zea mays L.
39) Janipha manihot H. B. en K.
40) Carica papaya L.
41)
42)
43)
44)
45) Desmodium barbatum Buth. (?)
46)
47)
48)
49)
50) Carex curvirostris Knth.
51) Cassia alata L.
52)

raq [1]), kalantara [2]), krokot [3]), lara-iwang [4]), laronan [5]), lepongan [6]), lorodan [7]), orang-aring [8]), pari [9]), poeloetan [10]), rajoeng [11]), roejangan [12]), renḍeng [13]), sĕkoelan [14]), sidagoerih [15]), sroenen [16]), tapaqliman [17]), tjebloqan [18]), tjoweqan [19]), waderan [20]), enz. die het gewone bladeren- en hooi-voer uitmaken, en:

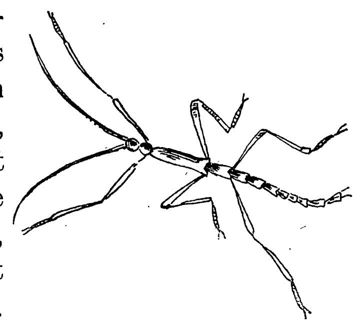
bras [21]), ḍĕḍaq [22]), djagoeng, waarvan de javaan zes soorten, nl. de gewone djagoeng [23]), de djagoeng djali [24]), de djagoeng irĕng [25]), de djagoeng koḍoq [26]), de djagoeng koenir [26], de djagoeng tjanṭel [26]) en de djawawoet [29]) kent, kaspe [30]), katjang [31]), nangka [32]), pisang [33]), enz. die het meer vaste voedsel vormen.

Onder deze voedingsmiddelen zijn er echter verscheidene, die het dier, dat daarvan gebruikt, ziek kunnen maken. Zoo veroorzaken de alang-alang en de rajoeng dikwerf opgeblazenheid en krampen; is de mĕraqan vaak oorzaak, dat het paard selakarang krijgt; verwekt de tĕki menigmaal hoest of droes; zijn de wortels van de kalaq-ambing [34]), tjĕrme [35]) en kĕḍĕle [36]) vergiftig; maakt het melksap van den soeroetangan [37]), wanneer het bij ongeluk in de oogen komt, het paard blind; hebben de bladeren van den poetjoeng [38]) en den sengon [39]) vergiftige eigenschappen, enz.

---

1)
2)
3) Sesuvium repens Wlld.
4)
5) Macropanax oreophilum Miq.
6)
7)
8) Pouzolzia indica Gaud.
9) Oryza sativa L.
10) Urena L. spec. div.
11)
12)
13) Bladeren enz. van Arachis hypogaea L.
14)
15) Abutilon Dc. en Sida L. spec. plur.
16) Spilanthes pseudo-acmella L.
17) Panax tricochleatum Miq.
18)
19)
20) Pilea oreophila Miq.
21) Ontbolsterde, ongekookte rijst.
22) Zemelen.
23) Zea mays L.
24) Eleusine Coracana Grtn. (?)
25)
26)
27)
28)
29) Panicum italicum L.
30) Janipha manihot H. B. & K.
31) Peulvruchten.
32) Artocarpus integrifolia L.
33) Musae Trnf.
34) Sarcolobus dichotomus R. Br.
35) Cicca nodiflora Lam.
36) Soya hispida Mönch.
37) Euphorbia nereifolia L.
38) Pangium edule Rwdt.
39) Kerria japonica Dc.

Ook komen dikwijls in het toegediend wordende voer insecten en andere lagere diersoorten voor, die voor het paard gevaarlijk zijn en wel eens zijn dood veroorzaken. Hieronder verdient voornamelijk genoemd te worden de vergiftige walang-anggas behalve de reeds zooeven besproken lingsĕng en pĕloes, welke laatsten, wanneer zij zich een doorgang tot aan de hersenen hebben weten te verschaffen, niet zelden oorzaak zijn, dat het paard kolderig of dol wordt en onder vreeselijke pijnen sterft.

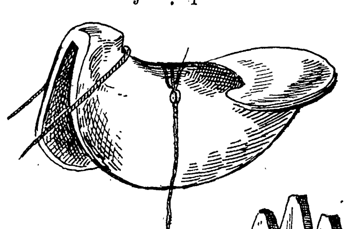
Walang-anggas of het spook (Phasma).

Doch genoeg!

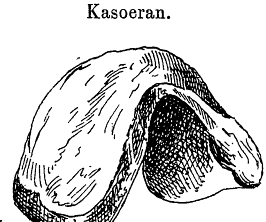
Zooals wij reeds weten, gebruikt de javaan het paard niet alleen als rij- en trekdier, maar ook als lastdier. Het harnachement van het rijpaard hebben wij vroeger reeds beschouwd. Wat het tuig voor het trekpaard betreft, dit is eenvoudig eene imitatie van het europeesche wagentuig, zoodat wij het dus gerustelijk verder buiten beschouwing kunnen laten. Alleen met het pakzadel van het lastpaard dienen wij een oogenblik nader kennis te maken.

Dit bestaat, zooals wij aan verscheidene hier aanwezige exemplaren kunnen zien, uit een houten geraamte, dat tjĕkataqan heet, en op een kussen of ander dek, kasoeran of abah-abah,

Tjĕkataqan.

Kasoeran.

Bangkol.

geplaatst en verder door middel van touwen als singels boven op den rug van het lastpaard bevestigd wordt, terwijl een borst- en een staartriem het voor- en achterwaarts schuiven

daarvan beletten. Op deze tjĕkataq-an, die overigens niet bekleed is, rust verder een houten voorwerp in den vorm van een drietandigen kam, bangkol genaamd. Hieraan worden links en rechts de zakken, manden, enz. bevestigd, die het vrachtpaard te dragen heeft, en wel door middel van touwen, die tali- of tangsoel-bangkol worden genoemd. Een hoofdstel en bit worden gewoonlijk niet gebruikt; bij uitzondering ziet men een enkel paard soms een kĕndali-pangon in den mond houden.

Doch, wij hebben ons reeds te lang bij de paarden opgehouden en het wordt meer dan tijd, dat wij ook eens kennis gaan maken met het andere vee, dat hier te kijk staat.

De runderen zijn mede over het algemeen klein en eer fijn dan grof gebouwd te noemen. De meesten dragen ook de teekens van zich overwerkt te hebben of liever van meer arbeid te hebben moeten presteeren, dan in het belang van hunnen groei en hunne gezondheid wenschelijk en dienstig was. Geen wonder trouwens, want in deze streken, waar de karbouw betrekkelijk schaars voorkomt en duur is, wordt het goedkoopere en in vele opzichten ook gemakkelijker te behandelen rund bijna uitsluitend voor den zwaren sawah-bouw gebruikt, terwijl de forschere karbouw meer als lastdier (trekdier) dienst doet, ofschoon men ook niet zelden runderen [1]) voor grobags of vrachtkarren gepannen ziet, en den karbouw ziet gebruiken, om het zwaarste gedeelte van de sawahbewerking af te doen.

Zoowel het gewone javaansche rund als de buffel of karbouw schijnt tot de op Java door de Hindoes ingevoerde huisdieren te moeten worden gerekend.

Het rund (bos taurus), dat sapi of lĕmboe genoemd wordt, vertoont de kenmerken zijner afstamming van den zebu (bos indicus), doch tevens ook die zijner verbastering door de kruising met het wilde rund (bos sundaicus) of den banteng, die thans nog in enkele oerwouden (meest van Zuid-Java) voorkomt. De hooge schoft of de bult, die het zeburas kenmerkt, is bij deze bastaarden bijna niet meer te bespeuren, terwijl de bouw van het hoofd en der pooten op bloedsvermenging met den banteng wijst.

1) Meest ossen of stieren.

De buffel (bos bubalus), dien de javaan kĕbo of maesa noemt, vertoont, ofschoon ook hij den invloed van het klimaat enz. niet heeft kunnen ontgaan, mindere afwijkingen van het oorspronkelijke ras, dat in Hindostan thuis behoort, dan het gewone rund. Veel forscher en grooter van bouw, dan het rund, is hij in zijne bewegingen echter trager en kalmer, en slaat hij ook niet zoo vlug tot woede over als de stier, ofschoon hij, eenmaal woedend, veel geduchter tegenstander is dan deze. Van daar de gewoonte bij den javaan, om het middenschot van den neus van dit dier te doorboren en er een touw, soms ook een ijzeren ring door te halen (di kĕloeh), ten einde hem meer en beter in bedwang te kunnen houden. Dit middel wordt ook bij stieren en koeien aangewend, doch niet zoo algemeen als bij den kĕbo of karbouw.

Kĕloeh.

Zooals u zeker niet onbekend is, onderscheidt men bij den kĕbo twee varieteiten, nl. den zwarten en den witten kĕbo, welke laatste meer bepaaldelijk kĕbo boele wordt genoemd en bij dit dierenras de klasse vertegenwoordigt, die onder de menschen de zoogenaamde albino's omvat. Evenals bij de albinos is de kleur van den witten karbouw een kenmerk van zwakheid; het dier is dikwijls onderhevig aan allerlei ziekten en niet zelden ook slecht van gezicht.

Deze witte kleur is hem echter tevens eene bescherming, want naar het algemeen bijgeloof (?) veroorzaakt het eten van zijn vleesch verschillende ziekten, waaronder de huidsverkleuring niet de minst beteekenend is; van daar, dat hij bijna nooit geslacht wordt en de Ned. Ind. regeering het zelfs noodig heeft geacht op het slachten van dit dier beperkende bepalingen te maken [1]).

1) Zie o. a. art. 6 der voorwaarden voor de pacht van het slachten van rundvee en buffels opgenomen als bijlage Lr A. in het indisch staatsblad van 1849 nº 52.

Gewoonlijk wordt dit dier dan ook uitsluitend als trekdier gebruikt en voor vrachtkarren of den ploeg gespannen.

Bij de keuze zijner runderen en karbouwen let de javaan in de eerste plaats op den algemeenen bouw dezer dieren; een breede borst, een hooge schoft en een goed gevormd lichaam op niet te hooge pooten maken in zijn oog het dier schoon. De hoeven moeten goed aaneensluiten, terwijl een stijve staart als een teeken van kracht beschouwd wordt.

Wat den ouderdom van het rund of den karbouw betreft, die algemeen op een maximum van 20 jaren wordt gesteld, dezen beoordeelt de javaan in de eerste plaats naar de tanden en in de tweede naar de horens van het door hem onderzocht wordende dier.

Im Oberkiefer befinden sich keine, im Unterkiefer acht Schneidezähne. 4 Schneidezähne bringt das kalb mit auf die Welt; nach $^1/_4$ Jahr bekommt es die anderen vier. Dies sind kleine Milchzähne. Nach dem ersten Jahre fallen die beiden mittelsten aus und das Thier bekommt zwei neue, grosse; gegen Ende des zweiten Jahres die beiden nächstfolgenden auf jeder Seite; im dritten wieder zwei und im vierten verliert es die letzten Milchzähne und hat acht Schneidezähne, durch ihren Glanz und ihre Grösse leicht von den Milchzähnen zu unterscheiden. Vom 5^n Jahre ab veränderen sich diese Zähne in derselben Ordnung von Jahr zu Jahr, wie sie gekommen. Die Zahnkrone nutzt sich ab, wird runder, und verschwindet schlieszlich ganz, sodass in den Kiefern nur kurze Stummeln stecken.

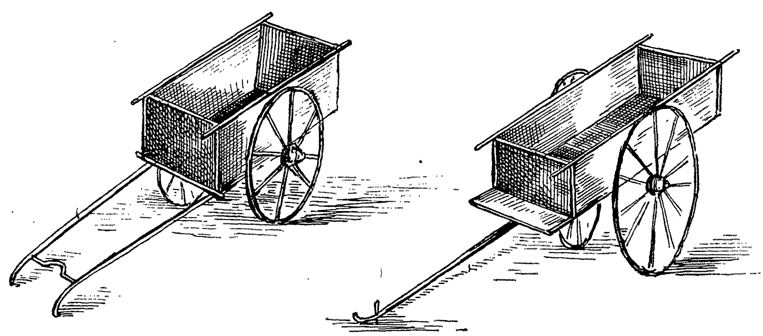
Die Hörner sind bis zum 4^n Jahre glatt; von da ab bildet sich dicht am Kopf einer ingförmige Erhabenheit, mit jedem fortlaufenden Jahre eine neue, sodass ein Thier mit 6 Ringen 10 Jahre alt sein würde. Indessen lässt sich bei Rindern das Alter durch äusseren Zeichen nie mit gleicher Sicherkeit bestimmen wie beim Pferde. [1])

Aangezien wij bij de beschouwing van den landbouw-arbeid van den javaan nader met deze nuttige dieren kennis zullen maken, zullen wij hen thans verder met rust laten, en een

1) Dr. Willmar Schwabe: Illustrirter Hausthierarzt (fünfte Auflage, Leipzig 1881) Seite 59.

kijkje gaan nemen van de schapen en geiten, die hier ook ten toon zijn gesteld, doch, alvorens ons naar hunne standplaats te begeven, vooraf eerst die verschillende vrachtkarren daar voor ons bezien.

Zie, hier hebben wij een dier vervoermiddelen in zijn meest gewonen vorm. Het is een grobag, in sommige streken ook tjikar genaamd, en is best te vergelijken met een langwerpige

Tjikar of grobag.

kist zonder deksel, rustende op een houten of ijzeren as, welks uiteinden door de grove en groote bussen der links en rechts van dezen bak aangebrachte, groote en sterke wielen met breede vellingen en stevige spaken, steken en van ijzeren pinnen voorzien zijn, om het uitglijden of losraken dier wielen te beletten. De voor- en achtervlakken van dezen bak kunnen uit het geraamte genomen worden, wanneer zulks bij het beladen van dit transportmiddel noodig is; de beide zijvlakken zijn meest vast, d. w. z. aan het geraamte gespijkerd, ofschoon men ook wel eens grobags aantreft, waarbij deze vlakken mede in sponningen of gleuven aan de hoekstijlen van het geraamte op- en nedergeschoven kunnen worden. Aan de voorzijde hebben deze grobags een of twee boomen, zooals gij hier zien kunt. De eerste soort dient om door een span trekdieren minstens te worden getrokken, de andere is bestemd voor lichtere vrachten, die de krachten van een trekdier niet te boven gaan.

De boom bij deze eerste soort van grobags heeft verder, zooals gij zien kunt, op ± een halven meter van zijn dikwijls bovenwaarts omgebogen uiteinde een houten pin, meest hori-

zontaal, soms ook vertikaal daaraan bevestigd, oendang-anding of panteq genaamd. Aan deze pin wordt de pasangan, soms ook dĕpan geheeten, bevestigd, die hierbij het geheele tuig vertegenwoordigt. Deze pasangan bestaat bij den eenboomsgrobag uit een ± anderhalven meter lang, vierkant bekapt of rond en recht stuk hout door welks beide einden twee vertikale, een à anderhalven voet lange houten pennen zoodanig geslagen zijn, dat de hals van het vracht- of trekdier er juist tusschen of in past. Deze pennen worden sambilan's genoemd en daaraan zijn de sawĕt's bevestigd, d. z. kleine houten bogen, die door middel van touwen, tali- of tangsoel sawĕt, tegen de onderzijde van den hals en aan de sambilan's vastgemaakt worden, om het betrokken dier in het gespan te houden. Midden op bovenbedoelde pasangan staat weder een [1]) houten pen, manoeqan geheeten, die dient, om door middel van het daaraan bevestigde touw, dat kĕndali heet, den geheelen toestel aan den grobag-boom vast te maken, en wel zoodanig, dat èn die boom èn daarmede ook de grobag daardoor, als het ware, gedragen worden.

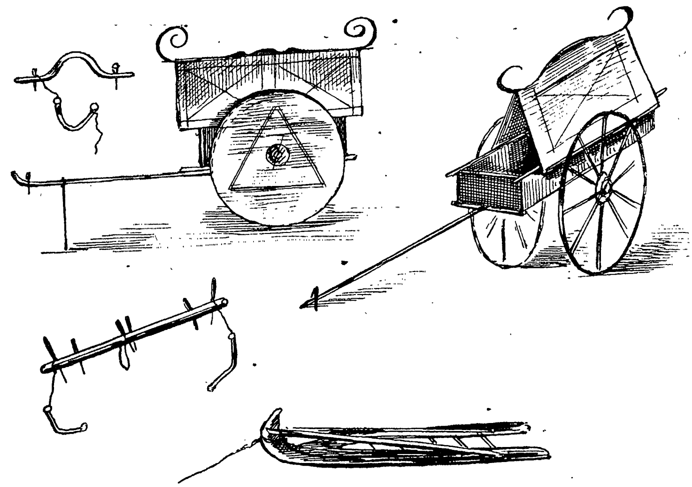
De pasangan voor den tweeboomigen grobag bestaat uit een houten juk, dat in het midden eenigszins opwaarts gebogen is, zoodat de nek van het trekkende dier er juist in past, en overigens uit een sawĕt als hiervoren reeds is beschreven. Deze pasangan is dikwijls aan de boomen bevestigd door middel van spijkers enz. maar komt ook wel eens los, d. i. onverbonden, voor.

Gewoonlijk zijn deze grobag's niet voorzien van een dak of pajon, bestaande uit een met alang-alang gedekt tweebladig geraamte, of uit twee aan houten of bamboezen ramen bevestigde en aan de bovenzijde met elkander verbonden stukken kepang. In sommige streken, als bijv. het madioensche, is dit dak het kenmerkend onderscheid tusschen den tjikar [2]) en den ongedekten grobag, welke laatste naam dikwijls ook gebezigd wordt voor kruiwagens en handkarren of dergelijke vervoermiddelen, die door menschen en niet door dieren worden getrokken of voortbewogen.

1) Soms een paar.
2) Of grobag pajonan, d. i. de van een dak voorziene grobag.

De pĕḍati, waarvan wij hier ook een paar exemplaren zien, is, zooals gij zeker zelf reeds opgemerkt heb, niets anders dan

Pasangan. Pĕḍati. Grobag pajonan.

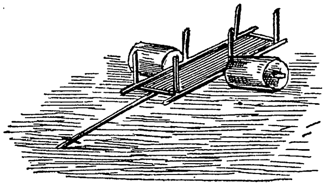

Dĕpan of pasangan. Keser.

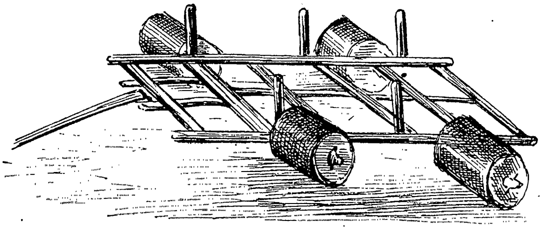
een van een dak voorzienen grobag of tjikar, waarvan de wielen niet zooals bij dit laatste vervoermiddel uit spaken en vellingen zijn samengesteld, maar eenvoudig bestaan uit een 4 à 5 cm. dik, en massief blad hout, dat cirkelvormig is bekapt en om welks middenpunt een ruwe houten klos is aangebracht, waarin de bus steekt, die het uiteinde van de as omvat. Dergelijke wielen worden uit kolossaal dikke boomstronken gezaagd of bekapt, doch hebben, zooals licht te begrijpen is, betrekkelijk weinig hechtheid, vooral wanneer, zooals meestal gebeurt, de stronk, waaruit zulke bladen genomen worden, in zijne dikte is doorgezaagd. Van daar ook, dat dikwijls voor dergelijke wielen eenvoudig eenige dikke planken van de eene of andere goede en harde houtsoort door middel van kleine pinnen en dwarslatten aan elkander worden gelascht. Vellingen of ijzeren vellingbanden worden hierbij echter niet gebruikt.

De meest eenvoudige of primitiefste vorm van den pĕḍati is zeker de pĕḍati-alas, pĕḍati-wana, die veel heeft van den mallejan of timmermanskar voor het transporteeren van boomstammen of balken. Deze bestaat uit een houten, soms met planken

gedekt raam, dat naar gelang van zijne lengte op een of twee

Grobag alas.

grove houten assen rust, waaraan massieve houten cilinders of klossen als wielen zijn aangebracht.

De tweewielige grobag-alas heeft een vasten, d. w. z. daaraan vastzittenden boom; de vierwielige echter er meestal eenen, die door middel van een stevige pin tusschen twee aan de onderzijde van het raam stevig bevestigde stukken hout wordt vastgehouden en des noodig er afgenomen kan worden.

Eindelijk zien wij hier nog de inlandsche sleê of keser, d.i. het gewone transportmiddel om de gesneden en reeds drooge pari van de sawah's naar de loemboeng's te brengen, indien dit product niet eenvoudig daarheen gepikoeld (gedragen) wordt. De keser is, zooals wij opmerken, een soort van stevige houten vork met twee tanden, wier vereenigingspunt eindigt in een opwaarts omgebogen dikken en sterken knop, waaraan het dikke trektouw wordt bevestigd, dat aan zijn ander eind de pasangan vasthoudt. Een boom, noch wielen zijn aan dezen keser waar te nemen; alleen is op en over zijne tanden een plat van bamboe of hout aangebracht, waarop al, wat daarmede vervoerd moet worden, wordt geplaatst of gestapeld.

Maar .... kom, het wordt tijd dat wij verder gaan en ons onderzoek hier ter plaatse besluiten met de opname en beschouwing der schapen en geiten.

Het schaap (Ovis aries), dat de javaan onder de namen wĕdoes- of maenda-gembel, -domba, -wlanda of wlandi, enz. kent en allerwaarschijnlijkst van den moeflon (Ovis musimon) of den argali (Ovis ammon) afstamt, behoort zeker tot de door de Europeanen hier ingevoerde huisdieren, doch schijnt door

verschillende klimatologische en andere invloeden langzaam aan verbasterd te zijn. Veel zorg voor de instandhouding van het oorspronkelijke, of voor de veredeling van het tegenwoordige ras wordt trouwens door den javaan niet gedragen. Als het door hem gefokte schaap te zijner tijd slechts vet genoeg wordt, om eventueel een smakelijken schotel te kunnen vormen, dan is hij reeds tevreden! De meest gewilde soort is het schaap met een dikken vetstaart, dat meer bepaaldelijk gembel wordt genoemd. De wol, die het dier geeft, is voor den javaan weinig waard, en wordt door hem slechts zelden gebruikt voor het vullen van zadelzittingen of -kussens en dergelijke niet dagelijks benoodigde voorwerpen, daar zij volgens hem panas (warm) is. Uitsluitend wordt dit dier dan ook, evenals de geit (Capra hircus), die hoogstwaarschijnlijk van den bezoarbok of pasang (Capra aegagrus) afstamt en hier uit Perzië ingevoerd is, als slachtdier gefokt. Onder de hier ten toon gestelde geiten, die wĕdoes, wĕdoes djawa of maenda, menda, menda djawi genoemd worden, zien wij verscheidene schoone exemplaren, al dan niet gebaard en stevig gebouwd. Overigens valt omtrent deze dieren weinig bijzonders meer op te merken en te vermelden, zoodat wij goed zullen doen, door weder naar de kawĕdanan terug te gaan, waar onze gastheer ons reeds bij het drankenzetje in zijne pĕndapa wacht, want gedurende ons onderzoek is zoetjes aan ook de tijd voor het middagmaal genaderd. Buitendien moeten wij onze krachten wat sparen, want daareven heeft de wĕdana ons op eene groote vischpartij geinviteerd, die heden in den namiddag in de achter de districtswoning stroomende rivier zal worden gehouden.

Wij zullen daarom straks, na het middagmaal te hebben gebruikt, ons stil naar onze kamers begeven en er in afwachting van de dingen en vermoeienissen, die komen zullen, door eene verfrisschende siesta een nieuwe dosis krachten trachten te verzamelen.

Ook zullen wij straks trachten onze nieuwsgierigheid naar de bestanddeelen en de bereidingswijze der echt javaansche schotels, die ons voorgedischt zullen worden, te beteugelen tot dat wij er meer op ons gemak mede kennis zullen kunnen maken, waartoe onze gastvrouw ons ongetwijfeld wel in de gelegenheid zal willen stellen, wanneer wij haar zulks verzoeken.

HOOFDSTUK V.

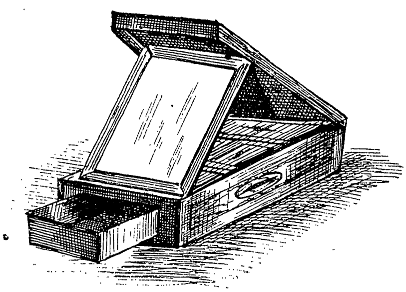
Zoo gij er niets tegen hebt, waarde lezer, om uwe siesta er aan te geven, dan inviteeren wij u den tijd vóór het bepaalde vischvangstuur in onze logeerkamer door te brengen. Wij verzekeren u, dat deze kleine opoffering u niet berouwen zal, want wij hebben daar juist eene ontdekking gedaan, die voor u ongetwijfeld wel hare waarde zal hebben. Onze kamer namelijk grenst aan het gezelschaps- en toiletvertrek onzer gastvrouw en is daarvan slechts gescheiden door een planken beschot, waarin hier en daar reten zijn, die ons in staat stellen in dit damessalon een kijkje te nemen. Willen wij eens stout en onbescheiden zijn? Doch — mondje dicht, s. v. p., want indien de dames, die zich in deze kamer bevinden, er achter komen, dat wij ze begluurd hebben, dan zal deze vrijpostigen nieuwsgierigheid ons duur te staan komen!

Het meubilair van dit vertrek bestaat, zooals gij ziet uit eenige divans of bekleede banken op korte pooten, een paar tafels, waarop vruchten en andere snoeperijen zijn te vinden, voorts een groote en twee kleine kasten, terwijl de gepleisterde vloer verder bedekt is door een rottingmat, waarop hier en daar nog fijne pandan-matten liggen. Een toiletdoos of bĕrsian [1])

---

1) De bĕrsian is gewoonlijk een langwerpige, aan de voorzijde van een schuiflaadje voorziene, en van binnen in vakjes verdeelde doos, wier van een opstaanden rand voorziene deksel aan de binnenzijde een spiegeltje heeft, dat òf geheel daaraan vastzit òf slechts door middel van kleine scharniertjes met zijn bovenrand daaraan bevestigd is, zoodat het eventueel evenals gewoonlijk bij

op een der tafels, een groote spiegel en een paar schilderijen aan de wanden, benevens verscheidene sirih-doozen en kwispedoren vormen de verdere stoffage van dit heiligdom der javaansche schoonen, die zich hier onder gezelligen kout klaarmaken voor de a. s. visscherij.

Bĕrsian.

Doch wij moeten van den ons gegunden tijd gebruik maken, om deze verschillende dames behoorlijk op te nemen.

Ziet gij daar vlak voor ons die jonge schoone met haar klein, lief gezichtje en sprekende oogen? Zij is afkomstig uit de residentie Banjoemas en onlangs in het huwelijk getreden met een familielid van onzen gastheer, dat in ditzelfde district onder zijne bevelen dient. Bekijk haar goed en bewonder het fijne blank-licht-gele gezichtje, welks halfdoorschijnende, fluweelachtige huid de blauwgroen gekleurde fijne adertjes hier en daar te zien geeft. Aan het jeugdig glanzend gelaat misstaan die korte vlokkige en fijne ponyhaartjes, die zich zoo coquet ter hoogte van de slapen krullen, voorzeker niet, terwijl de gitzwarte kleur van het weelderige hoofdhaar er ook niet weinig toe bijdraagt, om aan het lieve gezichtje meer uitdrukking te geven en de lichte huidskleur onzer schoone te beter te doen uitkomen. Zulk eene vrouw heeft vele goede, zelfs uitstekende eigenschappen, die haar bezit ongetwijfeld in het oog der mannen op geen geringen prijs doen stellen. In de bestaande tjandra of beschrijving der menschelijke figuren van Raden Pandji

---

scheeretuis bijv. het geval is, schuin tegen den rand aan de voorzijde van het kistje kan worden opgesteld. In het laadje en de verschillende vakjes worden de voor het toilet benoodigde artikelen, als wĕḍaq of poeder, lĕnga- of lisah-madjĕmoeq, d. i. madjĕmoeq-olie en andere odeurs, etc. alsmede lippenpommade of pale, cosmetiek voor de ooghaartjes en wenkbrauwen of sipat, idem voor het ponyhaar of pritee, boreh of konjoh, d. z. verschillende uit welriekende kruiden, bloemen etc., bereide smeersels of blanketsels, ḍeḍes of muskus, enz. gevonden. Dat deze toiletdoos dikwijls rijk met gouden en zilveren ornamenten versierd en van welriekend hout of schildpad gemaakt is, behoeft voorzeker geen nader betoog.

Djajasoebrata [1]) zegt deze schrijver van zulk eene vrouw ook: pratanḍa nikmat-ing-anoe, eene verklaring, die wij moeilijk kunnen vertalen, doch, naar wij vertrouwen, u voorzeker begrijpelijk of verstaanbaar genoeg is, om eene alles behalve gemakkelijke vertolking van hetgeen de schrijver daarmede bedoelt, hier nog noodig te maken. Dat zij voor haren echtgenoot een ware schat is, behoeven wij u voorzeker niet nader te betoogen.

Die tweede tĕgalsche dame daar, die zoo gemakkelijk op die rustbank ligt en zich door dat kleine meisje pidjĕten laat, is eene onbestorven weduwe en eene nicht van onze gastvrouw. Haar gelaat is langwerpig rond, donker van kleur en gedeeltelijk omlijst door een vrij weelderige massa bruinachtig zwart en stijf haar, terwijl het verder hier en daar eenige vrij harde roode vlekken vertoont. Haar hals is ook vrij lang, de pupillen harer oogen zijn blauwachtig zwart en het wit daarvan heeft eene vuile, naar het geel overhellende kleur. Zulk eene vrouw wordt doerga-sari, d. i. de stinkende bloem, genoemd, en moet naar het algemeen gevoelen behept zijn met alle denkbare slechte eigenschappen, die hare sekse kunnen aankleven. Misschien is het ook daaraan te wijten, dat zij na betrekkelijk kort gehuwd te zijn geweest, door haren man verstooten is geworden, en tot nu toe nog geen ander huwlijk heeft kunnen sluiten.

De volgende, die nu aan de beurt is, om door ons te worden opgenomen en daar zoo ongegêneerd tegen dien langen divan half zittend, half liggend geleund is, is een dier sĕmarangsche vrouwen, die de drie typen in zich vereenigt, welke bij den javaan bekend staan onder de namen: mĕndjangan-kĕtawan, d. i. de (weerbarstige) gevangene ree, tjanggèh-tjanḍala-toer-tarapas, d. i. die de gewoonte heeft onder het schertsen te slaan, te knijpen en zelfs vuil en gemeen te zijn, maar daarom ook nooit lang in den smaak van anderen valt, en gĕḍang soeloeh, d. i. wier huidskleur op die der gele, rijpe banaan gelijkt. Zie, die een weinig naar voren gebogen of gekromde schoone hals, en dat weelderige, van de kuit spits

1) Kitab wirasat-ing-soedjalma, enz. Semarang. G. C. T. v. Dorp & Co. 1883 bl. 27.

naar den enkel toeloopende been, waaraan zij den naam mĕndjangan-kĕtawan dankt, zijn het teeken van een voluptueusen aard, die haar dikwerf te sterk is en niet zelden zelfs de eer van haar echtelijk bed over het hoofd zien of vergeten doet. Dat slanke, welgevormde lichaam, welks licht-roodachtig-gele tint aan de kleur van den gĕdang-soeloeh herinnert, die lange, dikke en vrij stijve haren, wier wortels min of meer bruingetint zijn, die brutale, doch tevens schalksche oogopslag en die bewegelijke fijngevormde armen en vingers, die haar de attributen tjanggeh-tjandala-toer-tarapas doen verdienen, wijzen allen op eigenschappen, die voor of bij het vrouwelijk geslacht minder gewenscht zijn of heeten mogen, en het bezit van zulk eene vrouw niet bijzonder benijdenswaardig maken, en toch — hoevele en hoe groote gebreken deze vrouw ook hebben moge, noemt haar man zich gelukkig in haar bezit en zoude menige andere man hem deze echtgenoote kunnen benijden! Een echte Eva!

Doch het wordt tijd, dat wij nader kennis maken met die andere uit het pĕkalonganische afkomstige dame, die, op dezelfde rustbank gezeten als de eerste door ons beschouwde, daar bezig is met een kinang of sirih-pruim klaar te maken. Haar gelaatskleur is donker, heur haar is zacht en elastisch, haar hoofd een weinig te groot. Zulk eene vrouw wordt eene estri-kĕntjana, d. i. gouden vrouw, genoemd en is eene zorgzame, goede huisvrouw.

Die daar verder op dicht bij dat tafeltje met marmeren blad op dien divan zit met dat slanke, vrij licht gekleurde lichaam, die dunne armen en vingers, die betrekkelijk breede borst en eenigszins wijd uit elkander staande schouders en die kleine, thans onder haar tapih of onderlijfkleed verborgen voetjes is eene kĕdirische en vertegenwoordigt het type toema-bisiqa, d. i. de fluisterende luis, d. w. z. de van den een op den anderen overspringende verleidster. Zij is een van die zwakke vrouwen, die bij eene natuurlijke neiging tot wulpschheid zich dikwijls zoo weinig weten te beheerschen, dat zij zich zelfs niet gêneeren, de mannen, als het ware, na te loopen! Zulk eene kan in ons oog voorzeker moeilijk het ideaal vormen van vrouwelijke schoone deugden, en toch ziet men haar niet zelden betrekkelijk gelukkig leven met den echtgenoot, die zijn oog

eenmaal op haar heeft doen vallen! Doch genoeg, want......

Zie, daar komt juist eene andere dame het vertrek binnen. Deze is geboortig van de residentie Madioen. Blijkbaar heeft zij zich pas gebaad, want het verward om den hals en over de schouders hangende gitzwarte haar is nog vochtig evenals de tapih, wier slippen zij in de hoogte houdt. Voor eene vrouw, vooral eene javaansche, is zij vrij groot en forsch gebouwd. Hare oogen zijn goed gevormd en nu wij haar hooren spreken, bemerken wij dat zij niet alleen eene lieve stem, maar ook bevallige manieren heeft. Zulk eene vrouw wordt madram-kanginan, d. i. de in den wind flikkerende vlam (eigenlijk madam-kanginan), d. w. z. de telkens zich schooner voordoende, genoemd, bezit alle goede hoedanigheden, die men in eene vrouw slechts verlangen kan en is eene niet genoeg te waardeeren, trouwe vriendin.

Die daar vlak over haar met dat kleine bouquetje in de rechterhand staat, is eene djokdjasche schoone. Hare postuur is eer klein en tenger, dan groot of grof te noemen; hare gelaatstrekken zijn niet terugstootend en haar uitzicht is helder en frisch. Zulk eene vrouw weet, wat zij wil, en staat voor geene bezwaren, is niet voor een klein geruchtje vervaard en kan zoo noodig goed hare handen gebruiken. Heeft zij vele deugden, ook slechte eigenschappen ontbreken haar niet, ofschoon van haar niet getuigd kan worden, dat hare ondeugden meer en grooter zijn dan hare goede hoedanigheden. Zulk eene vrouw vertegenwoordigt het type mritja-pětjah, d. i. de gebroken peperkorrel, d. i. de heete, de pittige.

Die dikke, mollige, er met haar lichtgeel, vrij onschuldig of onnoozel gelaat niet onaardig uitziende vrouw, die daar tegen die houten bank geleund zit, is iemand uit de bergstreken der residentie Bagělen. Van zulk eene vrouw wordt getuigd: měndoeng-djinalatoenda, padmasari-alěledang, d. i. de stapelwolk en de (in den wind) wiegelende toendjoeng-[1]) of lotusbloem. Zij heeft een gemoedelijk, zacht karakter en is, ofschoon niet vrij van minder goede eigenschappen, over het algemeen een goede huisvrouw te noemen.

1) Nymphea lotus L

Verder hebben wij nog kennis te maken met die forsche, stevige kadoësche, die daar tegen die met allerlei vruchten beladen tafel staat. Haar vrij robuste bouw, rond, niet leelijk te noemen gelaat en eenigszins donkere tint wijzen op een stil, ingetogen en rustig karakter, waardoor zij in het oog van den javaan tot die verstandige, goedhartige, onderworpen vrouwen behoort, die hij als boedi-oetami, d. i. verstandig en deugdzaam kenmerkt.

Ook die vrouwelijke bediende uit de residentie Japara, die daar met hare kinderen rustig schijnt af te wachten, wat haar bevolen zal worden, behoort tot die vrouwen, aan wie het attribuut oetami of deugdzaam kan worden toegekend, doch hare donkere kleur, haar eenigszins langwerpig gelaat, heur zacht, elastisch haar, hare kleine voeten en kleine lange nagels zijn tevens zoovele kenteekenen van een vrij jaloerschen aard, die haar niet zelden onverstandig doet handelen en soms zelfs zoover kan brengen, dat zij de echtelijke woning verlaat. Dit is dan wel een gevolg van de groote liefde, die zij haren man toedraagt, doch verstandig is zulks zeker niet te noemen, ofschoon wij ongetwijfeld zulk eene tot vrouw zouden prefereeren boven eene dame op wie den naam toema-bisiqa toepasselijk is.

Eindelijk hebben wij nog onze gastvrouw, de radenayoe van den wĕdana, die daar heen en weder tusschen hare vrouwelijke gasten loopt en zich nu met deze, dan met gene bezig houdt. Zij is eene solosche en eene verre nicht van haren echtgenoot, met wien zij, zooals wij reeds hebben kunnen opmerken, zeer gelukkig schijnt te leven. Hare kleur is eer donker dan licht te noemen; heur haar golvend en glanzend zwart. In het niet onaardig gezicht ligt iets liefs, iets innemends en in den zachten blik iets goedigs, iets gemoedelijks. Zulk eene vrouw is een lintang-karahinan, d. i. eene ster, die zelfs over dag nog zichtbaar is, en voor haren echtgenoot een juweel. Goedgehumeurd, werkzaam, zindelijk en zuinig als huisvrouw, is zij ook eene goede, zorgvolle moeder, die bij de vervulling harer plichten als zoodanig, nooit vergeet, dat zij nog een man heeft, voor wiens kleeding, eten, enz. zij mede de noodige zorg dragen moet.

Wij zullen haar daarom wat nader beschouwen, en, indien

wij ons deze uitdrukking veroorloven mogen, haar ontleden naar de voorschriften van de javaansche wirasat-ing-soedjalma of menschelijke physionomieleer en wat daarmede in verband staat.

Zie, hare figuur is welgemaakt, en goed geproportioneerd, een bewijs, dat daarin een edelaardig karakter zetelt.

Het hoofd is middelmatig groot, een teeken, dat de bezitster wijs en verstandig is. Het glanzend, effen zwarte haar wijst op een goed, edelmoedig, medelijdend hart, terwijl, indien het ons geoorloofd ware, haren ontblooten hals en rug te bezien, wij er ongetwijfeld ook fijne haartjes op zouden vinden, ten bewijze dat deze vrouw in alle opzichten te vertrouwen is.

Het strakke, gladde voorhoofd is mede een teeken van een goedhartig, medelijdend en onderworpen karakter, terwijl de fijnbehaarde, goed gevormde wenkbrauwen ons onze gastvrouw als eene verstandige vrouw doen kennen.

De ooren, die middelmatig groot genoemd kunnen worden, duiden aan, dat zij eene werkzame, handige huisvrouw is, terwijl hare lieve, kleine oogen op een volhardend, voorzichtig en nauwgezet karakter wijzen en in hunne min of meer aschgrauwe kleur het teeken dragen, dat zij steeds het goede betracht en waarheidlievend is.

De middelmatige, goedgevormde neus is mede een bewijs, dat zij tot een gelukkig leven voorbeschikt is, en aan de niet al te dikke lippen, die van nature en niet door het sirihkauwen eenigszins roodgetint zijn, is te zien, dat zij eene goede, verstandige, weldenkende en zich gelukkig gevoelende vrouw is.

Hare tanden zijn niet groot, noch klein, maar goed aaneengesloten en vrij gelijk van grootte, een bewijs, dat zij het hart op de rechte plaats draagt, terwijl hare goedgevormde kin mede een teeken is, dat zij een goed verstand en een gezond oordeel heeft.

Is aan haar welluidende, doch overigens gewoon klinkende stem merkbaar, dat zij wars is van elk hoogmoedig gezwets of van eene onberedeneerde, domme zelfverheffing, haar goedgevormde, wel geproportioneerde hals toont aan, dat zij steeds recht door zee gaat.

Ook die fijnbesneden armen en goed gevormde borst zijn

bewijzen van een hulpvaardig en goed karakter, terwijl de middelmatige buik en welgeproportioneerde beenen aangeven, dat zij nauwgezet is in al haar doen en laten.

Eindelijk zijn die fijngevormde, niet al te korte vingers en teenen zoovele bewijzen voor hare goede en werkzame natuur.

Zooals gij uit een en ander hebt kunnen merken, is de javaansche gelaatkunde en verdere beschrijving der menschelijke figuren vrij uitgewerkt.

Jammer, dat wij u op dit moment niet meer vrouwen, of zelfs mannen kunnen aanwijzen, op wie wij de in de zooeven bedoelde wirasat-ing-soedjalma aangegeven kenmerken kunnen toepassen.

In de hoop echter, dat die gelegenheid zich weldra voor zal doen en gij dan zelf uwe opmerkingen enz. daaraan zult kunnen toetsen, willen wij u verder wel mededeelen, wat de wirasating-soedjalma zoo al leert, althans voor zoover wij daartoe in staat zijn.

Gaan wij hierbij categorisch te werk, d. w. z. beschouwen wij eerst elk der voornaamste lichaamsdeelen afzonderlijk, om later tot de beschouwing van den algemeenen bouw des lichaams over te gaan, dan leeren wij het volgende bij hetgeen wij reeds weten.

Een groot hoofd is meestal een teeken van een weldenkend en kalm karakter, een klein hoofd daarentegen geeft een onverstandige, kortzichtige en driftige natuur aan.

Rood haar wordt de vloek des duivels genoemd en duidt een duivelachtig, gemeen karakter aan; geelachtig bruin haar doet den bezitter kennen als iemand, die nijdig en valsch van aard en niet te vertrouwen is; zwart haar daarentegen is een bewijs voor een mild, medelijdend en edelmoedig karakter. Stijf haar heeft de brutale, ook de moedige mensch; zacht, zeer buigzaam haar echter teekent een angstigen, vreesachtigen aard.

Een smal voorhoofd duidt onverstand aan, een breed een streng en stug gemoed. Een voorhoofd met horizontale voren doet den betrokken persoon als onverstandig streng kennen, een met vertikale lijnen echter is een teeken van wijsheid en gezond verstand.

Rechte wenkbrauwen heeft de domme, kortzichtige mensch, te hoog boven de oogen liggenden geven een trotsch, bluffe-rig karakter aan. Wie aan elkander verbonden wenkbrauwen heeft, zal steeds een moeilijk bestaan hebben, terwijl goedgevormde, middelmatige wenkbrauwen een bewijs zijn voor een wijs en verstandig karakter.

Kleine, smalle ooren zijn het teeken van een valschen, nijdigen aard, breede van een dom, maar gelukkig karakter.

Groote oogen zijn het eigendom van iemand, die langzaam, traag, maar goedgeaard is; kleine van eenen, die goed, mild, medelijdend genoemd kan worden. Duiden middelmatige, goedgevormde oogen een goeden, verstandigen aard aan, diepliggende of sterk uitpuilende oogen daarentegen zijn het teeken van een valsch, nijdig, jaloersch gemoed.

Buitengewoon zwarte oogen heeft de behoedzame, de voorzichtige; blauwe duiden een bedriegelijk, niet voor schaamte terugdeinzend karakter aan; roodbruine zijn het eigendom van den onverstandigen durfal; geelachtig lichtbruine zijn het teeken van een schurkachtigen aard, terwijl vuurroode oogen onverstand, kortzichtigheid aanduiden. Oogen met fijne ooghaartjes en bedeesden opslag zijn het deel van den weinig bespraakten mensch; oogen, die niet dikwijls knippen, zijn het kenmerk van een goed en gelukkig regeerder of bestuursman, terwijl sterk glinsterende vurige oogen een lang leven voorspellen. Oogen, wier hoeken vele voren vertoonen, zijn het eigendom van den onbeschaamde; die, waarvan het wit geelachtig vuil is, of waarbij mouches gevonden worden duiden een bedriegelijk karakter aan. Is de persoon, die loensch is niet bang voor zonde, iemand met verwarde ooghaartjes en een onrustigen blik is niets meer of minder dan de ratoe-ning-ala, d. i. de vorst van het kwaad!

Een platte, breed-wortelige neus is het eigendom van den dommen, hooghartigen veelprater; een lange haviksneus duidt een koppig, tevens losbandig karakter aan. Hij, die in het bezit is van een breed eindigenden neus, praat dien dikwerf voorbij, terwijl iemand met een dikken wipneus voluptueus en een met groote neusgaten valsch van aard is.

Een vrij breede mond met smalle, dunne lippen is het eigen-

dom van den vreesachtige, een goed gevormde kleine mond met dunne lippen daarentegen wijst op een goed ontwikkeld verstand. Dikke lippen zijn het teeken van een diepdenkend, doch ietwat praatziek karakter; blauwe echter behooren aan iemand, die niet best te vertrouwen is.

Wijd uit elkander staande en ongelijke tanden duiden een valsch bedriegelijk karakter aan, evenals een groote, vette kin, terwijl een puntige gewoonlijk bij den nijdigaard gevonden wordt.

Een sterke, zware stem kenmerkt den moedige, een fijne schelle en doordringende is het teeken van een bang, vreesachtig gemoed.

Een korten hals heeft de slechtgeaarde, diefachtige mensch, een langen de praatzieke en blufferige, terwijl een dikke het kenmerk is van iemand, die van veel en goed eten houdt.

Dicht aan het lijf gesloten armen geven een verraderlijken, valschen aard aan, een breede, wijde borst een voluptueus karakter, terwijl een groote, wijde buik het teeken is van den luiaard.

Groote, dikke, niet wel geproportioneerde dijen zijn het kenmerk van den dwaze; korte teenen en vingers heeft de persoon, voor wien de struggle for life steeds meer dan moeilijk is.

Een fijnbehaarde baard is het eigendom van den verstandigen, gelukkigen man; een, waarvan de haren wanordelijk door elkander krullen, dat van den wijze, terwijl een slordige, dunne baard een onverstandig en oneerlijk karakter teekent. Is de baard gewoon, dan is de drager van een rustig, gelukkig gemoed; is hij lang, dun en fijn, maar daarbij regelmatig, dan is deze baard een teeken, dat het zijnen bezitter nooit aan bestaansmiddelen ontbreekt of ontbreken kan.

Wat de algemeene vorm van het menschelijke lichaam betreft, een groot, robust gebouwd mensch is gewoonlijk van een verstandige en gelukkige natuur; een korte, ineengedrongen en kleine persoon daarentegen van een bedriegelijken aard, terwijl verder een misvormd lichaam het kenmerk is van vele en groote gebreken.

Voorts wordt nog speciaal van de vrouwen gezegd:

Eene vrouw met eene lichtgele kleur, zacht en lenig haar

en groote borsten is praatziek; eene, die daarbij nog mouches aan hare ooren heeft, zeer verkwistend.

Een zeer blanke huid en stijve haren zijn bij eene vrouw het kenmerk van een goeden inborst; een puntig gezicht, lang mager bovenlijf en lange dunne beenen van een valsche en verkwistende natuur.

Een vrouw met een langwerpig rond gelaat, een lang doch wel geproportioneerd bovenlijf, zwart, zacht haar en drooge voeten is eene goede huisvrouw, terwijl eene met een langen of zwanenhals en min of meer roodgekleurd gezicht niet te vertrouwen en oneerlijk is.

Een lichtgele kleur, stijf, lang en welig haar en drooge beenen en voeten zijn het werk eener goede, verstandige en standvastige huisvrouw.

Eene vrouw met een fijne, doorschijnende, lichtrood gekleurde huid en een lieven, zachten oogopslag is eene goede, trouwe echtgenoote, die haren man aanbidt; eene slank gebouwde, lichtgeel gekleurde en er steeds frisch en helder uitziende vrouw, die onder het loopen zwierig hoofd en armen beweegt, is eene zuinige, voorzichtige huismoeder.

Eene tengere gestalte, stijf haar en roodachtig gelaat teekenen eene vrouw, die bij vele goede hoedanigheden ook menige ondeugd heeft, terwijl eene korte, kleine figuur, een zeer lichtgele, bijna blanke huid, goed gevormde oogen, zacht krullend haar en kalmte in het spreken ons eene vrouw als in alle opzichten goed doen kennen.

Een vrouw met een klein, roodachtig gekleurd lichaam, een overigens doorschijnende, fijne huid, en gekrulde pony-haartjes is eene coquette, die rijk is aan middelen, om de aandacht der mannen tot zich te trekken.

Een klein middel, een zachte, fluweelachtige huid en eene aardige, innemende manier van spreken, alsmede effen, gitzwart haar teekenen de goedgeaarde, blijmoedige, tevredene huisvrouw, terwijl een donkergekleurde, vrij groote figuur en betrekkelijk korte beenen de zorgvolle, zuinige huismoeder aangeven.

Eene vrouw met een donker uitzicht, zacht haar en een groot bovenlijf is van een goeden; eene met eene lichtgele

huidskleur, kleine postuur, zacht haar, en groote borsten van een slechten inborst.

Eene lichtgele kleur, zacht roodachtig haar met gekrulde uiteinden, kleine boezems en anḍĕng-anḍĕng's of mouches aan de ooren zijn het eigendom van de slordige, verkwistende vrouw, — een blanke huid, stijf haar en praatziek mondje daarentegen van de steeds welgehumeurde, goede huisvrouw.

Een donkere huidskleur, kleine voeten en dunne lieve vingertjes, en zacht, lenig haar teekenen de goedgeaarde, beminnenswaardige huisvrouw, — evenals glad, lang, donkerblauwachtig haar en bevallige goede manieren de welopgevoede en werkzame.

Eene kleine, tengere, lieve gestalte, roodachtig bruin haar, eene blanke, doorschijnende huid, die de blauwgroene adertjes doet zien, teekenen eene vrouw, die bij vele deugden, ook eene menigte minder goede eigenschappen heeft, terwijl een lichtgeel gekleurd, eirond gelaat met een eenigszins binnenwaarts getrokken onderlip het kenmerk is van de goedhartige, toegevende, onderworpen huisvrouw.

Eene vrouw met een innemend lief gezicht, welks fijne doorschijnende, lichtgeel gekleurde huid de adertjes te zien geeft en die kleine, levendige oogen heeft, is voorzichtig en zorgzaam, en eene met eene slanke gestalte, lichtgele huidskleur, goedgevormde oogen en vroolijken oogopslag, eene vlijtige, werkzame huisvrouw!

Ziedaar in het kort, wat wij u omtrent de javaansche physiognomie of physiognomonie kunnen mededeelen. Dat de vrouw in deze beschrijving zulk eene gewichtige plaats inneemt, zal u zeker niet verwonderen. Bij een van nature idealisch volk als het javaansche, voor hetwelk Hymen zulk eene groote beteekenis heeft, is het zeer verklaarbaar, dat, ofschoon de vrouw in de javaansche maatschappij eene vrij ondergeschikte positie inneemt, zij als vertegenwoordigster der zachtere en zwakkere kunne het voorwerp vormt der algemeene belangstelling [1]).

Doch genoeg! Want het uur, waarop de beloofde vischvangst

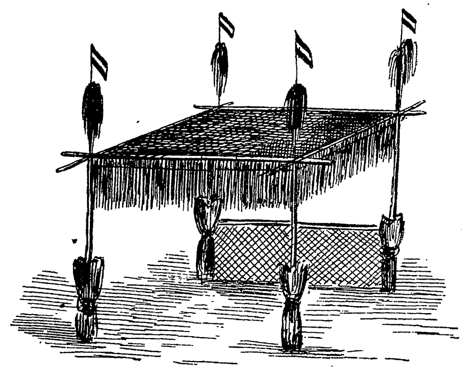
1) Vergelijk hiermede Veth: Java bladz. 289 e. v. deel I.

een aanvang zal nemen, is genaderd en, langzaam aan kunnen wij ons voor deze uitspanning gereed houden.

Zie, — daar is de wĕdana reeds met zijne radenayoe en gasten in den pĕndapa; voegen wij ons bij hen, want blijkbaar wordt nog alleen op ons gewacht, om het uitstapje naar de rivier achter de districtswoning te maken.

Zooals wij bij aankomst aldaar zien; heeft men tot rendezvous gekozen een soort van landtong bij de samenvloeiing of tĕmpoeran van een beekje met de hoofdrivier, waar het betrekkelijk kalme water de aanwezigheid van een kĕdoeng of diepe uitholling van den rivierbodem verraadt.

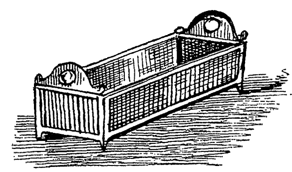
Hier staat een taroeb of tratag, zijnde een overdekte opene loods, voor de oprichting waarvan de voor den javaan zoo onschatbare bamboe en cocospalm de noodige materialen hebben geleverd Dit gebouwtje is zooals gij ziet een door vier stijlen geschraagd raam, dat verder gedekt is door in elkander gevlochten cocosbladeren. De vier randen van

Taroeb eig. tratag.

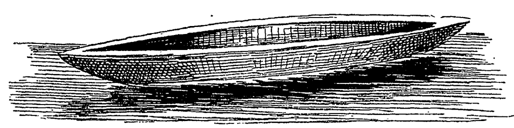
dit raam zijn behangen met jonge klapper-bladeren, terwijl de eentonigheid (kaalheid) der stijlen afgebroken wordt door aan den voet daarvan aangebrachte versieringen, mede geheel uit cocos-bladeren bestaande, en wij verder boven op die stijlen tusschen de daar aangebrachte pluimen van gagarmajang, d. z. lichtgeel gekleurde jonge klapper-bladeren, onze driekleur zien wapperen. Het platte dak van dit gebouwtje kenmerkt meer bepaaldelijk het type, dat tratag wordt genoemd, ofschoon de naam taroeb voor dergelijke bouwwerken met min of meer puntige daken, ook niet zelden en dan in de meer algemeene beteekenis van schuil- of schutplaats daarvoor gebruikt wordt. Dat wij onder dezen tratag of taroeb een ronde tafel met de noodige ververschingen enz. alsmede een genoegzaam aantal stoelen en matten voor ons gezelschap vinden, behoeven wij u zeker niet te zeggen. Die snoeperijen en dranken, dat eet- en theeservies,

etc. zijn hier aangebracht in een paar djoḍang's of djonḍang's, d. z. zooals wij zien kunnen, langwerpige bakken met traliewanden en een houten of bamboezen vloer en eenigszins hoogstaande breedtevlakken, die voorzien zijn van ronde openingen, waardoor de draagstok gestoken kan worden, die bij regenweder of felle hitte tevens dienst doet als de nokbalk van een huis, waarover het losse, tweekleppige dakwerk wordt geplaatst.

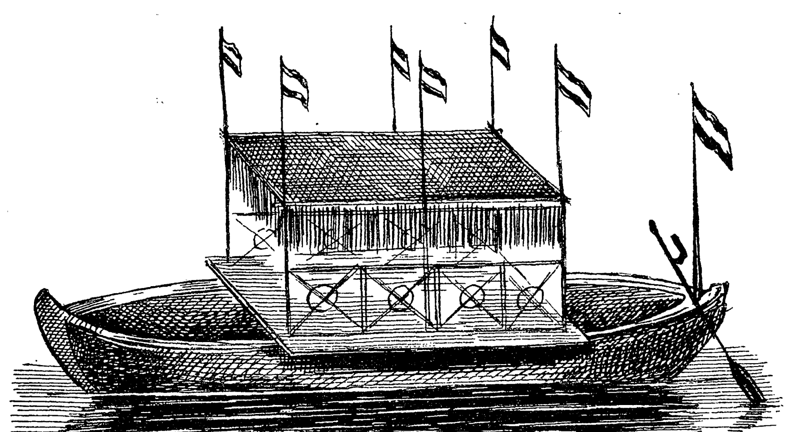

Djonḍang.

Indien wij onze blikken verder over onze omgeving laten gaan, dan zien wij behalve eene vrij groote massa van verschillende, zacht op het water wiegelende djoekoeng's ook eene groote, voor ons gezelschap bestemde praoe-taroeban, d. i. een van een taroeb voorziene schuit, die door vier à vijf mannen wordt bediend en waarmede wij straks

Djoekoeng.

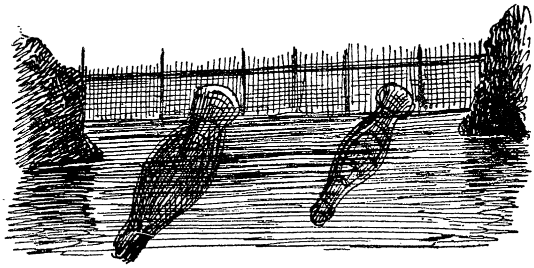

Praoe-taroeban.

de rivier op zullen varen om ons plaatselijk van de wijze, waarop, en de hulpmiddelen, waarmede de visch hier gevangen wordt, te overtuigen.

Wij zullen daarom maar dadelijk aan die ronde tafel onder den taroeb der praoe plaats nemen en daardoor het sein geven, dat men met de vangst beginnen kan.

Ziet ge daar benedenstrooms dat traliewerk van dunne aan elkander geregen bamboestokjes, dat de rivier over hare geheele breedte afsluit en slechts twee betrekkelijk kleine openingen heeft, waardoor de visch zal kunnen ontsnappen, indien daarachter niets wordt geplaatst? Dit staketsel noemt men een pasangan, d. i. in het algemeen het middel, waarmede of waar-

Pasangan met woewoe en itjir.

door men iets den doorgang belet, of vangt. Zooals gij verder op kunt merken zijn hier en daar stevige stokken in den grond geslagen, waartegen dit traliewerk rust, en indien gij de werkzaamheid der bij deze afsluiting ingedeelde personen nauwkeurig nagaat, dan zult gij zien, dat zij nog een paar inlandsche vischfuiken te hunner beschikking hebben, waarvan de grootste woewoe, de kleinste itjir heet.

De itjir heeft den vorm van een flesch met twee halsen, met dien verstande namelijk, dat de bodem hierbij door een hals vervangen is, en bestaat, zooals gij zien kunt uit twee of drie in elkander gewerkte en door banden stevig aan elkander verbonden trechters van fijne bamboestokjes. De mond of ingang van dezen itjir is vrij wijd, doch het uiteinde van elken trechter daarin vrij nauw, zoodat de visch, die eenmaal er door heen is gegaan, er niet of zeer moeilijk weder uit kan komen. Indien wij u verder mededeelen, dat de uitgang van den itjir gewoonlijk met gras etc. wordt dichtgemaakt, dan zult gij licht begrijpen, hoe de vischvangst met zulk een fuik toegaat.

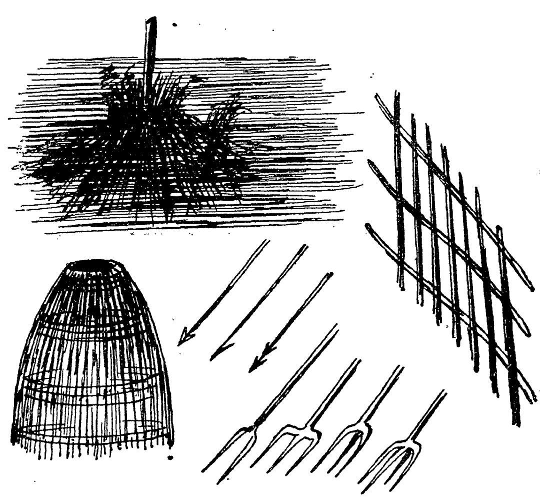
De woewoe is een itjir in het groot en onderscheidt zich

van dezen meer bepaaldelijk door de kleine kleppen of deurtjes [1]), die in de ondereinden der trechters zijn aangebracht en zich slechts naar binnen openen.

Deze fuiken worden geplaatst achter de openingen in de pasangan. Wanneer nu de visch bovenstrooms wordt opgejaagd, zal hij natuurlijk door die openingen trachten te ontsnappen en juist hierdoor gevangen worden.

Een eind bovenstrooms van deze pasangan vinden wij een paar in den grond geslagen palen, waaraan struiken en bladeren enz. bevestigd zijn, roempon's genaamd. Het nut dezer roempon's kunt gij licht bevroeden. De overal opgejaagde visch vindt hier tusschen die struiken en takken een in zijn oog veilige wijkplaats, doch heeft er geen besef van, dat deze roempon er juist is, om hem in den val te lokken, want straks, wanneer de vischvangst beeindigd zal worden, zal die roempon

Roempon.

Wide of laha.

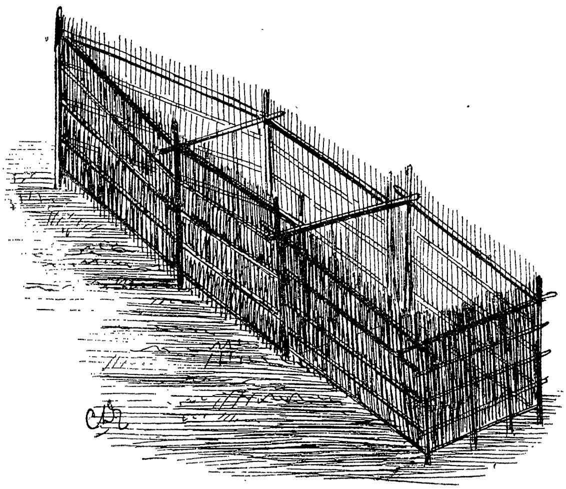
Soesoeh. Pasĕr's. Tjrengkeng's.

rondom afgezet worden door dat vlechtwerk van bamboelatten, dat gij daar op den oever ziet liggen en dat wide of laha genoemd wordt en dient om den visch het ontvluchten te beletten, wanneer die roempon uiteengehaald wordt, om er den

1) Idĕp-idĕp's of idjĕp's.

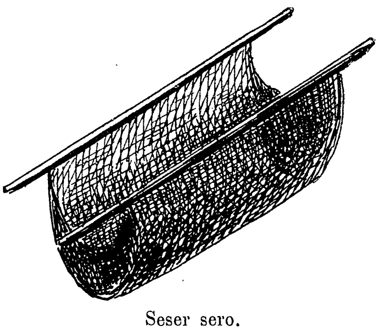
seroq of samběr, d. z. schepnetten met kortere of langere handvatten of stelen, in te kunnen brengen, of den duikers gelegenheid te geven, de zich in de wide vastgewerkt hebbende visschen er uit te halen.

Nog een ander vast staketselwerk zien wij daar bij de samenvloeiing der zich hier vereenigende twee rivieren. Dit is een sero, de stevige diepwater-vischafsluiting, die, wanneer zij bizonder groot is, bandjang wordt genoemd, gewoonlijk alleen in

Sero.

zee wordt gezet, en bestaat uit een in drie à meer kamers afgedeelde ruimte, welke door middel van aan stevige, lange, in den grond geslagen palen bevestigde wide's is afgesloten. Aan de bovenstroomszijde dezer kamers is eene opening aangebracht, waarin een trechter steekt, die den visch het binnendringen vrijlaat, doch het weder naar buiten zwemmen belet. De sero, die hier is opgesteld, heeft, zooals gij zien kunt, twee vierkante voorkamers en een driehoekig eindstuk, dat evenals de twee andere kamers slechts aan de voor- of bovenstroomszijde eene van een trechter voorziene opening of deur heeft. Hier verzamelt zich de in deze gevangenis binnen-

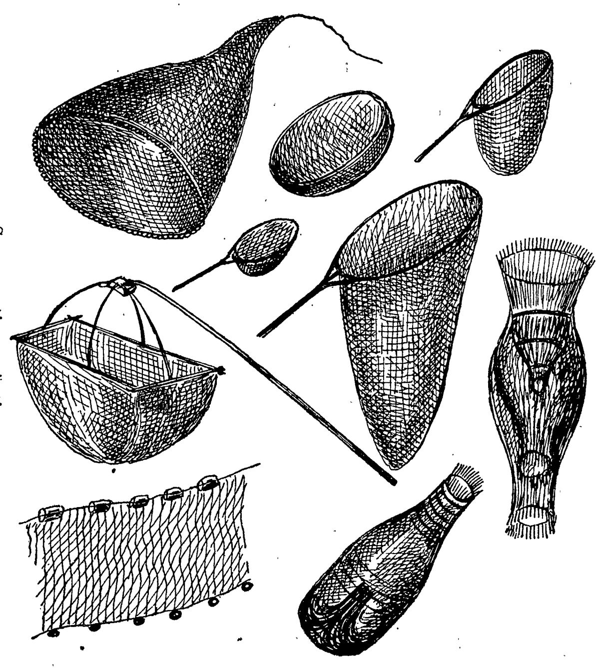

Seser sero.

dringende visch en wordt hij ook in massa's opgehaald, door middel van dat zakvormige schepnet, dat gij daar boven op dit staketsel uitgespreid ziet en seser-sero wordt genoemd.

Ziet gij daar die mannen te water gaan? Die daar vooraan door het water gaat, heeft twee tĕliqs, d. z. fleschvormige fuiken bij zich, die hij straks op den bodem der rivier plaatsen en door middel van een paar daarin geplaatste steenen voor weg-

Djala. Irig. Seser of seroq, ook sambĕr.

Seroq antjo. Antjo. Itjir.

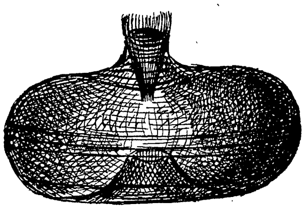
Djaring. Tĕliq.

drijven vrijwaren zal. De ziel, die bij de flesch geheel gesloten is, is hier open en vormt den ingang, terwijl de halsopening met gras etc. wordt dichtgestopt.

De tweede persoon, die daar door het water waadt, heeft een bĕngkĕng bij zich, d. i. een groote tĕliq of itjir, die mede met steenen bezwaard is, doch bovendien nog voorzien is van wat aas in den vorm van gekookte rijst en dergelijke. Deze bĕnkĕng dient meer bepaaldelijk voor de garnalenvangst en moet daarom in niet te sterk stroomend water en vlak op den

bodem, zelfs zoo mogelijk gedeeltelijk in den modder geplaatst worden.

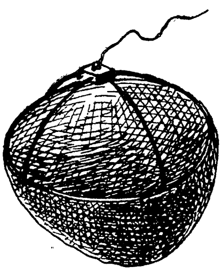
Ook die dikbuikige tĕliq-wĕloet of aalfuik en die ajal of langwerpige, min of meer dikbuikige fuik, die dient, om de zich meest op den bodem of in den modder ophoudende visschen te vangen, zullen door dien derden visscher daar op de daarvoor geschikte plekken worden geplaatst.

Tĕliq wĕloet.

Behalve visschen en garnalen schijnen hier ook nog rivierkrabben of kĕpiṭing's en joejoe's, d. z. de groote en kleine soorten dezer schaaldieren, te zijn, want, indien wij goed hebben gezien, dan zijn hier en daar langs de beide oevers platte ronde of vierkante wannen of opene mandjes, aan drie à vier touwtjes hangende en van aas voorzien, op den bodem neergelaten, waar zij door de mede daarop neergelegde steenen op hunne plaats worden gehouden. Deze toestellen worden pantjing's kĕpiṭing genoemd.

Ziet gij daar verder die, ieder op een tegenovergestelden oever vlak over elkander zittende mannen, beiden met bijna gelijkvormige toestellen in de hand? Dat aan een vierhoekig raam en verder aan dien langen staak of handvat bevestigde zaknet is de javaansche totebel of antjo, die met het daarin geworpen aas een paar voeten diep in het water wordt neergelaten en van tijd tot tijd door middel van den daaraan zittenden stok, dien de visscher in de hand houdt, langzaam wordt opgehaald. Die andere, door den tweeden der door ons bedoelde personen behandeld wordende toestel is de pĕtjaq, d. i. de antjo zonder stok. De visscher houdt dezen pĕtjaq bij den knop vast, die het vereenigingspunt is der vier latten, waardoor het raam en net gedragen worden, en drukt den toestel bij het visschen met zijne hand onder water.

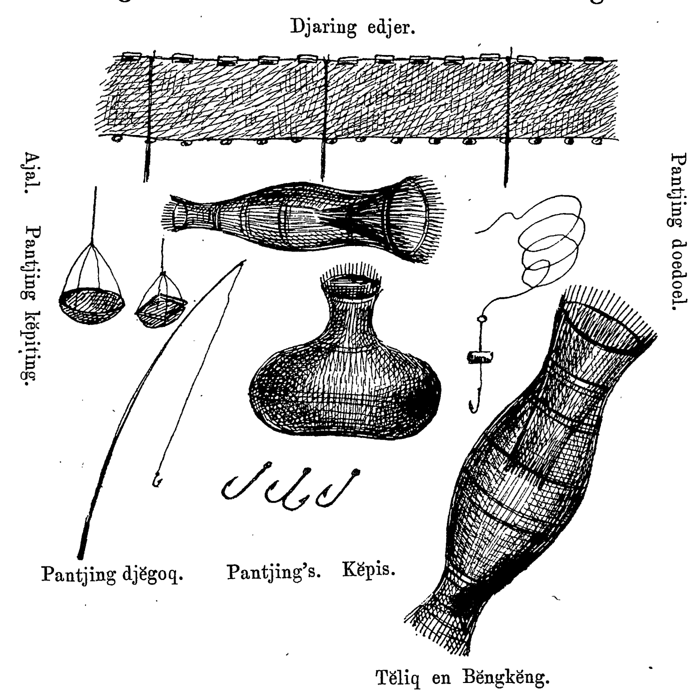

Pĕtjaq.

Beiden hebben verder een klein schepnet of seroq, hier meer speciaal seroq antjo of seroq pĕtjaq genaamd, bij de hand lig-

gen, om den gevangen visch op te halen en verder in de kĕpis of nauwhalzige vischmand, waarvan ieder hunner er een paar bij zich heeft, te bergen.

Ook die hengelaars daar hebben diergelijke, platte, breedbuikige mandjes door middel van touwen aan hunne lijven hangen, wier vorm aan de u zeker niet onbekende Bocksbeutelflesschen herinnert. De werktuigen, waarmede deze lieden den visch trachten te vangen, zijn, zooals gij zien kunt, in de eerste plaats, de gewone aan een roede bevestigde hengel, hier pantjing djĕgoq geheeten, en in de tweede de van een dobber voorziene hengel, die door den visscher eenvoudig aan de lijn

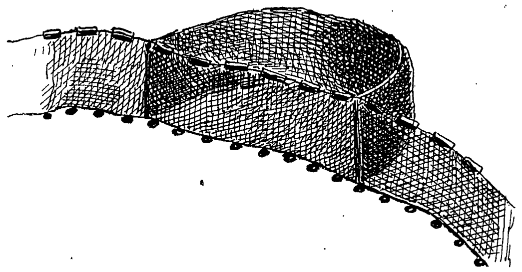
wordt vastgehouden, pantjing doedoel genaamd. Wat de ijzeren haken betreft, die voor dit bedrijf gebezigd worden, deze zijn mede verschillend van vorm. Sommigen hebben slechts één enkele in een weerhaakje eindigende bocht, anderen, en dezen zijn meer voor groote visschen bestemd, zijn ankervormig. Het aas bestaat uit regenwormen [1]) of darmen [2]) en dergelijken.

1) Tjatjing. 2) Oesoes.

Doch het wordt tijd, dat wij onze aandacht weder wijden aan hetgeen daar bovenstrooms in de rivier geschiedt.

Ziet gij daar die verschillende groepen of liever rijen van gedeeltelijk wadend, gedeeltelijk zwemmend zich in het water voortbewegende visschers? Als gij goed toekijkt, zult gij zien, dat zij bezig zijn, den visch met sleep- en werpnetten te vangen.

Die daar benedenstrooms werken en langzaam de rivier oploopen of -zwemmen trekken een ajab of zak-sleepnet voort.

Ajab.

Dit stevige, bijna twee meters breede, vrij grootmazige en van goemoeti- of gĕmoeti-touw vervaardigde net is ruim twintig vademen lang en heeft in het middengedeelte een ongeveer twee vademen breede opening, die toegang verleent tot de daaraan bevestigde, bijna drie vademen diepe zak, waarin de opgejaagde visch zich verzamelt.

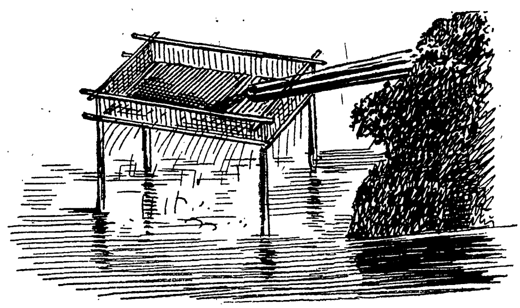
Die andere groep, die van den tegenovergestelden kant aankomt, dus met den stroom mede gaat, bedient de djaring-edjer, d. i. het strakgespannen wordende net, dat langzaam door middel van stokken, waaraan het, als het ware, gehangen wordt, wordt voortgeschoven, waardoor de daartegen aanzwemmende visch genoodzaakt wordt terug te keeren en alzoo in de handen te vallen van die andere rij, mede in de rivier staande mannen, die ieder een samběr of seroq behandelen, waarmede zij de aldus opgejaagde visschen gemakkelijk kunnen opscheppen.

Tusschen deze groepen bewegen zich afzonderlijk werkende visschers, die den djala of djambĕt, d. i. het gewone fijnmazige en van rameh-garen vervaardigde werpnet hanteeren, alsmede eene andere kleine groep van personen, die te zamen met het gewone sleepnet of de djaring werken en den gevangen visch daarmede op den oever trekken.

En zoo zijn wij genaderd tot het punt waar het zooeven door ons bedoelde beekje zich in de hoofdrivier stort. Hier kunnen wij met onze praoe niet verder en moeten wij dus

aan wal stappen. Zie, men heeft hierop ook al gerekend, want in dien vrij steilen linkeroever zijn eenige trappen of treden uitgehouwen.

Wij zullen dus niet langer wachten met dezen oever te betreden, doch alvorens verder te gaan nog even stilstaan bij dezen toestel hier, dien men ons als een bara doet kennen.

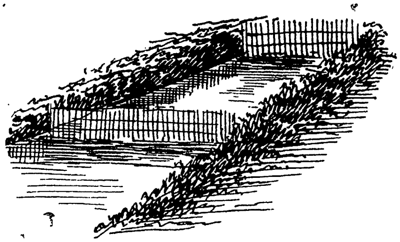
Bara.

Zooals gij ziet, is de bara niets anders, dan een ongedekte, langwerpige bamboezen kist met getraliede, vrij hooge, opstaande wanden en een vloer van een uit dunne en vrij dicht tegen elkander geplaatste, door middel van rottingbandjes aan elkander verbonden bamboelatjes vervaardigd rasterwerk [1]), waarboven een vrij breede talang of aan de bovenzijde opene waterafvoerbuis uitmondt. Deze talang staat in verbinding met een kleine waterleiding uit het beekje. De in deze leiding opgejaagde visch vliegt van zelf door bedoelde buis op den bara, die wel het water, maar geen visch doorlaat. De inrichting en werking van dezen toestel is dus eenvoudig genoeg, en de vischvangst daarmede zeer gemakkelijk, daar de visscher na de talang te hebben gesloten, zich slechts de moeite van het oprapen van den op den bara liggenden visch te geven heeft, terwijl, indien de toestel eenmaal goed opgezet en in werking is, een voortdurend bewaken daarvan vrij overbodig kan heeten.

Gaan wij verder langs bovenbedoelde leiding, dan zien wij even beneden het punt, waar zij uit het beekje komt, een deel van dit beekje door een paar daarin gelegde dammetjes

1) Wiḍe of wiḍe langsoer, d. i. plat of vlak liggende wiḍe.

of bĕndoengan's afgeschoten. Hier vinden wij eenige mannen bezig met crinoline-vormige of er als bodemlooze kooien uitziende werktuigen, soesoeh's genaamd, in het troebelgemaakte water te steken. De half bedwelmde visch, die in deze werktuigen gevangen wordt, wordt er met de hand uitgehaald, waartoe in den top der soesoeh eene opening is aangebracht, die groot genoeg is om den arm van den visscher en den gevangen visch door te laten.

Bĕndoengan's voor het tawoe.

Het troebel maken van het water in het afgeschoten gedeelte van het beekje heeft verder nog ten gevolge, dat de bedwelmde visch zich naar de oppervlakte van het water en de oevers van het beekje begeeft, en hier, zooals gij ziet, gemakkelijk gevangen wordt door die vrouwen en kinderen, die den visch met irig's of bamboezen zeven ophalen.

Is de vangst met genoemde vischtuigen afgeloopen, dan wordt het water uit deze afsluiting door middel van bamboezen scheppers of tawoe's geboosd (di tawoe), om de zich in den modder van den bodem verscholen hebbende visschen te kunnen vangen.

Ook langs het hoogere gedeelte van dit beekje zien wij vele vrouwen en kinderen met seroq's en irig's staan en de op het water drijvende visschen uit het water halen. Hier is het water echter helder, zoodat eene andere oorzaak aanwezig moet zijn, waarom deze visschen zoo machteloos zijn. Indien wij een kwart paal verder gaan zullen wij dezen toestand verklaard vinden. Hier toch heeft men een massa fijngestampte wortels van den djĕnoe-heester of Pongamia volubilis, en van den gatĕl, ook toeba-gatĕl of Milletia sericea, beiden slingerplanten tot de familie der Papillionaceae behoorende, in het water geworpen en uitgeperst, waardoor het daarin bevatte, voor de visschen bedwelmende en doodelijke gift zich langzaam aan over de geheele watermassa heeft verdeeld en dit voor de daarin zwemmende visschen onbewoonbaar heeft gemaakt.

Een kort verblijf in dit vergiftigde water is reeds voldoende om den visch te bedwelmen en boven te doen drijven. Zelfs de grootste en sterkste visschen kunnen het daarin niet lang volhouden, zoodat dit middel wel het gevaarlijkste kan worden genoemd, dat bij de vischvangst kan worden aangewend, daar het in staat is, een geheele rivier tijdelijk te ontvolken, indien het in groote massa's wordt gebruikt.

Gelukkig begrijpt de javaan dit ook en komt de djĕnoe niet zoo veelvuldig en in zulke groote massa's voor, dat vrees vóor misbruik van dit middel bestaat. Gewoonlijk wordt daarvan slechts zooveel gebruikt, als noodig is, om het water van een niet al te kleine rivier over eene lengte van hoogstens een kwart paal te vergiftigen.

Doch het wordt tijd, dat wij onze aandacht weder op de visschen vestigen, want hier zien wij eenige mannen, die nog andere werktuigen hanteeren.

Zie, die daar heeft een soort van werpspies met een van kleine weerhaken voorziene punt, waarmede hij handig de groote, hem voorbijzwemmende visschen weet te treffen. Dit werktuig, dat ons den eenvoudigsten vorm van den javaanschen harpoen te zien geeft, wordt pasĕr genoemd.

Een andere soort is de twee-, drie- soms viertandige vork of tjrengkeng, waarvan wij hier ook verscheidene exemplaren zien gebruiken met dit onderscheid echter, dat, terwijl de pasĕr meer als *werptuig* gebruikt en dan ook geheel losgelaten wordt, de tjrengkeng meest gebezigd wordt, om er mede te *steken*, en derhalve in de hand van den visscher blijft.

Eindelijk zien wij hier nog pijlen of panah's en bogen of gandewa's gebruiken, ofschoon deze schietwerktuigen anders daartoe niet bestemd zijn.

Maar, terwijl wij die verschillende werktuigen en middelen, welke bij deze vischvangst gebruikt worden, bezichtigden en opnamen, zijn de visschers niet stil blijven zitten.

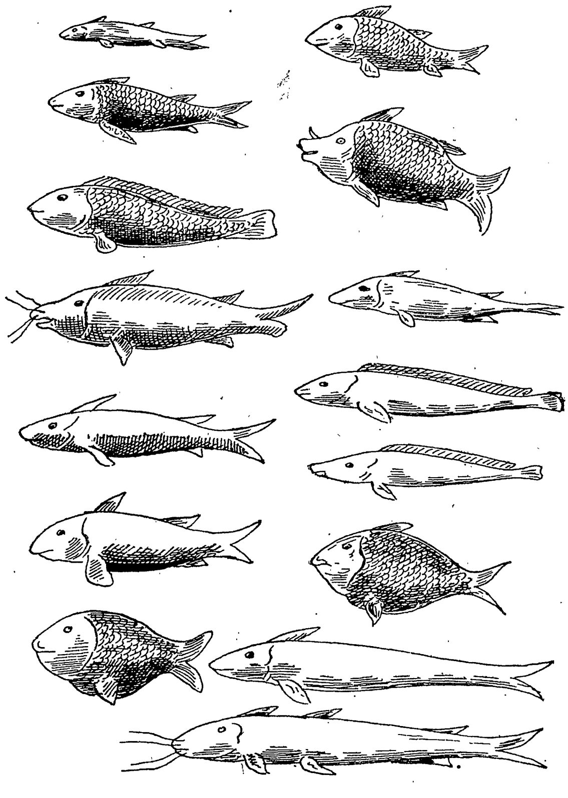
Eenige mandjes vol visch zijn reeds naar de tratag gebracht.

Wij zullen ons dus haasten, om, alvorens die visch verdeeld wordt, eens te zien welke ons bekende soorten er zoo al onder aangetroffen worden.

Zie, die kleine, hier en daar over den grond verspreide en

spartelende drie à vier centimeters lange vischjes, worden oetjĕng's genoemd en smaken met tamarinde en zout gekruid en verder in bladeren gewikkeld en gaar geroosterd of gestoomd, di pes, zooals de javaan die bereidingswijze noemt, niet onsmakelijk.

Tot deze familie behoort de wadĕr pari, die wij daar mede op den grond vinden. Deze visch is iets grooter en heeft ook

Oetjĕng. Wadĕr-pari. Ḍĕnḍĕng. Djaga-ripoeh. Tjĕnggaringan. Kada. Kĕpreq.

Tjelengan Kadalan. Poesoeh. Sili. Bĕtiq. Sĕplang. Wagal. Tagih.

duidelijk zichtbare schubbetjes. In smaak verschilt hij niet veel van den oetjĕng, alleen zijn zijne graten iets grover.

Onder de grootere visschen treffen wij hier in de eerste plaats aan den ḍĕnḍĕng, een vrij groote karpersoort met doorloopende rugvin, die zijn naam ontleent aan de trage wijze, waarop hij rondzwemt.

De djaga-ripoeh, die daarnaast ligt, is een gladde of fijnschubbige visch van zeer goeden smaak. Deze visch heeft baard-

draden aan de beide kaken en schijnt tot de familie der meervallen of Siluroidei te behooren.

Verder zien wij hier den tjĕnggaringan, een der meest gezochte riviervisschen, ofschoon hij niet veel vleesch heeft.

Gevulder, en niet minder in smaak is de kada, die daarop volgt, en evenals de tjĕnggaringan tot de fijnschubbige behoort.

Een andere karpersoort is de kĕpreq, dien wij daar zien. Deze visch heeft vrij groote graten en betrekkelijk weinig vleesch; ook is hij over het algemeen minder goerih, d. i. vettig-smakelijk, dan een der overige hier aanwezige soorten.

De daaropvolgende visch, die op den neus een doornachtig uitsteeksel of hoorntje heeft, is de tjelengan, zoogenaamd, omdat hij, evenals de tjeleng of het wilde zwijn diens slagtanden, zijn vorenbedoeld hoorntje als wapen gebruikt en daarmede venijnige wondjes kan toebrengen. Zulk een hoorntje op den kop wordt soengoe of singat, ook wel soenggar geheeten, doch komt dit scherpe stekeltje op eene andere plaats aan het lichaam van den visch voor, dan is de gewone benaming daarvan patil.

Voorts hebben wij hier den fijnschubbigen, gladden kaḍalan, zoo genoemd omdat zijn kop veel heeft van dien van den kaḍal of Lacerta agilis.

Daarnaast ligt een poesoeh, die door zijne langwerpig ronde gladde en witte gedaante veel heeft van een klos gezuiverde en samengerolde kapas of katoen, het product van den Gossypium indicum Lam. Deze visch heeft veel vleesch, maar behoort niet tot de smakelijksten.

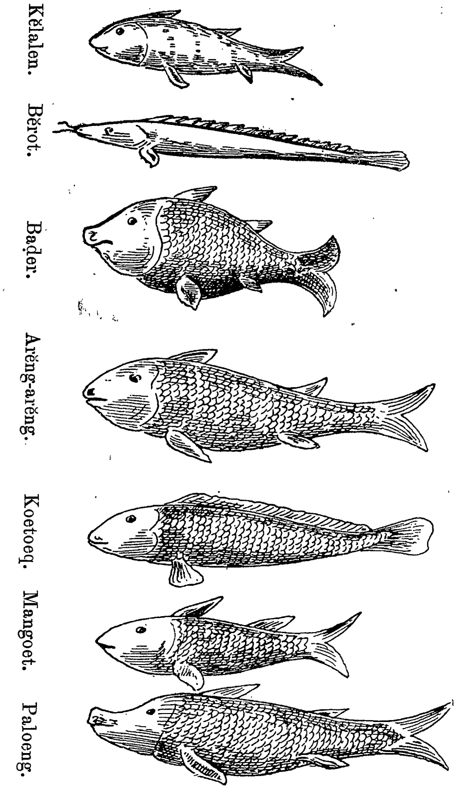
De sili, die daarop volgt, is geen aaltje, zooals sommigen meenen, maar een klein, langwerpig rond en gladhuidig vischje, dat aan zijn onderkaak een baarddraadje heeft, en zeer goed van smaak is.

Verder zien wij hier nog een paar karpersoorten, nl. den bĕṭiq en den sĕplang, die veel van elkander hebben en alleen verschillen door den rugvin, die de eerste heeft, maar die bij den tweeden niet of bijna niet te vinden is.

De hierop volgende visch, de wagal is een der grootste en lekkerste riviervisschen. Bij weinige, groote en gemakkelijk te verwijderen graten heeft hij een goedsmakend, sappig vleesch, waarom hij niet weinig geëerd wordt.

Ook de daarnaast liggende, gebaarde tagih levert een uitstekenden schotel, ofschoon hij over 't algemeen minder smakelijk wordt geacht dan de wagal.

Voorts zien wij hier den kĕlalen, een gladhuidige visch met in geregelde dwarslijnen staande bruinzwarte vlekken. Of hij zijn naam kĕlalen, d. i. vergeten, ontleent aan de omstandigheid, dat de persoon die hem eet of proeft er alles door vergeet, dan wel, dat hij dikwijls bij het opdisschen vergeten wordt, durven wij niet beslissen. Alleen kunnen wij mededeelen, dat hij niet tot de meest geliefde vischsoorten behoort, ofschoon zijn vleesch verre van onsmakelijk is. Zooals gij zien kunt heeft deze visch ook baarddraden, evenals de volgende, die bĕrot heet en een snoekachtigen vorm heeft. Ook deze visch behoort tot de minder gezochten, niettegenstaande hij veel en goed vleesch heeft, dat echter wat mager of droog is.

De bader is een karpersoort met vele en lange graten en betrekkelijk weinig vleesch. Hij komt echter in groote massa's in de rivieren voor, zoodat het geen wonder behoeft te heeten, dat hij zoo dikwijls gevangen wordt.

De arĕng-arĕng, die daarnaast ligt, is een der fijnere riviervischsoorten en zeer gezocht, om zijn lekker, malsch vleesch. Deze visch wordt soms twee en meer voeten lang, maar is moeilijk te vangen, waarom hij ook meest tegen vrij hooge prijzen verkocht wordt.

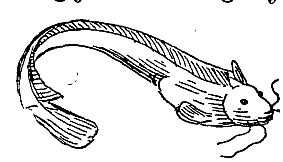
Verder zien wij hier den bekenden koetoeq, een vraatzuchtig

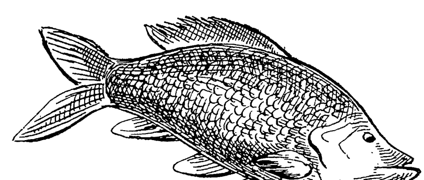
dier met goed, maar flauw en droog vleesch. Deze visch bereikt soms eene lengte van meer dan een meter en wordt gewoonlijk opengespouwen, gezouten en gedroogd verkocht. Zijn vleesch wordt, als onschadelijk, meestal ook aan herstellende zieken, die aan een streng régime onderworpen zijn, gegeven.

De mangoet, dien wij hierna aantreffen, is evenals de bader een veelgratige, maar ook veel voorkomende visch, dien men bijna dagelijks te koop ziet aanbieden. Hij heeft weinig vleesch, doch is overigens vrij goed van smaak.

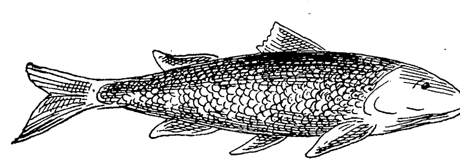
Beter dan de mangoet is de paloeng, dien wij hier ook vinden. Hij is in de eerste plaats grooter en niet zoo gratig, en verder is zijn vleesch voller en smakelijker.

Met den lele, die daarop volgt, moet gij voorzichtig zijn daar hij aan de achterzijde zijner kaken scherpe stekels of patil's heeft, waarmede hij zeer pijnlijke en soms zelfs gevaarlijke wonden kan toebrengen. Hij heeft overigens een goed, vast en smakelijk vleesch, vooral wanneer hij eenigen tijd zoogenaamd gespeend, d. i. in goed zuiver water in 't leven gehouden is geworden, want deze visch houdt er van, zich in modder op te houden en daarmede te voeden, wat niet zelden influenceert op den min of meer grondigen smaak van zijn vleesch.

Lele.

Goeramih.

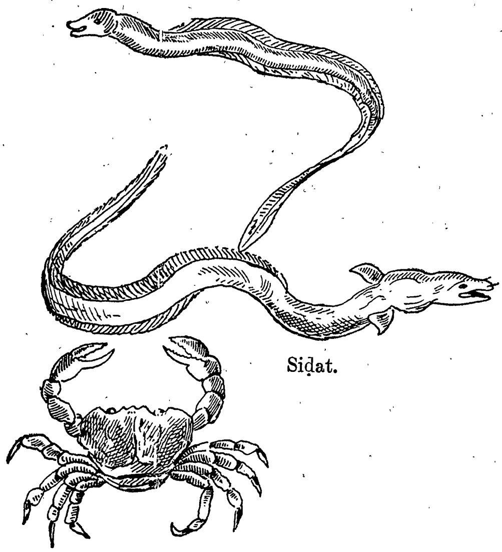
Vervolgens hebben wij hier exemplaren van twee zeer bekende en uitstekende visschen, nl. den goeramih of goerameh en den tambra, beiden vrij groote visschen, die bij de liefhebbers van visch in hoog aanzien staan om hun lekker, vast vleesch.

Tambra.

Kijk, die op slangen gelijkende dieren daar, zijn alen of wĕloet's en palingen of sidat's, van elkander te onderscheiden door de oortjes, die de laatsten aan het achterhoofd

hebben. Deze tot de familie der Muraenoïdeï behoorende dieren hebben een smakelijk vet vleesch, dat echter zwaar te verteren is en bij gebruik in eenigszins groote hoeveelheden, licht indigesties verwekken kan.

Wěloet.

Sidat.

Kěpiting of (kleine soorten) joejoe, enz.

Ook de hierop volgende kěpiting of rivier- of landkrab is niet verwerpelijk. Deze met groote scharen of soepit's gewapende dieren hebben schalen, voorzien van scherpgepunte randen, en kunnen soms een halven voet breed zijn. Hun vleesch is vast en zoetachtig van smaak, doch het uithalen daarvan vereischt wel eenig geduld, daar het besloten is in hoornachtige schachten en zweepen, die niet eetbaar zijn.

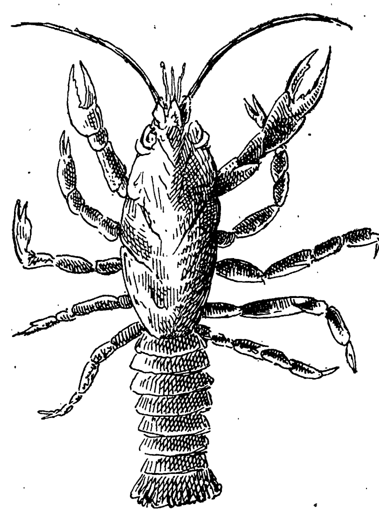
Tot deze familie behooren ook die andere kleine krabben, die widěng, joejoe en empet genoemd worden, en waarvan de eerstgenoemde meer in rivieruitmondingen in zee gevonden wordt. Deze widěng is, zooals gij ziet, bijna zoo groot, dikwijls zelfs van dezelfde grootte als de kěpiting, maar is meer behaard dan deze.

De joejoe, die zelden de grootte van een' kleinen kěpiting bereikt, heeft een min of meer bolvormig schild, terwijl bij den empet dit schild juist min of meer afgeplat is. Ook dit dier wordt zelden grooter dan een handpalm. Overigens zijn de widěng's, joejoe's en empet's veel minder waard dan de kěpiting's en worden zij ook alleen bij gebrek aan dezen gegeten.

Tot deze schaaldieren of liever Podophthalmata of Thoracostraea (pootoogigen of schildkreeften) behooren verder die groote en kleine garnalen en kreeften daar.

De rivierkreeft heet in het javaansch oerang pantjet, oerang

watang of satang en kara, en kan soms een arm dik en een à twee voet lang worden. Haar vleesch is vast, doch wat droog en daardoor minder smakelijk dan dat van de gewone garnaal of oerang, hier meer bepaaldelijk oerang kali waarvan wij hier een groote massa verzameld zien, terwijl die kleine, fijne jonge garnaaltjes in dat mandje rĕbon worden genoemd. Deze diertjes worden gebruikt voor de bereiding van de welbekende trasi en met name van de trasi oerang, die voor de beste wordt gehouden van alle trasi-soorten, die in de javaansche keuken, zooals wij zien zullen, zooveel gebruikt worden.

Oerang pantjet.

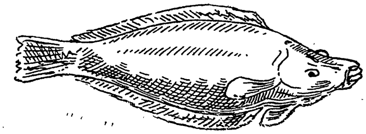
Hier hebben wij weder een bekende visch, nl. den djambal, wiens vleesch zeer goed is en die ook onder de beste vischsoorten gerekend wordt.

Oerang.

Ook de kĕbo-gĕrang, de mĕrmas, de patjal en de blantjer, die hierop volgen zijn goed bekende visschen, die veel gegeten worden.

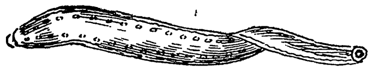
De tong echter, die daar ligt, en door den javaan taroempah, ilat of lewe genoemd wordt, wordt door hem zoo niet veracht, dan toch minstens geminacht en meestal weggegooid of weder in het water geworpen, omdat zijn bijgeloof hem zegt, dat dit platte, wonderlijk gevormde, op een voetzool (taroempah) gelijkende dier geen goed voedsel oplevert en geen zegen aanbrengt. Daar wij er echter anders over denken, zullen wij zor-

Taroempah, ilat of lewe.

gen, dat de hier aanwezige tongen voor ons behouden blijven.

Doch let hier op de plek, waarop gij den voet neerzet, want daar liggen eenige Hirudinida of bloedzuigers. Kijk, die leelijke

Lintah.

dieren kruipen langzaam rond, om iets te zoeken, waaraan zij zich kunnen vastzuigen.

Die daar is de gewone medicinale bloedzuiger (Hirudo medicinalis) of lintah en die groote zwarte de karbouwenbloedzuiger, de lintah-kĕbo of Aulastoma gulo.

Behalve deze twee soorten kent de javaan nog de lingsĕng of paardenbloedzuiger (Haemopsis vorax), die in het gebergte veel in stilstaande of kalme wateren voorkomt en gevaarlijk is voor paarden, runderen en andere dieren, die bij het drinken hunne neusgaten gedeeltelijk in het water houden en bij die gelegenheid niet zelden deze bloedzuigers daarin krijgen. De andere soort is de spring- of landbloedzuiger (Hirudo agilis) of patjĕt, een lastig, gulzig diertje, dat soms in bosschen en moerassige terreinen bij duizenden voorkomt.

Van al het hier gevangene worden de beste exemplaren voor den wĕdana en zijne gasten gehouden, en het overblijvende onder de overige visschers en de toeschouwers verdeeld. Er is trouwens meer dan genoeg, om ieder een aandeel van de vangst te kunnen geven.

Van het haar toegewezen aandeel heeft onze gastvrouw weder het beste op zij laten zetten, waarop zij ons tracteeren zal, en het grootste deel van de rest bestemd voor de sĕḍĕkah, slamĕtan of wiloedjĕngan, die zij morgen geven wil, zooals zij ons daareven verteld heeft.

Zulk een sĕḍĕkah is oorspronkelijk een in de mohammedaansche godsdienstige werken als Allah welgevallig voorgeschreven uitdeeling van aalmoezen of giften in spijzen en kleederen aan behoeftigen geweest, doch langzamerhand ontaard in eene gewone slamĕtan, onder welke benaming de javaan allerlei offermalen kent, en, in navolging van zijne voorouders uit den tijd der onwetendheid, ter eere van de geesten der natuur en de zielen der afgestorvenen, maar tegelijk, krachtens zijn zonderling syncretismus, ook van Allah en zijn gezant, van alle profeten

en heiligen van den Islam, ja soms ook tevens van Indra's hemel, aanricht [1]).

U alle gelegenheden opnoemen waarop of waarvoor de javaan een slamĕtan geven moet, geven kan en geeft, is ons niet mogelijk, daar deze talloos zijn en de minste bijzonderheid, het in ons oog onbeduidendste voorvalletje voor den javaan soms reeds aanleiding of reden kan zijn, om een slamĕtan te geven.

Zoo wordt bij het sluiten van een nieuwen vriendschapsband, wat de javaan mĕmitra noemt, — tot vervulling eener gelofte of kaoel — ter vereering van de eene of andere macht, welke daad de javaan mĕmoele heet, — om van de eene of andere godheid eene bepaalde gunst af te smeeken of kirim donga, enz. steeds een slamĕtan gegeven.

Is ergens een zieke, wiens spoedige genezing gewenscht wordt, — heeft iemand om eene betrekking gesolliciteerd, die zeer wordt begeerd, — verlangt men vooruitgang in zijne zaken, toename van zijn welvaart, vervulling van zijn dierste wenschen, — dadelijk wordt een slamĕtan daartoe gegeven. Zulk een slamĕtan heet slamĕtan amoedja marang sadoeloer en daarbij worden de sĕdoeloer's, waaronder de nageboorte, het lendewater, het bloed, de ziel en de beschermengel worden verstaan, aangeroepen en tot hulpverleening aangezocht.

Bestaat vrees voor droogte en mislukking van het gewas, en moet ter voorkoming hiervan de gunst der huis- en andere goden of ḍanjang's en djin's worden ingeroepen, dan heeft de javaan in zijn slamĕtan, die dan slamĕtan amoedja ḍanjang wordt genoemd, het beste en zekerste middel daartoe.

Ook ter eere van de nagedachtenis der afgestorvenen en om hunne zielen of geesten gunstig te stemmen, opdat men hun gerustelijk het een of ander geluk af kan vragen, worden slamĕtan's aangericht, die men dan slamĕtan njaosi ḍahar marang lĕloehoer noemt.

Eveneens wordt dikwijls aan de ziel of den geest van den Profeet Mohammed een slamĕtan gewijd, die mede njaosi ḍahar heet.

Zoo ziet men ook niet zelden op graven, aan den voet van

---

1) P. J. Veth: Java I, bladz. 324.

bijzondere, groote boomen, — op groote, eigenaardig gevormde steenen, of bij steenen of houten beelden of rĕtja's diverse eet- en andere waren als offerande gedeponeerd; — dergelijke offers dienen tot slamĕtan amoedja, d. i. offer tot afbidding of afsmeeking van het een of ander, dat gewenscht wordt.

Buitendien kent de geloovige, mohammedaansche javaan nog de slamĕtan sasen of wiloedjĕngan woelanan, die geregeld maandelijks worden gegeven ter eere van de vele profeten, heiligen enz. die hij vereert.

Dat voor de meesten dezer slamĕtan's bepaalde gerechten en bepaalde dagen zijn voorgeschreven, behoeft nauwelijks gezegd te worden.

Zoo mag de slamĕtan amoedja danjang slechts op een Saptoe-kliwon of Zaterdag-kliwon, en op een Gara-kasih, d. i. een Dinsdag- of Vrijdag-kliwon [1]),Slasa(Djoemoengah- of Djoemoewah-) kliwon gegeven worden, terwijl de slamĕtan voor den bĕrsih desa of den jaarlijkschen schoonmaak enz. der desa meer bepaaldelijk plaats moet vinden in de javaansche maand Sĕla.

De slamĕtan amoedja marang sadoeloer moet worden aangericht op een Gara-kasih, een Djoemoengah (Vrijdag) lĕgi of op den geboortedag van den slamĕtan-gever.

De slamĕtan njaosi dahar marang lĕloehoer wordt gegeven op den dertigsten dag der vastenmaand Pasa of Siam, terwijl voor de overige offermalen of een Gara-kasih of een Djoemoengah-lĕgi dan wel de geboortedag van den een of anderen heilige voorgeschreven zijn.

Over de bij de bepaling dezer dagen gewoonlijk gevoegde berekeningen enz. zullen wij te gelegener tijd nader spreken, evenals over de javaansche tijdrekening en wat daarmede in verband staat.

Voor heden zij het genoeg, u mede te deelen, dat de javaan weken kent van 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10 dagen, waarvan die van vijf, zes en zeven dagen echter de voornaamste zijn. — De laatste heeft de dagen Achad of Zondag, Sĕnen

1) De naam Gara- of Anggara-kasih, d. i. de bevoorrechte Dinsdag (Anggara) komt eigenlijk alleen toe aan den Dinsdag, die met Kliwon van de vijfdaagsche week samenvalt; doch wordt in het algemeen ook voor Vrijdag-kliwon gebezigd.

of Maandag, Slasa of Dinsdag, Rĕbo of Woensdag, Kĕmis of Donderdag, Djoemoengah of Vrijdag en Saptoe of Zaterdag, wier namen ontleend zijn aan de arabische benamingen der dagen. Hoe zij anders heeten, zullen wij mede later hooren.

De vijfdaagsche of zoogenaamde pasar-week (van pasar of markt) heeft de dagen lĕgi of manis, paing, pon, wage en kliwon, die ieder om de vijf en dertig dagen met denzelfden dag der zevendaagsche week samenvallen, d. w. z. dat bijvoorbeeld een Dinsdag, die met kliwon samenvalt, over vijf en dertig dagen weder denzelfden pasaran, d. i. dag der marktweek, heeft. — Doch genoeg, wij raken zoodoende van ons onderwerp af, terwijl wij er nog niet geheel over uitgepraat zijn.

Zulke sĕdĕkah's of slamĕtan's worden steeds geleid door een pĕnghoeloe, naib, lĕbe, modin of gewonen hadji, die na van den slamĕtan-gever of diens plaatsvervanger het doel, of de oedjoeb, waarvoor de slamĕtan gegeven wordt, vernomen te hebben, het gebruikelijke en voorgeschreven gebed uitspreekt en daarin den zegen afsmeekt van de hoogere machten, wier gunst de slamĕtan-gever deelachtig wenscht te worden, of te wier eere hij het offermaal aanricht.

Pĕnghoeloe is de titel van den hoofdpriester van een regentschap, soms ook van een district; naib, die van den districtsgeestelijke, die in zijn district dezelfde functien waarneemt van en dezelfde bevoegdheden heeft als de pĕnghoeloe, terwijl lĕbe, modin of kaoem de verschillende titels zijn voor de personen, die in de desa's het ambt van priester, voorganger bij het gebed en omroeper van de uren van het gebed vervullen.

Onder hadji of kadji verstaat men in het algemeen iedere gelukkige mohammedaan, die het voorrecht heeft gehad van minstens ééns de bedevaart naar Mekka te hebben kunnen maken en er of in de nabijheid daarvan de heilige plekken te hebben kunnen bezoeken, waar de Rasoel-oellah of gezant Gods Mohammed eenmaal geleefd en gewerkt heeft.

Zulk een hadji, die bij zijne terugkomst van de door hem gedane bedevaart zich aan een soort examen ten overstaan van een regent of ander inlandsch hoofd onderwerpen moet, om daardoor te bewijzen, dat hij werkelijk op de plaatsen geweest is, die hij zegt te hebben bezocht, — welke bewering overigens

ook bevestigd moet worden door de op zijn reispas gestelde aanteekeningen en visas van onze consuls enz. in de door hem bezochte streken, — krijgt, indien de commissie van onderzoek, hiervoren bedoeld, de overtuiging heeft verkregen, dat hij in waarheid aan het voorschrift der bedevaart naar behooren heeft voldaan, een bewijs, of liever eene vergunning tot het dragen van den naam hadji en van de daaraan verbonden arabische kleeding, die hem van zijne mededesagenoten onderscheiden moet en waarin meestal ook zijne kracht en zijn gezag over de minder gelukkige mohammedanen, die het niet tot eene bedevaart hebben kunnen brengen, gelegen zijn.

Wij zullen later gelegenheid genoeg hebben om over deze klasse van grootheden in de javaansche maatschappij nader en uitvoeriger te spreken, en het dus voor heden hierbij te laten, want het wordt tijd, dat wij aan naar huis gaan denken.

Op deze tehuisreis vernemen wij van onzen gastheer op onze vraag, waartoe hij de slamĕtan, waarvan zijne vrouw ons gesproken heeft, aan wil richten, het volgende.

Eenige maanden geleden met zijne vrouw en kinderen met een paar dagen verlof te Soerabaia bij een zwager — broeder van onze gastvrouw — gelogeerd, zoude hij met de zijnen en eenige andere familieleden per tambangan [1]) naar Madoera oversteken, toen het ranke bootje door een plotseling opkomenden wind en den zwaren golfslag kantelde, zoodat allen die er in zaten op een gegeven oogenblik onder het water verdwenen. Gelukkig werd hun spoedig hulp verleend en konden de schipbreukelingen weldra weder voet aan wal zetten. Allen ondervonden van die onderdompeling geene nadeelige gevolgen, behalve 's wĕdana's oudste dochtertje, dat ten gevolge van den schrik, enz. eene zware ziekte opliep en gedurende meer dan twee weken op den dood lag. Trouw heeft de liefhebbende moeder het kind opgepast en daarbij de gelofte gedaan, dat, wanneer zij haar geliefd kind behouden mocht, zij na hare

1) Tambangan = in 't algemeen elk voer- of vaartuig, waarmede men tegen betaling van de eene plaats aaar de andere overgebracht wordt; — hier meer speciaal kleine bootjes of schuiten, die dienen om menschen, enz. van den eenen wal op den anderen over te zetten, en geregeld heen en weder gaan.

terugkomst in de kawĕdanau een slamĕtan daarvoor geven zoude.

Deze slamĕtan nu zal morgen worden aangericht, en omtrent al wat daarbij zal worden opgedischt zal onze gastvrouw ons bij die gelegenheid op de hoogte helpen, waardoor wij ook een idee zullen krijgen van de javaansche culinaire wetenschap.

HOOFDSTUK VI.

Wij zullen heden, indien gij er lust toe gevoelt, onze gastvrouw aan haar woord houden, om ons met de javaansche culinaire wetenschap en hare, maag- en tongstreelende producten van echt javaansche vinding bekend te maken, want zooals gij u wel herinneren zult, zal straks in de kawĕdanan de groote sĕḍĕkah worden gegeven, waarvan wij reeds gisteren het een en ander hebben gehoord.

Wij zullen daarom maar zoo vrij zijn naar het achterhuis, d. i. de achtergalerij der kawĕdanan te gaan, waar onze gastvrouw juist begonnen is met de voor de sĕḍĕkah bestemde gerechten na te zien en te verdeelen.

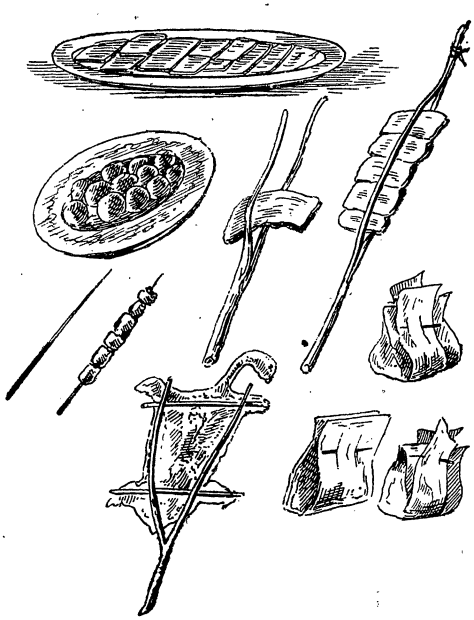
Kijk, wij kunnen hier cathegorisch te werk gaan, en beginnen met deze tafel hier, die met diverse vleeschgerechten beladen is.

Deze ovale schotel hier bevat daging- of oelam ĕmpal, zooals onze gastvrouw ons mededeelt, d. z. stukken gekookt karbouwen- of rundvleesch ter grootte van een handpalm en een à twee duimen dik, die na met zout en tamarinde, alsmede een weinig suiker gekruid te zijn, in klapper- of bij gebreke hiervan in katjang-olie zijn bruingebakken. Proef er eens van, als ge wilt, en gij zult bevinden, dat aldus bereid vleesch niet onsmakelijk is.

Hier hebben wij een schotel met daging- of oelam betjeq, een gerecht, dat u wellicht minder zal aanstaan, omdat het bereid is uit in diverse kruiden gekookte kleine stukken oesoes

(darmen), limpa (milt) en badad (pens) van herkauwers, als: karbouwen, runderen, schapen of geiten. Vorenbedoelde ingewandsdeelen worden, na goed schoongemaakt en in kleine stukken gesneden te zijn, in gewoon water opgekookt, waarbij langzamerhand of soms ook direct gevoegd worden de noodige hoeveelheden oejah of sarĕm (zout), trasi, asĕm (tamarinde),

Schotel met ĕmpal.

Sate. Soendoeq. Schotel met rĕmpah.

Sapit met lapjes vleesch. Boengkoesan botoq.

Panggang-ajam.

bangle [1]) (lieswortel), koenir [2]) (kurkema), soenti [3]), kĕntjoer [4]), koentji of tĕmoe koentji [5]), brambang [6]) (roode uien), bawang [7]) (witte uien of knoflook), kĕtoembar [8]), djintĕn [9]), en laos [10]), hetzij fijngesneden, hetzij gezamenlijk ge-dĕplok-t [11]), d. i. fijngestampt. Wanneer alles halfgaar gekookt is, wordt daarbij nog santĕn of kokosmelk gevoegd. Dit gerecht moet zeer lekker zijn,

1) Zingiber cassumanar Rxb.
2) Curcuma longa L.
3) Zingiber gramineum Bl.
4) Kaempferia galanga L.
5) Kaempferia rotundata L.
6) Allium cepa L.
7) Allium sativum L.
8) Coriandrum sativum L.
9) Carum carvi L.
10) Alpinia galanga Sw.
11) In een vijzel stampen.

doch in onzen europeeschen smaak zal het zeker niet vallen, al moeten wij erkennen, dat het aan het gebruik van genoemde ingewanden verbonden idee van viesheid eigenlijk niet bestaat. Doch het wordt tijd dat wij met iets anders kennis maken.

Ziehier een schotel met pindang, d. i. een soort van inlandsche soep, waarin groote dobbelsteenvormige stukken karbouwen-, runder-, schapen- of geitenvleesch met zout, trasi, asĕm, kàloewaq [1]), brambang, bawang, laos, kĕtoembar alsmede fijngestooten lomboq [2]) en kĕmiri [3]) zijn gaargekookt.

In de plaats van dit vleesch kan, zooals gij aan die andere schotels daar zien kunt, ook kippenvleesch of visch worden gebruikt, om dit voor de rijsttafel bestemde sausgerecht te bereiden.

Deze schaal hier bevat oelam tĕriq (daging tĕriq), d.z. stukken vleesch in samen fijngestampte trasi, zout, asĕm, brambang, bawang, kĕtoembar, djintĕn, kĕmiri en een weinig suiker gerold en daarna met santĕn tot gaar- en half droogwordens opgekookt.

Het oelam-garang-asĕm, dat gij in dezen schotel ziet is vleesch, dat met zout, trasi, brambang, bawang, suiker, asĕm, lomboq en laos in fijngemalen vorm is toebereid en gaargekookt. Dit gerecht komt eenigszins overeen met het vorenvermelde en verschilt daarvan ook weinig in smaak.

Iets, dat u wellicht beter bevallen zal, is de dendeng ragi, die gij op deze schaal vindt. Dit gerecht bestaat uit dobbelsteenvormige stukjes vleesch, gekneed in of met een fijngestampt mengsel van zout, trasi, kĕtoembar, djintĕn, bawang, suiker, asĕm, brambang en laos, en daarna met geraspt kokosvleesch [4]) gaargebakken.

Ook de gorengan-dendeng-kĕnting, die gij daarnaast ziet, is ongeveer op dezelfde wijze bereid. Dit gerecht bestaat mede uit dobbelsteenvormige stukken vleesch, die met zout, asĕm, kĕtoembar, djintĕn, suiker gekruid en daarna in lĕnga- of lisahklĕntiq (klapperolie) gebakken zijn.

Die ronde balletjes op dat groote bord vormen het gerecht,

---

1) Pangium edule, Rwdt.
2) Spaansche peper, Capsicum annuum L.
3) Aleurites triloba, Forst.
4) Paroedan kalapa of paroedan krambil.

dat rĕmpah heet. Zij bestaan uit fijngehakt vleesch samengestampt met geraspt kokosvleesch, zout, trasi, kĕtoembar, bawang, asĕm en suiker, en daarna tot balletjes gerold en in klapperolie gebakken.

Die andere schotel daar bevat gewone ḍenḍeng, d. z. lappen of platte stukken vleesch, ter grootte van een handpalm of hand en 4 à 6 m.m. dik, die na met zout, trasi, kĕtoembar, djintĕn, asĕm, laos en een weinig suiker gekruid en in de zon gedroogd te zijn, in klapperolie worden gebraden of eenvoudig worden geroosterd. Dergelijk vleesch kan door die drooging in de zon geruimen tijd worden bewaard, en daarvan is in bijna elk huisgezin altijd eenige voorraad te vinden.

Hiernaast vinden wij ḍenḍeng age, d. i. gekookte, 5 à 7 c. m. lange lapjes vleesch, gekruid met zout, trasi, asĕm, kĕtoembar, djintĕn, kĕmiri, suiker en santĕn, welke kruiden enz. eerst samen fijngewreven en daarna zonder toevoeging van water opgekookt worden. Wanneer dit mengsel gaar is, wordt het vleesch daarmede ingewreven en verder na tusschen bamboezen knijpertjes of sapits te zijn gevat, boven kolenvuur gaargebraden.

De abon, die wij daar zien, is mede een vleeschgerecht, dat niet onsmakelijk kan heeten. Daartoe wordt gewoon runden karbouwen- of kippenvleesch gebruikt, dat na gaargekookt te zijn, in fijne stukjes gescheurd of uit elkander getrokken en verder, met zout, asĕm en een weinig suiker gekruid, in klapperolie bruingebakken wordt.

Die ovale schotel op het midden der tafel bevat sate of sĕsate, d. z. speetjes of soendoeq's, waaraan stukjes vleesch ter grootte van een dobbelsteen gestoken zijn. Hiertoe wordt meest rund- en karbouwenvleesch gebruikt, gekruid met zout, asĕm, trasi, kĕtoembar, djintĕn, suiker en een weinig santĕn, en daarna aan de speetjes gestoken en boven kolenvuur gaargebakken. Dergelijke sate wordt sate-boembon, d. i. met kruiden toebereide sate, genoemd en droog, d. i. zonder toevoeging van eenige saus hoegenaamd gegeten.

Wordt voor de sate geiten- of schapenvleesch (sate wĕdoes of sate menda) gebruikt, dan wordt dit gewoonlijk eenvoudig met een weinig zout en peper, soms zelfs in het geheel niet

gekruid, maar daarbij nog een pikante inlandsche saus [1]) voorgediend, bestaande uit een mengsel van zout, mritja [2]) (peper), lomboq rawit [3]) en kelor [4])-wortels (fijngestampt) overgoten met gewone of inlandsche azijn [5]).

Voorts kent men ook sate van oesoes of darmen (meest dunne darmen), van ati [6]) of lever, van ajam of kippenvleesch en van rĕmpĕloe [7]) of hoenderlever. Deze sate wordt niet gekruid, maar gegeten met een andere pikante saus of sambĕl, die bestaat uit een mengsel van met elkander fijngestampte gewone lomboq, lomboq rawit, zout en peper, overgoten met ketjap [8]) of indische soya, waarbij niet zelden nog fijngestampte roode uien of brambang worden gevoegd. Bij de lever-sate kan ook de saus worden gebruikt, die wij zooeven als sambĕl voor de sate wĕḍoes aangaven. Wat de sambĕl voor de sate van geiten- of schapenvleesch betreft, hiervoor bestaat nog het volgende recept, nl. lomboq, zout en djae [9]) samen fijngewreven, waarbij nog worden gevoegd fijngesneden en gebraden of gebakken roode uien en fijngesneden bladeren van den djĕroeq pĕtjĕl [10]), alles daarna overgoten met azijn; desverkiezende kan hierbij verder ook ketjap worden gebruikt.

Doch wij zullen hierbij niet langer blijven stilstaan en liever vragen, hoe die panggang-ajam daar is klaargemaakt. Zooals de naam van dit gerecht reeds aanduidt, heeft eene arme kip hiertoe het hoofdbestanddeel moeten leveren. De geslachte kip wordt na uitgehaald en goed schoongemaakt te zijn in tweeën gespouwen (kabĕleq) en door middel van bamboezen pennen (soedjen) plat uitgeslagen. Daarna wordt zij tot halfgaarwordens boven vuur gehouden, om de mogelijk nog aanwezige fijne veertjes weg te branden, enz. en verder geheel platgeslagen. Is dit gedaan, dan wordt daarop eerst de boemboe of kruiderij

1) Deze saus wordt sambĕl sate genoemd.

2) De vruchten van den wit mritja = Piper nigrum, L.

3) Capsicum fastigiatum, Bl.

4) Wortels van Moringa polygona Dc.

5) Inlandsche azijn heet wĕraq.

6) Beteekent ook hart.

7) Wordt ook gebruikt ter aanduiding van den lever van viervoetige dieren.

8) Meestal verkregen uit het gistingsproces der boonen van de kĕḍĕle (kĕḍangsoel) plant, d. i. de Soya hispida, Monch.

9) Zingiber officinale, L.

10) Citrus limonellus, Hassk.

door eenvoudige besmering aangebracht en de kip voorts op kolenvuur gaargebraden. Deze boemboe bestaat uit zout met trasi, kĕtoembar, djintĕn, asĕm, kĕmiri en suiker (fijngewreven), waarbij nog een weinig santĕn wordt gevoegd.

Voorts ziet gij hier een gerecht, dat gij op het eerste gezicht wellicht voor inlandsch gebak zult houden, omdat het verpakt is in langwerpige pakjes of boengkoesan's van pisangbladeren. Dit gerecht heet botoq of bĕbotoq en kan zoowel van vleesch als van visch worden bereid. In het eerste geval wordt het vleesch eerst fijngehakt, en daarna met de boemboe samengestampt; in het tweede de visch aan dunne moten gesneden en verder eenvoudig met de boemboe omwikkeld. Deze boemboe zelf bestaat uit met elkander fijngewreven zout, trasi, roode en witte uien, lomboq, asĕm, kĕmiri en geraspt kokosvleesch. Het aldus toebereide gerecht wordt verder in vorenbedoelde boengkoesan's verpakt en gaargestoomd of gekookt.

Die schotel daar in dien hoek bevat gadon een gelijksoortig gerecht als het zooeven beschouwde en op dezelfde wijze verpakt. Het fijngehakte vleesch wordt hierbij met zout, peper, roode en witte uien, trasi, kĕtoembar, djintĕn, kĕntjoer, laos, en een weinig schillen van den djĕroeq-wangi [1]) alsmede een lomboq samengestampt en daarna met wat dikke santĕn overgoten en in de boengkoesan's verdeeld, waarbij in elke boengkoesan nog een weinig sereh [2]) en een salam [3])-blad voor de geurigheid van het gerecht worden gevoegd.

Iets verder op zien wij nog een schotel, die oelam ajĕm inhoudt, dat tot sambĕl-goreng is gebruikt. Onder oelam ajĕm wordt verstaan op bijzondere wijze toebereide karbouwen- of runderlever. Deze lever wordt in kleine stukjes gesneden, goed schoongewasschen en met samen fijngestampt zout, witte uien, laos, en suiker gekruid; daarna wordt alles in een pot, die goed gesloten wordt, gedaan en gedurende zeven dagen aan den invloed der zonnewarmte blootgesteld. Hierna kan dit mengsel verder tot sambĕl goreng worden bebereid, dan wel met sambĕl brambang asĕm worden gegeten. De boemboe

1) Citrus papeda, Hassk. — ook djĕroeq poeroet.
2) Andropogon schoenanthus, E. 3) Eugenia lucidula, Miq.

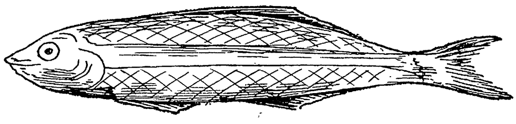
voor de samběl goreng bestaat uit zout, trasi, suiker, en fijngesneden lomboq, roode en witte uien en laos samen tot halfgaarwordens eerst in een weinig klapperolie en daarna in santĕn gebakken. Met de santĕn wordt ook het vleesch in de pan gebracht en verder gaargebakken.

De samběl brambang asĕm, die meest als afzonderlijke toespijs gebruikt wordt, maar ook met oelam ajĕm kan worden vereenigd, bestaat uit samen fijngestooten lomboq, asĕm, zout, trasi en brambang, en wordt als afzonderlijke toespijs meestal voorgediend in de tjoeweq, waarin dit mengsel is fijngemaakt.

Verder zien wij hier nog een schotel met pĕtjĕl ajam, d. i. geroosterd kippenvleesch in een saus van fijngestampte en gaargekookte bawang, kĕntjoer, lomboq, kemiri, trasi, zout en santĕn. Op dezelfde wijze kan, zooals wij aan het gerecht in dien anderen schotel daar zien, ook visch worden bereid; in dit geval heet het gerecht dan pĕtjĕl iwaq loh.

Een gelijksoortig gerecht is het oelam oerip-oerip, dat gij in dezen schotel vindt en uit boven kolenvuur geroosterde visch bestaat, gekookt in een santĕnsaus, gekruid met fijngesneden brambang, bawang en lomboq met een weinig zout en trasi.

Die vier kleine ovale schaaltjes op dat presenteerblad bevatten gorengan tĕri, d. z. in meel gebakken en met zout, trasi, brambang, bawang en een weinig suiker en tamarinde gekruide kleine zeevischjes, die veel hebben van katvisch en wellicht ook tot deze categorie van visschen gerekend kunnen worden.

Iwaq- (Oelam) tĕri.
(groote soort, natuurlijke grootte).

Een ander vischgerecht, dat u wellicht minder bevallen zal, vinden wij in dezen schotel. Het wordt bĕkasĕm genoemd en bestaat uit kleine stukjes riviervisch, die versch met wat gist of ragi, zout, suiker, tamarinde en fijngestooten gekookte rijst bereid en in een pot, die luchtdicht gesloten kan worden, gedurende 4 à 5 dagen bewaard worden, in welken tijd de visch geacht wordt, die kruiderij genoegzaam te hebben opgenomen om verder voor de tafel bereid te kunnen worden. Hiertoe wordt het nog gekruid met samen-fijngestooten brambang, ba-

wang, laos, zout en suiker, waarbij nog fijngesneden lomboq wordt gevoegd, waarna het in pisang-bladeren wordt gewikkeld en gaargestoomd, of gaargeroosterd.

Eindelijk hebben wij hier nog een vleeschgerecht, dat goele heet en een der hoofdschotels der javaansche tafel vormt. Het zijn zooals gij zien kunt stukken vleesch zwemmende in een vrij vette saus, die gekruid is met kĕtoembar, djintĕn, kruidnagelen, notemuskaat en fijngesneden gebakken uien, waarbij soms, zooals hier, nog snijboonen gevoegd zijn, ofschoon deze gewoonlijk slechts gebruikt worden, wanneer in stede van vleesch ati, d. i. lever, voor de bereiding van dit gerecht gebezigd wordt. Doch genoeg, wij zullen thans naar die tweede tafel daar overgaan om te zien, wat daarop zoo al te vinden is.

Al dadelijk kunnen wij hier met verschillende djangan's, d. z. diverse inlandsche groentesoepen met of zonder vleesch, die tot de noodzakelijke bijgerechten der rijsttafel behooren, kennis maken.

Ziehier de zoo bekende lodeh, bevattende verschillende groenten, enz. als: terong [1]), kloewih [2]), gori [3]), katjang [4]), kara [5]), gambas [6]), waloeh [7]), kates [8]), boeng [9]), boontjes, enz. samen gaargekookt in ruim water en verder gekruid met zout, trasi, laos, roode en jonge lomboq, tamarinde en santĕn of klappermelk, waarbij niet zelden nog kleine stukken tempe [10]) worden gevoegd.

In den daarnaast staanden schotel vinden wij djangan asĕm, een ditogerecht als het zooeven besprokene, doch waartoe gori

---

1) Solanum melongena L. var. (de vruchten).
2) Artocarpus incisa L. fs. (de jonge vruchten).
3) Jonge vrucht van den Artocarpus integrifolia L.
4) Diverse soorten van peulvruchten.
5) Lablab vulgaris Savi, en Dolichos lignosus L. (de boonen).
6) Cardiopteris lobata Wall. (de jonge bladeren).
7) Diverse soorten Lagenaria, meest Lagenaria vulgaris Ser.
8) Carica papaya L. (de jonge vruchten).
9) Jong bamboe-uitspruitsel, meest van Bambusa aspera R. en Bambusa fera Miq.
10) In koekjes samengedrukte gegiste kĕdĕle- (Soya hispida-) boonen; dikwijls ook gemaakt van boengkil, d. i. het tot koeken samengeperste vaste overblijfsel der katjang tjina of Arachis hypogaea L., nadat er olie uit gewonnen is.

en kloewih niet gebruikt kunnen worden, en waarvan de kruiderij verder bestaat uit zout, trasi, roode en witte uien, laos, een weinigje suiker, en tamarinde in eenigszins grootere hoeveelheid, dan gewoonlijk voor dergelijke soepen benoodigd wordt.

Die derde schotel bevat djangan mĕnir, d. i. een soep van bajĕm-[1]) of spinazie-bladeren, gekruid met koentji, bawang, brambang, zout, suiker en een weinig rijst, soms ook met wat trasi en kĕmiri, terwijl er niet zelden nog jonge djagoeng en boeng bij gevoegd wordt.

Een andere van bajĕm bereide toespijs is de djangan lontjom, die wij daar zien en die bestaat uit fijngesneden spinaziebladeren, gekruid met samen fijngewreven zout, trasi, roode en witte uien, kĕntjoer, kĕmiri en tempe, en daarna in santĕn opgekookt.

Voorts vinden wij hier nog een schotel met djangan goerih, bereid van katjang en laboe[2]), soms ook van andere vruchten met melig vleesch, gekruid met zout, roode en witte uien, trasi, kĕntjoer, en gekookt in santĕn.

De rij dezer groentesoepen wordt afgesloten door de blĕgoedĕg, die wij in dien schotel daar zien. Deze djangan onderscheidt zich van de zooeven genoemden doordat zij behalve de nader te noemen groenten ook vleesch, meestal kippenvleesch, bevat. Zij wordt bereid uit manggar[3]), tjĕngkir[4]), of ares[5]), in fijngesneden vorm, vooraf afgekookt en daarna goed afgewasschen. Eerst hierna wordt er de boemboe, bestaande uit samen fijngestooten zout, trasi, roode en witte uien, kĕtoembar, djintĕn en kĕntjoer, alsmede het vleesch bijgevoegd en alles op nieuw tot gaarwordens opgekookt onder toevoeging van santĕn of kokosmelk.

De verder op deze tafel gereedstaande gerechten opnemende

1) Euxolus codatus moq. — Euxolus polygamus moq. — Amarantus tristis L. — Amarantus oleraceus L.

2) Lagenaria idolatrica Sering.

3) Jonge bloesem van den kokospalm.

4) Zeer jonge kokosnoten, waarvan het vruchtvleesch nog niet gevormd en de dop nog broos is.

5) Ook bonggol = het hart of binnenste deel van een pisang-stam, meestal van den pisang kloetoeq of Musa sapientum L. var.

vinden wij in dezen platten schotel gorengan tempe of tiempe, d. z. kleine, langwerpige stukken tempe, croquant in klapperolie gebakken na met een weinig zout, tamarinde en suiker te zijn gekruid.

Daarnaast zien wij een dergelijk bijgerecht, nl. de gorengan katjang, meest, zooals hier, bereid uit kĕḍĕle-boontjes met wat zout en tamarinde in klapperolie gebakken.

Smakelijker zullen de twee daarop volgende schotels u wellicht voorkomen, die respectivelijk met gewone sroendeng en sroendeng-smaradana gevuld zijn. Beiden zijn gerechten waarvan hardgebakken katjang het hoofdbestanddeel uitmaakt. Deze katjang, meest kaḍĕle-boontjes, worden eerst in water geweekt en vervolgens gedopt en gebakken. De verdere toevoegselen zijn wat zout, trasi, kĕtoembar, djintĕn, roode uien, asĕm en een weinig suiker, terwijl het onderscheid tusschen de gewone sroendeng en de sroendeng-smaradana, zooals gij hier zelf zien kunt, bestaat in de kleine dobbelsteentjes van gebakken kokosvleesch of gĕbingan klapa, die in de sroendeng-smaradana te vinden zijn.

Op dat bord daar hebt ge de pelas, een uit kĕḍĕle-, goeḍe-,[1] kara-[2]) of andere boonen bereide toespijs. Bedoelde boonen worden daartoe eerst geweekt en zoodra zij gezwollen zijn, in een loempang of vijsel met roode en witte uien, zout, trasi en poejang fijngestampt. Daarna wordt dit mengsel gaargestoomd of gekookt.

Een ander uit katjang, soms ook uit djagoeng bereid bijgerecht is de boeboeq, die gij daarnaast vindt en die bestaat uit een samen fijngestampt mengsel van hardgebakken katjang of djagoeng met wat zout, trasi, lomboq, uien en kĕntjoer.

Ook het daaropvolgende gerecht, dat pĕntjoq heet, bestaat uit hardgebakken, meestal kĕḍele-boonen, gekruid met zout, uien, kĕntjoer en wat trasi, en verder vermengd met paroedanklapa of geraspt kokosvleesch.

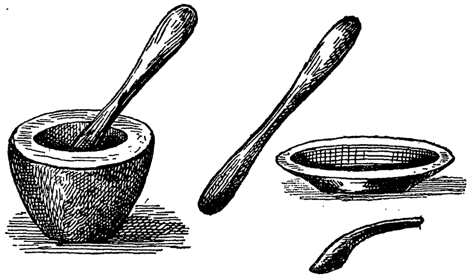
Verder treffen wij hier nog eenige spijzen aan, die op de tafel van den over het algemeen weinig vleeschetenden javaan

1) Cajanus indicus Spr.
2) Lablab vulgaris Savi.

zelden gemist worden, namelijk de gewone koeloeb, de pĕtjĕl-koeloeb en de trantjam.

Het eerstgemelde gerecht bestaat voornamelijk uit gekookte ṭokolan [1]), lĕmbajoeng [2]), loeng katela [3]), en jonge wangon [4]), kĕsambi- [5]), ipiq- [6]) of andere bladeren, vermengd met samengekookte of liever gaargestoomde paroedan-klapa, kĕtoembar-djintĕn, kĕntjoer en lomboq, waarbij wat trasi en zout is gevoegd.

Het tweede is een dito mengsel, waarbij echter in plaats van geraspt kokosvleesch, kĕtoembar-djintĕn en kĕntjoer, wat suiker, kĕmiri en tamarinde wordt gebruikt.

Loempang met stamper of aloe. Tjoweq met oelĕg-oelĕg.

De trantjam eindelijk is een soort van inlandsche sla, bereid uit aan dunne reepjes gesneden komkommers, boonen en gebakken tempe, vermengd met vooraf samen fijngewreven zout, trasi, kĕntjoer, lomboq en kĕmiri, en voorts overgoten met kokosmelk.

Van de velerlei soorten van sambĕl, die de javaansche keuken kent, zien wij hier de sambĕl-tjaboeq, de sambĕl-kĕmiri en de sambĕl-kloewaq, waarvan de eerste bestaat uit in water geweekte katoel of bĕkatoel [7]) en uien, lomboq, zout en kĕmangi- [8]) bladeren; de tweede een mengsel is van gepofte kĕmiri-noten met lomboq, zout, tamarinde en trasi; en de derde bereid is uit kloewaq [9]) met lomboq uien en zout. Een en ander wordt

1) De ontkiemde zaden van den katjang-idjo (Phaseolus radiatus L.).
2) Jonge bladeren van den katjang landjaran (Vigna sinensis Savi).
3) De jonge krullen van Batatas edulis Chois.
4) Moschosma polystachyum, Benth.
5) Schleigera trijuga Wlld.?
6) Ficus brevipes, Miq.?
7) De fijne stof, die bij het schoonstampen van de ontbolsterde rijst, achterblijft.
8) Ocimum citratum Rumph.
9) Vruchten van den Pangium edule Rwdt.

samen fijngewreven in een tjoweq of tjoeweq of plat wrijfschaaltje van aardewerk door middel van een oelĕg-oelĕg of stamper.

Bij deze sambĕls vinden wij verder een kommetje met pĕtis, bereid uit vischnat, opgekookt met het uitgeperste sap van kokosvleesch en wat zout, totdat het de lijvigheid en de kleur heeft gekregen o. a. van Liebigs vleesch-extract, dat dikwijls ook als pĕtis gebruikt wordt. Deze pĕtis wordt met of zonder toevoeging van lomboq met ongekookte groenten of onrijpe vruchten gegeten.

Hiernaast vinden wij de sĕmaji. Dit gerecht wordt bereid uit klappervleesch, dat na fijngeraspt en uitgeperst te zijn, gestoomd en gedurende 2 à 3 dagen in een luchtig mandje of toemboe wordt bewaard en dan opnieuw wordt uitgeperst, om verder met zout, laos, lomboq en uien te worden fijngewreven en geroosterd, of liever ge-brengkes-t, d. i. in het een of ander blad gewikkeld en zoo gaargestoomd.

Voorts treffen wij op deze tafel nog aan oelam- of iwaq-atjar, d. i. visch of kip in 't zuur. Meestal, zooals ook hier, gebruikt men daartoe visch, aan moten gebraden en gekruid met gebakken, fijngesneden uien, djae en lomboq en overgoten met azijn, waarbij een weinig ketjap is gevoegd.

De atjar-tjampoer, die wij daarnaast zien, is een mengsel van fijngesneden boontjes, ṭokolan, komkommers of augurken, uien en lomboq met gebakken kĕmiri, uien, sĕre en djae, overgoten met azijn.

Eindelijk hebben wij hier nog kennis te maken met enkele bijzondere bereidingswijzen van het hoofdvoedsel van den javaan, nl. de rijst.

Zie, die kegel van witte gare rijst verraadt door zijn vorm reeds, dat hij uit den koekoesan komt en dus gaar is gestoomd. De op dergelijke wijze gewoon met water bereide rijst heet sĕga- of sĕkoel-karon, d. i. rijst, die na in halfgaren staat gekaroe-d, d. i. van het vuur genomen en omgewerkt te zijn, verder in den koekoesan is gaargestoomd.

Daarnaast vinden wij een wakoel mede met witte rijst gevuld. Deze is echter de sĕga-liwĕt, die eenvoudig in een kĕndil of kalebasvormige koperen of aarden pot in zuiver water is

gaargekookt, terwijl er telkens het overvloedige water werd afgeschept. Bij deze bereidingswijze verkrijgt men gewoonlijk een soort van aanbaksel, dat kĕraq of karaq, ook intip, wordt genoemd en bestrooid met fijngeraspt klappervleesch en wat zout vrij goed smaakt.

De geelgekleurde kegel, waaraan wij thans komen, bestaat uit sĕga-poenar, d. i. rijst in halfgaren toestand vermengd met opgekookte santĕn waarbij wat zout, salam [1])-bladeren, tamarinde en het uitgeperste sap van eenige kurkuma-wortels zijn gevoegd, en daarna in den koekoesan verder gaargestoomd.

Op bijna dezelfde wijze is de sĕga-oedoep bereid, die wij achter dien gelen kegel vinden; alleen is hierbij geen kurkumasap gebruikt.

Die ballen witte rijst, ter grootte van een vuist, die wij daar opgestapeld zien, worden sĕga-galong of sĕga-golong genoemd en bestaan uit gewone sĕga-karon of liwĕt in dien vorm gekneed en opgedischt.

Hiernaast vinden wij eenige cilindervormige pakjes van pisang-bladeren, waarin mede witte rijst besloten is. Deze rijst is de lĕmĕng en wordt bereid door haar eenvoudig in vooraf goed schoongemaakte, aan de binnenzijde met pisangblad gevoerde of gedekte en aan de uiteinden goed gesloten bamboezen kokers te poffen. Zoodra deze kokers beginnen te barsten is de rijst ook gaar. Deze bereidingswijze wordt meest gevolgd door reizenden.

Eindelijk treffen wij hier nog een laatsten schotel aan met koepat of kĕtoepat, d. i. rijst in kleine, ongeveer een vierkanten decimeter groote en 5 à 6 cm. dikke, van gevlochten, jonge klapperbladeren gevormde zakjes gaargekookt.

En hiermede hebben wij kennis gemaakt met de voornaamste gerechten, die gewoonlijk op een javaansch diner of souper ter tafel worden gebracht. Hoe de opdissching daarvan en de bediening daarbij geschiedt, zullen wij straks zien, want thans moeten wij nog eerst een kijkje, en desnoods ook een proefje nemen van al die snoeperijen op dien amben daar, die het dessert vormen van zulk een feestmaal.

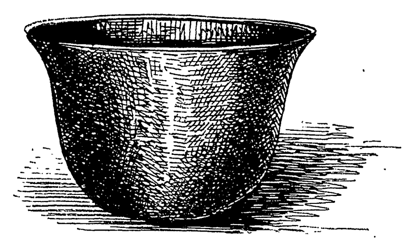
---

1) Syzygium occlosum, Miq.

Zooals gij met een oogopslag kunt zien, is er genoeg van om er zelfs eén olifantenmaag door te overladen of van streek te brengen.

Wij zullen bij de opname van dien maagbedervenden overvloed maar het rijtje langs gaan en beginnen aan dezen rechtschen hoek met de djĕnang kĕtan. Deze djĕnang of koek wordt als volgt bereid.

Eene bepaalde hoeveelheid santĕn of klappermelk wordt in een djaḍi of koperen kookpot opgekookt totdat de olie er op drijft; daarna wordt er de noodige hoeveelheid suiker bijgevoegd en zoodra dit mengsel een min of meer bruine kleur heeft aangenomen, stort men er onder gedurig omroeren de vereischte massa kĕtan-meel in en laat alles weder samen gaarkoken, totdat de olie er op nieuw bovenop komt drijven en de massa boekĕt, d. i. troebel en min of meer lijvig is geworden. Dan wordt de pot van het vuur genomen en de inhoud in houten vormen of wel eenvoudig op een houten bord gestort, om zoo te bekoelen; het gerecht is hierna voor het gebruik gereed.

Djaḍi.

Een dergelijk gebak is de wadjiq, die wij daarnaast zien. Hierbij is echter de kĕtan-rijst niet vooraf tot meel gestampt, maar eenvoudig in haren korreligen staat gebruikt.

Ook de salaq of widji salaq, die wij in dien derden schotel zien, bevat dezelfde bestanddeelen, maar hiervoor is het kĕtanmeel tot kleine balletjes gevormd, en ook een weinig meer water gebruikt, zoodat de massa meer op eén dikke stroop gelijkt, waarin de kĕtan-ballen drijven.

Hier hebben wij nog een kĕtan-gerecht, nl. de djadah, bestaande uit gekookte kĕtan, fijngestampt met zout en geraspt klappervleesch, en verder tot groote platte ronde koeken uitgeslagen. De djadah wordt ook dikwijls in vierkante koekjes ter grootte van een handpalm gesneden en dan geroosterd. Aldus behandeld heet deze snoeperij djrangking.

Die luchtige, half doorschijnende ronde plakken daar zijn opaq's, een soort drooge wafelen, bereid uit gare rijst met

wat zout en geraspt klappervleesch in een loempang fijngestampt (katjĕprot) en daarna in verschillende vormen op pisang-bladeren plat uitgeslagen en in de zon gedroogd. Zoodra deze koeken halfdroog zijn, worden zij verder of boven smeulend vuur behandeld of gebakken.

Op ongeveer dezelfde wijze wordt de lempeng gemaakt, die daarop volgt. Alleen wordt hiertoe geen gewone rijst, maar kĕtan-meel gebezigd, die in bladeren gewikkeld, gaar wordt gekookt en verder als voren wordt behandeld.

De tape, waarvan wij hier drie soorten aantreffen, wordt gemaakt van gewone rijst, kĕtan en katela-kaspe. Daartoe wordt de rijst, kĕtan of katela-kaspe eerst gaar gekookt en daarna, even als de boṭoq in plasa- of pisang-bladeren verpakt, terwijl er wat ragi of gist bij wordt gevoegd. Na 24 uren is de zoetzuur smakende, gegiste tape voor het gebruik geschikt. De gist, die hiertoe gebruikt wordt, bestaat uit samen fijngemalen rijstmeel, roode uien, tjabe en zoethout of kaneel tot kleine balletjes gerold, die men gedurende 2 maal 24 uren laat broeien of gisten, alvorens ze te gebruiken.

Verder zien wij hier weder eenige pakjes als die van de boṭoq. Hierin is pipis-boeḍĕg te vinden, d. i. rijstmeel toebereid met suiker, santĕn en een weinig zout.

De srikaja, die ge daarnaast vindt, wordt bereid van rijpe pisang, evenals de pipis-boeḍĕg verpakt en overgoten met eene saus van santĕn, suiker en wat zout, waarin een ei geklutst is.

Hier hebt ge gĕplaq, bereid uit bruingebakken rijstemeel, dat in een kooksel van santĕn en suiker wordt geroerd en na gaarkoking en afkoeling tot kleine balletjes wordt gekneed en zoo wordt voorgediend.

De lĕmpĕr, die hierop volgt, is een soort van gevuld inlandsch brood, bereid van kĕtan, vermengd of liever gekruid met santĕn en wat zout. Het vulsel bestaat uit fijngesneden en gestampt vleesch, dat, met zout, trasi, uien, kĕtoembar, djintĕn, suiker en tamarinde toebereid, vooraf in santĕn is gaargebakken. De lĕmpĕr wordt tot kleine cilinders in pisangblad gerold en als zoodanig nog boven smeulend vuur opgewarmd of geroosterd. Dit gebak of gerecht smaakt niet kwaad en is op reis vooral niet te versmaden.

Op dezelfde wijze wordt de lĕgoenda bereid, doch in stede van vleesch wordt hiervoor rijpe pisang tot vulsel gebruikt.

Oetri is de naam der snoeperij, die hierop volgt. Zooals gij zien kunt, bestaat dit gebak uit kleine stukjes rijpe pisang, zwemmende in eene saus van santĕn, waarbij suiker en wat zout is gevoegd, en evenals de pipis-boedĕg verpakt in pisang-blad.

Een op dezelfde wijze verpakt gebak is de nagasari, die ge daarnaast vindt, bereid uit met santĕn en wat zout opgekookt rijstemeel, waarin eenige stukjes rijpe pisang worden gewikkeld.

De mĕniran, die wij hierbij ook aantreffen, en haren naam ontleent aan de fijnkorrelige rijst, waarvan zij gemaakt is, is eenvoudig een soort van rijstebrij in santĕn met wat zout gekookt en evenals de nagasari verpakt in een boengkoesan van pisang-blad.

Een dergelijk gebak is de groebi, die daarop volgt. Alleen is het meel hierbij licht met een weinig kurkumasap gekleurd en verder gesuikerd, terwijl in de plaats van rijpe pisang kleine dobbelsteenen katela-rambat zijn gebruikt.

De poetoe, die wij aan het begin der tweede rij vinden, wordt van rijstemeel bereid, gekruid met geraspt klappervleesch en wat zout. Meestal wordt daaraan een ronde, halfbolvormige gedaante gegeven, terwijl in het midden daarvan een stuk bruine, javaansche suiker wordt gestoken, die bij het gaarstoomen van het gebak daarin versmelt.

Hier hebben wij verder de mĕndoet, bestaande uit kleine, met santĕn en wat zout bereide balletjes kĕtan-meel, gevuld met ĕnten-ĕnten, d. i. geraspt klappervleesch in suiker gekookt, totdat de massa aan elkander kleeft.

De gandoel, die daarop volgt, is mede uit kĕtanmeel, bereid, dat met santĕn, suiker en dobbelsteentjes of gĕbingan van klappervleesch wordt opgekookt en vermengd.

Voorts zien wij hier de ĕmbĕl-ĕmbĕl van kĕtanmeel gekookt in santĕn, waarbij wat zout is gevoegd, daarna gevuld met kleine stukjes javaansche suiker en verder gaargestoomd.

De klĕpon, die hierop volgt, heeft den vorm van kleine groengekleurde balletjes gevuld met inlandsche suiker. Zij wordt bereid uit kĕtan-meel, dat met het uitgeperste en gefiltreerde sap van kara-bladeren, waarbij een weinig ĕndjĕt- of sirih-kalk is

gevoegd, gekleurd wordt. Bij het opdisschen wordt dit gebak nog met paroedan-klapa of geraspt klappervleesch bestrooid.

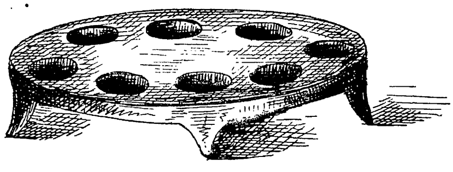
Een aan de mĕndoet gelijksoortig gebak is de onde-onde, die wij hier verder zien. Het eenige verschil tusschen deze twee gebakken is te vinden in de widjen-pitten, waarmede de onde-onde bestrooid is, en de omstandigheid, dat dit gebak niet gaargestoomd maar in klapperolie gebakken wordt.

De kĕmplang op dien doelang daar bestaat uit een vinger lange en dikke stukken met santĕn en wat zout tot deeg gekneed kĕtan-meel, dat in dikke stroop van javaansche suiker is gebakken (kabĕsta = gebonden).

Verder zien wij hier op dit bord gĕdang- of pisang-goreng, d. i. rijpe pisang in moten gesneden en na in gesuikerd rijstemeel te zijn gerold, in klapperolie gebakken.

De toempi, die daarop volgt, is mede een rijstemeel-gebak. Het meel wordt met santĕn en een weinig zout tot een soort van deeg gekneed, daarna met katjang-idjo [1]) bestrooid, in stukken ter grootte van een handpalm en vier à vijf millimeter dik gesneden en verder in klapperolie gaargebakken.

Het hiernaast staande groote bord bevat tjoetjoer, d. z. inlandsche poffertjes, gemaakt van rijstemeel, vermengd met wat zout en klappermelk en in olie gebakken in een tjoetjoerpan.

Tjoetjoer-pan.

De rĕngginang, die den eersten schotel vult van de achterste rij, vertoont ons ronde platte schijven van met zout behandelde rijste- of kĕtan-meel op rondgeknipte stukken pisangblad, en in olie gebakken. Dit gebak wordt met inlandsche stroop van bruine suiker gegeten.

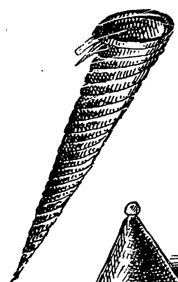
Daarnaast vinden wij de widaran van kĕtan-meel met eieren gekneed en verder tot kleine balletjes gevormd, die na met stukjes bruine javaansche suiker te zijn gevuld, in klapperolie worden gebakken.

Voorts zien wij hier de bekende apĕm of kleine inlandsche

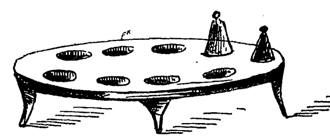
1) Phaseolus radiatus L.

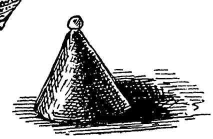
broedertjes of zoete puddinkjes. Hiertoe wordt rijstemeel gebezigd, dat met suiker- of tape-water beslagen wordt, en nadat men het verder gedurende 6 uren heeft laten rijzen, in een apĕmpan, wier gaten met kleine kĕkĕb's gesloten kunnen worden, gaargebakken wordt. Soms vult men ook busjes van klapperbladeren of tjontong's met dit beslag en stoomt men dit verder gaar.

Tjontong.

Apĕm-pan.

Kĕkĕb.

De srabi, die wij hiernaast vinden, is mede een soort poffertje, doch grooter dan de tjoetjoer. Zij wordt gemaakt van rijstemeel, gekruid met fijngestampte kĕmiri en beslagen in gewoon zuiver water. Bij het eten daarvan gebruikt men een saus van gezouten klappermelk met inlandsche stroop vermengd.

De laatste schotel op dezen amben eindelijk geeft ons kaloewa te zien, d. i. een soort van inlandsche compote, bereid uit stukjes rijpe pisang, dan wel waloeh [1]), katela [2]), bligo [3]), of nangka [4]) in javaansche suiker gekookt.

Zooals gij gezien hebt, ontbreekt het bij de sĕdĕkah, die onze gastheer geeft, niet aan verscheidenheid van gerechten en snoeperijen, en is er meer dan genoeg, om zelfs den grootsten eter eene leelijke indigestie te bezorgen.

Die borden en schotels met diverse, ons bekende vruchten, als: pisang, manggis, papaja of kates, ramboetan, nangka, diverse djĕroeq- en djamboe-soorten, salaq [5]) enz. zullen wij maar voorbijgaan, daar het tijd wordt, de sĕdĕkah zelf bij te wonen, indien wij er nog wat van zien en leeren willen.

Wij zullen dus naar de pĕndapa terugkeeren, waar het feest- en offermaal is aangericht.

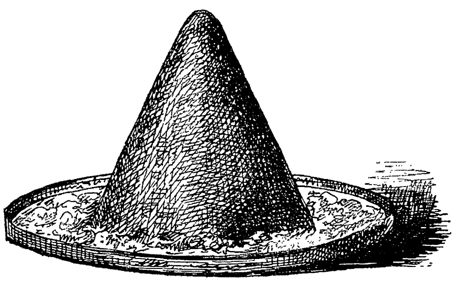
1) Cucurbita vulgaris, Rumph. 2) Batatas edulis Chois.
3) Cucurbita farinosa, Bl. 4) Vrucht van den Artocarpus integrifolia L.
5) Zalacca edulis, Reinw.

Zoo gij hier een aangerichte tafel hadt verwacht, dan hebt gij u vergist, want de maaltijd is opgedischt op rottingmatten of lampits, waarover panḍanmatten zijn gespreid. Het geheele middenvak der pĕnḍapa is daardoor ingenomen, zooals gij ziet, en vlug tellende bemerken wij, dat op een veertigtal deelnemers is gerekend, nl. negentien aan elke lengtezijde en een aan de uiteinden van den langwerpigen vierhoek, waarin de verschillende gerechten, enz. in vijf rijen zijn geplaatst.

De buitenste rijen, vlak achter de ledige borden, waarvoor de geinviteerde deelnemers gezeten zijn, worden gevormd door de schotels met gerechten, die den eigenlijk gezegden maaltijd uitmaken. Daarna volgen de verschillende snoeperijen en gebakken, terwijl de middelste rij ons het dessert te zien geeft.

In deze middelste rij merken wij echter drie groote ḍoelangs of platte, ronde houten schalen op, waarop kegels van geelgekleurde rijst staan, omringd van allerlei gebakken visch- of vleeschgerechten, sambĕlans, enz.

Een dergelijke schotel wordt ambĕng genoemd en is de eigenlijk gezegde offerschotel, bestemd voor de geesten of goden, die deze sĕḍĕkah met hunne onzichtbare tegenwoordigheid wel willen vereeren, doch waarvan de aanzittenden straks na het gebed van den pĕnghoeloe-district of districts-geestelijke ongegêneerd hun aandeel zullen nemen, zonder zich het hoofd te breken met de vraag of die geesten en goden al dan niet genoeg gehad hebben.

Ambĕng.

Zie, langzaam aan is het gezelschap, dat tot deze sĕḍĕkah genoodigd is geworden, op de om den disch geplaatste smalle, lange pandan-matjes of gĕlaran's aangezeten. Aan het eene uiteinde zien wij den wĕdana, aan het andere den oudsten assistent-wĕdana plaats nemen, terwijl de pĕnghoeloe de plaats ter rechterzijde van den wĕdana heeft ingenomen.

De wĕdana heeft hem het doel, de oedjoeb, dezer sĕḍĕkah

medegedeeld en na eenig over en weder praten zien wij den pĕnghoeloe de voor het gebed bij zulke gelegenheden voorgeschreven of gewoonlijk aangenomen houding aannemen, waarin hij door de overige aanzittenden zoo goed doenlijk wordt nagevolgd. Ieder althans heeft de armen min of meer vooruitgestoken en gebogen, zoo, dat de naar boven geopende handen met hare binnenzijkanten tegen elkander sluiten en zij aldus het aanzien hebben van personen, die in zittende houding met hunne handen iets schijnen te vragen en op te vangen.

Het gebed of donga, dat de pĕnghoeloe, misschien zonder er zelf iets van te begrijpen, en zeker zonder dat het grootste deel zijner hoorders er iets van vat, op eentonige, doffe wijze opdreunt, is het donga slamĕt en luidt als volgt: O, Heer! voorwaar wij vragen van U heil over ons geloof, gezondheid voor onze lichamen, vermeerdering van onze kennis, en zegen voor ons onderhoud; ook vragen wij lankmoedigheid vóór onzen dood, barmhartigheid tijdens den dood, en algeheele vergeving na den dood; zij onzer genadig, o Heer, en verlos ons bij onzen dood van het vagevuur en schenk ons vergiffenis, wanneer onze menschelijke daden zullen worden gewikt en gewogen! Want voorwaar, het is de goedertieren God en het zijn zijne engelen die over den profeet Mohammed zegenbeden uitspreken! Daarom, o geloovigen, moet gij zegen- en heilbeden tot hem opzenden, want voorwaar alle tot hem gerichte loftuitingen zijn ook voor God, den Heer der werelden! Amen!

In dit gebed smeekt de pĕnghoeloe dus in 't algemeen allen mogelijken zegen en voorspoed, en de vervulling zijner liefste en dierste wenschen voor den slamĕtan-[1])gever en diens familie af.

Veel attentie toonen de aanzittenden niet voor dit gebed; ieder doet gedurende deze godsdienstige verrichting alles behalve luisteren, ofschoon allen zonder onderscheid de handen in de voorgeschreven positie houden. De een kijkt links, de ander rechts, een derde houdt een praatje met zijn buurman, en zelfs

---

1) Slamĕtan of wiloedjĕngan wordt elk door een priester of als zoodanig fungeerend persoon voorgegaan of voorgezeten feest- of offermaaltijd genoemd, waarbij bedoelde voorganger zijne gebeden tot het welzijn van den gastheer of van den een of ander zijner nog levende of reeds overleden familieleden opdreunt.

de wĕdana deelt nu en dan nog eenige prentah's of bevelen uit.

Dit hindert den pĕnghoeloe echter niet; met onverstoorbare kalmte en doffe, bijna onveranderlijke stem zegt hij zijn gebed op, totdat hij met blijkbare voldoening het amin! of amen zeggen, en daarbij zijne handen over het gelaat strijken kan. Dit amin! wordt door het geheele gezelschap herhaald met een aplomb, of liever een geestdrift, die maar al te zeer bewijst, hoeveel zij van dit gebed en zijne strekking begrepen hebben, en hoezeer zij naar het einde daarvan hebben verlangd, om direct te kunnen aanvallen op de voor hen gereed gezette gerechten, enz. waaruit ieder reeds lang zijne lievelingskostjes gezocht en gekozen heeft.

Zooals wij verder zien wordt alleen de gewone witte rijst door bedienden of helpers rondgebracht. De overige gerechten reiken de aanzittenden elkander toe, of doen zij onder elkander rondgaan.

Tegen het eind van den maaltijd zien wij de bedienden, die daareven de witte rijst rondbrachten, bij ieder der gasten een pakje pisangbladeren nederleggen. Deze dienen, zooals gij zien zult, tot het inpakken van de uitverkoren gerechten, waarvan ieder gaarne een proefje mede wenscht te nemen voor zich zelven of voor vrouw en kinderen. Dit is geene indiscretie, maar adat en het aldus medegenomene wordt bĕrkat of barkat genoemd, dat overvloed, zegen enz. beteekent.

Voorts hebben wij bij dezen maaltijd kunnen opmerken dat slechts enkelen, waaronder de wĕdana, zich van lepel en vork bediend hebben, ofschoon voor een ieder een couvert klaar was gezet. De meesten verkiezen het gebruik hunner vingers, waaraan zij trouwens tehuis gewoon zijn, en vinden die europeesche nieuwigheden lastig, minstens overbodige luxe.

Bij het eindigen van het maal hooren wij hier en daar eenige geluiden maken, die dienen moeten om den gastheer de overtuiging te geven, dat zijn maal ieder uitstekend gesmaakt heeft. Wij noemen zulk eene handelwijze vies of boersch, maar bij den javaan zijn die teekenen van overvolheid eene welkome uiting van dankbaarheid voor het genotene. 's Lands wijs, 's lands eer! kunnen wij hierop zeggen, en daar de gasten ook voor ons eene buiging maken, alvorens heen te gaan, zullen wij die beleefd-

heid beantwoorden door hun een goede reis naar huis en goeden nacht toe te wenschen, en verder zelf onze kamers op gaan zoeken, om eenige rust te nemen, en onzen gastheer, die den geheelen dag mede in de weer is geweest, de gelegenheid te geven, zich wat te restaureeren, wat hij anders niet zoude kunnen doen, indien wij ons niet terugtrekken. Buitendien moeten wij morgenochtend met den wĕdana mede op tournee.

HOOFDSTUK VII.

Hebt gij wel eens eene tournée medegemaakt met een europeeschen ambtenaar van het binnenlandsch bestuur, waarde lezer? Zoo ja, dan zult gij u nog wel herinneren, dat, indien aan een dergelijken tocht eene ernstige inspectie verbonden wordt, daarbij veel op te merken en te leeren valt, maar ook, dat zulk een uitgaan dikwijls door de groote deftigheid der inlandsche en andere hoofden, in spijt zelfs van al het merkwaardigs, dat men daarbij te zien krijgt, erg vervelend kan wezen.

Anders gaat het toe op de tournées, die de inlandsche hoofden zelf maken en waarop zij geen europeeschen chef naar de oogen te kijken hebben. Ofschoon ook bij deze gelegenheid de dienst schering en inslag is, weet de inlandsche ambtenaar daarbij toch genoeg afwisseling te zoeken en te brengen, en het aangename aan het nuttige te paren, om zijne dienstbezigheid niet eentonig en vervelend te maken.

Niet, dat de europeesche bestuursambtenaar die kunst ook niet verstaat; er zijn er meer dan genoeg, die, wanneer zij daartoe in de gelegenheid gesteld worden, toonen, daarin misschien nog meer bedreven te zijn dan de vroolijkste priaji, (priantoen) maar de europeesche ambtenaar heeft daarbij steeds zoogenaamd zijn prestige op te houden, en op te passen, dat hij door te groote vertrouwelijkheid geen aanleiding geeft tot ongepaste familiariteit van de zijde der onder hem dienende inlandsche ambtenaren en hoofden. Dit althans is de algemeene opinie en daarnaar heeft de europeesche ambtenaar te hande-

len, al is hij voor zich zelven overtuigd, dat die kleingeestige, en belachelijke meening niets anders is dan een gevolg of voortvloeisel van oppervlakkige en gebrekkige kennis van het karakter enz. van den javaan bij de machthebbenden, die dergelijke leerstellingen verkondigen. Ieder ander echter, die den javaan in zijn wezen en zijn, in zijn doen en laten, in zijn huiselijk en openbaar leven heeft kunnen gadeslaan en leeren kennen, met zijne geloofs- en andere instellingen bekend is, en last not least zijne taal spreekt en zich in zijne wereld weet te verplaatsen en te bewegen, zal getuigen, dat dergelijke vrees te zijnen opzichte niet behoeft te bestaan, omdat de javaan, zelfs in gevallen, waarin de europeaan met de grootste schaamteloosheid de perken der welvoegelijkheid overschrijdt, steeds javaan blijft, d. i. de kalme, onderdanige javaan, die zich zelven weet te beheerschen en den afstand weet te houden, die hem gepast voorkomt, al kookt hem daarbij dikwijls het bloed of al bekruipt hem de lust om ten teeken zijner min- en verachting op dien europeaan te spuwen.

Of de javaan niet familiair, brutaal, zelfs uittartend en gevaarlijk kan zijn?

Waarom niet? Voorbeelden daarvan zijn wel aan te halen, zelfs, waarin hij in zijne woede of razernij tot moorden overgaat.

Daarvoor is hij mensch en heeft hij zijne zenuwen even goed als een evennaaste uit een anderen stam of ander ras, en toch moet er veel, zeer veel zelfs gebeuren, vóórdat hij den eerbied voor den europeaan uit het oog verliest en zijne kĕris trekt!

Doch genoeg. Laten wij even het voor ons klaargezette ontbijt gebruiken en ons verder klaar houden, om te paard te stijgen, want hoogstwaarschijnlijk zullen wij eerst laat in den namiddag hier terug kunnen zijn, waarom het geraden is, wat vroeg te vertrekken.

Vooraf moeten wij u echter nog attent maken op een paar gerechten, die wij hier voor ons ontbijt gereed gezet zien.

Die pakjes van pisang-bladeren bevatten boeras, d. i. gewone, in een weinig santĕn geweekte en daarna gaargestoomde rijst, waarbij de ons reeds van den vorigen avond bekende sambĕlan's en andere toespijzen gegeten worden.

Een ons nog onbekend vleeschgerecht is de oelam-lĕmbaran,

die wij in dien schotel zien. Dit gerecht bestaat uit een opengespouwen, en in stukken verdeelde kip, die na met het samen fijngestampte mengsel van kĕtoembar-djintĕn, roode en witte uien, trasi, zout en wat suiker en tamarinde te zijn gekruid, in santĕn, waarbij goḍong-salam voor de geurigheid is gevoegd, wordt gaargekookt.

Eindelijk nog vinden wij hier sĕga- of sĕkoel-goreng, d. i. in klapperolie gebakken rijst met zout, peper, uien, en lomboq gekruid, en waarin kleine stukjes gebraden vleesch gemengd zijn. Deze sĕga-goreng is niet onsmakelijk, doch ligt zwaar op de maag en verwekt veelal loom- en slaperigheid, zoodat wij u wel aanraden kunnen er niet te veel van te eten.

Doch zie, de wĕdana staat in de pĕnḍapa reeds op ons te wachten. Laten wij ons haasten en na nog even de radenayoe gegroet te hebben, onze paarden bestijgen.

Zooals de wĕdana ons mededeelt, zullen wij een klein eindje langs den grooten weg gaan en dan links een smal voetpad door bosschen, sawahs, tĕgal's, koffietuinen, enz. inslaan, om na ± 10 palen afgelegd te hebben, in eene desa te belanden, waar hij een en ander te onderzoeken heeft.

Hier is het pad, waarlangs wij als eendjes achter elkander zullen moeten rijden.

Al dadelijk bevinden wij ons onder hoog opgaand en blijkbaar geregeld aangeplant geboomte. Dit is een djati [1])-bosch en 's lands eigendom, waarover inlandsche ambtenaren en beambten met den titel van mantri of boschwachter onder het toezicht van een europeeschen opziener en een houtvester waken. Uit deze bosschen wordt in het voor 's lands bouw- en andere werken benoodigde hout voorzien.

Als gij goed onderzoekt, zult gij hier en daar ook enkele mooie, kaarsrechte, doch dorre of halfdoode boomen vinden, die zoogenaamd geringd zijn, (di tĕrĕs zooals de javaan deze behandeling noemt), d. i. wier stammen ter hoogte van 1 à 2 en meer voeten van den grond van de schors ontbloot en verder rondom behakt zijn, om die uit te laten sterven en nadat zij uitgedroogd zijn, verder om te kappen.

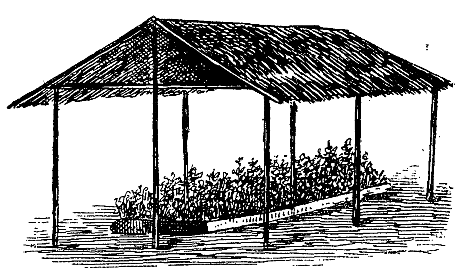
1) Tectona grandis L.

Die op den grond liggende, doode stammen, waaraan witte mieren [1]) reeds begonnen zijn te knagen, worden rĕbatang's, d. z. omvergevallen stammen genoemd, en zijn blijkbaar bij den een of anderen storm ontworteld geworden.

Hier ziet gij verder een betrekkelijk jong plantsoen, ofschoon die zeker ouder is, dan gij misschien schat (want de djati groeit zeer langzaam), waaruit men bezig is hier en daar eenige boomen te vellen. Dit noemt men bij het boschwezen uitdunnen en dient, om de staan blijvende boomen meer licht, lucht en ruimte te geven en daardoor beter te doen groeien.

Daarnaast zien wij ook een open plek, waarop een jonge aanplant zal komen te staan. De plantgaten, loeang's of loeangan's, zijn gedeeltelijk reeds gegraven, en waar de overigen komen moeten, zijn kleine stokjes als merkteekens of andjirs in den grond gestoken.

Wij vinden hier ook, zooals gij ziet, de kweekbedden, ipoeqan's of ḍĕḍĕran's, waarin de djati-zaden of djangglĕng's onder afdaken of pajon's te kiemen zijn gelegd en waaruit later de jonge plantjes of bibit's naar de vorenbedoelde plantkuilen zullen worden overgebracht.

Ḍĕḍĕran.

Als gij die jonge kweekplanten daar beziet, zult gij daarin veel overeenkomst vinden met jonge tabakplanten, althans in de verte. Niet zelden vergist men er zich ook in, wanneer men geen rekening houdt met de omgeving en de geaardheid van den grond, want de djati tiert zelfs op den magersten bodem welig, wat bij de tabak niet het geval is.

Zulk een djati-bosch of aanplant, want deze zoogenaamde bosschen zijn op hoog bevel aangeplant, noemt de javaan een

1) De javaan onderscheidt van deze vernielende diertjes uit de familie der Termitidae (orde der Orthoptera) de gewone witte mier of rajap en eene kleinere soort, wrangas of rangas. Deze laatste soort komt meest in de bosschen voor en is misschien nog gevaarlijker dan de gewone.

alas-pĕdjaten of wana-pĕdjatosan en wordt door hem in zekeren zin ook onder de natuurlijke bosschen gerekend, omdat hij zich geen geregelden aanplant kan voorstellen, die, zelfs wanneer de boomen er hun vollen groei in hebben bereikt, niet op gezette tijden wordt gewied. Deze djati-bosschen worden dikwijls bij perceelen uitbesteed, d. w. z. de ontginning daarvan wordt dan tegen eene vaste vergoeding aan den lande aan particuliere ondernemers overgelaten. Ook heeft men wel eens beproefd deze bosschen op 's lands kosten en ten bate van den lande zelf te exploiteeren, doch hiervan is men in den laatsten tijd om verschillende redenen teruggekomen.

Doorrijdende komen wij onder het dichtgebladerte van een gewoon wildhoutbosch, dat aangezien het tusschen of in djatibosschen geënclaveerd ligt, zoogenaamd onder geregeld beheer is gebracht, d. i. onder de bewaking en het toezicht van het personeel bij het boschwezen is geplaatst. Hier krijgen wij een idee van de weelderigheid eener tropische vegetatie. Tusschen de dikke hoogstammige woudreuzen, die daar statig in hunne rijke en kleurige mantels van allerlei orchidaeën en andere klim-, kleef- en slingerplanten hunne schaduwen werpen over de nederige heesters, die zich in het halfdonker onder dit dichte bladerendak als het ware aan het onderzoekend oog trachten te onttrekken, zien wij guirlandes van donkergroen zich in allerlei bochten slingeren, terwijl hier helroode vruchten, daar gele, witte en andere bloemen en bloemtrossen in den groenen wand of achtergrond eene aangename afwisseling brengen.

In dien doolhof van takken en bladeren, bloemen en vruchten leven en bewegen zich honderden vogels, knaag- en andere zoogdieren en insecten, wier gezang, getjilp, geschreeuw, gepiep en gegons wel niet altijd aangenaam in onze ooren klinken, maar desniettemin de hoorbare bewijzen zijn van het bezielde en bewerktuigde leven eener geheel van de onze verschillende wereld, die zich verblijdt en dankbaar toont in haar, dikwijls maar al te kortstondig bestaan.

Zie, daar springt een djĕlarang of zoogenaamde vliegende eekhoorn of Pteromys petaurista [1]) van den eenen boom op den

---

1) Familie der Sciurina of eekhoorns, — orde der Rodentia of knaagdieren.

anderen, daarbij eenige gewone eekhoorntjes of badjing (Sciurus vulgaris) en vogels verschrikkende. Behalve deze soort vliegende eekhoorn, die ook kĕnḍa heet, kent de javaan eene grootere en schooner gevlekte, die hij walang-kapa noemt, en zeer op prijs stelt, omdat het bijgeloof zegt, dat zulk een dier, zelfs het vel daarvan, genees- en vruchtbaarmakende kracht heeft vooral voor het plantsoen. Van daar, dat hij op dit dier, dat zeer schuw is en zelden gezien wordt, onvermoeid jacht maakt, om het, indien hij het niet zelf wenscht te houden, voor betrekkelijk hoogen prijs te verkoopen.

Walang-kapa.

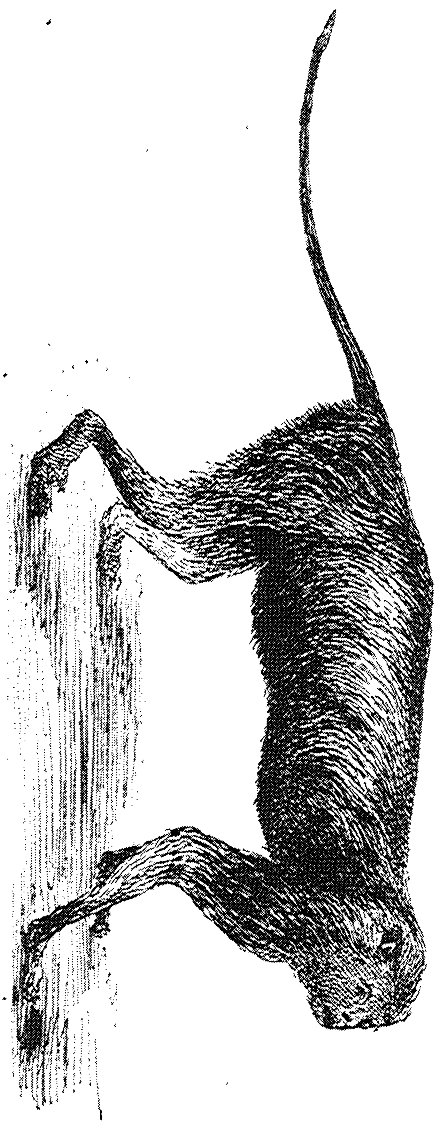
Daar op dien hoogen sengonboom [1]) zien wij verder de gewone, tot de familie der meerkatten behoorende kĕṭeq of moenjoeq of indische grijze aap [2]), die ons nieuwsgierig gadeslaat, terwijl een eind hoogerop een paar loetoeng's of langharige, zwarte apen (Presbytes maurus) ons blijkbaar ongerust toebrullen. Deze vlugge, bewegelijke dieren zijn niet gevaarlijk, zoolang zij in kleinen getale voorkomen en men ze met rust laat, doch kunnen niet gering te schatten vijanden worden, wanneer ze tot het uiterste worden gebracht.

Blijven wij onze blikken in het dikke bladerengewelf vestigen, dat ons eene welkome schaduw geeft, dan zien wij er honderden vogels heen en weder vliegen, waaronder wij al dadelijk de glaṭiq of het rijstdiefje (Fringilla oryzivora), de wever (Ploceus) of manjar, het kwikstaartje (Motacilla) of de sikatan, de ossenpikker (Buphaga) of manoeq kaleng of djalaq, de zwarte, groene, kleine groene, bonte, middelste bonte en kleine bonte

1) Kerria japonica D. C.

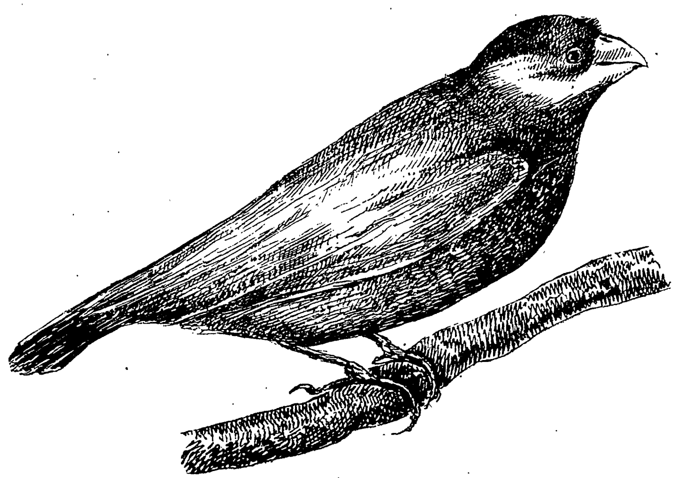
2) Inuus cynomolgus uit de orde der Quadrumana of vierhandigen; onderorde der Simiae of eigenlijk gezegde apen.

spechten, (Picus martius, P. viridis, P. canus, P. maior, P. medius, en P. minor) of platoeq, zooals de javaan ze in 't algemeen noemt, de gewone- of veld-uil (Otus brachyotus) of kokoq-bĕloeq, de groote ooruil (Strix bubo) of dares, de tortelduif (Columba turtur) of koetoet, de woudduif (Columba palumbus) of dĕroeq, de gewone veldduif (Columba livia) of manoeq koekoer, de kleine indische sperwer (Astur ninus) of alap-alap, de kiekendief (Circus rufus) of woeloeng, den neushoornvogel (Buceridus) of toekang, en vele bontkleurige Trochilidae of kolibri's en Psittacini of papegaaien als de vertegenwoordigers der meest voorkomende en bekende soorten uit de indische vogelenwereld herkennen, terwijl wij verder onder die myriaden van door elkander fladderende en krielende insecten nog kunnen onderscheiden: de gewone honigbij (Apis mellifica) of tawon, ook tawon madoe, de roode boschmier (Formica rufa) of rangrang, de kleine roode mier (Formica sanguinea) of gramang, de gewone kleine zwarte mier of sĕmoet, de groote zwarte of tjangkrang, en de fijne, kleine roode of kripiq, de galwesp (Cynips) of tawon godong, de

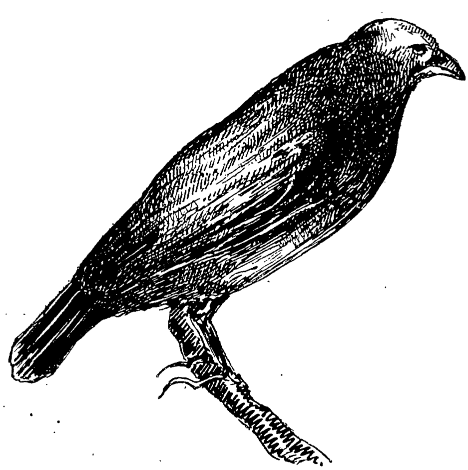
Loetoeng.

gewone meikever (Melolontha vulgaris) of ĕnggiq-ĕnggiq-an, het vliegende hert (Lucanus cervus) of koewangwoeng, de spaansche

Rijstdiefje.

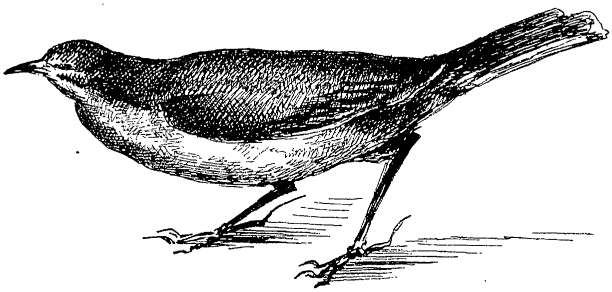
vlieg (Lytta vesicatoria) of sambĕr-ilen, de biddende vangsprinkhaan (Mantis religiosa) of walang-kadoeng, de groene sabelsprinkhaan (Locusta viridissima) of walang-idjo, het wandelende blad (Phyllium siccifolium) of godong oerip, en verschillende soorten van Lepidoptera of kapellen en vlinders (koepoe), van verschillende soorten van torren of gambrĕng's, bĕdigal's, poetjoeng's enz. (al naar hunne grootte), van muggen, waaronder de langpoot (Tipula oleracea) of lamoeq-gĕde en de

Wever.

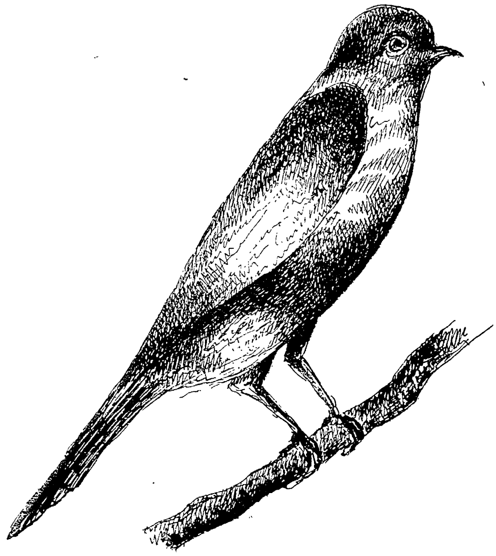
muskiet (Simulia pertinax) of lĕmoet, en van vliegen, waaronder de paardenvlieg (Tabanus autumnalis) of lalĕr-tjataq, de blauwe vleesch- of bromvlieg (Musca vomitoria) of lalĕr-tai, en de gewone huisvlieg (Musca domestica) of lalĕr.

Van de spinnen of araneïda, wier webben en draden (djaring-kĕmangga) wij hier bijna aan elken boom zien, kunnen wij

Kwikstaartje.

mede verscheidene soorten u toonen, doch tot onze spijt u slechts de huisspin (Tegenaria domestica) of kĕmangga, de kruis-

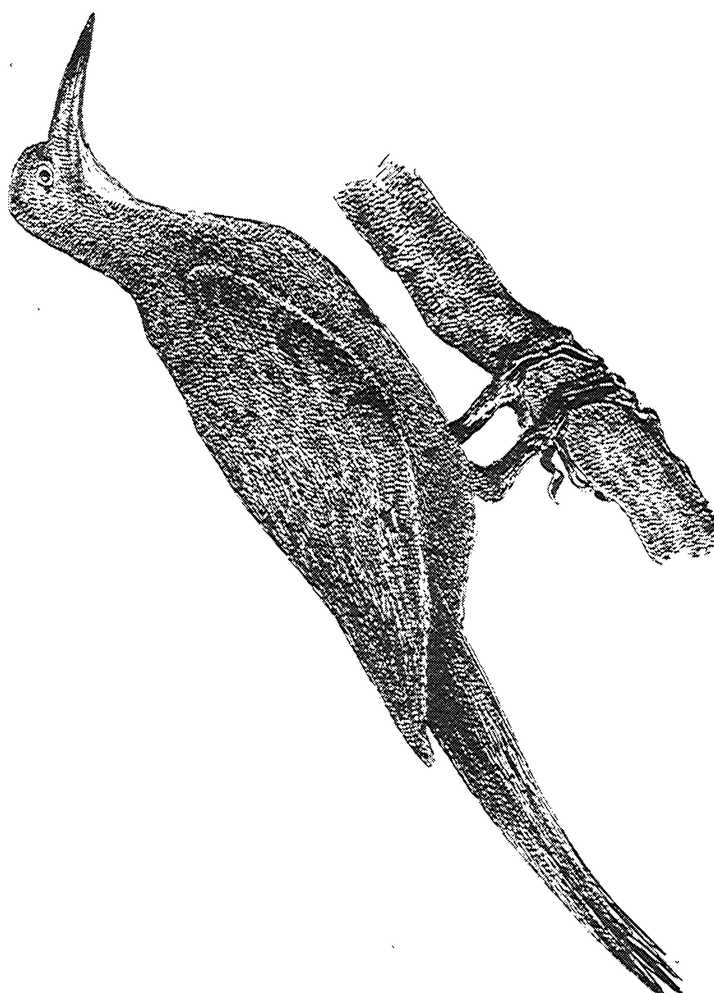

Ossenpikker.

spin (Epeira diadema) of kĕmlanḍingan, de spring- of harlekijn-spin (Attus scenicus) of matjanan en de aard- of boschspin (Mygale avicularia) of kaṭel, die in ondergrondsche bekleede gangen leeft, noemen.

Voorts zien wij hier en daar onder de bewoners van den in dit dichtbewassen gedeelte vrij vochtigen bodem de gewone

duizendpoot (Lithobius forticatus) of klabang, de reuzenscolopender (Scolopendra gigantea) of babat-saloe, de zandmillioenpoot (Julus sabulosus) loewe of loewing, de gewone schorpioen (Scorpio indicus) of kala-djĕngking, en de groote, zwarte boschschorpioen (Scorpio afer) of kĕtoenggeng, min of meer gevaar-

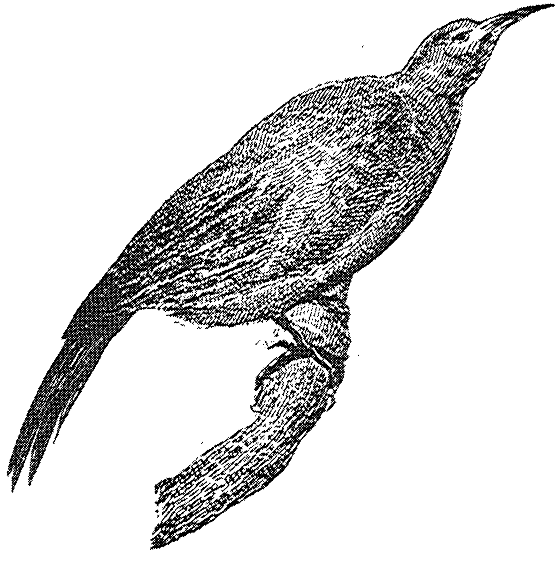

Zwarte specht.

lijke dieren, wier giftige steek of beet dikwijls groote pijnen veroorzaakt.

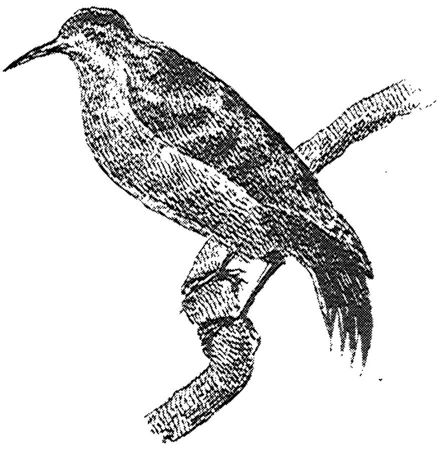
Tot deze gevaarlijke dieren moeten wij ook rangschikken de

verschillende slangensoorten [1]), die gij onder de hoopen halfrottende bladeren en in de hier en daar in dit bosch voorkomende

Groene specht.

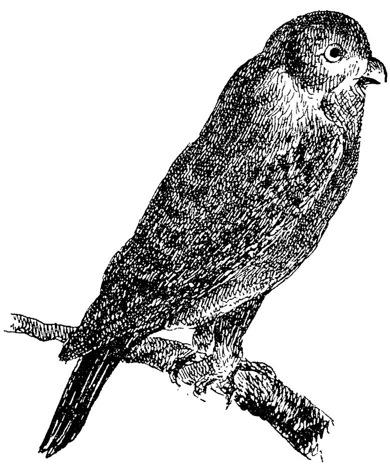
plassen en meertjes zult kunnen aantreffen. Vooral moeten wij u waarschuwen tegen den indischen adder (Vipera indicus) of wĕḍoeḍaq, de indische rotsslang (Bungarus annularis), waarvan de kleine en gevaarlijkste soort wĕlang en de groote wĕling heet, de javaansche pofadder (Vipera arietans) of ḍoemoeng en enkele soorten van boomslangen of Dendrophidae, waaronder de gewone dunne boomslang of oela-goḍong, door hare groene kleur meestal moeilijk waar te nemen in het loof, waartusschen zij gekronkeld zit.

Bonte specht.

1) Slang: in het ngoko oela, in het krama: sawĕr.

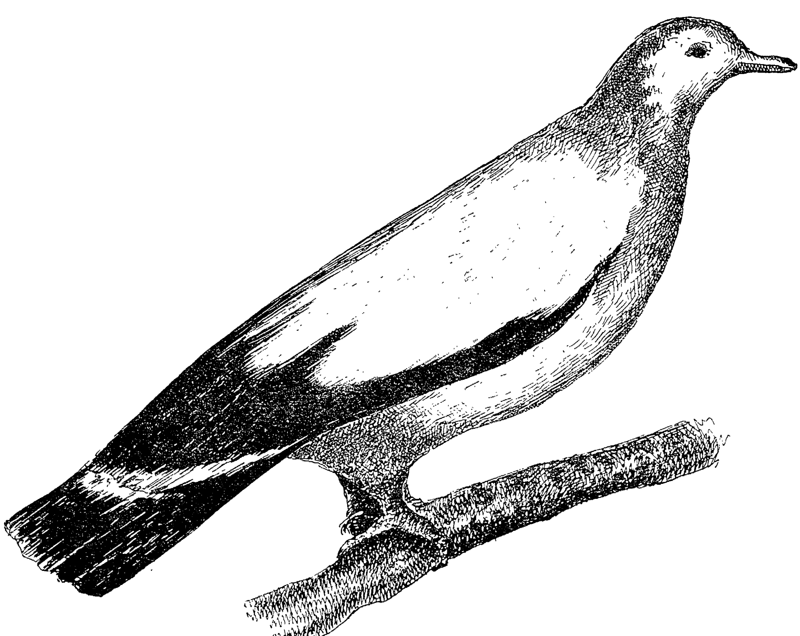
De groote soorten der javaansche ophidia worden vertegenwoordigd door den javaanschen tijgerslang (Python bivittatus)

Gewone- of velduil.

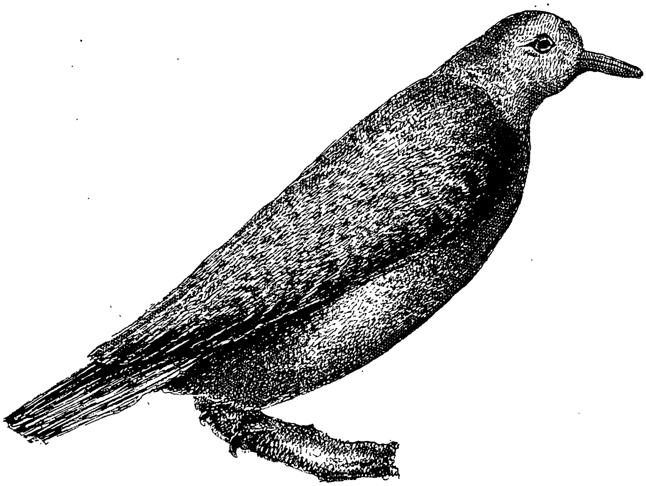

Groote ooruil.

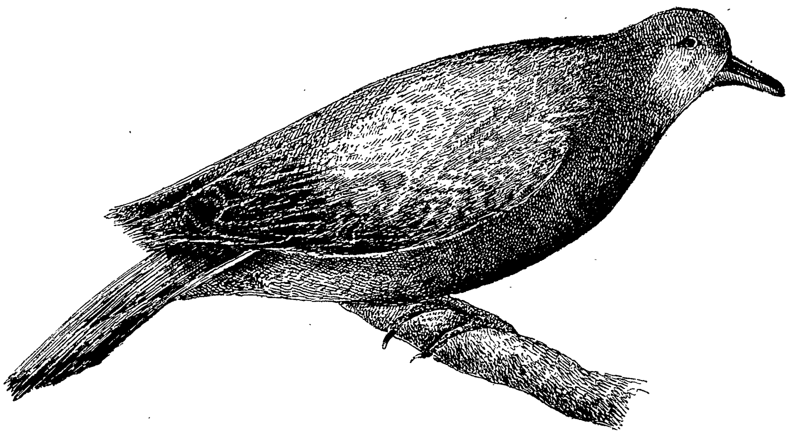
Tortelduif.

of sawa, die 4 tot 6 meters lang kan zijn, en de javaansche boa (Python tigris) of poespa-kadjang, die soms eene lengte

Woudduif.

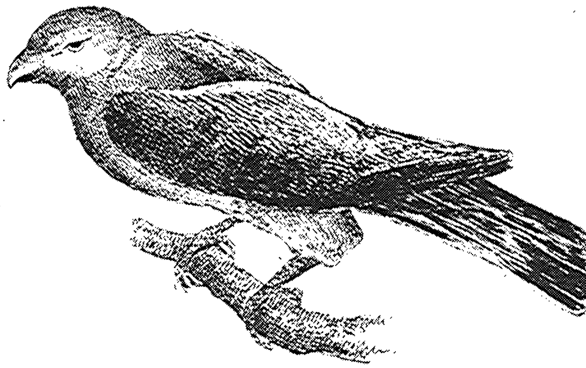
bereikt van 8 à 9 meters. Deze groote slangen behooren tot de niet giftige soorten, maar hebben eene verbazende kracht, waardoor zij niet minder gevaarlijk zijn.

Veldduif.

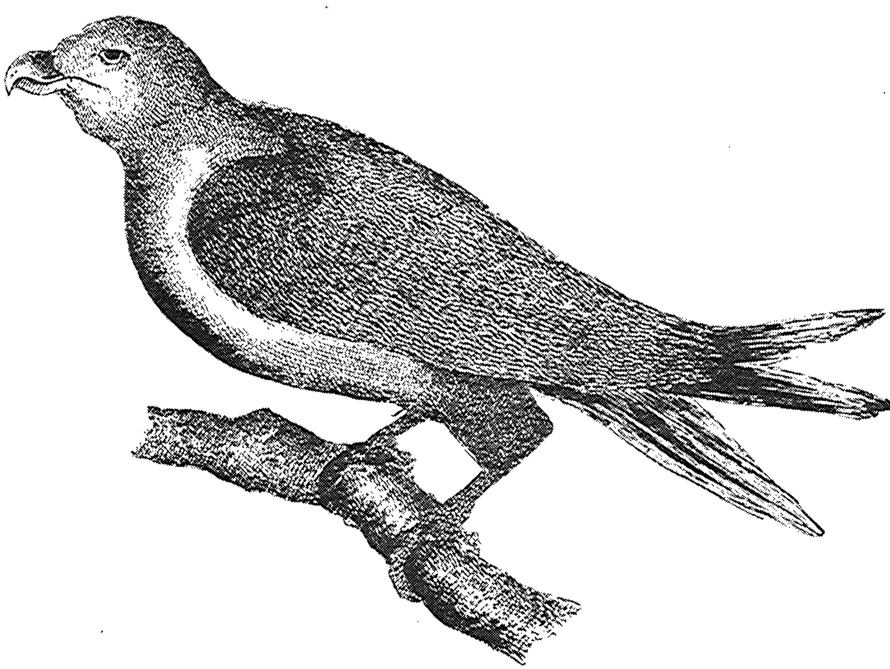
Verder moeten wij u nog opmerkzaam maken op die tot de orde der Sauria of hagedissen behoorende dieren, die gij hier en daar op, tegen of onder de stammen der ons omringende

boomen zien kunt, en waaronder wij de gewone of huishagedis (Lacerta muralis) of tjĕtjaq, de kameleon (Chamaeleo vulgaris)

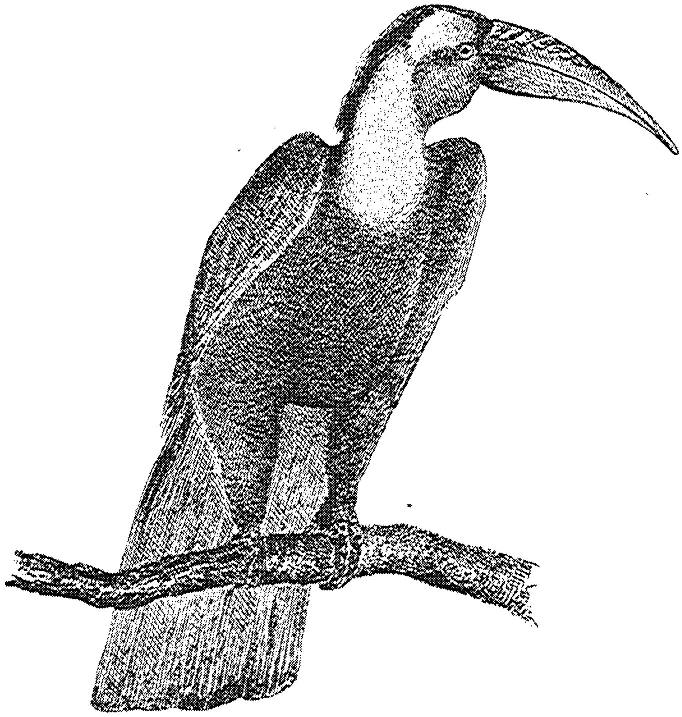
Kleine indische sperwer.

of boenglon, de vliegende draak (Draco volans) of tjĕlarat, de gekko (Ascalabota indica) of tĕkeq en de gewone boomhagedis (Basiliscus javanicus) of ĕnggoq-ĕnggoqten, alsmede de gewone

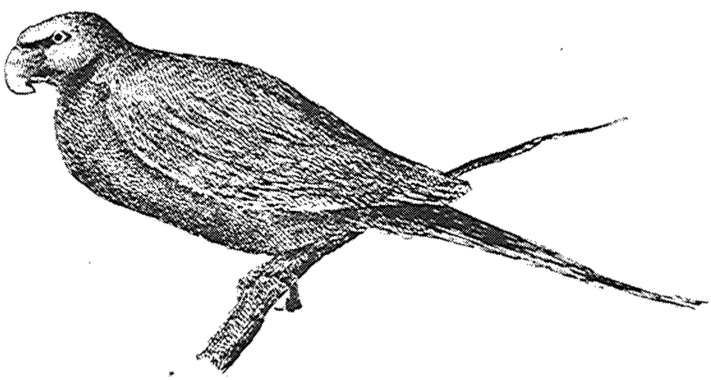
Kiekendief.

aardhagedis (Lacerta agilis) of kadal en de leguaan (Iguana) of mĕnjawaq, ook sĕlira, onderscheiden.

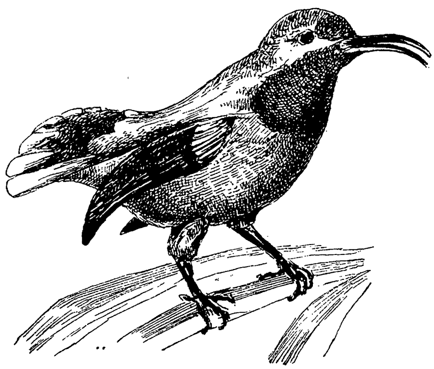
Neushoornvogel.

Eindelijk nog moeten wij u op die amphibia of tweeslachtige dieren daar in dat poeltje wijzen. Gij vindt er in de eerste

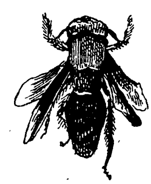

Papegaai.

plaats den gewonen kikvorsch, waarvan de bruine soort (Rana temporaria) door den javaan eenvoudig koḍoq wordt genoemd

Kolibri.

Gewone honigbij.

Roode boschmier.

en de groene (Rana esculenta) koḍoq-idjo of koḍoq-tjina heet, en zijn laatst vermelde benaming ontleent aan de omstandig-

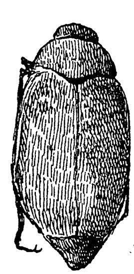
Zwarte gr. mier.

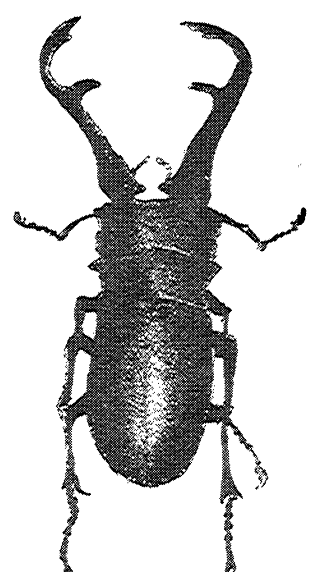
Spaansche vlieg.

Galwesp.

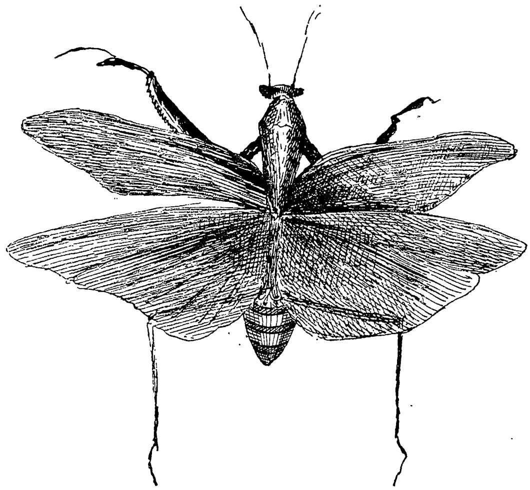
Meikever.

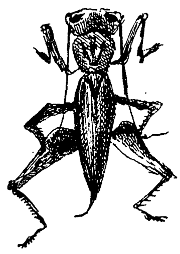
Vliegend hert.

heid, dat deze soort veel door chineezen wordt gegeten, die de achterpooten van dit dier eene delice vinden. Voorts ziet gij hier ook de gewone pad (Bufo vulgaris) of bangkong, en eene

kleinere, eenigszins groene soort (Bufo calimata), die kintĕl wordt genoemd, en indien gij in de boomen, die dit poeltje omgeven

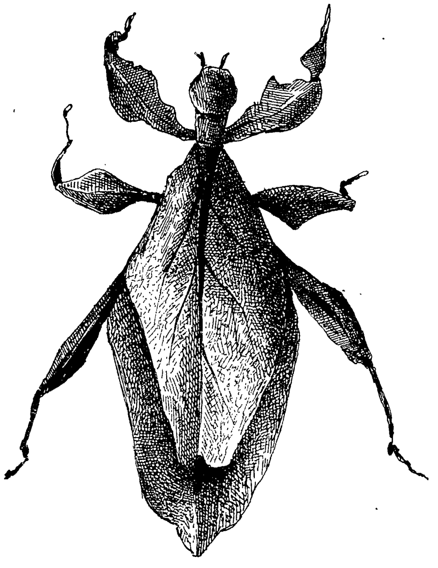

Biddende vangsprinkhaan.

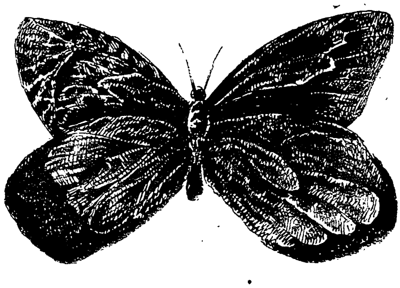

Sprinkhaan.

nauwkeurig zoekt, zult gij er zeker ook den springenden boomkikvorsch (Hyla] arborea) of bentjoq vinden. Ook zult gij bij

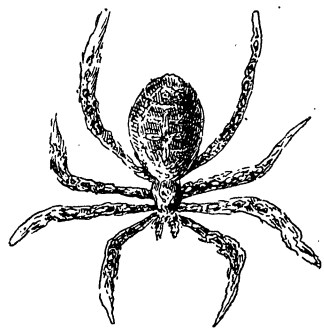
Wandelend blad.

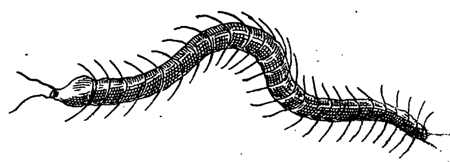
Kapel.

dit onderzoek nog verscheidene exemplaren van Limacea of

naakte slakken, waaronder de gewone aardslak (Limax rufus) of rĕspoh en waterlongslakken (Limnaeacea), waaronder de ge-

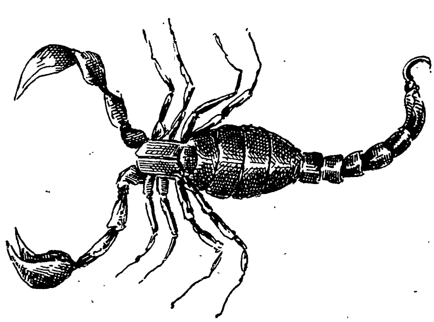

Kĕmlandingan.

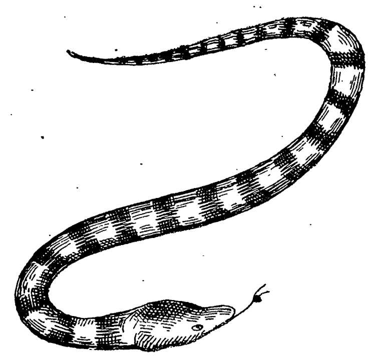

Babatsaloe.

wone poelslak (Limnaea stagnalis) of keong-gondang ontmoeten. Deze gasteropoda of buikpootigen bestempelt de javaan gewoon-

Kĕtoenggeng.

Wĕlang.

lijk met den algemeenen naam keong of kratja, welke laatste benaming meer bepaaldelijk gegeven wordt aan de kleinere soorten; zij worden door hem ook gegeten.

Doch het wordt tijd, dat wij verder zien, maar voordat wij van dit bosch afscheid nemen, moeten wij u nog mededeelen, dat zulk een onder geregeld beheer gebracht bosch door den javaan een alas- of wana-simpĕnan, -larangan -of -awisan wordt genoemd in tegenstelling van een alas- of wana-lĕpasan d. i.

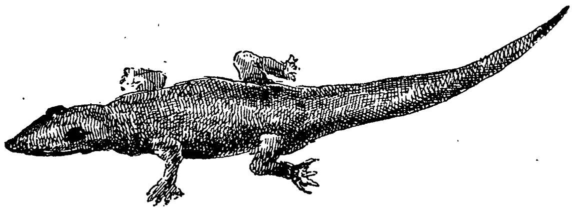
zulk een, waaruit het der bevolking vergund is hout te halen.
Het bosch verlatende, komen wij op een open terrein, een

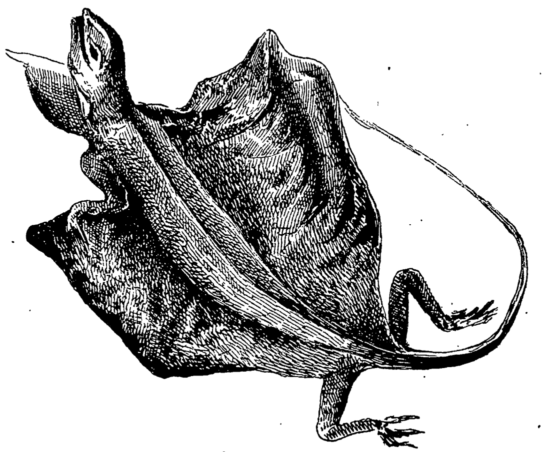
Javaansche tijgerslang.

Javaansche boa.

Hagedis.

Vliegende draak.

grasvlakte, hier en daar met heesters en kleine bosschages begroeid. Zooals gij weet, wordt zulk een veld ara-ara genoemd, en dient het meest tot weide of pangonan. Ook hier is het

daartoe bestemd, zooals gij aan de aanwezige sporen der daarop gegraasd hebbende karbouwen en runderen zien kunt. Geen wonder trouwens, want een eind verder wordt deze ara-ara begrensd door sawah's.

Zooals gij ziet zijn deze velden nog niet bewerkt en de daarheen en daardoor loopende waterleidingen nog droog, een blijk, dat hier in de buurt niet veel water te vinden is. Het zijn ook zoogenaamde sawah-tadahan [1]) of van regen afhankelijke velden, zooals de officieele benaming daarvan luidt, die eerst wanneer de regens goed door zijn gekomen, bewerkt kunnen worden. Tot zoolang worden zij braak gelaten en tot weideplaats gebruikt, daar zij in de meeste gevallen ook niet geschikt zijn voor den verbouw in den droogen moesson van zoogenaamde tweede gewassen of palawidja. De galĕngan's, die de verschillende vakken begrenzen, zijn dan ook nog niet bijgewerkt of gerepareerd. De vakken zelf, die hier in de vlakte meest kotaq's worden genoemd, maar in het gebergte gewoonlijk kĕdoq's, d. i. uitgegraven terrassen, heeten, zijn hier ook grooter dan in het gebergte, en daardoor gemakkelijker met den ploeg te bewerken.

Jammer, dat wij nu nog geen gelegenheid hebben, om den sawah-bouw of de garapan-sawah, zooals de javaan de bewerking der rijstvelden noemt, tot in de kleinste bijzonderheden na te gaan, zoodat wij hiervoor nog wat geduld dienen te oefenen.

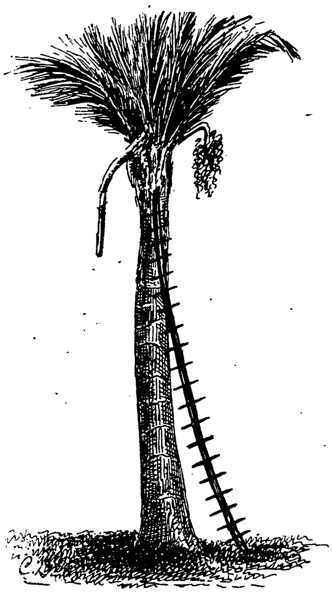
Krokodil.

1) In het krama sabin-tadahan, eigenlijk: sawah's, waarop het water (regenwater) opgevangen (di tadahi) wordt.

Ah! zie, hier komen wij aan boomgaarden of kĕbonan's, beplant met allerlei vruchtboomen, zooals nangka's, pĕlĕm's, doekoe's, ramboetan's, pĕte, en andere ons reeds bekende soorten, in wier schaduw de nederige pisang en verschillende soorten van kĕtela of katjang, alsmede diverse heesters, die kruiden voor de keuken of voor geneesmiddelen, enz. opleveren, staan.

Zooals gij zien kunt, worden deze boomgaarden behoorlijk onderhouden en door stevige dichte hagen of pagĕr's tegen het binnendringen van menschen en dieren beveiligd.

Ziet gij daar dien wit-aren of aren-palm (Arenga saccherifera, Lab.) waaraan die bamboezen kokers of lodong's hangen? De boom is volwassen en in vollen bloei, zooals wij gemakkelijk op kunnen merken, en die bamboezen kokers hangen aan de bloemspillen, die even onder de bloeischeede zijn doorgesneden, waardoor de geheele bloemgroep, die, zooals u bekend is, bij de palmen door de scheede omhuld wordt, verwijderd is geworden. Deze bloemspil of dangoe wordt na verwijdering van de bloesems, eerst flink met een houten hamertje of ganden bewerkt, en daarna bij het afgesneden eind aan een lodong verbonden, met dien verstande, dat de lodong daaraan gehangen wordt, om het daaruit vloeiende min of meer heldere, vuilgele, zoete sap op te vangen. Dit sap is de bekende palmwijn of lĕgen, die versch gezond en smakelijk is, en na gisting een bedwelmenden drank geeft, bekend onder den naam van badeg. Uit de lĕgen wordt door opkooking de bruine javaansche of aren-suiker, goela-djawa of goela-aren, verkregen, die algemeen door den javaan gebruikt wordt. Het palmwijntappen heet in het javaansch anderes naar de insnijding of doorsnijding van den bloemspil, die deres heet, en waarnaar de bamboezen kokers en de daarbij

Deresan.

meest gebruikt wordende ladder enz. ook de bĕkakas deresan, d. z. de voor het deressen benoodigde werktuigen genoemd worden.

Op dezelfde wijze trekt men ook, doch zeer zelden, suiker van den kokospalm.

Daar verder op staat een djagoeng-aanplant in vollen bloei. Zie die groote, dikke, gepluimde kolven eens aan, die onder de zeer ontwikkelde schutbladeren den met honderden vruchtjes of liever zaadjes bedekten vruchtbodem of djanggĕl verbergen. De schutbladeren worden na gestoomd, gedroogd en gelijkgestreken te zijn, tot het inwikkelen of rollen van tabak of tĕmbako tot sigaretten of rokoq gebruikt en heeten dan klobot, terwijl de pluimharen djĕmboet worden genoemd.

De djagoeng-vrucht wordt op velerlei wijze bereid gegeten en de soorten van gerechten of snoeperijen, die de javaansche vrouw er mede weet klaar te maken, zijn legio. Wellicht zullen wij later wel gelegenheid hebben, om met enkelen daarvan kennis te maken. Op 't moment hebben wij geen tijd, er verder onze aandacht aan te wijden, want zooals gij ziet, — wij staan reeds aan den ingang der desa, waar wij een oogenblikje zullen pleisteren, omdat de wĕdana hier een en ander te onderzoeken heeft.

Zie, de mannelijke bevolking is reeds verzameld op het voorerf, de pĕlataran, der woning van het desahoofd, waar wij zullen afstappen en het door den wĕdana te houden onderzoek zullen bijwonen.

Wij zullen, zooals de wĕdana ons ter loops heeft medegedeeld, hier een idee kunnen krijgen van een kĕlah-desa of goegatan-loerah, d. i. eene door de bevolking tegen haar hoofd ingediende klacht, die alvorens aan den regent te worden doorgezonden, vooraf behoorlijk door ons districtshoofd moet worden geinstrueerd.

Laten wij maar dadelijk met den wĕdana aan de voor ons klaargezette tafel plaats nemen en de bevolking gelegenheid geven met hare grieven en bezwaren voor den dag te komen.

Zie, kalm en rustig gaan de aanwezige klagers, getuigen en toehoorders daar in rijen op de onder het lichaam gekruiste beenen zitten. Vooraan, onder den emper van zijne pĕndapa heeft het desahoofd, de kapala desa, of loerah, plaats genomen,

gereed om de tegen hem ingebracht wordende beschuldigingen naar zijn vermogen te bestrijden en te ontzenuwen. Achter hem zien wij de verschillende leden van het desabestuur, de poenggawa-desa of djoengdjang-krawat, waartoe gerekend worden de kamitoewa, de djagabaja, de kĕbajan, de modin of lĕbe en de tjariq, soms ook nog de pĕntjalang en de kapala-angon. De kamitoea is na het desahoofd het voornaamste lid van het desabestuur en zijn aangewezen plaatsvervanger, wanneer de loerah afwezig of verhinderd is. De djagabaja is belast met de politie in de desa en wordt in zijne functie dikwijls bijgestaan door een pĕntjalang of spion of ondergeschikt policiebeambte. In den kĕbajan hebben wij de eigenlijk gezegde dorpsbode, wiens werk bestaat in het overbrengen der bevelen van het desahoofd aan de betrokken bevolking, terwijl de modin of lĕbe de desapriester is, die bij het gebed voorgaat en verder belast is met de zorg voor de geregelde opkomst der kinderen, die gevaccineerd moeten worden, voor het behoorlijk onderhoud der waterleidingen, enz.

De tjariq is de desaschrijver, die aanteekening houdt van de mutatiën onder de bevolking en haar vee, van de heeren- en cultuurdienstplichtigen, de betaalde belastingen, de policiezaken, enz. in het kort van alles, waarvan in het belang der desa behoorlijk notitie dient te worden gehouden.

De kapala-angon eindelijk, die evenals de pĕntjalang niet in iedere desa gevonden wordt, is meer speciaal belast met het toezicht op de weiden en over de handelingen der herder-knapen en -meisjes of botjah's-angon, gedurende het weiden van het aan hen toevertrouwde vee. Deze botjah's-angon zijn de javaansche gamins en het is wel noodig, dat op hun doen en laten een oog wordt gehouden. Buitendien wordt het vee niet zelden van de weide gestolen, zoodat het toezicht van den kapala-angon ook hiervoor verre van overbodig is, vooral op plaatsen, waar het vee vrij ver van de desa en in bosschen enz. geweid moet worden. Van daar ook, dat men de botjah's-angon niet zelden voorzien ziet van kleine bamboezen of houten kĕntongan's, waarop zij bij gevaar of onraad alarm kunnen slaan, en dat de kapala-angon gewoonlijk behalve met een kapmes of goloq ook nog met een van een vlaggetje voorziene lans of piek, toembaq, ook ronteq, gewapend is.

Doch genoeg, laten wij liever verder zien, wie hier nog onze belangstelling verdienen.

Zie, daar verderop en eenigszins zijwaarts achter het desabestuur zien wij een groepje van drie personen voor de overige koelies der desa zitten. Deze zijn de woordvoerders of de kapala kĕlah, d. z. de leiders der aanklacht tegen hun hoofd, nl. de personen, die het best bespraakt zijn en aan wie uit dien hoofde de voordracht der verschillende grieven en beschuldigingen het best toevertrouwd kan worden.

Hoor, de wĕdana geeft, na de namen der woordvoerders opgeschreven te hebben aan een hunner het woord, waarvan met den noodigen eerbied gaarne gebruik wordt gemaakt.

Het eerste punt van aanklacht bevat de beschuldiging, dat het desahoofd over het afgeloopen jaar een bedrag van *f* 12.50 meer aan belastingen geind heeft, dan hij mocht. Spreker toont dit aan door eene zeer uitgewerkte berekening en door het opgeven van verschillende getuigen, die zijne bewering kunnen bevestigen, en ook behoorlijk een voor een voorgeroepen en verhoord worden.

Hierna wordt het woord aan het desahoofd gelaten, wiens verdediging hierop neerkomt, dat hij de beschuldiging der klagers niet kan bestrijden, en dat hij niet weet of die al dan niet waar is, omdat hij, het europeesche en javaansche schrift niet machtig en buitendien nog alles behalve geleerd, zich bij de verdeeling van ieders aandeel in de op te brengen belastingen steeds verlaten heeft op de kunde, eerlijkheid en billijkheid van zijn kamitoea en tjariq, die ook belast zijn met de inning en storting dier belastinggelden.

De kamitoea en schrijver hierop ondervraagd, bevestigen het beweren van hun hoofd, doch geven daarbij eene uitlegging van het door den klager aangegeven verschil, dat ons alleszins aanneembaar schijnt. Het vorenvermelde bedrag namelijk is de belasting van eenige baoes [1]) padi-aanplant, die door eene ziekte of ama aangetast, bijna niets opgeleverd heeft, waarom voorgesteld was geworden, om de daarvoor verschuldigde padjĕg af te schrijven of los te laten, di lĕpas zooals de javaan zulks

1) Een baoe is 500 □ Rijnl. roeden of 7.096.56 □ m. groot.

noemt. In dit voorstel was echter door het gewestelijk bestuur niet getreden; vandaar dat die belasting geind werd. Dit moet echter nog aan de ter zake gevoerde correspondentie getoetst worden.

Het tweede punt van beschuldiging loopt over het omkappen van een grooten heiligen boom, waaronder de bevolking gewoon was te offeren, en zulks zonder er vooraf met haar over beraadslaagd te hebben.

Bij het vernemen dezer beschuldiging moeten wij onwillekeurig den moed van het desahoofd bewonderen, dat er niet tegen opgezien heeft een aldus in eere staanden boom tegen den grond te doen werpen, want niet de uitvoerders maar de beveler van die heiligschennis draagt er de geheele verantwoordelijkheid van.

Hierop geeft het desahoofd tot bescheid, dat de heiligheid van den boom en van de plek waarop hij stond reeds sedert geruimen tijd verdwenen was, omdat op zekeren dag een paar op jacht zijnde europeanen, zonder zich zelf wellicht bewust te zijn van hun wandaad, er tegen gewaterd hadden, zooals enkele door hem als getuige voorgeroepen personen bevestigen kunnen. Buitendien was de boom reeds vermolmd en gevaarlijk voor de personen, die er kwamen offeren, zoodat het desahoofd het noodig vond, hem maar eenvoudig te vellen. Dat de woordvoerder van daareven er een punt van aanklacht van maakt verwondert hem niet, omdat deze woordvoerder bij die offeranden meestal als tusschenpersoon tusschen de offeraars en de aangeroepen geesten fungeert en daarvoor telkens minstens een halven gulden verdient! Naïver kan het waarlijk niet.

Een derde beschuldiging liep over het slachten van eẹn aan een ander toebehoorende ajam soelasih of slasih, d. i. een zwart hoen met zwart vel, en soms oòk min of meer zwart vleesch, waarop het desahoofd repliceert, dat zulks best mogelijk is, maar dan zeker bij vergissing geschied moet zijn, omdat hij zelf van deze hoenders er verscheidene op zijn erf loopen had. Indien de eigenaar er hem attent op had gemaakt, zoude hij dezen gaarne eene andere voor de zijne gegeven hebben.

Voorts wordt het desahoofd ten laste gelegd, dat hij brandhout heeft doen halen uit een onder geregeld beheer staand bosch en zulks zonder voorafgaande vergunning van het bestuur.

Hierop antwoordt de aangeklaagde, dat hij zulks op verzoek van den mantri policie of den met het toezicht over bedoeld bosch belasten inlandschen ambtenaar en met medeweten en goedkeuring van den heer houtvester had gedaan, vermits die plek gerooid moest worden, omdat daar ter plaatse eene pepiniere moest worden aangelegd.

Ten slotte wordt den loerah nog verweten, dat hij ter gelegenheid van een onlangs aangerichte sĕdĕkah meer dan rakoes, d. i. gulzig en inhalig was geweest, daar hij zich toen het beste voor had laten zetten!

Deze beschuldiging wordt met eene algemeene hilariteit begroet en ontlokte onzen wĕdana den uitroep: edan! wat wij zouden kunnen verduidelijken bijv. door de vraag: ben je nu dol of krankzinnig geworden?

Zooals gij uit het bijgewoonde onderzoek hebt kunnen opmaken, bevatten dergelijke desaklachten over het algemeen beschuldigingen en aantijgingen, die niet veel te beteekenen hebben, ofschoon er natuurlijk ook zijn, die werkelijk gegrond zijn en aanleiding kunnen geven tot eene strenge strafrechterlijke vervolging van het schuldige hoofd.

Zelden echter worden de klachten zoo duidelijk voorgedragen, dat direct daarnaar een juist oordeel over het al of niet bestaan der schuld van den aangeklaagde geveld kan worden, en meer dan moeilijk is het soms zoowel voor den ambtenaar, die deze klachten instrueeren, als voor den rechter, die ze berechten moet, om door en tusschen alle daarbij gebruikt wordende intrigues en uit de daarbij aangevoerde redenen, bewijzen, enz. den waren weg te vinden en tot een billijk en juist vonnis te concludeeren.

Vooral bij de desaklachten is het vaak meer dan moeilijk, om waarheid en verdichting uit elkander te houden, en de geheime drijfveeren tot het formuleeren daarvan te leeren kennen.

De minste onhandigheid van het desahoofd geeft al dadelijk aanleiding tot laraning-ati of hartzeer, en hieruit spruit niet zelden weder de zucht of het verlangen voort, om den schuldige wederkeerig een kool te stoven, vooral wanneer er personen bijkomen, die, zelf het kapala-desa-schap ambieerende, het smeulende vuurtje der ontevredenheid weten aan te blazen en zich

eventueel tot woordvoerders willen opwerpen. Op die wijze wordt niet zelden in troebel water gevischt!

Welke belachelijke beschuldigingen men daarbij soms vernemen kan, hebben wij zooeven gehoord. Toch moet alles nauwkeurig worden genoteerd, want van dit voorloopig onderzoek moet een volledig relaas aan den regent worden ingediend, die de zaak, nadat zij ook ter kennisse gebracht is van het europeesche hoofd van plaatselijk of gewestelijk bestuur, later met den betrokken controleur bij het binnenlandsch bestuur nader onderzoeken en tot klaarheid brengen moet.

Doch wij moeten verder en zoodra de wĕdana zijne paperassen bij elkander gepakt zal hebben, zullen wij onze paarden maar bestijgen.

De desa, die wij thans doorrijden, verschilt in aanleg, uiterlijk, etc. niet veel van die wij reeds bezocht hebben, zoodat wij die gerust kunnen passeeren, zonder er ons langer in op te houden dan noodig is.

Ook deze nog onbebouwd liggende sawahs zullen wij voorloopig daar laten liggen, want in die andere desa voor ons moet de wĕdana een plaatselijk onderzoek instellen naar een gisteren aldaar gepleegden diefstal. Reeds heden ochtend vroeg heeft hij er zijn schrijver of djoeroetoelis met den betrokken assistent-wĕdana heen gezonden, om al dadelijk licht of katrangan in de zaak te zoeken.

Kijk, wij zijn hier waar wij wezen moeten en zullen weder afstappen, om te zien hoe zulk een onderzoek geschiedt.

De wĕdana begint zooals gij ziet, met den bestolene te ondervragen. Hij hoort van dezen, wie in den loop van den dag van gisteren bij hem geweest zijn, — tegen hoe laat hij en zijn gezin naar bed zijn gegaan, waar de verschillende leden zijner familie geslapen hebben, of er licht in huis was of niet, hoe laat de diefstal ontdekt werd, welke vermoedens de eigenaar van het gestolene had, wien hij van den diefstal verdenkt, en andere punten meer, die naar 's wĕdana's oordeel leiden kunnen tot het vestigen van eene bepaalde meening omtrent den diefstal en den dader, enz.

Hierna begeeft de wĕdana zich binnenshuis, laat zich de plekken aanwijzen, waar de dief of dieven zich een toegang hebben

gebaand, waar zij verder zich bewogen hebben en waaruit zij eindelijk met hun buit vertrokken zijn. Een en ander wordt behoorlijk genoteerd, zelfs voor zooveel noodig opgemeten, en daarna wordt eene lijst opgemaakt van hetgeen vermist wordt, en zulks met opgave van de waarde, de bewaarplaatsen en de ligging daarvan enz.

Na afloop van dit vrij minutieus onderzoek wordt de woning aan de buitenzijde opgenomen. Ook hier hebben weder enkele metingen plaats, die dienen moeten voor de behoorlijke opmaking van het voorgeschreven procesverbaal en van de situatieschets, die ter verduidelijking daarvan daarbij moet worden gevoegd. De drooge harde kleigrond van het erf laat geene sporen of voetindrukken zien, zoodat thans moeilijk is uit te maken, door hoevele personen de diefstal gepleegd is. Naar het aantal, de grootte en de zwaarte der gestolen voorwerpen te oordeelen, kan een enkele persoon den diefstal echter niet gepleegd hebben, zoodat er dus minstens twee dieven geweest moeten zijn.

Intusschen hebben de dieven niet slim gehandeld door bij het vele andere goed nog rijst te stelen, want bij de verpakking daarvan schijnen zij slordig te zijn te werk gegaan, omdat hier en daar rijstkorrels op den grond liggen, waardoor de weg, dien zij bij het heengaan gevolgd hebben, aangewezen wordt.

Hiervan heeft de assistent-wĕdana, die vooruit is gegaan, geprofiteerd met het gevolg, dat hij nu reeds een der daders, dien gij daar gebonden ziet, gearresteerd en een deel van het gestolene achterhaald heeft. Nadat de afstand tusschen de woning van den bestolene en die van den gearresteerde mede opgemeten was, heeft voornoemde assistent-wĕdana den dief verder ondervraagd en uit diens mond de namen zijner medeplichtigen, die thans nog gezocht worden, vernomen.

Ook de wĕdana doet den gearresteerde thans de noodige vragen, die met de daarop gegeven antwoorden behoorlijk worden genoteerd. Hierna wordt de gevangene onder behoorlijk geleide en steeds gebonden, di taleni zooals de javaan zulks noemt, naar de districtshoofdplaats gezonden, om er in afwachting van de komst zijner medeplichtigen in de districtsgevan-

genis of pĕmboewen-kadistriqan te worden opgesloten. Ook de achterhaalde goederen worden naar de kawĕdanan overgebracht, om later tot stukken van overtuiging, boekti, bajĕnet of boetamal te dienen, wanneer de zaak voor den landraad berecht wordt.

Zoo zoetjes aan is het middag geworden, zooals gij wel hebt kunnen opmerken, en daar het noodig is, dat onze paarden en ook wij zelven wat rust nemen, voordat wij den terugtocht aanvaarden, zullen wij gaarne van de invitatie van den assistent-wĕdana, die de eer heeft van de vangst van den zooeven weggevoerden dief, gebruik maken om gedurende de warme middaguren aan den oever der langs deze desa stroomende rivier onder de aldaar opgerichte taroeb te gaan picnicken. Zie, men heeft hier ook al gevischt en van de gevangen exemplaren er zelfs eenigen nog onbereid gelaten. Probeer eens een dier visschen in modder te laten wikkelen, zonder hem uit te laten halen, en hem daarna in het vuur gaar te laten poffen. Met ketjap en sambĕl gegeten zal hij u zeker wel smaken.

Ook heeft de assistent-wĕdana hier een jong schaap laten slachten en er behalve goele en andere gerechten, nog sate van laten maken, die met de daarvoor gereed gezette azijnsaus verre van verwerpelijk is.

Wij zullen er ons maar aan te goed doen en na een gezellig praatje straks voordat wij huiswaarts keeren nog even een frisch bad nemen in het spiegelheldere water, dat daar langs onze voeten stroomt. Na zulk een tocht zullen wij ongetwijfeld ook een heerlijken nacht doorbrengen, om morgen even frisch verder te gaan, want het wordt tijd, dat wij van onzen gullen gastheer en diens vrouw afscheid nemen en elders een kijkje bij anderen gaan nemen.

HOOFDSTUK VIII.

Wij zullen heden, na het voor ons klaar gezette ontbijt te hebben gebruikt, van den wĕdana en zijne familie afscheid nemen onder hartelijke dankbetuiging voor de door ons te hunnent genoten gastvrijheid en de moeite, die zoowel hij als zijne radenayoe zich getroost hebben, om ons het verblijf in de kawĕdanan zoo aangenaam en zoo leerzaam mogelijk te maken.

De wĕdana kan ons niet vergezellen, omdat hij het gisteren gehouden onderzoek heden voort moet zetten, doch zal toch trachten ons heden avond gezelschap te komen houden, daar ook hij eene invitatie ontvangen heeft voor het feest, dat wij bij den assistent-wĕdana, bij wien wij logeeren gaan, zullen bijwonen.

Vrees voor verdwalen behoeven wij niet te hebben, want onze vriend heeft, zooals gij zien kunt, voor het noodige gevolg doen zorgen, dat ons den weg zal wijzen.

De weg, dien wij te volgen hebben, voert ons langs min of meer boschachtig terrein, nog onbebouwde velden en een kleine padoekoehan, die wij gerustelijk buiten verdere beschouwing kunnen laten, omdat zij ons niets bijzonders en ook niets nieuws te zien geven.

Ook de desa, standplaats van onzen nieuwen gastheer, en diens woning, waar wij thans aankomen, leeren ons niets nieuws, ofschoon hier natuurlijk vele ons reeds bekende voorwerpen in min of meer gewijzigde vormen te zien zijn. In hoofdzaak echter verschillen zij niet van die, waarmede wij

reeds kennis hebben gemaakt, zoodat wij ons in dit opzicht wel een weinig teleurgesteld kunnen achten.

Gelukkig schijnt echter het toeval ons te willen dienen en hiervoor schadeloos te willen stellen, want onze gastheer heeft ons zoo juist medegedeeld, dat wij heden getuigen zullen zijn van een bijzonder huiselijk feest, dat met een sĕḍĕkah zal worden geopend, nl. de viering van de eerste zevenmaandsche zwangerschap zijner jonge vrouw.

Deze slamĕtan, waartoe vele invitaties zijn gedaan, wordt slamĕtan-mitoni, d. i. offerfeest in de zevende maand der zwangerschap, slamĕtan-tingkĕb of eenvoudig tingkĕb, d. i. offermaal der rijpwording of van het levensvatbaar zijn der nog ongeboren vrucht, ook slamĕtan-nandangi-sĕmaja, d. i. offerande voor de nadering van het tijdstip, waarop het verwachte (beloofde) kind kan worden tegemoet gezien, genoemd.

Elders geeft men aan deze slamĕtan ook den naam van ngroewat, ook ngroewah, of van ngrasoelakĕn, d. i. een offermaal aanrichten ter wering van alle mogelijke onheilen, waarbij de wajang vertoond en de hulp van den rasoel of gezant Gods, d. i. Mohammad, ingeroepen worden. Van daar, dat het voor dit offermaal voorgeschreven gebed, dat wij straks zullen leeren kennen, donga-rasoel of gebed aan den gezant Gods wordt genoemd.

Zooals gij ziet, wordt reeds het noodige klaar gezet voor de sĕḍĕkah, die aanstonds zal worden gehouden.

Wij zullen van deze schoone gelegenheid ook profiteeren, om een en ander betreffende dit offermaal en wat verder met de zoogenaamde gezegende of delicate positie der vrouw in de javaansche wereld in verband staat, te vernemen.

Als gij er goed op let, zult ge zien, dat bij deze sĕḍĕkah het getal zeven een hoofdrol speelt, want niet alleen vinden wij hier zeven toempĕng's of kegels van witte rijst klaargezet, maar elk dezer kegels is omringd door zeven soorten van lawoehan's of toespijzen, terwijl wij daaromheen en daartusschen nog zeven soorten van djĕnang's, d. z. min of meer brijachtige snoeperijen, geplaatst zien.

Omtrent de soort en de bereidingswijze der toempĕng's en der toespijzen voor deze sĕḍĕkah bestaan geen bijzondere voor-

schriften, doch de hiervoor noodige djĕnang's daarentegen zijn bepaaldelijk aangewezen.

Zie, hier hebben wij den djĕnang-protjot of djĕnang-soengsoem, bestaande uit een zachte, gemakkelijk door te slikken brij van met kokosmelk gekookte rijstemeel, waarin stukjes gaargestoomde pisang gestoken zijn. Deze djĕnang is het zinnebeeld eener gemakkelijke verlossing, want even vlug en gemakkelijk als het eten daarvan gaat, even voorspoedig, hoopt men, zal het verwachte kind in de wereld komen en zijne moeder daardoor vele pijnen besparen.

Die schotel daar bevat den djĕnang-sewoe, bestaande uit ḍawĕt, d. z. klonters meel, drijvende in een gesuikerde saus van santĕn of klappermelk en ten zinnebeeld strekkende van de hoop, dat het verwacht wordende kind gevolgd moge worden door een talrijken sleep van broertjes en zusjes, evenals elk drijvend klontertje van den ḍawĕt vele gelijken in denzelfden schotel heeft.

Voorts zien wij hier een toewoeng of kom gevuld met water, waarin eenig geld is geworpen. Ofschoon dit water geen bepaalde toespijs is en ook niet als zoodanig gebruikt wordt, zoo wordt het toch tot de zeven noodige djĕnang's gerekend en daarom ook djĕnang-kĕmba, d. i. flauwe, smakelooze djĕnang genoemd. Het dient ten zinnebeeld van de bede, dat het kind nooit gebrek zal lijden.

De vierde soort is de djĕnang-sangkala, bestaande uit witte en met javaansche suiker bruingekleurde boeboer of pap op een schotel bij elkander geschept en dienende ten teeken, dat de ouders van het nog niet geboren wicht de gunst van den Almachtige afsmeken, opdat dit kind voor alle mogelijke onheilen behoed moge blijven.

Voorts hebben wij hier den djĕnang-sliringan, een dergelijk gerecht als het vorenbedoelde, maar waarvan de witte en bruine bestanddeelen inniger vermengd zijn. Hierdoor wordt de hoop uitgedrukt, dat het ongeluk, het noodlot, sangkala of sangsara, vreezen zal het kind te bezoeken.

De hierop volgende is de djĕnang-idjo of groene djĕnang, zijnde rijstepap gekleurd met het uitgeperste sap van kara [1])-

1) Lablab vulgaris Savi, en Dolichos lignosus L.

bladeren, en dienende ten zinnebeeld van de hoop, dat het kind steeds even frisch en gezond moge zijn als het heldergroene blad.

Eindelijk nog vinden wij de zevende soort, nl. den djĕnang-irĕng of den zwarten (eigenlijk donkerblauwen) djĕnang, die met indigo of nila gekleurd is en ten zinnebeeld strekt van de hoop, dat evenals de indigo een vaste kleur, en de kleur is van Krĕsna, den algemeen beminden en hooggeachten vorst van Dwarawati, het kind ook een vast, edel karakter en de voortreffelijke eigenschappen van genoemden mensch-god hebben moge!

Ten slotte zien wij hier nog een zevental kommen met zoogenaamde roedjaq-tjrobo of vuile roedjaq, d. i. een mengsel van fijngesneden of fijngestampte kurkuma, sĕreh [1]) en djae [2]) overgoten met doedoeh of klappermelk. Volgens het algemeen geloof en naar de overlevering moet uit den smaak dezer roedjaq kunnen worden bepaald of het verwacht wordende kind een jongen dan wel een meisje zal zijn. Is die smaak sĕdĕp d. i. geurig, pittig, dan kan men op de komst van een jongetje rekenen, — is hij tjĕmplang, d. i. flauw, laf, dan voorspelt hij de geboorte van een meisje.

Doch, terwijl wij die verschillende gerechten en snoeperijen bespraken, hebben de deelnemers aan deze sĕdĕkah plaats genomen, en is de oedjoeb van dit feestmaal den pĕnghoeloe, die het voorgeschreven gebed uit zal spreken, medegedeeld.

Hoor, hij zet zich daartoe in postuur en dreunt verder op min of meer zangerigen toon op: O, Heer! geef ons licht, opdat onze harten getroost mogen worden, wanneer wij Uw heilig boek lezen, en verlos ons van al wat onze harten verduisteren en ons slechts straf bezorgen kan; vervul onze zielen met vreugde, opdat zij zich beijveren zullen, Uwe belooning deelachtig te worden; maak ons tot menschen, die de deugd beminnen en beoefenen, en die eenmaal het geluk hopen te hebben van door Uwe gelukzalige deur te gaan door de grootheid van Mohammad, onzen profeet en heer, die de verhouding tusschen de menschen en de geesten regelt, en zoo lief en zoo waar spreekt. Hij gelijkt den boomstam, waarop met onuitwischbaar schrift

1) Andropogon Schoenanthus, L. 2) Zingiber officinale, L.

geschreven staat: Hij is het, wiens wil op den laatsten oordeelsdag geschieden zal, en die op dien dag zal rechten en den zondvloed zal zenden! Hij is de ware geloovige, de zuivere, de reine, hij, de profeet Mohammad, de zoon van Abdoellah, den zoon van Abdoelmoetalib, den zoon van Hasan, den zoon van Abdoelmanap. Voorwaar, het is de goedertieren God en het zijn de engelen, die over den profeet Mohammad zegenbeden uitspreken! Daarom, o geloovigen moet gij zegen- en heilbeden tot hem opzenden, want voorwaar alle tot hem gerichte loftuitingen zijn ook voor God, den Heer der werelden!

Dit is het donga-rasoel of gebed aan den gezant Gods, waarbij diens gunst en zegen wordt afgesmeekt zoowel voor de zwangere vrouw als voor het kind, dat nog geboren moet worden.

Dat het zooeven uitgesproken gebed door het amin! der aanzittenden begeleid werd, behoeven wij niet meer te zeggen, evenmin als het noodig is, ons langer met de beschouwing der etenden en van het door hen medegenomen wordende bĕrkat onledig te houden.

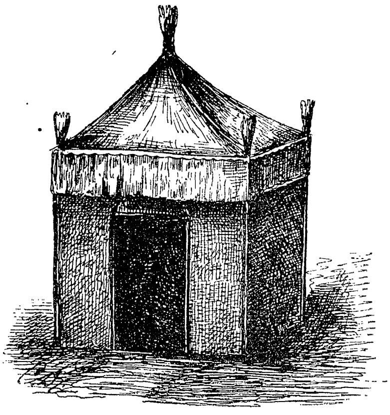
Liever willen wij ons tot de vroedvrouw of doekoen-baji [1]) wenden, die daar met diverse ingrediënten bezig is en ons zeker wel zal willen zeggen, wat daarmede gedaan moet worden en wat dat alles beduiden moet.

Dat zij een en ander bereddert of klaar maakt, behoeft ons niet te verwonderen, want sedert het begin der delicate positie onzer gastvrouw is zij als helpster door deze geëngageerd, en ofschoon hare hulp tot nu toe nog niet bepaald noodig is geweest, zoo heeft zij, af en toe, zooals heden, toch reeds eenige kleine diensten gepresteerd, die tot haar vak behooren en die wij straks nader zullen leeren kennen.

Op 't moment is zij bezig de verschillende boreh's of smeersels klaar te maken, waarmede straks het bovenlijf en de beenen der aanstaande moeder zullen worden bestreken, en die dienen tot sarat of isarat, d. i. middel tot gunstige stemming der goden ten opzichte van de zwangere vrouw. Deze smeersels zijn mede zeven in aantal, nl. de boreh-abrit of roode boreh, bestaande

1) Van doekoen = inlandsche genees-, heel- of verloskundige, en baji = wicht, jonggeboren kind, zuigeling,

uit kurkuma met sirih-kalk fijngewreven, de boreh-djĕne of gele boreh, zijnde fijngewreven kurkuma, — de boreh-idjĕm of groene boreh, bestaande uit fijngemalen pandan [1])-bladeren, — de boreh-biroe of blauwe boreh, gemaakt van indigo-bladeren, de boreh-pĕtaq, bestaande uit wĕdaq of gewoon rijstemeelpoeder, — de boreh-tjĕmĕng of zwarte boreh, bereid uit toendjoeng-bloemen [2]) of soms bij gebreke hiervan uit ijzervitriool, dat mede toendjoeng heet, — en de boreh-woengoe of paarsche boreh, bereid uit roode worawari-bloemen [3]).

Kobongan.

Zoodra de zwangere vrouw hiermede besmeerd is, wat in een daartoe opgericht koepeltje of kobongan geschiedt, wordt zij met schoon water uit een djoen, d. i. een nauwhalzig en dikbuikig aarden watervat overgoten. Het watervat wordt dan stukgesmeten ten zinnebeeld van de hoop, dat het bij de geboorte van het kind even vlug moge gaan als het in stukken springen van het met kracht tegen den grond geworpen vat. Dit alles geschiedt in tegenwoordigheid en met de hulp van de doekoen en eenige vrouwelijke bloedverwanten der zwangere, samen ten getale van zeven.

Djoen. Djĕmbangan.

Pĕngaron.

Daarna wordt de patiente verder gebaad en gewasschen met banjoe- of toja-sĕkar-sĕtaman, d. i. water, welriekend gemaakt

1) Pandanus odoratissimus L. 2) Nymphaea stellata Wlld.
3) Hibiscus rosa sinensis L. ook Clerodendrum fragrans Vent.

door diverse, zoo mogelijk zeven soorten, bloemen uit een tuin of water uit zeven putten, en verder bewierookt (di koetoeq-i). Dit water is klaargezet in een pĕngaron of djĕmbangan, d. i. een wijdmondige aarden pot van meerdere of mindere diepte.

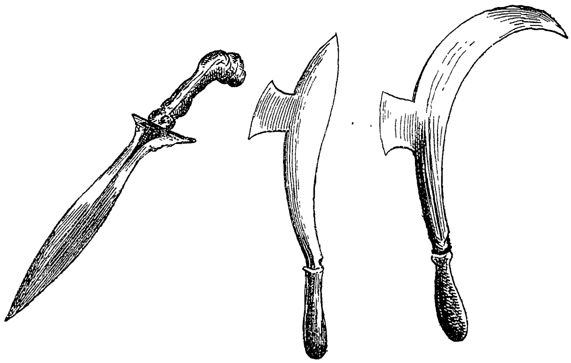
Is dit baden afgeloopen, dan wordt, voordat de zwangere drooge kleederen aantrekt, aan nog eene formaliteit voldaan, waarbij de aanstaande vader, die zich intusschen deftig als bruidegom, of wanneer hij, zooals hier, een ambtenaar is, in basahan of groot kostuum uitgedost heeft, te pas komt.

Eerstens krijgt de zwangere een band van lawe of grof garen om haar middel, soms ook een kraag van pisang-bladeren om den hals.

Daarna wordt het natte kleed, dat bij het baden haar tot dekking van het onderlijf gediend heeft, door een paar helpsters zoodanig vastgehouden, dat tusschen het voorgedeelte daarvan en den buik der zwangere genoegzame ruimte overblijft, om er een tjĕngkir of jonge, nog gele klappernoot, en een tropong of dun bamboezen kokertje door te kunnen laten vallen. De tjĕngkir is aan twee tegenovergestelde zijden beschilderd of beteekend met menschelijke figuren, voorstellende Kamadjaja of Koemadjaja, d. i. de indische God der Liefde, Eros of Cupido, en diens echtgenoote Rati of Ratih, d. i. de indische Venus. Het laten vallen van de tjĕngkir en den tropong is het werk van den in feestdos gekleeden echtgenoot, die ook den laweband om den buik zijner vrouw los moet snijden met of door middel van zijne kĕris, die voor deze bijzondere gelegenheid een kĕris-brodjol moet zijn, d. i. zulk eene wier lemmet recht, maar langzaam spits toeloopend is, en min of meer den vorm teruggeeft van het membrum virile.

Het door het kleed der patiente laten vallen van de klappernoot en van den koker strekt ten zinnebeeld eener gemakkelijke verlossing, waarbij het kind zonder ongelukken of moeite ter wereld komt; het doorsnijden van den lawe-band en, wanneer een kraag van pisang-bladeren gedragen wordt, ook hiervan, zinspeelt op het gemakkelijk losraken der nog ongeboren vrucht en van al wat daarmede verband houdt. Beide handelingen drukken dus de hoop uit, dat de aanstaande bevalling der jonge moeder zoo voorspoedig mogelijk geschieden zal!

Daarna wordt de vorenbedoelde tjĕngkir door den aanstaanden vader middendoor gespleten, waartoe hij een moṭiq of sikkelkapmes bezigen moet, het zinnebeeld der vruchtbare werkzaam-

Kĕris-dapoer-brodjol. Moṭiq's.

heid. Dit middendoor hakken dient ter vervanging van het uitspreken van de vraag: of het verwacht wordende kind een jongetje dan wel een meisje zal zijn, waarop de goden verondersteld worden antwoord te geven door de richting der snede te besturen. Wordt de jonge noot in twee gelijke deelen gesplitst, dan kan men verzekerd zijn van de komst van een jongetje; glijdt de snede af en wordt de vrucht dientengevolge in ongelijke stukken verdeeld, dan wordt daardoor de geboorte van een meisje voorspeld.

De op deze noot geteekende beeltenissen van Kamadjaja en Rati drukken de hoop der ouders uit, dat hun aanstaand kind op een dezer godheden gelijken zal.

Is aan deze formaliteiten voldaan, dan verwijdert zich de aanstaande vader, om in zijn pĕnḍapa met zijne gasten de komst zijner vrouw af te wachten.

Deze laatste echter is zoo spoedig niet gereed, want, voordat zij zich aan hare gasten vertoonen kan, moet zij eerst zeven achtereenvolgende keeren van kleeding verwisselen, die compleet in zeven pakjes gereed gelegd zijn en telkens gedurende eenige minuten aangehouden moeten worden. In het zevende gewaad verschijnt zij na behoorlijk gekapt en gedeeltelijk als bruid uitgedost te zijn, voor hare gasten. Zoodra zij zich naast

haren man op de daartoe voor hen bestemde plaats [1]) heeft neergezet, wordt voor haar een kom of pĕngaron geplaatst, gevuld met roedjaq, weder van zeven soorten van vruchten bereid, die zij aan de omzittende gasten verkoopen moet. Dit verkoopen van roedjaq, waarbij de hoegrootheid der betaling aan de vrijgevig- en beleefdheid der gebruikers wordt overgelaten, dient niet alleen, om den gasten eene voegzame gelegenheid te geven tot het aanbieden van hunne geschenken in geld voor den spaarpot van het verwacht wordende kind en als bijdrage tot deze feestviering, maar ook alweder, om te weten te komen, of het kind een jongetje dan wel een meisje zal zijn, wat zooals wij zooeven reeds vernamen uit den al of niet laffen smaak der roedjaq kan worden uitgemaakt, ofschoon wij ons eer aan het oordeel der ervaren doekoen zouden houden, wat trouwens, indien wij het niet mis hebben, ook wel aan de gasten, zij het ook in het geheim, medegedeeld zal zijn, opdat zij zich eventueel niet verspreken zullen, wanneer hun naar den smaak der roedjaq gevraagd wordt.

Hiermede is de eigenlijk gezegde offerande afgeloopen en zij, die het niet doen kunnen, bepalen zich dan ook tot het zooeven beschrevene, doch meer gefortuneerden of tot den priajistand behoorenden verbinden hieraan nog enkele festiviteiten, bestaande in een tajoeban of inlandsche danspartij of een wajangvertooning.

Zooals wij reeds vernomen hebben zal hier zoowel het een als het ander plaats hebben en heden-avond ge-tajoeb-t of gedanst worden, terwijl het ngroewat morgen avond zal geschieden. Zie, langzaam aan trekken de verschillende gasten naar hunne pondoq's, om er voor heden avond de noodige krachten te verzamelen, en van deze gelegenheid zullen wij gebruik maken, om de oude, praatzieke en op hare beroemdheid niet weinig trotsche doekoen eens nader uit te hooren over al wat tot en bij haar beroep behoort.

Al dadelijk vernemen wij, dat de zooeven beschreven forma-

---

1) Waar de echtgenooten als bruid en bruidegom te voorschijn komen, is deze plaats gewoonlijk vlak voor den hoofdingang van het middenvertrek, dat als receptiezaal op allerlei wijze versierd is. De zitplaats der echtelieden stelt gewoonlijk ook een soort troon, waarover een hemel hangt, voor.

liteiten van de slamĕtan-tingkĕb slechts gevolgd worden, of liever voorgeschreven zijn voor een eerste zwangerschap, doch van dezen regel dikwijls door meergegoeden, die er niet tegen opzien daarvoor wat meer uit te geven, dan strikt noodig is, wordt afgeweken.

Op onze vraag, hoe en waaraan te zien is, dat eene vrouw zich in eene zoogenaamde gezegende positie bevindt, antwoordt de ḍoekoen, dat eene zwangere er steeds als verjongd en frisch of sĕgĕr uitziet; haar lichaam, voornamelijk haar bovenlijf en hare borsten bĕntĕt, d. i. voller, gevulder worden en de laatsten langzamerhand beginnen te zwellen, wat in de latere perioden der zwangerschap ook met den buik het geval is. Ook het ngiḍam of belust zijn naar soms zeer vreemde zaken enz., wijst op een zwangerschap.

Behalve door deze uiterlijke kenteekenen, die voor iederen opmerkzamen beschouwer onmiskenbaar zijn, wordt de betrokken vrouw zulks gewaar door het ophouden der menstruatie of van de maandelijksche vloeiingen van het rah-sari of rah-kel [1]) d. i. van het sanguis menstrualis.

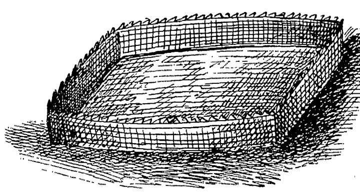
Van het oogenblik van sluiting van den cervix uteri, waardoor de menstruatie ophoudt, wordt de zwangerschap gerekend te zijn begonnen, doch voor alle zekerheid wordt gewoonlijk gewacht totdat de menstruaties drie maanden achtereen weggebleven zijn, alvorens de ḍoekoen bepaald verklaren durft, dat hare patiente zwanger en wel reeds drie maanden in hare zwangerschap gevorderd is.

Bij de constateering hiervan wordt gewoonlijk de eerste sĕḍĕkah aangericht, doch sommigen beginnen reeds in de tweede maand der zwangerschap een slamĕtan te geven, die slamĕtan-ngebor-ebori wordt genoemd, d. i. de slamĕtan, waarbij van een scheplepel (ebor) gebruik wordt gemaakt, en wel omdat het eenige gerecht, dat hierbij wordt voorgediend, bestaat uit een dunne brij of pap van rijstemeel in overvloedig santĕn gekookt, waarin dunne reepjes kokosvleesch drijven, de zoogenaamde djĕnang-ebor-ebor. Deze slamĕtan dient om de goden gunstig te stemmen, opdat zij de vrucht tot behoorlijke ontwikkeling

1) Van het arabisch haidl.

laten komen en geen miskraam of eenig ander ongeval bewerken zullen.

De slamĕtan voor de driemaandsche zwangerschap, zooals wij zooeven hoorden, gewoonlijk de eerste die voor deze delicate positie der vrouw aangericht wordt, is bekend onder den naam van slamĕtan nĕloni. Bij de hiervoor aangericht wordende sĕdĕkah vormt de sĕga-poenar den hoofdschotel. Deze poenar-rijst wordt voorgediend in een van gevlochten kokosbladeren gevormd en van franjeachtige randen voorzien plat bakje of takir, dat op een houten presenteerblad of doelang is geplaatst.

Takir.

De hierbij hoorende bijgerechten bestaan uit: sroendeng, rĕmpah, dadar (eierstruif), sambĕl-goreng en divers gebakken of gebraden vleesch en visch.

Het voor deze sĕdĕkah voorgeschreven gebed is het donga-rasoel, dat wij zooeven gehoord hebben.

Het doel van dit offermaal is: de goden en den profeet gunstig te stemmen voor de zwangere, en daardoor te voorkomen, dat haar eenig ongeval treffen zal.

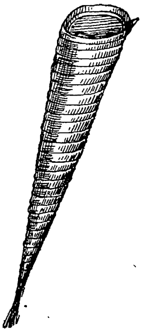
Meer of andere formaliteiten zijn hiervoor overigens niet voorgeschreven en worden hierbij gewoonlijk ook niet gevolgd of in acht genomen.

Evenmin wordt voor de vierde, vijfde, zesde en achtste maand der zwangerschap iets gegeven, ofschoon het volstrekt niet verboden is, er telkens (meestal echter alleen in de vijfde maand) een sĕdĕkah voor aan te richten, waarbij het donga-rasoel het voorgeschreven gebed is.

De negende maand echter wordt meestal weder herdacht door een slamĕtan, die slamĕtan moemoele-sĕdoeloer heet, d. i. offerande ter eere van de broeders van het verwacht wordende kind, waaronder voornamelijk verstaan worden het banjoe-kawah = vrucht- of lendewater, dat als oudere broeder van het kind beschouwd wordt, vermits het losbreken daarvan de geboorte voorafgaat, en de ari-ari of placenta met al wat daarbij hoort, die als jongere zuster van het wicht wordt aangemerkt, omdat de verschijning daarvan eerst na de geboorte van het kind volgt.

Bij deze slamĕtan wordt alleen gebak voorgediend en wel in drie soorten, nl. pasoeng-protjot, djongkong of djĕdjongkong en intil.

Pasoeng-protjot is de naam van een soort min of meer lijvige, met roode suiker toebereide en in een uit jonge klapperbladeren gevormd hoorntje gaargestoomde rijstemeelkoek, waarop gewoonlijk een laagje met santĕn toebereide meelpap voor aan de opening van het hoorntje wordt aangebracht. Bij het eten van dit gebak drukt men den inhoud van het hoorntje er uit; vandaar het attribuut protjot, dat uitkomend, uitpuilend, enz. beteekent, terwijl pasoeng eigenlijk wortel van den neus of liever den geheelen neus van den wortel af beduidt, en niet oneigenaardig als naam is gegeven aan het gebak, welks vorm wel eenigszins aan dien van een afgesneden neus herinnert.

Pasoeng-protjot.

De djongkong, die haren naam ontleent aan de gemakkelijke wijze, waarop zij uit elkander valt, is een uit met het uitgeperste sap van pandan-bladeren groengekleurde en welriekend gemaakte rijstemeelpap bereid gebak, dat in een gesuikerde saus van santĕn drijft en verpakt is als de boṭoq, waarmede wij reeds ter gelegenheid van de sĕḍĕkah in den kawĕdanan kennis maakten.

De intil eindelijk is een soort van griesmeel-pap, bereid uit korrelig rijstemeel, gaargekookt in santĕn, en verder overgoten met stroop van roode of inlandsche suiker.

Het voor de hierbedoelde slamĕtan voorgeschreven gebed is het donga-slamĕt, dat wij ook reeds kennen.

Wat het doel van dit offermaal aangaat, — hiermede of hierdoor wordt niets anders beoogd dan de gunst der goden en van Allah en zijn profeet, opdat zij allen het hunne er toe mogen bijdragen, om de aanstaande bevalling zoo voorspoedig mogelijk te doen zijn en de gelukkige moeder daarbij zoo min mogelijk te doen lijden.

Op onze verdere vraag: of, zoodra de zwangerschap geconstateerd is, dadelijk eene vroedvrouw geëngageerd wordt, antwoordt de ḍoekoen, dat zulks geen gewoonte is, en de vroedvrouw

slechts op het laatste moment, of anders in bijzondere gevallen, die op de bevalling van invloed kunnen zijn, geroepen wordt.

Alleen om de zwangerschap te constateeren wordt de doekoen geraadpleegd, die dan haren raad geeft en enkele medicamenten zoo noodig voorschrijft.

Gedurende de zwangerschap moet de aanstaande moeder elken Zaterdag kramas, d. i. het hoofd met loogwater, getrokken uit gebrand padi-stroo of mĕrang zuiveren, en tot de negende maand harer zwangerschap mede eens per week een drankje innemen, bestaande uit het uitgeperste sap van samen fijngestampte brambang (roode uien), lĕmpoejang [1]) en tjabe [2]). Voorts moet zij tot de negende maand om de vier à vijf weken nog een ander drankje gebruiken, bestaande uit het uitgeperste sap van samen fijngemalen dringo [3]), bangle [4]), koenir [5]), tĕmoelawaq [6]), sintoq [7]), mĕsohi [8]), tjabe [9]), sawi-zaden [10]), knoflook, kĕmoekoes [11]), sĕprantoe [12]), lĕmpoejang [13]), godong tjoekilan [14]) en roode wora-wari [15])-bladeren.

Deze medicamenten dienen om de maag en de ingewanden der zwangere zuiver te houden, en daardoor te voorkomen, dat de aanstaande moeder gemakkelijk vatbaar wordt voor allerlei ziekten, die haren oorsprong vinden in ongezonde ingewanden.

Is de zwangere de negende maand ingetreden, dan moet zij gedurende de eerste twee weken minstens eens per week een nieuw drankje gebruiken, bestaande uit het uitgeperste sap van samen fijngemalen soeloer-waloh of jonge ranken van den waloh [16]), adas [17]), poelasari [18]), roode uien en een weinig zout.

Dit geneesmiddel dient, om zoogenaamd de inwendige warmte van den gevulden buik der zwangere te onderhouden en een geregelden bloedsomloop te bevorderen.

Tegen het einde der negende maand wordt dit medicament

1) Zingiber amaricans Bl.
2) Chavica officinarum Miq.
3) Acorus terrestris, Rmph.
4) Zingiber cassumanar, Rxb.
5) Curcuma longa, L.
6) Curcuma Zerumbet, Rxb.
7) Cinnamomum sintok, Bl.
8) Cinnamomum kiamis, Nees.
9) Chavica officinarum, Miq.
10) Sinapis alba, L.
11) Cubeba officinalis, Miq,
12)
13) Zingiber amaricans, Bl.
14) Schmiedelia racemosa, L.
15) Hibiscus rosa sinensis, L.
16) Lagenaria vulgaris, Ser.
17) Foeniculum vulgare, Grtn.
18) Alyxia stellata, R. en S.

vervangen door een ander drankje, bestaande uit het uitgeperste sap van fijngemalen tĕmoelawaq vermengd met zuivere klapperolie. Dit drankje, dat als een laxatief werkt, moet ingenomen worden met behulp van een loemboe- [1]) of talĕs [2])-blad, gevouwen in den vorm van een napje, een voorschrift, dat schijnt te dateeren van den tijd, toen kopjes of glazen nog onbekend waren, doch waarvoor overigens geen andere reden kan worden opgegeven, dan dat het gebruik van dit gladde, dus niets van het drankje achterhoudende blad in den djaman-koena of goeden ouden tijd algemeen was.

Behalve het vorenmedegedeelde, moet door de zwangere vrouw nog het volgende in acht worden genomen.

Zij mag namelijk gedurende hare zwangerschap geene eieren, geene met stekels gewapende visschen, als de lele, — geen kotes of jonge koetoeq en geen garnalen eten.

Het gebruik van eieren veroorzaakt telkenmale terugkeerende valsche weeën, en maakt, dat de zwangere onophoudelijk een gevoel heeft, ongeveer als dat, wat een kip moet hebben, die een ei wil leggen zonder het te kunnen doen, een toestand die in het javaansch wordt aangeduid door het werkwoord memeti.

Door het gebruik van visch, met stekels gewapend, riskeert de zwangere vrouw, dat hare bevalling moeilijk en langdurig zal zijn, terwijl het eten van kotes of van garnalen eene pijnlijke, smartvolle verlossing mede moet brengen, ten gevolge van het onrustig heen en weder draaien of wentelen van het verwacht wordende kind.

In hoeverre dit alles waar is, kunnen wij niet beoordeelen, doch, dat met het oog op de gevolgen, iedere zwangere vrouw zich wel wacht, om zich tegen deze verbodsbepalingen, larangan of awisan, te bezondigen, laat zich zeer goed verklaren.

Tot deze verboden genietingen behoort ook nog eene te drukke uitoefening van den coïtus gedurende de zwangerschap, vooral in de eerste en de laatste periode daarvan, daar zulks nadeelig werkt op de ligging van het kind in den uterus en hierdoor weder geen geringe invloed wordt uitgeoefend op de verlossing zelf.

---

1) Dioscorea alata, L. 2) Colocasia antiquorum, Schott.

Eindelijk nog moet de zwangere vrouw (in de meeste gevallen zelfs ook haar man) zich onthouden van sommige handelingen, die in gewone tijden en omstandigheden niet verboden zijn, zooals: het laten staan van een zoutschepper in een zoutvat, waardoor de verlossing bemoeilijkt kan worden, — het stoppen van een mierengat, waardoor het kind buitengewoon groote oogen krijgen kan, het dooden of kwetsen van dieren, waardoor het kind of met lichaamsgebreken of met allerlei ontsierende vlekken en aanhangsels enz. ter wereld kan komen, — het zitten op een aloe of rijststamper, wat eene moeilijke en pijnlijke bevalling ten gevolge kan hebben, en dergelijken meer. Soms kan de uitwerking dezer handelingen worden geneutraliseerd, wanneer de a. s. vader of moeder daarbij uitroept: kom, kindje! wij zullen dit of dat doen! maar voorzichtiger is het, dergelijke handelingen, zoo mogelijk, te laten.

Wat den duur eener gezonde zwangerschap betreft, deze wordt op negen maanden en eenige dagen gesteld. Met juistheid het tijdstip der bevalling voorspellen echter kan zelfs de beste doekoen niet.

Zoodra in of na de negende maand de eerste weeën beginnen, moet gezorgd worden, dat de vroedvrouw, die hulp verleenen zal, bij de zwangere is.

Gewoonlijk wordt in dergelijke gevallen, vooral wanneer de aanstaande moeder in eene vroegere periode harer zwangerschap reeds pijnen heeft gehad, de buik der patiente di oeroet d. i. met de handen door drukken en wrijven zoodanig bewerkt, dat wat daarvan niet op zijn plaats ligt, er weder op teruggebracht wordt, en hierdoor de pijn, die de aanstaande moeder lijdt, eenigszins wordt verlicht. Overigens wordt in gewone gevallen alles aan de natuur overgelaten en door de doekoen eene afwachtende houding aangenomen, wat voor iemand, die, als zij, geene verloskundige opleiding hoegenaamd genoten heeft, zeker zoo onverstandig niet is en verreweg de voorkeur verdient boven allerlei manipulaties, wier nut twijfelachtig mag heeten.

En zoo zijn wij dus op de hoogte gebracht van al wat de zwangerschap der javaansche vrouw betreft, en aangezien onze voorlichtster ons verder mededeelt, dat zij momenteel geen tijd

meer heeft, om aan onze weetgierigheid betreffende al wat tot haar vak behoort, te voldoen, omdat zij hier in de buurt bij eene bevalling, die volgens hare berekening nog heden avond plaats moet grijpen, hare assistentie moet verleenen, zullen wij, na haar gevraagd te hebben, er ons zoo mogelijk bij te laten zijn, wanneer hare hier bedoelde patiente moeder zal worden, en van haar de toezegging ontvangen te hebben, dat zij ons zal laten roepen, ons naar onze vertrekken begeven, om evenals de overige logés of gasten eenige rust te nemen, en ons voor te bereiden op de vermoeienissen van heden avond.

Daar het echter reeds te laat is, om nog eene siesta te genieten, zullen wij ons bij dit rustnemen bepalen tot het uitstrekken onzer vrij vermoeide ledematen op de in onze kamers aanwezige divans, om ons straks verder door een lekker bad te verfrisschen.

Hoor, men begint reeds den gamĕlan aan te dragen en klaar te zetten, die straks bij den dans gebruikt zal worden, en lang zal het niet meer duren, of het orkest zal ons eenige voor de begroeting van aankomende gasten gebruikelijke gĕnding's, airs of melodieën ten gehoore geven, want, indien wij ons niet vergissen, is de rĕbab-speler, die straks de aria aan zal geven, reeds bezig zijn instrument te stemmen.

Doch, onze doekoen laat ons daar juist weten, dat, indien wij bij de verlossing van hare patiente willen zijn, wij ons haasten moeten, ons naar haar huis te begeven.

Wij zullen dus niet langer talmen en de bijwoning der a. s. danspartij er desnoods aan geven, want eene gelegenheid als deze zal ons wellicht nooit meer worden aangeboden, omdat het niet de gewoonte is, bij dergelijke gebeurtenissen ook vreemden tegenwoordig te doen zijn. Het is dus wel eene groote eer, die deze familie ons bewijst en daarvoor mogen wij ons niet ondankbaar toonen.

Zie, de aanstaande vader komt ons reeds te gemoet. Hij is slechts een koeli of heerendienstplichtige landbouwer, maar een, die tot de gegoeden behoort en door het onderricht, dat hij in zijne jeugd op een der gouvernements inlandsche scholen genoten heeft, ook een der meest verlichten zijner desa.

Het limasan-huis, dat hij bewoont, vertoont zoowel uiterlijk

als innerlijk eenige welvaart, want nergens zien wij sporen van verwaarloozing en wat daarvan het gevolg is. Laten wij maar dadelijk naar de kraamkamer gaan, als wij het binnenvertrek, waar de kraamvrouw op een mat op den aangestampten vloer in min of meer liggende houding tegen een hoop kussens leunende hare verlossing moedig tegemoet ziet, zoo noemen mogen.

Zooals gij ziet, staat alles in huis open: alle deuren en vensters zijn openslagen, zelfs de kasten, grobog's, trommels enz. zijn ontsloten, en, als gij ook in de provisie-kamer, keuken en bijgebouwen een oog kondt slaan, zoudt gij zien, dat al wat een sluiting of een deksel heeft, geopend en van de deksels ontdaan daar ligt. Dit is geen toeval, maar eenvoudig een gevolg van het oude geloof, dat het open zetten van al wat gesloten is of kan worden, niet zonder invloed is, op de aanstaande verlossing, en verband houdt met de opening d. i. het opengaan, van den collum uteri en het orificium uteri externum.

Zooals wij zien, is de kraamvrouw op een mat op den grond geplaatst, niet alleen, om het ledekant te sparen, maar ook omdat deze plaatsing en ligging de gemakkelijkste is voor de hulpverleening door de doekoen. De beenen der kraamvrouw zijn zoo wijd mogelijk van elkander geplaatst en min of meer gebogen (mĕkangkang) opgetrokken, doch zóó dat deze houding haar niet te zeer vermoeit. Het bovenlijf licht tegen een berg van kussens, waarop ook het hoofd der patiente rust en indien wij een oog konden slaan onder de tapih of het kleed, dat haar onderlijf bedekt, dan zouden wij nog zien, dat een laweband om haar middel gebonden is en daaraan zelfs een stuk van een versleten vischnet of iets dergelijks vlak boven of zelfs gedeeltelijk over den mons veneris en de labia pudendi externa bevestigd is. Een dergelijk stuk vischnet wordt ook boven het hoofd gehangen, als voorbehoedmiddel tegen alle hindernissen bij de aanstaande bevalling.

Behalve den man der patiente, de doekoen en wij zelven, zien wij hier nog een paar vrouwelijke familieleden zoowel van den man als van de vrouw, alsmede twee à drie buurvrouwen verzameld, allen gereed, om de eventueel noodige hulp te verleenen of het straks door de doekoen benoodigde aan te brengen, dan wel om der patiente moed in te spreken, die, hoewel

kalm en gelaten, blijkbaar onder de elkander sneller opvolgende weeën lijdt. Geen weeklacht komt haar over de lippen, die zij van tijd tot tijd krampachtig samen drukt. Het schreeuwen en gillen wordt voor eene kraamvrouw ook minder gepast geacht, en daarom tracht iedere kraamvrouw er zich zooveel doenlijk tegen te verzetten. Dat onze patiente groote pijnen lijdt, kunnen wij niet betwijfelen, wanneer wij hare bleekheid en hare overvloedige transpiratie zien. De doekoen heeft reeds een paar malen onderzocht hoever de kraam gevorderd is en wellicht ook door sondeeren de ligging van het kind opgenomen. Onmiddelijk gevaar schijnt er niet te zijn, want zij ziet er opgeruimd genoeg voor uit, en haar aanmoedigend ngĕdĕn, ngĕdĕn, 'ndoeq! d. i. drukken, aanzetten, kindlief! dat zij der kraamvrouw toeroept, terwijl zij den man der patiente, die het hoofd en den rug zijner vrouw ondersteunt, wat bij de javanen njoendang heet, verder een soewoeq, soewoeq, tole [1]) d. i. blaas, blaas, kereltje! toevoegt, bewijst ons, dat wij de kraamvrouw weldra met haar moederschap zullen kunnen gelukwenschen.

Kijk, daar breekt het kawah- of lendewater los, en dadelijk hooren wij het jonge wicht den keel opzetten, alsof hij ontevreden is, zich zoo zonder verderen omslag in de wijde wereld geplaatst te zien.

De bevalling is betrekkelijk voorspoedig geweest, want ook de ari-ari of placenta is bijna gelijktijdig met het kind verschenen.

Wij zullen de gelukkige moeder, wie het aan te zien is, hoezeer zij zich thans verlicht gevoelt, eenige oogenblikken met rust laten, om na te gaan, wat de doekoen, die het kind reeds opgenomen heeft, er verder mede doet.

Zie, zij heeft het op zijn rugje gekeerd en is bezig den navelstreng of tali-ari-ari (tangsoel-rentjang) af te binden. Dit geschiedt door middel van grof, sterk inlandsch garen of lawe,

---

1) Soewoeq of njoewoeq beteekent eigenlijk: eene kwaal of ziekte door eenig geheimzinnig middel doen ophouden. Daarbij wordt gewoonlijk het een of ander gebed over het hoofd van den lijder uitgesproken en dan door den bidder driemalen op of over de kruin geblazen. Misschien om het geheimmiddel te beter in het zieke lichaam te doen dringen? Soms bezigt de doekoen in de plaats van soewoeq het woord sĕboel dat blazen beteekent.

dat, nadat de doekoen een paar keeren over den navelstreng gestreken heeft, om zoogenaamd het vuile bloed uit den navel te verwijderen, op 2 à 3 centimeters van den navel stevig om den daaraan vastzittenden streng bevestigd wordt, waarna de streng ± 2 cm. verder onder het bindsel wordt afgesneden of afgeknipt. Dit afsnijden geschiedt gewoonlijk door middel van een dun, vlijmscherp bamboelatje of wĕlad, ofschoon het gebruik van een scherp mesje niet bepaald verboden is. Ook wordt soms een katjip of betelschaar daartoe gebezigd, schoon het gebruik van een gewone schaar geen zonde is.

Nogmaals ziet de doekoen na, of uit het aan den navel vastzittend strengetje geen bloed meer vloeit, en eerst daarna gaat zij over tot het baden of schoonwasschen van het kind, dat intusschen niet ophoudt, onze gehoorvliezen te doen trillen.

Zoodra het kind gewasschen en afgedroogd is, wordt de navel, woedĕl of poesĕr, met het daaraan hangende strengetje opnieuw nagezien. Daarna wordt het belegd (di popoq-i) met een pap van met een weinig zout fijngewreven sirih-bladeren, die de genezing van de wond bevordert, en verder wordt daarop een met olie bestreken sirih-blad gelegd en alles door een breeden navelband op zijne plaats gehouden.

Is dit afgeloopen, dan wordt het kind ingebakerd, di-gĕdong of di-bĕdong, en wel op de oud-europeesche wijs met de armpjes stijf tegen het lijf aangedrukt en de beentjes mede recht en tegen elkander uitgestrekt.

Hierna wordt het kind aan een der vrouwelijke helpsters overgegeven, die het een weinig madoe of honig, dan wel bij gebreke daarvan een drankje, bereid uit het uitgeperste sap van samen fijngewreven kelor [1])-bladeren, roode uien, soenti [2]) en wat zout, ingeeft, om daardoor de verwijdering van alle vuile stoffen uit de ingewanden van het jonggeboren kind te bevorderen.

Voorts wordt de vader, of indien deze er niet toe in staat is, een ander mannelijk familielid geroepen, om het kind aan het rechteroor de adan, d. i. het formulier voor de aankondiging van het biduur en aan het linkeroor de kamat, d. i. het

1) Moringa polygona, Dc. 2) Zingiber gramineum Bl.

begin van een gebed, en soms verder in beide ooren de sadat of sahadat, d. i. de mohammedaansche geloofsbelijdenis, waarover wij het later hebben zullen, in te fluisteren.

Dan eerst bemoeit de doekoen zich met de moeder, die intusschen den tijd heeft gehad, om eenige rust te nemen en op haar verhaal te komen.

De kraamvrouw wordt eerst op eene andere mat overgebracht, waarop zij op haren buik moet liggen, terwijl haar als hoofdkussen een bezem van sada (hoofdnerven van klapperbladeren) waaraan stukjes bangle, dringo, roode en witte uien, roode lomboq, enz. gestoken zijn, wordt gegeven, terwijl verder links van de patiente een mes wordt neergelegd, dat zij gedurende de eerste 40 à 65 dagen steeds bij zich moet dragen. Over deze voorbehoedmiddelen of sarats zullen wij straks nader spreken.

In de voren vermelde positie wordt de kraamvrouw verder op de volgende wijze behandeld, wij zouden zeggen: mishandeld.

Haar man namelijk gaat op haar staan en heen en weder loopen, terwijl hij met de voeten langzaam drukkend over haren rug in eene benedenwaartsche richting strijkt. Dit ngidĕg-idĕg of trappen, betreden, dient ter bevordering van het toetas of toengtas, d. i. wegvloeien van het vuile bloed, waarvan de kraamvrouw bevrijd moet worden, terwijl het gebruik van den bezem ten zinnebeeld strekt van de soepangat, hoop of bede, dat de patiente spoedig herstellen en weder schoon bloed hebben zal, evenals een vloer enz. schoon wordt, wanneer de sapoe of bezem er over heen gaat.

Is deze bewerking afgeloopen, dan moet de kraamvrouw, voor dat zij een bad neemt en zich verschoont, een kopje vol banjoe- of toja-landa, d. i. gefiltreerd aschwater, waarin een korreltje zout is gesmolten, innemen, dat mede dient om de spoedige verwijdering of lozing van het vuile bloed enz. te bevorderen.

Na het bad en nadat de kraamvrouw zich in frissche kleederen heeft gestoken, wordt zij in de kraamkamer, die intusschen is opgeredderd, met parĕm besmeerd (di parĕmi). Dit smeersel, waarmede haar geheele lichaam, behalve het gelaat, bedekt en dat minstens 14 dagen achtereen gebruikt wordt, bestaat uit een mengsel van samen fijngemalen ongekookte, ontbolsterde

rijst, notemuskaat, peper, tjabe [1]), kĕntjoer [2]), kĕningar [3]), roode uien, tamarinde, zout, kĕtoembar [4]), djae [5]), ganti [6]), mĕsohi [7]), djĕroeq-poeroet [8]), rĕgoelo [9]), klabĕt [10]), klĕmbaq [11]), poetjoeq [12]) en dangkel's of knollen van soekĕt-tĕki [13]), met een weinig water, en dient om het afgematte lichaam der patiente te verfrisschen, en den min of meer gestoorden bloedsomloop te herstellen. Voorts wordt de buik van de patiente nog met een vrij dikke laag pap of tapĕl van samen fijngemalen kates [14])-bladeren, djong- of djoeng-rahab [15]), gĕlam [16]), tamarinde en wat zout belegd, dienende om den buik te doen slinken en zijn gewonen vorm te doen hernemen.

Deze tapĕl of pap wordt twee weken achtereen gebruikt, waarna de kraamvrouw een uit tamarinde en zout met gewoon water bereid drankje, dat den geregelden omloop van het bloed in de hand moet werken, te drinken krijgt, en tot zij geheel genezen is, een nieuwe tapĕl moet gebruiken, bestaande uit sirih-kalk of ĕndjĕt, aangelengd met het uitgeperste sap van djĕroeq-pĕtjĕl (Citrus limonellus, Hassk).

Voorts moet de kraamvrouw gedurende 40 dagen een zalf of smeersel aan het voorhoofd en de slapen gebruiken, pilis genaamd, en bereid uit samen fijngewreven soenti [17]) zwarte djintĕn [18]), klĕmbaq [19]) kĕtoembar [20]), schillen van djĕroeq-poeroet [21]), kruidnagelen en kĕmoekoes [22]) overgoten met het uitgeperste sap van djĕroeq-pĕtjĕl [23]). Dit smeersel dient om hoofdpijnen en ontsteking der oogen ten gevolge van een gestoorden bloedsomloop, enz. te voorkomen.

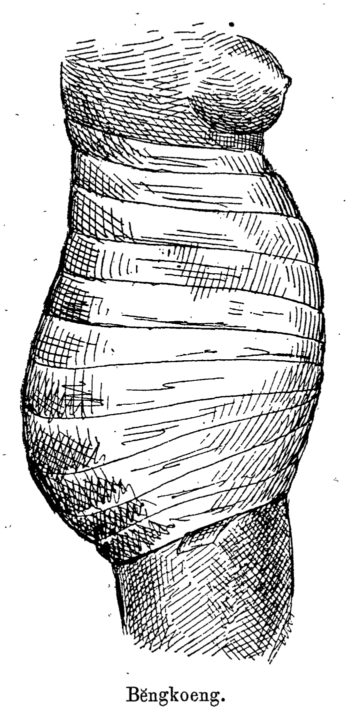
Met den zesden dag moet de kraamvrouw verder drie och-

---

1) Chavica officinarum, Miq. 2) Kaempferia galanga, L.
3) Cinnamonum Zeylanicum Breyn. 4) Coriandrum sativum L.
5) Zingiber officinale, L. 6)
7) Cinnamomum kiamis, Nees. 8) Citrus papeda, Hassk.
9) Abelmoschus moschatus, Mönch. 10)
11) Aloëxylon agallochum, Lour. 12) Fimbristylis communis, Kunth.
13) Carica papaya L. 14) Baeckea frutescens, L.
15) Bast van de Lempoejang of Zingiber Cassumanar Rxb.
16) Corypha umbraculifera, L. 17) Zingiber gramineum, Bl.
18) Carum carvi, L. Nigella sativa, L.
19) Aloëxylon agollochum, Lour. 20) Coriandrum sativum, L.
21) Citrus papeda, Hassk. 22) Cubeba officinalis, Miq.
23) Citrus limonellus, Hassk.

tenden achtereen een kopje djamoe-loentoeran innemen. Deze djamoe, uit het uitgeperste sap van samen fijngewreven of fijngemalen blimbing-woeloeh [1])-bladeren, jonge annanas-bladeren, kĕmarogan [2])-bladeren, roode uien, lĕmpoejang, sap van djĕroeq-pĕtjĕl, inggoe [3]) en een weinig gewoon water bestaande, dient om de afdrijving van het ongezonde bloed te bevorderen.

Is deze kuur afgeloopen dan moet de kraamvrouw nog gedurende twee maanden 's ochtends en 's avonds djamoe-parĕm gebruiken. Dit drankje wordt bereid uit ongekookte rijst, kĕtoembar, zoethout, roode uien, kĕntjoer, gĕlam, djoeng-rahab, zout en tamarinde, samen fijngemalen en daarna met wat water verdund, en dient eerstens, om alle inwendige wondjes en andere beschadigingen te genezen, en tweedens om der zoogende moeder overvloedig zog te bezorgen.

Bĕngkoeng.

Eindelijk nog mogen wij niet vergeten te vermelden, dat de doekoen den buik der kraamvrouw gedurende de eerste 40 dagen eenige keeren door wrijven, kneden enz. zoogenaamd in orde brengt (ambĕnĕr-ake, anglĕrĕs-akĕn) en dat de kraamvrouw na den vijfden dag gedurende 65 dagen met een bĕngkoeng loopen moet. De bĕngkoeng is een 10 à 15 cm. breede en 15 tot 20 katjoe's [4]) of Amsterdamsche ellen lange band, die stijf om het onderlijf beneden de borsten tot over de heupen gedragen wordt en voornamelijk dient, om het slinken van den buik enz. te bevorderen. Indien bij eene zware

1) Averrhoa bilimbi, L.
2) Gymnopetalum leucostictum, Mig.
3) Ferula asa foetida, L.
4) Een katjoe is eigenlijk een zakdoek. Als lengtemaat wordt hieronder verstaan eene lengte, die gelijk is aan de breedte van een gewoon stuk lijnwaad en daar deze breedte meest 60 à 70 cm. is, kan men de katjoe ongeveer gelijk stellen aan de Amsterdamsche el.

bevalling inscheuring van het vrouwelijk deel der moeder of gedeeltelijke verzakking van den uterus geconstateerd wordt, dan moet de doekoen dikwijls al hare geneeskundige kennis te hulp roepen, om een en ander weder te heelen. Doch hierover zullen wij nader spreken, wanneer wij meer op ons gemak de javaansche genees- en heelkunde zullen kunnen behandelen, want het wordt tijd, dat wij even weder terugkeeren naar het jonge wicht (baji) en zijn ari-ari.

Terwijl wij ons met de kraamvrouw bezig hielden toch, heeft de doekoen de placenta schoongewasschen, in bladeren gewikkeld en met eenige toevoegselen als: een met verschillende alphabets beschreven stuk papier (opdat het kind vlug leeren zal), eene naald (ter voorkoming dat de ari-ari nog eenigen kwaden invloed op het kind zal uitoefenen), eenig batiqgereedschap (opdat het kind goed de handen zal kunnen uitsteken, en wanneer het een meisje is, ook goed kleedjes zal kunnen batikken, d. i. teekenen en verwen), wat zout (opdat het steeds genoeg zal hebben), enz. in een aarden schoteltje of lajah geplaatst, om ze daarin te laten begraven of in de eene of andere rivier met den stroom mede te laten wegdrijven. Hier zal de placenta op het achtererf vlak bij de achterdeur begraven worden, en als wij goed toezien; dan zullen wij opmerken, dat zoowel bij het graven van het gat als bij het in den grond brengen van het schoteltje door dengene, die er mede belast wordt en zich daartoe in feestdosch kleeden moet, alleen de rechterhand wordt gebruikt. Dit dient ter voorkoming, dat het kind later linksch wordt of ngede, d. i. alles met de linkerhand doet!

De plek, waar de ari-ari begraven is (hier rechts van de deur, omdat het kind een jongetje is, — en anders links) wordt verder van eene kleine, lage bamboezen omheining voorzien en soms met een omgekeerden pot toegedekt. Zoolang de navelstreng niet is afgevallen wordt hier elken nacht ook een lichtje gebrand.

Soms wordt, wanneer de ouders telkens hunne kinderen verliezen, de ari-ari van het laatst geboren kind niet begraven, maar bewaard.

Wat het kind zelf nog betreft, zooals wij gezien hebben,

heeft het na gewasschen en ingebakerd te zijn, wat honig of djamoe ingekregen. Dit als laxans werkend middel krijgt het vijf dagen achtereen, in welken tijd gewoonlijk de navelstreng afgevallen is.

Zoolang deze nog aan den navel vastzit, wordt hij elken ochtend nagezien en door zacht drukken en kneden los en lenig gehouden, di dadah of di gĕtjĕli, en nadat het kind gebaad en verschoond is, op nieuw verbonden.

Na den vijfden dag, wanneer het kind ook niet meer ingebakerd wordt, krijgt het djamoe-bĕdolan, bereid uit ojot's of wortels van soekĕt-loelangan [1]), tjiploeq-an [2]), bajĕm-lĕmah [3]), tapaq-liman [4]), sĕmanggi [5])-goenoeng, tĕmpoeh-ijong [6]), ranggitan [7]), met zout, adas [8]), poelasari [9]), en roode uien, waarbij een weinig water gevoegd wordt, samen fijngemalen en daarna uitgeperst en gefiltreerd. Dit drankje dient, om het wicht op te frisschen en zijn voorspoedigen groei te bevorderen.

Voordat wij ons verder geheel met het pas geboren kind bezig houden, moeten wij even nog terugkeeren tot de sarats of voorbehoedmiddelen, waarvan wij zooeven ter loops spraken. Deze dienen voornamelijk ter bestrijding van den schadelijken of noodlottigen invloed van een dier vrouwelijke luchtgeesten, die bij het volk bekend staat onder den naam van poenti- of koenti-anaq, welke naam ongeveer verleidster of plaagster der kinderen beteekent. Het algemeen bijgeloof geeft aan dit spook den vorm eener vroolijke, altijd schril lachende, schoone vrouw met over den grond sleepend haar, en verleidelijke vormen, doch met het gebrek, dat zij geene schaamdeelen, maar in de plaats daarvan slechts eene opening heeft, die door het geheele lichaam gaat; van daar dat deze vrouwelijke geest ook wel soendĕl bolong, d. i. doorboorde of doorzichtige hoer, geheeten wordt.

Deze geest is bang voor den bezem, kan niet tegen den geur van dringo, bangle en dergelijken en schuwt het mes, waarmede de moeder gedurende de eerste 40 tot 65 dagen gewa-

1)
2) Physalis angulata, L.
3) Amarantus spinosus, L.
4) Panax tricochleatum, Miq.
5) Hydrocotyle Zollingeri, Mlkbr.
6) Emilia sonchifolia, Dc.
7) Aerva sanguinolenta, Bl.
8) Foeniculum vulgare, Grtn.
9) Alyxia stellata. R. en S.

pend moet loopen, van daar de sarats, die de vrouw bij de bevalling in hare nabijheid heeft. Ook voor Allah's naam heeft deze geest vrees, vandaar de adan, kamat en sahadat, die het kind direct ingefluisterd worden. In enkele streken voegt men hierbij nog andere lessen, als bijv. niet vreezen, niet schrikachtig zijn, enz. en zulks om het kind des te sterker te maken tegenover deze kinderplaagster, die de bewerkster is van vele ziekten der moeder en van de stuipen (sawan) bij het kind.

Behalve de koenti-anaq kent de javaan als plaaggeesten van jonge kinderen nog den gĕndroewo en diens wederhelft de wewe, beiden tuin- of boschspoken, waarvan de eerste meestal voorgesteld wordt als een gedrochtig mannetje met een verbazend groot hoofd, dito uitpuilende oogen en grooten grijnzenden mond, — terwijl de vrouwelijke gĕndroewo of wewe meest als een lang, mager oud vrouwtje met alles behalve aanminnige trekken en tot op den grond neerhangende, weinig gevulde borsten en lang loshangend haar gedacht wordt. De gĕndroewo maakt de kinderen bang door de boomen, waarin hij gewoonlijk zit, te schudden, of met zand en dergelijken te werpen; — de wewe daarentegen heeft de gewoonte, kinderen te stelen en ze onder hare borsten te verstoppen!

Het geloof aan het bestaan en de macht dezer geesten wordt dan ook niet zelden als middel gebezigd, om stoute, ongezeggelijke kinderen in bedwang te houden.

Doch genoeg — over een en ander zullen wij later misschien nader kunnen spreken, wanneer wij ons op de hoogte trachten te helpen van het bijgeloof, enz. van den javaan. — Keeren wij thans tot het jonggeboren kind terug, want hierover hebben wij nog niet uitgepraat.

Zooals wij gezien hebben, is het in den vooravond geboren, doch gelukkig eenigen tijd na zonsondergang en wel zoolang daarna, dat van schemering geen sprake meer was, want een kind in de avond- of ochtend-schemering geboren is djoeloeng of voorbeschikt, om door een tijger of ander wild dier verslonden te worden. Dit djoeloeng-schap wordt naar gelang dat de geboorte in de avond- of in de ochtend-schemering heeft plaats gehad, onderscheiden in djoeloeng-tjaploq of opslok-djoeloeng, d. i. het djoeloeng-schap, waardoor de persoon bepaald gevaar

loopt, om verslonden te worden, en in djoeloeng-wangi of geurige djoeloeng, d. i. het djoeloeng-schap, waardoor de persoon wel met bezoeken en beruikingen van tijgers enz. wordt bedreigd, zonder echter bepaald gevaar te loopen van verslonden te worden, ofschoon de kans hiervan ook al vrij groot mag heeten.

Ook is de bevalling voorspoedig geweest, doch die had even goed met allerlei moeilijkheden gepaard kunnen gaan.

Zoo had b.v. voor of na het losbreken van het kawah- of vruchtwater, eene ongewenschte bloedstorting kunnen plaats vinden. In dat geval zouden wij gezien hebben dat de doekoen hare patiente eenige stukjes suikerriet en vooral eenige geroosterde kloengsoe's of tamarindepitten te kouwen had gegeven, om de bloeding te doen ophouden.

Bij een zeer moeilijke bevalling had de patiente ook het uitgeperste sap van een met zout fijngestampt jong kroonblad van den djambe of areca-palm te drinken gekregen, terwijl een harer oude familieleden haar had moeten soewoeq. De adstringeerende eigenschappen van het vorenbedoelde drankje schijnen de opwekking der weeën te bevorderen, althans voordeelig te werken op het baringsproces, waartoe het soewoeq door een der oude familieleden volgens het algemeen geloof ook niet weinig bijdraagt.

Was de vader bij de geboorte niet aanwezig geweest, dan zoude men een aloe of rijststamper, soms een rolkussen aangekleed en het ongeboren kind toegeroepen hebben: Kom, lief kind, kom gauw, want uw vader wacht u reeds! (ajo, 'ngger, ajo, mĕtoea; bapaq-amoe wis ngĕnteni) of iets dergelijks.

Ook wanneer de vader op het tijdstip der geboorte reeds overleden, dan wel geheel onbekend is, wordt gewoonlijk hetzelfde gedaan.

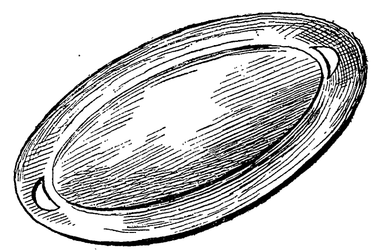
Voorts hebben wij gezien, dat het kind direct door de doekoen opgenomen werd. Dit geschiedt alleen, wanneer zooals hier, de ari-ari bijna gelijktijdig ontlast wordt. Anders moet op de komst daarvan worden gewacht en mag aan het kind of de moeder niets worden gedaan, al moeten beiden soms een à twee etmalen of zelfs langer in het vuil blijven liggen. Alleen in het geval, dat de moeder onder de bevalling bezwijkt, mag de navelstreng voor de verschijning van de placenta worden afge-

bonden en afgesneden, omdat dan geloofd wordt, dat de ari-ari, die in het doode lichaam der moeder achterblijft, niets te maken wil hebben met en voor goed afscheid genomen heeft van het kind, dat op die wijze alleen van zijn ouderen broeder, het kawah-water, vergezeld, de wijde wereld in is gegaan.

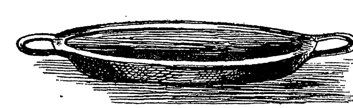
Eindelijk nog moeten wij u melden, dat, indien het jonggeboren kind een meisje was, al dadelijk gaatjes in de oortjes geboord zouden zijn, wat de javaan nindiq noemt, ofschoon dit niet bepaald als een direct noodzakelijke handeling is voorgeschreven en men deze bewerking soms zelfs eerst tegen het 5^e of 6^e jaar door meisjes ziet ondergaan.

En nu wij deze geboorte hebben bijgewoond, kunnen wij ons verder op de hoogte stellen van de vele formaliteiten enz. die als een gevolg daarvan moeten worden in acht genomen.

In de eerste plaats wordt na afloop der bevalling al dadelijk een slamĕtan gegeven, die slamĕtan-brokohan wordt genoemd naar de brokoh's of van ooren voorziene mandjes of schalen, die daarbij worden gebruikt, althans volgens het oorspronkelijk gebruik voorgeschreven zijn. Het offermaal bestaat voor deze gelegenheid uit sĕga-wadjar-golong, d. i. gewone onvermengde, of liever zonder eenig toevoegsel gekookte en tot ballen gekneede witte rijst en djangan-mĕnir, d. i. soep van bajĕm-bladeren, waarbij mĕnir of kleinkorrelige rijst, roode uien, koentji [1]), zout en een weinig suiker zijn gevoegd, doch gewoon water en geen santĕn wordt gebruikt, terwijl als eenig vleeschgerecht pĕtjĕl-ajam, d. i. met diverse kruiden en klappermelk toebereid kippevleesch, wordt voorgediend en daarbij als versnapering of snoeperij worden gegeven een trantjam of inlandsche salade van krai [2]),

Brokoh.

1) Kaempferia rotunda, L.
2) Lagenaria vittata, L.

komkommers en katjang, alsmede pĕntjoq of in klapperolie gebakken kĕdĕle [1])-boontjes. De oedjoeb bij deze slamĕtan is eerbewijzing aan de sĕdoeloer-toewa-nom d. z. de oudere en jongere broeder en zuster van het wicht, die gelijktijdig met hetzelve uit de marga-ina of vulva zijn gekomen, of nog in den moederschoot zijn achtergebleven [2]). Het hiervoor voorgeschreven gebed is het donga-tawil, dat verder gevolgd moet worden door het donga-slamĕt, dat wij reeds kennen.

Het donga-tawil luidt als volgt:

O, Heer! verleng onze dagen, maak onze lichamen en harten gezond en doe ons in ons geloof hecht en pal staan. Zegen onze dagen, geef ons in ruime mate ons onderhoud en breng ons nader bij den weg naar het goede, maar verwijder ons van al wat slecht is. Vergeef ons, o Heer, onze schulden, want Gij zijt de barmhartigheid en goedertierenheid zelf, o Heer!

Hierin en in het donga-slamĕt wordt de gunst dier als oudere en jongere broeders en zusters aangemerkte lichamen en stoffen, die het kind bij zijne wording en geboorte volgen, afgebeden, opdat zij alle mogelijke onheilen en plagen van het kind zullen weren, en ook de moeder voor allerlei ziekten enz. zullen behoeden.

Hiermede is de eigenlijk gezegde geboortegeschiedenis afgeloopen, doch van dit moment af beginnen de andere formaliteiten enz. die gedurende het eerste levensjaar van het kind moeten worden in acht genomen.

Zoolang de navelstreng nog niet is afgevallen worden de eerste nachten na de bevalling door de bloedverwanten der ouders wakend doorgebracht in gezelligen kout of met kaartspel dan wel met lectuur of andere voordrachten. Dit waken wordt djagongan, d. i. gezellig bij elkander zitten of leq-leq-an d. i. op- of wakker blijven, genoemd en wordt volgehouden

1) Soya hispida, Mönch.

2) Dit is een gevolg van het geloof, dat de eerste glimlachjes van het kind niet zijnen ouders, maar aan die zoogenaamde oudere en jongere broeder en zuster en andere geesten, die als beschermengelen van het kind optreden, gelden. Terwijl de kwade geesten, als de koenti-anaq, enz. door sarat's en dergelijken moeten worden bang gemaakt en verwijderd, moet de gunst dezer beschermengelen door het aanbieden van wat van hunne gading is, worden gewonnen; van daar deze slamĕtan.

totdat het afvallen van den navelstreng, poepoet- of poepaq-poesĕr geconstateerd is, wat, zooals wij reeds weten, gewoonlijk binnen de vijf dagen, zelden later gebeurt.

In den nacht van het poepoet-poesĕr, of, wanneer zulks over dag gebeurt, in den nacht, die daarop volgt, wordt voor het laatst een lichtje gebrand op de plek, waar de ari-ari begraven ligt, en worden verder eenige sarat's aan het huis aangebracht [1]). Hiertoe behooren o. a. het spannen van een draad lawe om het huis, het bevestigen van met sirih-kalk beschilderde pandan- of ananas-bladeren [2]), waardoor deze er als slangen uitzien, aan de verschillende deurstijlen, het branden van walirang of zwavel en van obor's of toortsen aan de voor- en achterdeuren, ook van bĕlaraq of afgevallen, drooge klapperbladeren binnenshuis, het omringen van het kind door verschillende voorwerpen, als: een bezem van sada's, waarin lomboq, dringo, en dergelijken gestoken zijn, diverse van bladeren of papier gemaakte wapenen, vlaggetjes, enz. en al wat de javaan verder onder dolanan of speelgoed verstaat, het neerleggen van boreh en asch op de plek of plekken, waar het kawah of vruchtwater bij de geboorte gevloeid heeft [3]), en dikwijls ook aan alle hoeken van huis, etc. Voorts wordt het kind na op zijne gewone lig- of slaapplaats eenigen tijd tusschen de daaromheen gelegde sarat's te zijn gelaten, opgenomen en verder den geheelen nacht door in verschillende armen gedragen en in slaap gesust, terwijl zijne plaats dan ingenomen wordt door een aangekleeden gandiq of rolronden wrijfsteen, waaraan door middel van roet en kalk oogen, mond, neus en ooren zijn gegeven [4]).

1) Sommigen beginnen reeds dadelijk na de geboorte met het aanbrengen van deze sarat's en houden dit vol, tot na het poepoet-poesĕr.

2) Sommigen plaatsen aan elken hoek ook een versiering van girang- (Leea rubra, Bl.), dadap- (Erythrinae, L.) en nanas- (Ananassa sativa, L.) bladeren, en wel opdat de betrokken familieleden zullen kunnen; girang, goemoejoe gambira, sahingga ambĕksa dadap, d. i. blijde zijn en hartelijk (luidruchtig) lachen, totdat zij zelfs (van blijdschap) allerlei kluchtige sprongen maken, zooals volgens de overlevering de prins Parik'sit eenmaal deed, toen hij den vijand, die hem kwaad had willen doen verschalkt en onschadelijk gemaakt had.

3) Soms worden op deze plekken ook spelden in den grond gestoken ter voorkoming, dat deze oudere broeder het kind kwaad zal doen.

4) Vergelijk ook het javaansche werk: Poestaka radja poerwa, Djogdjasche uitgave, deel III, pag. 121 tot 126.

Dit alles dient alweder om de poenti- of koenti-anaq te weren of te misleiden, en het kind daardoor voor den slechten invloed van dezen vrouwelijken geest te behoeden.

Is de navelstreng afgevallen, dan wordt hij zorgvuldig in een zakje genaaid, waarin ook allerlei geneesmiddelen of kruiden geborgen worden. Dit zakje of draagbaar apotheekje heet pondjen en wordt wel bewaard, want bij elke ziekte van het kind moet die navelstreng dienst doen. Hij wordt dan eenige oogenblikken in water gedompeld, en het is dit water, dat zoowel in- als uitwendig als geneesmiddel wordt aangewend [1]). Ook wordt de thans vrije navel door de doekoen goed nagezien, des noodig nog gekneed en gewreven, terwijl voor deze heugelijke gebeurtenis op nieuw een slamĕtan wordt aangericht, die slamĕtan-poepoet-poesĕr wordt genoemd. De hoofdschotel voor deze slamĕtan is de sĕga-oedoeq, d. i. rijst gekookt in santĕn of klappermelk, en de overige gerechten bestaan uit diverse groenten en op verschillende wijzen toebereid kippe- of ander vleesch. De oedjoeb alsmede de voorgeschreven gebeden zijn voor dit offermaal dezelfde als die voor de slamĕtan direct na de geboorte van het kind.

Gelijktijdig hiermede, of een à twee dagen later (gewoonlijk op den zevenden dag, ofschoon zulks op den vijfden behoort te geschieden) wordt eene andere slamĕtan gegeven, die slamĕtan-njĕpasari, d. i. het offermaal voor den ouderdom van een pasar- of vijfdaagsche week genoemd. Aan deze slamĕtan wordt veel waarde gehecht, omdat van het al of niet slagen, van het al of niet behoorlijk aanrichten hiervan de toekomst van het kind en zijn later karakter afhangen. De oedjoeb en de gebeden voor deze slamĕtan zijn weder dezelfden als voor de zooeven beschreven offermalen, doch voor de hierbij voor te dienen gerechten enz. moet bijzondere zorg worden besteed.

De hoofdschotel wordt hierbij gevormd door sĕga-boetjĕng of sĕga-toempĕng, d. i. rijst in kegels, zooals zij uit de koekoesan's komt. Aan bijgerechten enz. mag verder niets ontbreken;

1) Er zijn er echter ook, die dit navelstrengetje het kind op de eene of andere wijze te eten geven, en zulks ter voorkoming, dat dit strengetje in het ongereede raken zal en het kind dien ten gevolge ziekelijk zal worden.

alles wat de gewone javaansche keuken schaffen kan, moet er zijn, terwijl bovendien daarbij niet mogen vergeten worden: koepat [1]), lĕmpĕr [2]) en iwĕl-iwĕl of ĕmbĕl-ĕmbĕl [3]).

Het zoo volledig mogelijk maken van het aantal bijgerechten dient ter voorkoming, dat het ontbreken van het een of ander aan dezen maaltijd schadelijk werken zal op het karakter van het kind en dientengevolge ook op zijne toekomst. Iemand toch, die koerang-djanganan, d. i. niet genoegzaam van groenten en andere bijgerechten voorzien, — (in onze taal: eene gebrekkige opvoeding, enz. genoten hebbend) — wordt genoemd, is alles behalve een fijn heer en wordt in de javaansche maatschappij zooveel doenlijk ontweken, wat zeker zoowel voor den betrokken persoon als voor diens familieleden niet zeer aangenaam moet zijn.

Aan de voren besproken formaliteiten wordt door sommigen nog de volgende sarat toegevoegd. Aan het voeteneind van de slaapplaats van het wicht worden papieren wapens, vlaggetjes, zonneschermen, enz. alsmede een bezem van sada's, aan wier uiteinden allerlei specerijen, als: lomboq, dringo enz. gestoken zijn, en waaraan de naam toembaq-sewoe, d. i. duizend pieken, gegeven wordt, neêrgelegd.

Zooals wij reeds gehoord hebben is deze sarat ontleend aan de geschiedenis der eerste levensdagen van den prins (later vorst) van Astina, Parik'sit of Parikĕsit, die volgens de javaansche legende op den vijfden dag na zijne geboorte door Aswatama, zoon van den pandita Drona bedreigd, deze voorkwam en doodde [4]). Ter herinnering aan dit buitengewone feit en opdat

1) Koepat of kĕtoepat is rijst in van jonge klapperbladeren gevlochten zakjes gaargestoomd.

2) Lĕmpĕr is een soort van vulsel voorzien, en uit kĕtan samengesteld inlandsch broodje, gewikkeld in pisang-blad. Het vulsel bestaat meestal uit kleine reepjes of fijngehakt, en met diverse specerijen toebereid kippe- of rundvleesch.

3) Iwĕl-iwĕl of ĕmbĕl-ĕmbĕl is in tjontong's of van bladeren gemaakte peperhuisjes gaargestoomd kĕtan-meel, waarin stukken javaansche suiker verborgen zijn.

4) Dit komt niet overeen met het oorspronkelijke verhaal, dat volgens Dowson's: Classical Dictionary of Hindu-mythology, etc. aldus luidt: He (Aswatthaman) killed Parikshit, while yet unborn in the womb of his mother, with his celestial weapon Brahmastra, by which he incurred the curse of Krishna, who restored Parikshit to life. On the next morning he and his comrades fled but Draupadi (prinses van Tjĕmpala en gemalin der vijf Pandawa's) clamoured for revenge

het kind zich eventueel ook op diezelfde wijze van een naderenden vijand zal kunnen ontdoen, wordt het van vorenbedoelde afweer- of keermiddelen voorzien.

Voorts moet aan de zooeven besproken slamĕtan nog een bantjaq-an, d. i. een kinder-smulpartij met uitdeeling van het niet opgegetene, enz. worden verbonden. Hiertoe is een afzonderlijk met de daarbij behoorende andere gerechten klaargezette toempĕng of liever ambĕngan, d. i. een van andere gerechten omringde rijstkegel, bestemd, die op een tampah of van bamboe gevlochten, platte wan buitenshuis onder de schaduw van het voor-afdak of van den een of anderen boom wordt gebracht en waaromheen de bijeengeroepen kinderen gaan zitten eten. Is het eten afgeloopen, dan wordt de rest door een der oudste kinderen in pakjes van pisang- of andere bladeren onder al de aanwezige kinderen verdeeld, zoodat ieder zijn bĕrkat of aandeel van het offermaal mede naar huis zal kunnen nemen. Soms wordt hierna en voor dat de kinderen naar huis gezonden worden door den vader van het jonggeboren kind ook wat klein geld over zijn voorerf gestrooid, dat de kinderen dan moeten oprapen en verder voor zich houden kunnen; aan deze grabbelpartij of bantjaq-an ontleent deze kinderpartij haren naam. Bij het naar huis gaan echter moeten de kinderen in koor hunne zegenwenschen, meest in kinderlijke versjes, voor het jonggeboren wicht opzenden. Meestal echter gaat een dier kleinen hierbij voor en vallen de overigen slechts in met een eind — hoera, hoje! enz.

Met deze slamĕtan gaat verder gepaard het geven van een' naam aan het kind. Deze naam, bij de keuze waarvan allerlei omstandigheden in rekening worden gebracht, wordt dan plechtig door of namens den vader aan de vereenigde gasten bekend gemaakt en door het kind meestal gehouden totdat het in het huwelijk treedt, ofschoon verschillende belangrijke gebeurtenissen in zijn leven, als: zware ziekten, besnijdenis en derge-

---

upon the murderer of her children. Yudhishthira (de oudste der Pandawa's) represented that Aswatthaman was a Brahman and pleaded for his life. She then consented to forego her demand for his blood if the precious and protective jewel which he wore on his head were brought to her: — (wat dan ook geschiedde).

lijken soms ook aanleiding kunnen geven, dat die kindernaam reeds voor het sluiten van een huwelijk veranderd wordt.

Wat de keuze en de vaststelling van dien kindernaam betreft, zooals wij zooeven zeiden, zijn dikwijls allerlei omstandigheden daarop van invloed. Zoo geven zeer godsdienstige ouders of santri's, d. z. personen, die op priesterscholen eene opleiding genieten of genoten hebben, aan hunne kinderen meestal arabische, aan den Qoran of andere mohammedaansche godsdienstige werken ontleende namen, b.v. Abdoellah, enz. Anderen houden bij die naamgeving rekening met het jaar en de maand of den dag van de geboorte en noemen b.v. een jongen, die in de maand Soera van het jaar Dje geboren is: Soeradji, enz. [1]). Sommigen weder geven aan hunne kinderen vaak de zonderlingste, aan de benamingen van allerlei voorwerpen, boomen, enz. ontleende namen, als Bagong (zwijn) enz. Ook gebeurt het wel eens, dat men een kind, welks voorgangers allen op jeugdigen leeftijd overleden zijn, een leelijken of onheilspellenden naam geeft, als middel om zijn leven te beschermen, bijv. Asoe (hond) enz.

Zooals wij reeds vernomen hebben echter worden deze kindernamen later bij het huwelijk enz. veranderd of liever vervangen door anderen, die meestal samengesteld zijn uit de namen der ouders of voorouders dan wel uit woorden, die als samenstellingen eene korte beknopte herinnering aan het een of ander belangrijk feit uit het leven van den drager, of eene bepaaldelijk voor hem gewenschte omstandigheid als anderszins uitdrukken, bijv. Karta-adi-nagara d. i. de rust, de vrede en het voortreffelijkste in of van het land, d. w. z. dat van den drager van dezen naam gehoopt wordt, dat hij, zoolang hij leeft, zegen en vrede over het land zijner geboorte of inwoning brengen zal, enz.

Overigens kan hier nog vermeld worden, dat de jongensnamen gewoonlijk op *a*, *an*, *in*, soms ook op *i*, en de meisjesnamen meest op *ah*, *i* en *ĕm* eindigen, als: Saridja, Soedjarman,

---

1) Over de javaansche tijdrekening zullen wij later gelegenheid hebben nader te spreken. Hier zij het voldoende bekend te stellen dat de maand Soera de eerste is van het mohammedaansch-javaansche jaar, en het jaar Dje het vierde is van een cyclus van 8 jaren, windoe geheeten.

Saripin, Soeradi enz. voor jongens, en Watiah, Rati, Wati-ěm enz. voor meisjes.

Eindelijk nog wordt aan de slamětan-njěpasari door enkelen verbonden het afscheren van het hoofdhaar van het kind, doch aangezien de meeste javanen hiermede wachten, totdat het kind vijf en dertig dagen oud is geworden, zullen wij er straks op terugkomen, wanneer wij de slamětan-njělapani, die nu volgt, besproken zullen hebben.

Deze slamětan wordt gegeven, wanneer het kind sělapan, d. i. vijf en dertig dagen oud is geworden, dus op den dag, die, zoowel naar de pasar- of vijfdaagsche als naar de gewone of zevendaagsche week berekend, denzelfden naam draagt, als de geboortedag van het kind. Is dit bijv. op Dinsdag (Slasa)-lěgi geboren, dan wordt de slamětan 35 dagen later ook op Slasa-lěgi gegeven [1]).

Deze geboortedag, lahiran of wědalan, wordt door vermogenden en hooggeplaatsten eens om de 35 dagen door het een of ander feestmaal of het slaan van den gamělan als anderszins herdacht, ofschoon deze telling niet dient om den ouderdom van den persoon aan te geven, althans niet na zijn eerste levensjaar.

De slamětan-njělapani komt geheel overeen met de slamětan-njěpasari wat de oedjoeb en de daarbij uit te spreken gebeden betreft. Alleen mag hierbij niet meer dan een boetjěng of rijstkegel worden voorgediend. Wat de bijgerechten aangaat, hieromtrent bestaan geene bijzondere voorschriften.

Dergelijke slamětan's worden verder aangericht, wanneer het kind 3, 5 en 7 lapan's telt, d. i. wanneer het den ouderdom bereikt heeft van 3, 5 en 7 maal 35 dagen [2]). Deze slamětan's heeten: nigang-lapani, 'nggangsal-lapani, mitoeng-lapani en verschillen van de voren beschrevene en van elkander alleen door het aantal boetjěng's, dat daarbij voorgebracht wordt en in overeenstemming moet zijn met den ouderdom van het kind in lapan's uitgedrukt, dus 3, 5 en 7.

Velen echter maken de slamětan-mitoeng-lapani tot eene bij-

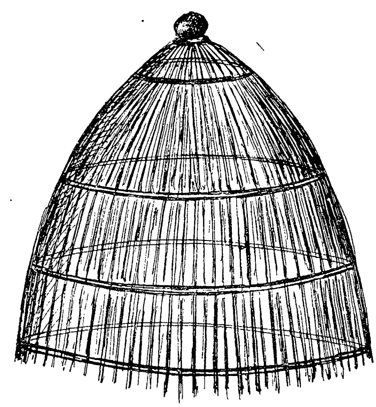
---

1) Over deze weken, dagen en andere op de tijdrekening der javanen betrekking hebbende zaken, enz. zullen wij later gelegenheid hebben nader te spreken.

2) Soms, doch zelden, wordt ook de 9e lapan nog gevierd.

zondere feestviering, omdat het kind tegen dezen leeftijd ook reeds begint te leeren staan of loopen.

Voor dat het offermaal gehouden wordt, wordt het kind onder een koeroengan of kooi met eenige koeṭoeq's of kuikens geplaatst, waarin ook een bakje met door middel van kurkumasap geelgeverfde rijst en eenig geld (meestal centen) alsmede eenige lijfsieraden van waarde, als gouden armbanden, enz. ook schrijf- en landbouwgereedschap neergelegd zijn en zulks, om daarnaar de toekomst van het kind te kunnen voorspellen, want grijpt het naar het geld of de sieraden, dan zal het in den handel rijk worden, — is zijn eerste greep naar het schrijfgereedschap, dan moet het in de ambtelijke wereld zijn geluk zoeken, en wordt zijne aandacht het eerst door de andere werktuigen getrokken, dan moet het bij den landbouw fortuin maken. Hierna wordt het kind gebaad in banjoe-sĕtaman of met diverse soorten bloemen welriekend gemaakt water. Is dit baden geschied, dan laat men het kind een ladder opklimmen, die zeven sporten telt en uit suikerrietstengels is samengesteld. Daarop laat men het kind loopen over de zeven soorten djĕnang's of stijve brijkoeken, die voor deze gelegenheid zijn klaar gemaakt en uit djĕnang-pĕṭaq of witte djĕnang, djĕnang-abrit of roode djĕnang, djĕnang-biroe of blauwe djĕnang, djĕnang-sliringan of wit en rood gekleurde djĕnang, djĕnang-kĕtan-salaq of met kĕtan [1])-meelballen in den vorm van salaq [2])-pitten toebereide djĕnang, djadah of hardgebakken kĕtanmeelkoek, en djĕnang-dodol of gewone gesuikerde meelkoek bestaan. Deze djĕnangs worden verder bij het gereed staande maal gevoegd, waarna de doekoen het kind voor het eerst den grond laat betreden. Dit wordt oedoenan genoemd, d. i. de neerzetting (op den grond) en de hieraan verbonden

Koeroengan.

1) Oryza glutinosa, Lour. 2) Zalacca edulis, Bl.

omslag is een gevolg van het geloof, dat de aarde, de dikwijls zoovele onheilen en zooveel geheimzinnigs in haren schoot verbergende voedster van menschen en dieren, niet dan met de grootste voorzichtigheid en met de beste voorzorgen door de voeten van het jonge kind mag worden aangeraakt.

Is ook aan deze formaliteit voldaan, dan wordt de vorenbesproken gele rijst met de daarin verborgen centen uit het bakje in den kooi genomen en voor de intusschen bij elkander geroepen kinderen der buren enz. over den grond gestrooid, opdat zij de aldus ten geschenke gegeven centen bij elkander zullen kunnen grabbelen, wat niet zelden aanleiding geeft tot zeer kluchtige tooneelen, die de feestvreugde niet weinig verhoogen. Eerst hierna gaat men dan tot de sĕḍĕkah over, die de voorgeschreven reeks van de verschillende voor het welzijn van het kind aan te richten offermalen sluit.

Dat bij elk dezer gelegenheden ook de ḍoekoen, die bij de bevalling geholpen en het kind verder behandeld heeft, niet vergeten wordt, behoeft nauwlijks te worden vermeld. Gewoonlijk wordt voor haar een afzonderlijke ambĕngan of rijstkegel met de noodige bijgerechten klaargemaakt.

Ofschoon met de slamĕtan-mitoenglapani voldaan is aan alle voorschriften, die voor het welzijn van het kind moeten worden in acht genomen, vieren sommigen nog den dag, waarop het kind één jaar oud is geworden met een dergelijke sĕḍĕkah, die njĕtaoeni, d. i. het offermaal voor het éénjaarschap, wordt genoemd en overigens niet verschilt van die op de verschillende lapan-vieringen.

Alvorens verder te onderzoeken, hoe en wat de moeder na de bevalling doen en laten moet, is het niet overbodig u nog mede te deelen, dat, zooals wij zooeven reeds met een enkel woord aanstipten, gewoonlijk na de slamĕtan-njĕlapani of gelijktijdig daarmede ook tot het geheel of gedeeltelijk scheren van het hoofdhaar van het kind wordt overgegaan. Dit afscheren (njoekoer) van het hoofdhaar dient eerstens om het hoofdje te zuiveren en tweedens om den groei van het haar te bevorderen. Bepaalde voorschriften omtrent de wijze, waarop dit scheren geschieden moet, bestaan niet; evenmin zijn voor deze bewerking eenige andere formaliteiten of feestelijkheden voor-

geschreven. Zoo ziet men enkele kinderen geheel goenḍoel d. i. kaal, anderen met een onaangeroerd gelaten vlok boven den nek of een koetjir, d. i. staart, sommigen met een vlok vlak boven het voorhoofd of goembaq, andere weder met een onge-

Goenḍoel.

Koetjir.

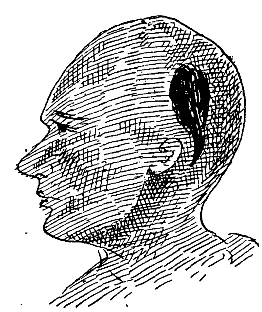

Goembaq.

schoren kruin of koentjoeng, d. i. kuif en eenigen met links en rechts van het hoofd, iets boven de ooren ongeschoren plekken of peṭeq's loopen. Verscheidenheid bestaat er dus genoeg in de wijze waarop het kinderhoofd in het eerste levensjaar behandeld

Koentjoeng.

Peṭeq.

wordt. Onderscheid tusschen jongens en meisjes wordt hierbij echter niet gemaakt. Alleen op lateren leeftijd bestaat hierin eenig verschil, daar men bij de meisjes reeds met het vierde of vijfde jaar het haar vrij laat doorgroeien, terwijl de jongens tot hun achtste à negende jaar het haar meest kort geknipt dragen, en dit eerst daarna door laten groeien voor de later te dragen wrong of monḍolan, waaraan de hoofddoek of ikĕt bevestigd wordt, of voor het kapsel kaḍal-meneq, waarover wij later gelegenheid zullen hebben te spreken.

Wat het zoogen van het kind betreft, indien de moeder gezond is, helpt zij zelf haar kind, anders wordt hiertoe de hulp van de eene of andere vriendin ingeroepen. Het opvoeden met koemelk als anderszins wordt hoogst zelden en dan ook alleen door zeer ontwikkelde, min of meer europeesch denkende priajis of ambtenaren en adellijke personen, gedaan. De kleine man geeft in dergelijke gevallen het kind liever dadelijk wat vaster voedsel in den vorm van zacht gekookte rijst, pisang en dergelijken.

In gewone omstandigheden krijgt het kind gedurende 12 tot 18 maanden de moederborst; niet zelden echter ziet men kinderen zelfs van 3 jaren en ouder zich nog daaraan laven, ofschoon het aldus verkregen voedsel eer schadelijk dan versterkend kan heeten.

Bij het tandjes-krijgen, dat gewoonlijk in de zevende maand plaats grijpt, wordt meest nog een kleine slamĕtan gegeven, die slamĕtan-anggraoeli, d. i. het offermaal voor het leeren kauwen of gebruik maken van de tanden, wordt genoemd en bestaat uit een sĕḍĕkah, waarbij niets anders wordt voorgediend dan een gesuikerde boeboer of pap, waarin maïskorrels of gĕbingan's, d. z. kleine dobbelsteentjes van kokosvleesch drijven. Ook hierbij wordt het donga-slamĕt uitgesproken, terwijl de oedjoeb bestaat in de bede, dat het kind onder het zuigen niet bijten en verder zonder stoornis en pijnen zijne andere tanden krijgen zal.

Nu wij alles weten, wat op het kind tot en met zijn eersten verjaardag betrekking heeft, kunnen wij weder tot de moeder terugkeeren, die na hare bevalling zich nog aan eenige regels voor hare gezondheid enz. dient te houden, en behalve de ons reeds bekende formaliteiten en verboden nog enkele larangan's of verbodsbepalingen moet in acht nemen.

Deze verbodsbepalingen betreffen voornamelijk de uitoefening van den coïtus voordat de voorgeschreven reiniging op den veertigsten dag na de bevalling heeft plaats gehad, omdat eene pas verloste vrouw voor dien nog onrein wordt geacht door de na de bevalling volgende vloeiingen van het hoe langer zoo lichter gekleurd uitziende vocht, dat rah-pĕṭaq of rah-nipas d. i. wit of verdund bloed, wordt genoemd en aanleiding kan

zijn van allerlei besmettingsziekten zoowel van den man als van de vrouw zelf. Het overtreden van dit verbod wordt charam, d. i. zondig geheeten, en zij, die zich daaraan schuldig maken, worden, indien zulks door eene toevallige omstandigheid bekend raakt, wel is waar niet verafschuwd, maar er toch op aangekeken.

Buitendien brengt het gebruik mede, dat de doekoen hare patiente op den veertigsten dag baadt of wascht en haar, na haar min of meer in feestdosch te hebben aangekleed, plechtig aan haren man overgeeft, die na zijne vrouw in ontvangst te hebben genomen met deze aan de doekoen vergiffenis, pĕngapoera of pĕngapoentĕn, vraagt voor de zorg en moeite, die zij haar berokkend hebben. Hierna ontvangt de doekoen het door haar bedongen of het haar toegezegde loon, waarbij gewoonlijk nog een sadjèn of offer wordt gevoegd, bestaande behalve uit rijst, met de daarbij behoorende ingrediënten, sirih en wat daarbij gegeten moet worden, pisang en dergelijken, ook uit een levende jonge kip of haan, die pĕngoeripan, d. i. middel om het leven te behouden, heet, en, ofschoon deze meening langzaam aan hare vroegere beteekenis en waarde verliest of verloren heeft, beschouwd wordt als een dubbelganger, wiens lot door het kind gedeeld wordt. Van daar dat voor dit dier de meeste zorg wordt gedragen en de doekoen het desnoodig door een ander vervangt, wanneer het sterft of sukkelt, ofschoon men tegenwoordig ook wel ziet, dat een doekoen zulk een pĕngoeripan eenvoudig als een deel van haar loon beschouwt en er dan naar welgevallen mede handelt.

Na ontvangst van een en ander neemt de doekoen van de familie afscheid en hiermede is hare taak afgeloopen.

Ziedaar, al wat wij u omtrent de zwangerschap en verlossing der javaansche vrouw, alsmede de verzorging van het kind tot op zijn eersten verjaardag mede kunnen deelen.

Maar nu wij weten, hoe het bij bevallingen onder gewone omstandigheden en met gewoon verloop toegaat, is het niet ondienstig of kwaad, ons onderzoek in casu iets verder uit te strekken.

In de eerste plaats kunnen wij vragen, wat gedaan moet worden, wanneer de patiente moeder wordt niet van een kind,

maar van twee- of drielingen, wat wel eens voorkomt, ofschoon drielingen tot de groote zeldzaamheden behooren.

De ḍoekoen vertelt ons, dat in dergelijke gevallen de behandeling der kraamvrouw en van hare kinderen, die kĕmbar of kĕmbar-loro (kalih) heeten, wanneer zij tweelingen, en kĕmbar-tĕloe (tiga), wanneer zij drielingen zijn, niet verschilt van die onder gewone omstandigheden. Alleen wordt de kraamvrouw hierbij iets later onder handen genomen, omdat eerst de kinderen geholpen moeten worden.

Het eerstgeboren wordend kind van tweelingen wordt gewoonlijk, als het oudste, de kakang, d. i. de oudere broeḍer of zuster, van het tweetal genoemd, terwijl het andere de aḍi heet. Deze benamingen worden ook voor het oudste en jongste kind van drielingen gebruikt, doch soms ook vervangen door pĕmbarĕp (pĕmbadjĕng), d. i. het eerste, het voorste, enz. en pĕmbontot, d. i. het achterste, het laatste, — terwijl het tweede of middelste kind dan panĕngah of panĕnggaq heet.

Ook de voor dergelijke bevallingen te geven slamĕtan's, enz. verschillen niet van die, welke wij reeds hebben hooren beschrijven.

Niet altijd echter loopt de bevalling, vooral wanneer er meer dan een kind geboren wordt, of wanneer het kind groot is, dan wel verkeerd ligt, even gelukkig af.

Bij verkeerde ligging van het kind tracht de ḍoekoen het door wrijven, drukken en kneden, pidjĕt en oeroet, te verplaatsen en in de gewenschte positie terug te brengen, ambĕnĕrake oedjoere (anglĕrĕsakĕn oedjoeripoen). Overigens laat zij het verder aan de natuur over, om in dergelijke moeilijke gevallen te hulp te komen, want van kunstmatige verlossing, keizersnede, embryotomie, enz. heeft zij geen begrip, terwijl ook de familieleden der kraamvrouw er zich tegen zouden verzetten, daar zij er niet alleen een naar hunne begrippen noodeloos martelen der patiente in zien, maar zelfs iets zondigs, als in strijd met de beschikking der goden. Buitendien zoude eene dergelijke kunstmatige behandeling, door een ḍoekoen althans, strijdig zijn met de adat, die voorschrijft, dat in dergelijke gevallen alles aan de natuur of liever aan de goden moet worden overgelaten.

Eveneens wordt bij Prolapsus uteri en Prolapsus vaginae,

dara-mĕtoe (mĕdal) of dobol, getracht, het doorgezakte en uitpuilende deel door oeroet en aanwending van adstringeerende middelen of van smeersels weder in zijn vorige positie terug te brengen, terwijl bij scheuring der scheede slechts verzachtende olie of zalven op de wond worden gebruikt.

Puerperaal-koortsen en andere ziekten van het kraambed worden met de drankjes, smeersels en zalven bestreden, die wij reeds kennen, alsmede met sĕmboer-soewoeq, d. i. het prevelen van zegen- en tooverbeden, waarbij de patiente met water of eenig ander vocht, enz. dat de doekoen in den mond heeft, bespoten of besproeid wordt.

Ook bij abortus of miskraam worden dezelfde middelen aangewend of toegediend.

De abortus kan het gevolg zijn van ongelukken of andere natuurlijke oorzaken, maar wordt niet zelden ook kunstmatig verwekt.

Tot de meest gebruikte middelen, om zulk een abortus procuratio te bewerkstelligen, behooren o. a.:

het maken van vele, schokkende bewegingen, als: springen, hard loopen, enz.

het innemen van sterk verhittende dranken, als: arak, cognac, jenever, enz.

een afkooksel der jonge topbladeren van den Eriodendrum anfractuosum, (poetjoeq-randoe) met een weinig adas, poelasari, kaneel en suiker, of eenvoudig met wat zout,

jonge vruchten van den ananas (Ananassa sativa) gekookt en warm gegeten,

het sap van geraspte, halfrijpe kates-(Carica papaja) vruchten,

onrijpe vruchten van den pisang (Musa) gekookt en warm gegeten,

het uitgeperste sap der bladeren, of een decoctum van den bast van bamboe-djawa (djawi), d. i. Bambusa aspera en Bambusa vulgaris,

de fijngestampte wortels en vruchten van den kapoelaga (Amomum cardamomum) dan wel een afkooksel der geheele plant,

het sap der stengels van den pĕpare (Momordica balsaminum en Momordica charantia),

het sap der jonge peulen van den kara (Lablab vulgaris),

de rijpe vruchten, rauw of gekookt, van den ojong (Luffa foetida),

gefiltreerd aschwater of banjoe-landa met een weinig zout,

pillen van meel met het melksap van den kajoe-oerip (kadjĕng-gĕsang) of Euphorbia tirucalli, dan wel van den godong-soeroe (Euphorbia antiquorum),

ragi of gist met kapoer-baroes of kamfer, dan wel met benzoë of mĕnjan fijngestampt,

fijngestampte gewone lomboq (Capsicum annuum) of lomboq-rawit (Capsicum fastigiatum) zoowel inwendig als sambĕl, als uitwendig als smeersel op den buik,

fijngestampte, sterk met peper gekruide gember of djae met een weinig azijn bij wijze van zuur,

het sap van jonge madja- (Aegle marmelos) bladeren met veel peper,

sapran of saffraan (Crocus sativus) met cognac en lengkeng- (Nephelium litschi) vruchten, enz.

welke middelen alle ingenomen worden.

Er zijn er zelfs, die ter bevordering van een abortus zich niet ontzien, fijngestampt glas of porcelein en nog vreemder en schadelijker middelen in te nemen of aan te wenden.

Ook wordt niet zelden door drukken, kneden en andere manipulaties van de doekoen de verwijdering van den foetus bewerkt, terwijl soms ook van lobaq (Raphanus caudatus), timoen of komkommers, kaarsen of lilin, en dergelijke rolvormige voorwerpen meer gebruik wordt gemaakt, om, door ze in de vagina te brengen, den gesloten moedermond te openen en daardoor een abortus te veroorzaken.

Is de zwangerschap reeds meer dan 2 à 3 maanden gevorderd, dan gebeurt het wel eens, dat de aanstaande moeder, die geen kind verlangt te hebben, zich met de hulp van een doekoen aan aborticidium, d. i. het dooden der vrucht in den moederschoot, schuldig maakt, ofschoon dergelijke gevallen tot de hooge zeldzaamheden behooren, daar de bekendheid met de gevaarlijke, dikwerf zelfs doodelijke gevolgen van zulk eene afdrijving de schuldige meestal daarvan terughoudt, te meer daar het baren van een anaq-djadah, onecht of hoere-kind, hoewel niet bepaald eervol voor de moeder, toch geen beletsel daarstelt voor haar eventueel later huwelijk.

Overigens zijn het ook meestal publieke vrouwen en dansmeiden, voor wier beroep het bezit van kinderen hinderlijk en lastig is, — soms ook jonge meisjes, die door een concubitus anticipatus, of gehuwde vrouwen, die door een ongeoorloofden omgang met andere mannen in een dergelijke lastige positie zijn geraakt, — die zich van abortiva bedienen, om het ongewenschte bezit van kinderen te voorkomen.

Van deze abortiva, die uit den aard der zaak meest geheim worden gehouden, bezit iedere ḍoekoen een groot aantal recepten, die zeker niet alle even onschuldig of onschadelijk zijn.

Een nader en nauwkeurig onderzoek dezer middelen is zeker gewenscht niet alleen, maar zal ook wel de moeite overwaard zijn, maar momenteel kunnen wij ons er niet langer mede ophouden, vooral ook omdat onze inlichtingen in casu nog verre van volledig of voldoende zijn.

Omtrent de jeugd, den leeftijd der puberteit, enz. van het javaansche kind hopen wij later nader te kunnen spreken.

Nu wordt het tijd, dat wij naar de woning van onzen gastheer teruggaan, om te zien, hoe het op de danspartij aldaar, die zeer geanimeerd schijnt te zijn, toegaat.

Zie, onze vriend, de wĕdana, is gedurende onze afwezigheid hier ook gearriveerd. Als de hoogstgeplaatste onder de hier aanwezige inlandsche hoofden heeft hij den dans geopend, waaraan op 't moment door den gastheer als sluiter van de rij der hier verzamelde ambtenaren wordt deelgenomen.

De door hem aangegeven melodie, waarop hij dansen zal is de ladrang-manis [1]), d. i. de zoetvloeiende.

Zooals wij zien, zijn hier voor deze tajoeban drie ronggeng's, of tĕleḍeq's [2]) of dansmeiden geëngageerd, die alle mededansen.

Die daar vooraan staat is de pĕngadjĕng, d. i. de vooropgaande, de meest ervarene in de danskunst, die de andere tĕleḍeq's ten voorbeeld strekt en haar als het ware voordoet, wat bij den dans behoort te worden gedaan.

---

1) Ladrang beteekent eigenlijk smal, spits uitloopend, langwerpig (bijv. van een gelaat, enz.); manis zoet, lief, zacht, innemend, enz.

2) In sommige streken heeten zij ook djoged's, ofschoon dit woord als zelfstandig naamwoord meer de benaming is voor als vrouwelijke dansmeiden verkleede dansers of acteurs.

De achter haar dansenden, die hare bewegingen zoo goed doenlijk moeten volgen, heeten: oenṭoel's of oenṭil's, d. z. volgsters, leerlingen, ook ṭoejoel's of onbedrevene danseuses, en wel in de slechte beteekenis van het woord, daar onder ṭoejoel in het algemeen een dansmeid verstaan wordt, die behalve haar hoofdberoep ook dat van lichtekooi uitoefent. Deze laatste benaming is dus niet bijzonder vereerend voor de betrokken persoon, die zoo genoemd wordt.

Overigens kan het gilde der ronggeng's (als wij dit woord hier gebruiken mogen voor het groote corps dansmeiden, dat overal op Java te vinden is) eer tot de bevoorrechte, dan tot de geminachte standen der echt javaansche maatschappij gerekend worden. Deze dochters van Terpsichore, priesteressen van het genot en de vreugde, vormen in de javaansche maatschappij een bijna geheel afzonderlijken stand met bijzondere voorrechten, zoowel door de javaansche wet als door de adat (het oude, van eeuwenher dateerende gebruik) erkend en geëerbiedigd. Zij leven onder de bijzondere bescherming van het publiek, hebben, om zoo te zeggen, hare eigene wetten, privileges en gebruiken, en krijgen ook eene eigenaardige opvoeding.

In tegenstelling met onze europeesche maatschappij, wier fijnere (?) beschaving in een dergelijk leven, als deze dochters van de zich in den dans verheugende muze leiden, al dadelijk veel shockings ziet, beschouwt de javaansche wereld haar van een geheel ander standpunt, en zoo al niet gezegd kan worden, dat de dansmeiden door het javaansche publiek bepaald worden geëerd, aan den anderen kant kan ook niet worden getuigd, dat zij bij hare stam- en landgenooten in minachting staan. Integendeel worden zij steeds met zekere voorkomendheid behandeld en zelfs in den meer dan familiairen omgang spaart de overigens altijd nette javaan haar bejegeningen of gezegden, die het vrouwelijke gevoel kunnen kwetsen, iets, dat zeker van de beschaafde (?) europeesche samenleving in dergelijke kringen niet altijd gezegd kan worden!

Trouwens, ten opzichte van schaamte en vrouwelijke fijngevoeligheid staat de javaansche bayadere zeker op een hooger punt dan hare europeesche zuster, die een dergelijk leven leidt.

Buitendien zijn zij door hare bijzondere opvoeding en eigenaar-

dige levenswijze niet zelden zeer goed op de hoogte van de inlandsche geneeskunde, zoodat haar raad en hulp, vooral in zekere bijzondere ziektegevallen, gretig worden ingewonnen en gevraagd.

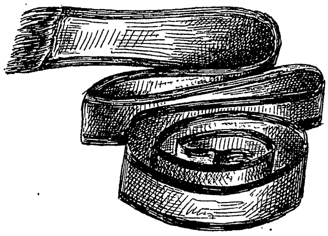
Uit den aard der zaak zijn de meesten dezer vrouwen verder aardige verschijningen met zeer teedere, fijngevormde leesten en zachte, regelmatige, dikwijls zelfs zeer schoone gelaatstrekken, terwijl de omstandigheid, dat zij, niettegenstaande dat hare bijzondere levenswijze en haar beroep, als van zelf, eenige losheid van zeden en gedrag zouden doen verwachten, in den publieken omgang toch steeds zedig en ingetogen zijn, er niet weinig toe bijdraagt, om haar nog meer aantrekkelijks te geven. Niet alle dansmeiden zijn echter tevens publieke vrouwen; velen harer zijn getrouwd en oefenen het beroep van tĕlĕḍeq uit alleen uit liefde voor het vak zelf, terwijl hare mannen daarbij in het haar begeleidend orkest dienst doen.

De dansen, die zij uitvoeren, vereischen eene bepaalde studie en groote oplettendheid, want elke beweging, die zij daarbij maken, heeft, evenals haar zang en de begeleidende muziek, hare beteekenis, die nu eens liefde en hoop, dan weder ijverzucht of andere hartstochten uitdrukken moet, een kunst, die dikwerf zoo duidelijk en natuurlijk wordt vertoond, dat zelfs personen, die noch hare taal, noch de muziek begrijpen of verstaan, op het eerste gezicht reeds de bedoeling van deze of gene beweging vatten kunnen.

De vreemdeling, die voor het eerst deze danseressen ziet en hoort, vindt hare dansen en de daarbij gemaakt wordende muziek dikwijls langzaam, eentoonig en vervelend, doch bij nadere kennismaking verandert zijn oordeel ten deze niet zelden in een soort enthousiasme, dat weder al te vaak overdreven kan heeten.

Wat de kleeding dezer danseressen betreft, deze is gewoonlijk mede zeer eenvoudig. Een ge-baṭik-te tapih of met de hand bewerkt en beteekend onderlijfskleed, een kĕmbĕn of smal maar lang, gekleurd doek, dat tot dekking dient van het bovenlijf onder de schouders tot aan het middel, een sĕtagen of buikband, een slenḍang of lang smal doek, dat over de schouders gedragen wordt, een paar soebĕng's of oorknoppen, een paar ali-ali's of ringen, en wat bloemen en haarspelden in het

haar, alsmede poeder of blanketsel op het gelaat en de bloote schouders, ziedaar meestal de gewone tenue dezer dienaressen van den dans. Dat de waarde dezer kleeding afhangt van de meerdere of mindere gegoedheid der draagster behoeft nauwelijks te worden gezegd. Soms echter krijgen zij van den feestgever die kleeding in gebruik, wanneer de door haar medegenome niet goed of rijk genoeg wordt geacht. De voordanseres, die wij hier zien, is een dansmeid, die in dienst is bij den wĕdana, een zoogenaamde kagoengan, d. i. bezeten wordende, d. w. z. dat de persoon, die haar te eten en te kleeden geeft, de vrije beschikking heeft over hare diensten en haar, zooals hier het geval is, kan laten dansen, waar hij wil of verkiest. Het is aan hare kleeding ook te zien, dat zij bij een priaji in dienst is, want haar kĕmbĕn is van fluweel, bestikt met figuren in gouddraad, hare tapih van fijnere stof en teekening dan gewoonlijk en haar slendang van gebloemde zijde, terwijl een lange gouden ketting om haren hals geslingerd is en tot op haar middel neerhangt.

Sĕtagen.

Doch genoeg hierover. Zooals wij zien is de gastheer bezig zijn danskunst te vertoonen. Behalve hij en de dansmeiden nemen echter ook twee andere ambtenaren, doch eenigszins ter zijde en achter hem, deel aan den dans. Deze personen nglarih-i, d. i. dansen mede, om straks na een of twee rusten in de muziek, die door den grooten gong worden aangegeven, den danseur wijn, bier, jenever, cognac of wat hij anders verkiezen mocht te drinken, in te schenken, en onder het uiten van den een of anderen heilwensch met hem te klinken. De een dezer bij-dansers heeft dan ook een glas, de andere een karaf of flesch bij zich.

Dit nglarihi en dien tengevolge ook het bĕksa [1]) van den

1) Het dansen van inlandsche ambtenaren en dergelijken wordt meest 'mbĕksa genoemd, dat van andere mannen ngibing, 'ndjoged, dat der dansmeiden nandaq — ofschoon het gebruik van 'mbĕksa ook voor minderen, en van 'ndjoged en nandaq zonder onderscheid van het geslacht der daaraan doende personen niet bepaald in strijd is met het javaansche taaleigen.

danseur duurt zoolang, totdat alle aanwezige gasten hem de eer bewezen hebben van zijn dans te begeleiden en met hem te klinken. Bij een groot aantal gasten heeft dit gebruik behalve de vervelende langdurigheid van een en denzelfden dans nog dit inconvenient, dat de danseur, die met zoovelen klinken moet, het wel eens af moet leggen en geheel door den drank bedwelmd raakt. Dit gebeurt echter hoogst zelden en meestal waken de gasten en de gastheer er ook tegen dat iemand op die wijze bespottelijk wordt gemaakt, te meer, daar het nooit te voorzien is, of uit dergelijke opgewondenheid geen minder aangename gevolgen voort kunnen spruiten.

Zoodra de dans afgeloopen is, zien wij den danseur eenig geld aan de voordanseres ter hand stellen, die dit in de tot ontvangst en bewaring daarvan bestemde bokor of koperen kom, die wij daar zien, deponeert. Dit geld heet tomboq-an of bantjeran en zal hier na afloop van het feest onder de dansmeiden en de gamĕlan-spelers verdeeld worden. In de desa's en onder den kleinen man gebeurt het echter vaak, dat het aldus verzamelde geld, (ieder danser geeft zooveel als hij verkiest) door den gastheer gehouden wordt als eene bijdrage tot dekking der onkosten van het door hem gegeven feest; in dit geval echter keert hij aan de danseressen en de gamelan-spelers het vooraf door hen bedongen loon uit, wat anders geen usance is, ofschoon inlandsche ambtenaren en gegoede javanen dikwijls toch nog eenig geld uit eigen zak bij de tomboq-an's voegen, vooral wanneer het bedrag hiervan niet bijzonder groot is.

Ten slotte geeft de danser, die zijne beurt gehad heeft, zijne slenḍang aan de voordanseres over, die het doek op een presenteerblad of bij gebreke hiervan eenvoudig op de handen onder begeleiding van de melodie ajaq-ajaq-an al dansend naar den persoon brengt, die nu volgen moet.

Zie, de dansmeid komt op ons af: de eer aan ons dus, omdat wij hier tot de hooge gasten worden gerekend, en, indien wij ons niet geabsenteerd hadden, zouden wij de slenḍang reeds vroeger ontvangen hebben.

Als europeanen behoeven wij ons echter niet aan den dans te wagen, hoeveel eer wij er den gastheer ook door bewijzen kunnen, — maar staat het ons vrij, om een der andere gasten

te verzoeken in onze plaats de beurt waar te nemen. Het tomboq- of bantjer-geld zullen wij maar dadelijk der voordanseres te hand stellen, terwijl wij de slendang in ontvangst nemen, en verder overgeven aan onzen welwillenden plaatsvervanger. Zoolang hij danst mogen wij ons niet verwijderen, — dit zou ons den naam kunnen bezorgen van niet wel opgevoed te zijn, omdat de eer, die onzen plaatsvervanger bewezen wordt, eigenlijk ons geldt. Zelfs moeten wij bij het vallen van den grooten gongslag met onze glazen gereed staan, om samen met den danseur en den gastheer te klinken, op wien en wiens familie wij eene kleine toast zullen slaan, waarin wij hem en de zijnen alles toewenschen, wat tot zijn en hun geluk enz. bij kan dragen.

Beleefd is het ook, wanneer wij op onzen plaatsvervanger en de zijnen drinken, en ten slotte nog een derde glas ledigen op het welzijn der aanwezige overige gasten en hunner respectieve families.

Eerst hierna en na de antwoorden op onze toespraken te hebben vernomen, zullen wij ons goedschiks kunnen verwijderen. Wij zullen hiermede ook niet langer talmen maar ons met het oog op het vergevorderde uur en de heden doorgestane vermoeienissen liever dadelijk verontschuldigen, want morgen zullen ons wellicht nieuwe vermoeienissen wachten.

Vooraf echter moeten wij even nog opmerken, dat de mannelijke danseurs soms het bovenlijf geheel ontblooten en zulks in navolging van de hofgebruiken in de zoogenaamde vorstenlanden, doch dit in tegenwoordigheid van europeanen, althans in de zoogenaamde gouvernementslanden hoogst zelden wordt gedaan, omdat zulks koerang-adjar, d. i. onwelvoegelijk, wordt geacht.

In de desa's en onder den kleinen man, die minder op de hoogte is van de gebruiken aan de javaansche hoven, danst men echter steeds geheel gekleed.

Zij, die aldus half gekleed dansen, behooren trouwens meest tot die pedante priajis, die in hun dommen, belachelijken eigenwaan zich daardoor den stempel meenen te geven van den waren, echten adel, die in de javaansche maatschappij zich het recht toekent, al wat daarbuiten staat tot model te dienen!

VERKLARING DER PLATEN.

Plaat I—VII, vgl. blz. 176 vv.
Plaat VII, » » 306 vv.

Pl. I.

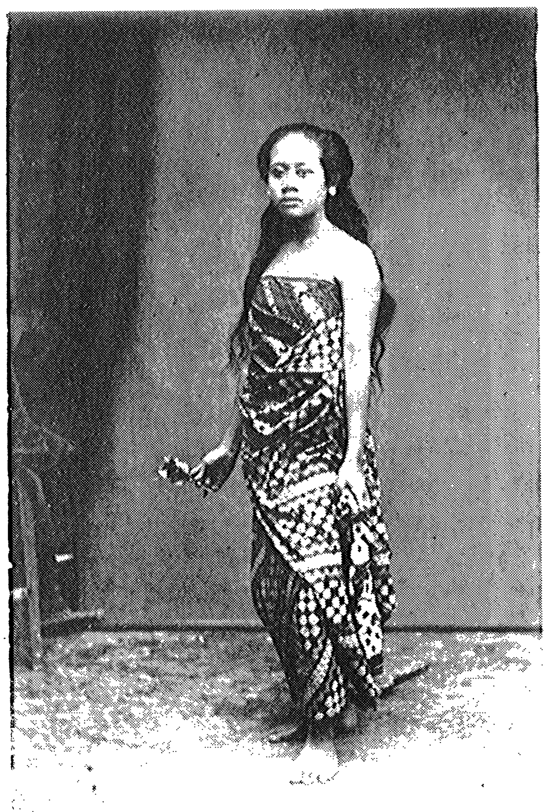
VROUWENTYPE.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VROUWENTYPE.

Pl. II.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

Pl. III.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VROUWENTYPE.

Pl. IV.

VROUWENTYPE.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VROUWENTYPE.

Pl. V.

VROUWENTYPE.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VROUWENTYPE.

Pl. VI.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

MANNENTYPEN (MAGANGS.)

Pl. VII.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

MANNENTYPEN.
(JAV. JONGELIEDEN VAN GEGOEDEN STAND).

Pl. VIII.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

DANSMEID.

DANSER.